

**Leven en werk
van
Eliëzer Kropveld
*1840-1920***

Doctoraalscriptie Faculteit der Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap

Rijksuniversiteit Groningen

Student: Leo van Rikxoort (S1177532)

Begeleiders: professor dr E.H. Cossee en professor dr A.L. Molendijk

Alleen digitale versie:
STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2010

ds. Eliëzer Kropveld.

Inhoudsopgave

Woord vooraf	2
Inleiding	3
Hoofdstuk I - Eliëzer Kropveld: zijn leven	4
Hoofdstuk II - Kropveld en zijn werkzaamheden voor Traktaatgenootschap 'Filippus'	19
Hoofdstuk III - Kropveld en de zending onder de Joden	28
Hoofdstuk IV - Kropvelds theologische opvattingen	45
Eindconclusie	54
Voorlopige bibliografie van Eliëzer Kropveld	56
Bijlagen	59
Lijst van geraadpleegde literatuur	100

Woord vooraf

Met deze scriptie komt een einde aan een lange reeks van jaren van studie. Via de Reformatorische Bijbelschool (nu 'De Wittenberg') te Zeist, de Theologische Hogeschool vanwege de Gereformeerde Bond te Zeist, later te Ede, de vooropleiding (Grieks en Latijn) en het doctoraalprogramma aan de theologische faculteit van de Rijksuniversiteit Groningen, ligt nu mijn afstudeerscriptie over het leven en werk van ds Eliëzer Kropveld voor u. De weg naar de eindpaal (de kerkelijke opleiding buiten beschouwing gelaten) was een lange. Er waren momenten waarop ik dacht de eindstreep niet te zullen halen. Op die momenten sterkte mij het woord van Spurgeon, zoals hierboven geschreven.

Het was professor dr E.H. Cossee uit mijn geboortestad Rotterdam, die mij op het spoor zette van Eliëzer Kropveld. Door een vraag, een tweetal jaren eerder, van een lid van de Gereformeerde Kerk in Schoonebeek, kende ik de naam Kropveld en, bij geval, zijn levensgeschiedenis in grote lijnen. Ik nam mij voor om inderdaad 'op Kropveld af te studeren', zoals dat heet. Dr G.J. Beuker uit het Duitse Hoogstede (Graafschap Bentheim) trok me definitief over de streep, toen hij opmerkte, dat Kropveld een doctoraalscriptie waard was. Ik dank hem daar dan ook hartelijk voor, evenals voor het feit, dat hij me op weg hielp, door me op literatuur van en over Kropveld te wijzen en, later, voor zijn stimulerende e-mails.

Mijn begeleiders, professor Cossee en professor dr A.L. Molendijk, ben ik dank verschuldigd voor hun lectuur van wat ik aanleverde en hun opbouwende kritische opmerkingen daarbij, die ik, zoveel als mogelijk, heb verwerkt.

De medewerkers van zowel het Utrechts Archief als de bibliotheek van de Protestantse Theologische Universiteit te Kampen hebben mij enorm geholpen, zowel met het aandragen van materiaal als het bieden van een plek om de archiefstukken te bestuderen. Ik heb er veel waardering voor.

De heer H. Schuurman uit het Overijsselse Beerze dank ik heel hartelijk voor zijn bereidwilligheid mijn scriptie door te lezen en van opmerkingen en goede wenken te voorzien. De taalkundige fouten die eventueel in deze scriptie nog te vinden zijn, zijn volledig aan mij toe te schrijven.

Mijn dank gaat ook uit naar mijn collega, ds Rokus Schelling, die de tekening maakte die de voorkant van de scriptie siert.

Regina – mijn vrouw – moet soms gedacht hebben, dat ik met mijn studie en Kropveld getrouwd was, in plaats van met haar. Thomas – mijn zoon – zal mij soms als een verloren vader, of zichzelf als een verloren zoon, hebben gezien. Daarom dank ik hen hartelijk voor de ruimte die zij mij gaven om te kunnen studeren.

Het doet mij goed, dat ook mijn ouders het mogen meemaken, dat ik mijn studie (eindelijk!) kan voltooien. Zij stelden mij in staat om te gaan studeren aan de Reformatorische Bijbelschool, terwijl zij er een hard hoofd in hadden of het met hun zoon en zijn studie wat zou worden.

Uit dankbaarheid draag ik deze scriptie op aan Regina, Thomas en mijn ouders. Zij hebben, elk op hun wijze, onder de zegen van de Eeuwige, er toe bijgedragen, dat ik in 2007 (Israëlitisch jaar 5768) mijn opleiding tot een goed einde heb kunnen brengen.

Tenslotte hoop ik, dat de lezer merkt, dat ik met veel vreugde aan deze scriptie heb gewerkt.

Schoonebeek, 18 april 2007

Inleiding

In deze scriptie doe ik een poging het leven en werk van Eliëzer Kropveld te schetsen. Hij was een tot het christendom bekeerde Jood, die predikant werd in de kerken van de Afscheiding en later in de Gereformeerde Kerken in Nederland. Hij publiceerde veel – onder anderen een autobiografie *Uit Duisternis tot Licht*, preken, traktaten en boekjes. Verder was ds Kropveld de eerste secretaris van de Commissie der Christelijk Gereformeerde Kerk voor de zending onder Israël, het latere Deputaatschap voor de zending onder de Joden van de Gereformeerde Kerken in Nederland. Daarnaast was Kropveld als bestuurslid en auteur betrokken bij het Gereformeerd Traktaatgenootschap 'Filippus'.

De centrale vraag is: welke rol speelde de Joodse afkomst en opvoeding van Kropveld in zijn geschriften? Wordt Israël ter sprake gebracht en zo ja, op welke manier spreekt hij daarover? Onderscheidt hij zich ten opzichte van zijn collegae? Zo ja, waarin dan? Zo nee, betekent dit dan dat hij een 'gewone', dat wil zeggen: geassimileerde Gereformeerde dominee is geworden?

Er is gekozen voor een in de eerste plaats chronologische opzet. Het eerste hoofdstuk handelt over Kropvelds levensloop. In het tweede wordt zijn werk voor 'Filippus' geschetst. Daartoe maakte ik gebruik van het archief van 'Filippus' dat zich in het Utrechts Archief bevindt. Voor het derde hoofdstuk, over Kropveld en de zending onder de Joden, maakte ik geen gebruik van het archief. Ik koos er aanvankelijk voor, met het oog op de beschikbare tijd, om over Kropvelds betrokkenheid bij de Commissie voor de zending onder Israël en het Deputaatschap voor de zending onder de Joden te schrijven aan de hand van secundaire literatuur. Toch bevredigde mij dit niet geheel. Daarom gaf ik uiteindelijk de voorkeur aan een andere weg, namelijk wat ik in de secundaire literatuur ten aanzien van dit onderwerp vond aan te vullen met materiaal dat ik aantrof in verscheidene kerkelijke periodieken, in het bijzonder *De Bazuin*, *Wekstem* en *De Roeper*. Kropveld had in deze periodieken als secretaris(-penningmeester) regelmatig gepubliceerd, wist ik uit geraadpleegde literatuur. Het doornemen van die periodieken - totaal ongeveer 2500 - had als bijkomend voordeel, dat ik ook andere artikelen van Kropveld tegenkwam, die ik, als ze relevant waren, zoveel mogelijk in deze scriptie heb verwerkt. In het laatste hoofdstuk laat ik de chronologie los en geef ik de opvallende thema's aan die in Kropvelds werk een rol spelen. Na dit hoofdstuk kom ik met mijn eindconclusie.

Bij de lectuur van Kropvelds *Uit Duisternis tot Licht*, waarmee ik begon, werd me al vrij snel duidelijk, dat Kropveld zo Gereformeerd was geworden, dat wat hij vanuit zijn opvoeding mee had gekregen geen rol meer speelde. Deze constatering werd door het lezen van zijn publicaties slechts versterkt. Daarmee is Kropveld nog geen onbelangrijke figuur in de geschiedenis van de Christelijke Gereformeerde Kerk en de Gereformeerde Kerken in Nederland geweest. Hij heeft immers door zijn inzet een commissie voor de zending onder Israël van de grond gekregen en door zijn publicaties de kerk bepaald bij Israël. Daarnaast is deze studie voor mij waardevol geworden omdat ik mede een beeld heb gekregen van wat zich vanaf halverwege de negentiende eeuw afspeelde in de kerk van de Afscheiding en vanaf 1892 tot ongeveer 1920 in de Gereformeerde Kerken in Nederland. Bovendien heb ik via notulen, verslagen en correspondentie inzicht gekregen in het werk en de uitgaven van 'Filippus'.

Aan het 'gewone' predikantswerk van Kropveld – hij diende zeven gemeenten – wordt in deze scriptie nauwelijks aandacht besteed. Gezien de beschikbare tijd voor deze studie was het niet haalbaar om in de archieven van de gemeenten waar Kropveld stond nader onderzoek te doen. Bovendien is het zeer twijfelachtig of dat onderzoek een bijdrage zou leveren voor een antwoord op de eigenlijke vraagstelling.

De scriptie wordt afgesloten met een voorlopige bibliografie van Kropveld. Voorlopig, omdat ik niet de indruk heb alles wat Kropveld geschreven heeft op het spoor te zijn gekomen. In een drietal bijlagen heb ik de traktaten en boekjes die Kropveld voor 'Filippus' en de Commissie voor de zending onder Israël schreef samengevat. Deze samenvattingen vormden de basis voor wat ik in het vierde hoofdstuk naar voren heb gebracht.

Hoofdstuk I

Eliëzer Kropveld: zijn leven

Verantwoording

Over het leven van Eliëzer Kropveld is enerzijds gemakkelijk te schrijven, omdat Kropveld een autobiografisch werkje - *Uit Duisternis tot Licht* - geschreven heeft, anderzijds is daarbuiten weinig over zijn leven op schrift gesteld. Kropvelds autobiografie beleefde twee drukken, respectievelijk in 1887 en 1898. De eerste werd uitgegeven door de Commissie voor de Christelijk Gereformeerde Zending onder Israël (vijfduizend exemplaren), de tweede, tot 1898 bijgewerkte druk, door de opvolger daarvan, namelijk de deputaten der Gereformeerde Kerken voor de Zending onder de Joden.¹ Van Kropvelds autobiografie verscheen ook een Duitse uitgave: *Aus der Finsternis zum Licht*.² Deze Duitse vertaling werd op haar beurt weer vertaald in het Engels: *Out of Darkness into Light*.³ M. Drayer, die in 1988 Kropvelds autobiografie min of meer herschreven heeft, weet te melden dat de eerste druk van *Uit Duisternis tot Licht* een oplage van vijfduizend exemplaren betrof!⁴ Zowel het oplagecijfer als de vertalingen maken in elk geval duidelijk, dat er veel belangstelling voor Kropvelds leven en met name zijn overgang van het jodendom naar het christendom is geweest. Brummelkamp had gelijk toen hij in een 'boekbeschuwing' schreef: 'Dit boekken zal zijn weg wel vinden in duizenden huizen en harten'.⁵

J. van Gelderen merkt op, dat een autobiografie niet altijd de beste bron is om iemands leven te leren kennen en dat een bekeringsgeschiedenis, wat Kropvelds boekje eigenlijk is, daarvoor 'wellicht' nog minder geëigend is.⁶ Daarbij komt dat één bron géén bron is, zoals wel gezegd wordt. Maar waar meerdere bronnen ontbreken en er nu eenmaal een beeld van Kropvelds leven dient te worden getekend, ben ik voor dit hoofdstuk toch aangewezen op Kropvelds autobiografische werkje.

Voor een beschrijving van Kropvelds werkzaamheden ten behoeve van het zendingswerk onder Israël is meer materiaal voorhanden. Daarbij moet gedacht worden aan de verslagen van de commissie, het latere deputaatschap, en synodeverslagen.

Kropvelds gedachtegoed, zijn theologische positie (ten opzichte van Israël) leren we behalve uit zijn autobiografie vooral kennen uit zijn vele publicaties in kerkelijke bladen en traktaten die werden uitgegeven. Alleen al voor het Gereformeerd Traktaatgenootschap Filippus schreef hij vijftig traktaten en drieëntwintig boekjes! Maar over Kropvelds werk(zzaamheden) later meer.

Afkomst

Eliëzer Kropveld werd op 8 juni 1840 in het Drentse Coevorden geboren als 'benjamin' van Joodse ouders: Aron-Arend Heiman Kropveld (1799-1840) en Saartje Levi Roos (1801-1861). Aron Kropveld was, evenals zoveel Joodse inwoners van Coevorden in de negentiende eeuw, koopman.⁷ Vreugde

¹ E. Kropveld, *Uit Duisternis tot Licht. Gods leidingen met Eliëzer Kropveld, geboren Israëliet, thans Predikant bij de Chr. Ger. Gemeente te Alblasserdam*, Heusden 1887 (216 pagina's); E. Kropveld, *Uit Duisternis tot Licht. Gods leidingen met Eliëzer Kropveld*, Amsterdam 1898 (224 pagina's).

J. van Gelderen vindt het verleidelijk te denken, dat Kropveld tot het schrijven van zijn autobiografie werd geïnspireerd door wat de Hervormde dominee dr Ph. S. van Ronkel, ook een christen uit Israël, schreef onder de titel *Uit het Jodendom tot den Christus* (Amsterdam 1886): 'Kerk en Israël op de drempel van een nieuwe eeuw 1875-1908', in H.L. van Stegeren-Keizer (red.), *Een kerk op zoek naar Israël. Geschiedenis van het deputaatschap voor 'Kerk en Israël' van de Gereformeerde Kerken in Nederland 1875-1995*, Kampen 1995, p. 23. A. Brummelkamp - onduidelijk is of het hier A. Brummelkamp sr. (1811-1888) of jr. (1839-1919) betreft - schrijft in een 'boekbeschuwing' in *De Bazuin* (XXXV no. 28, 1 april 1887): 'Bij het voorbeeld van Salomon Duitsch en A. Capadose, die ook bij hun leven nog zoo iets aangaande henzelfen in 't licht gaven, had hij ook nog dat van Dr. van Ronkel kunnen voegen'. Uit het feit dat Kropvelds boekje - eerste druk - slechts een jaar later dan het werkje van Van Ronkel (1830-1890) op de markt kwam én uit het feit dat Kropveld zijn bekeringsgeschiedenis al in manuscript had toen de Commissie voor de Christ. Geref. Zending onder Israël hem vroeg het aan de commissie af te staan om gedrukt te worden, kan afgeleid worden dat Kropveld op dat moment nog niet met het werkje van Van Ronkel bekend was. Over Van Ronkel: S.P. Tabaksblatt, *Het leven van Dr. Philip Samuel van Ronkel*. Serie Verkenning en Bezinning, 11^e jrg. nr. 2, Kampen 1977 en - beknopter - R.B. Evenhuis, *Ook dat was Amsterdam* (V), Baarn 1978, p. 331-333.

² E. Kropveld, *Aus der Finsternis zum Licht. Gottes Wege mit Elieser Kropveld, geboren als Israelit, jetzt Prediger der Chr. Ref. Gemeinde zu Alblasserdam*, Keulen 1890 (vertaling M.C. Uhlig).

³ E. Kropveld, *Out of Darkness into Light. God's way with Elieser Kropveld, an Israelite by birth, now preacher of the Christian Reformed Congregation at Alblasserdam*, Londen 1893 (vertaling Samuel Wilkinson).

⁴ Volgens M. Drayer, *Dominee Eliëzer Kropveld. Israël en de kerk*. Serie Verkenning en Bezinning, 22^e jrg. nr. 2, Kampen 1988, p. 5.

⁵ *De Bazuin* XXXV no. 28, 1 april 1887, zie ook noot 1.

⁶ Van Gelderen, a.w., p. 14.

⁷ 'In de negentiende eeuw kwamen onder de Coevordense joden de beroepen van koopman en slager het meest voor', aldus J. Michman, H. Beem en D. Michman in: *Pinkas. Geschiedenis van de joodse gemeenschap in Nederland*, Amsterdam/Antwerpen 1999, p. 307. In 1840 telt de Joodse gemeenschap van Coevorden 23 gezinshoofden. Daarvan zijn er negentien koopman, twee slager, één schilder en één voorganger. Zie: L. Bos, *De joodse gemeenschap in Coevorden*. Coevorder Cahier nr. 5.

en verdriet wisselden elkaar in het gezin voortdurend af. Tweeëntwintig dagen na Eliëzers geboorte overleed zijn zusje Betje op driejarige leeftijd, terwijl ruim een jaar daarvoor Siena al was overleden, slechts vijfennegentig dagen oud. Eerder al, in 1829, was Mannes overleden, die honderd dagen ouder werd dan Siena. Nog geen maand nadat Eliëzer ter wereld kwam overleed zijn vader, slechts eenenveertig jaar oud.⁸ Het huwelijk van Aron en Saartje duurde nog geen negentien jaar en er werden tien kinderen geboren, waarvan er drie al op zeer jonge leeftijd stierven. Tot het gezin behoorden ook vier wezen, kinderen van Aron Kropvelds broer. Zo had Saartje Kropveld na de dood van haar man de zorg over elf kinderen! Eliëzer noemt het, terecht, 'een zeer zware taak', maar 'toch vervulde zij hare roeping met lust, en was het haar ernstig streven om geheel het gezin in orde en tucht te houden, en ging zij allen in een zeer onberispelijk leven voor'.⁹

Volgens Eliëzer was zijn moeder streng orthodox, evenals zijn vader dat geweest was. In die orthodoxe geest voedde Saartje haar kinderen ook op. Van Eliëzer moest 'een flink en vroom Joodsch jongeling' worden gemaakt.¹⁰ Daarom moest hij al vroeg naar de synagoge en bezocht hij, naast de stadsschool voor het gewone onderwijs, de Joodse school (Gedar) voor het godsdienstonderwijs.¹¹ Eliëzer bezocht echter liever de 'gemengde lagere school' dan de Joodse. Tegelijk merkt hij op, dat hij in die tijd 'evenals ieder ander kind uit Israëlitische gezinnen, met bittere vijandschap was vervuld tegen den Heere Jezus'.¹² Kwam hij de naam van Jezus bij het lezen ergens tegen, dan sloeg hij die over! Tegen een 'Christen-schoolkameraad' schold hij eens hevig op Jezus en rekende hij het als 'Gode zeer welgevallig', dat zijn voorvaders Hem tot de kruisdood hadden overgeleverd. Bovendien: als Eliëzer er zelf bij was geweest, had hij Jezus' lijden stellig verzwamd.

Hoewel hij niets van Jezus moest hebben, sprak hij wel graag met zijn moeder over God, dood en eeuwigheid. Iets wat hij bij zijn 'makkers' zo niet vond. Om dan te zeggen: 'Een andere trek, dien ik mij uit mijn kindsche jaren weet te herinneren, is, dat ik, onderzoekend en leergierig als ik was, zeer gaarne in het Nieuwe Testament las'.¹³ Wonderlijk, als enerzijds de naam Jezus, wanneer die in een schoolboek voorkwam, werd overgeslagen, en anderzijds door hem met graagte het Nieuwe Testament werd gelezen. 'Oude schrijvers' (Brakel, Smijtegeld, Hellenbroek), die hij bij de burens tegenkwam, trokken hem niet aan. Niet vanwege de inhoud, maar vanwege de vorm van die boeken. Toch was het anderzijds juist de vorm van het Nieuwe Testament - 'een dun boekje, met helder papier en duidelijke letter, in een taal, zooals ik die op school leerde' - die hem deed besluiten het aan de buurman te leen te vragen.¹⁴ De lectuur ervan oefende niet veel invloed op hem uit, maar toch beschouwt hij het achteraf als de 'goede en alles besturende voorzienigheid' van God, dat hij al op jonge leeftijd kennis mocht maken met het Nieuwe Testament, 'waardoor mij later, toen het mij werkelijk behoefte werd om ook de leer des Nieuwen Testaments te onderzoeken, alles veel minder vreemd voorkwam, dan het zou gedaan hebben, indien ik nimmer een Nieuw Testament had gezien'.¹⁵

Op dertienjarige leeftijd werd Eliëzer Bar Mitzwah, zoon der wet, en stopte het bezoeken van de Joodse school. De avondschoon bij de openbare onderwijzer bleef hij nog wel volgen. Hoewel hij de mogelijkheid had om verder in de Talmud te studeren, liet hij die aan zich voorbijgaan. Achteraf betreurt hij dat, omdat meer kennis van de Talmud hem later van pas was gekomen.

Welk beroep hij wilde uitoefenen wist hij eigenlijk niet. Een ambacht trok hem meer dan de handel, maar toch zette hij 'het aanbieden van onderscheiden koopwaren, vooral galanterieën in en buiten de stad', waar hij als kind(!) al mee begonnen was, op wat grotere schaal voort.¹⁶ Totdat hij in 1855 een

⁸ De website van The Center for Research on Dutch Jewry at the Hebrew University of Jerusalem vermeldt als sterfdatum 3 juli 1840 (<http://shum.huji.ac.il/~dutchjew/genealog/regio/emmen/10.htm>), terwijl http://shum.huji.ac.il/~dutchjew/genealog/ndbeli/f_7e.htm 4 juli 1840 als datum geeft. De overlijdensakte - gedateerd 4 juli 1840 - geeft 3 juli als sterfdatum aan.

Ten onrechte schrijft Van Gelderen, dat Aron Kropveld drie maanden na de geboorte van Eliëzer stierf. Zie: Van Gelderen, a.w., p. 14.

⁹ E. Kropveld, *Uit Duisternis tot Licht*, 2^e druk, p. 8. Tenzij anders aangegeven maak ik gebruik van de 2^e druk.

¹⁰ A.w., p. 9.

¹¹ De Joodse school was er een volgens de principes van de Verordening op het Joodse Onderwijs van 1817, d.w.z. 'godsdienstig en maatschappelijk onderwijs voor de joodse jeugd onder eigen bestuur' (Van Gelderen, a.w., p. 14). Rond 1860 waren er slechts 32 leerlingen. Overigens betrof het aantal Joden dat tot de Joodse gemeente van Coevorden behoorde (inclusief Borger, Dalen, Emmen, Gasselte, Gieter, Nieuw-Amsterdam, Odoorn en Schoonebeek) in 1840 225 op een bevolking van 13.791 inwoners. Zie: J. Michman, H. Beem en D. Michman, a.w., p. 306. Tot de directe Joodse gemeenschap van Coevorden behoorden slechts 125 personen op een totale bevolking van 1697, aldus M. Drayer, a.w. p. 6. Drayer baseert zijn gegevens op L. Bos, a.w. H.D. Minderhoud noemt eveneens het getal 125, maar de totale bevolking bedroeg volgens hem 2395 personen (Prot. 1846, R. Kath. 424 en Israël. 125), *Coevorden, Stadt en heerlickheyt. Grepen uit de geschiedenis van stad en buurtschappen*, Coevorden 1978, p. 239.

¹² Kropveld, a.w., p. 9.

¹³ A.w., p. 11.

¹⁴ A.w., p. 12.

¹⁵ A.w., p. 12.

¹⁶ A.w., p.14/15.

betrekking kreeg bij de familie Denneboom in Emlenkamp (Emlichheim, graafschap Bentheim, Duitsland). De familie Denneboom had zich, na de grote brand die het centrum van Emlichheim had platgelegd, daar in 1854 gevestigd. Aan de nieuw aangelegde Dorfstraße, de tegenwoordige Hauptstraße, werd een stuk grond aangekocht, waar een winkelpand met woonhuis op gebouwd werd. De familie handelde in textiel en koloniale waren en had tevens een leerlooierij.¹⁷ Eliëzer werd geacht de kinderen van de (Joodse) heer Denneboom en zijn echtgenote godsdienstig onderwijs te geven, en als er tijd over was, kon hij in de winkel van de Dennebooms behulpzaam zijn.¹⁸

Emlichheim

In Emlichheim was de familie Denneboom, tot in 1870 Jonas Joel van Coevorden en zijn vrouw Mientje van Coevorden-Stoppelman naar Emlichheim kwamen, de enige Joodse familie.¹⁹ Eerst in 1884 stichten de Joodse gemeenschappen van Veldhausen en Emlichheim een 'Synagogengemeinde', maar toen had Eliëzer al lang de Graafschap verlaten.²⁰ De bevolking bestond verder uit Hervormden (Reformierten), Oud-Gereformeerden (Altreformierten, ofwel: afgescheidenen) en Rooms-katholieken.²¹ Eliëzer ging er vriendschappelijk mee om en had met allen 'gedurig gesprekken over den godsdienst'.²² Daarbij verloochende hij zijn afkomst niet, al moet hij, achteraf, vaststellen, dat er geen sprake was van verinnerlijkt geloof. Zo had hij meer behagen in danspartijen, concerten, komedies en kermissen dan in het bezoeken van de synagoge, niet geheel zonder zijn vrome familie daarmee verdriet te doen.

Opvallend is, dat Eliëzer al op jonge leeftijd vragen stelde bij de Joodse godsdienst. Als voorbeeld het volgende citaat:

'Zoo heb ik nimmer kunnen begrijpen, welke deugd er in stak, en hoe het Gode welgevallig kon wezen, dat men na het nuttigen van vleeschspijzen twee uur wachten moest alvorens men melk mocht drinken. Wel wist ik, dat de Talmud voor deze bepaling zich beriep op het Goddelijk gebod, dat geen bokje mocht worden gekookt in de melk zijner moeder; maar ook even duidelijk was het mij, dat dit geheel iets anders is dan twee uur te wachten met het drinken van melk, nadat men vleesch had gegeten'.²³

Verder vroeg hij zich af, waarom het ontbloten van het voorhoofd als zonde werd gezien en waarom het lezen van het Nieuwe Testament verboden was. Ook had hij geen vrede met de voorschriften rond de slacht. Bovendien werd er rond het rein of onrein verklaren van een dier nogal eens met een zekere willekeur te werk gegaan. Maar hoewel hij niet kritiekloos stond tegenover het Joodse geloof, probeerde hij zich wel te houden aan de spijswetten. Die stonden immers in Gods Woord! Daarentegen beschouwde hij de Talmud als 'mensenwerk'.

De voorganger van de Joodse gemeenschap in Coevorden, Izak Leers, wees hij er per brief eens op, dat de Joodse godsdienst een hervorming nodig had. Hij doelde daarmee niet alleen op bovenstaande zaken, maar vooral op de inrichting van de sabbatsdienst. Eliëzer was een aantal malen in een protestantse kerk geweest en dat sprak hem vele malen meer aan dan dat 'elken

¹⁷ Zie: Jan Wilde, 'Aspekte jüdischen Lebens in Emlichheim', in: H. Titz (red.), *Auf Spuren jüdischen Lebens in der Grafschaft Bentheim*, Nordhorn 2003 (2. veränderte Auflage), p. 349. Kropveld heeft het in *Uit Duisternis tot Licht* over 'Denneboom', Titz over 'Danneboom'. Het betreft Markus Josef Danneboom (1819-1899) en zijn vrouw Rachel Trompetter (vóór 1827-1909). Op het moment dat Kropveld bij de familie in dienst kwam telde het gezin één zoon en drie dochters. In 1857 werd nog een dochter geboren. Dochter Rebecka (1854) stierf op 88-jarige leeftijd in de gaskamer van Auschwitz.

¹⁸ Het is de vraag hoeveel Eliëzer eigenlijk wist van de Joodse godsdienst. Wilde schrijft (a.w., p. 349): 'In der Synagoge wurde zu seiner Zeit (wie auch heute noch) an jedem Sabbattag der 52ste Teil der fünf Bücher Mose in hebräischer Sprache gelesen – und nur von wenigen verstanden'. Er is geen reden om aan te nemen dat Eliëzer tot die 'wenigen' gerekend moet worden.

¹⁹ Wilde, a.w., p. 350.

²⁰ A.w., p. 349.

²¹ De Evangelisch-Altreformierte Gemeinden zijn tussen 1838 en 1849 ontstaan in de Graafschap Bentheim en tussen 1854 en 1861 in Oostfriesland en komen voort uit de Reformierte Kirche. Gemeenteleden konden zich met liberale stromingen in de theologie niet verenigen en wensten te blijven op het oud-gereformeerde erf. In 1923 kwam het tot een voorlopige aansluiting met de Gereformeerde Kerken in Nederland. Sinds 1983 behoort tevens de Nederländisch-reformierte Gemeinde van Wuppertal, waar ooit dr H.F. Kohlbrügge (1803-1875) predikant was, tot de Evangelisch-Altreformierte Kirche (EAK). De laatste jaren wordt gezocht naar aansluiting bij de Evangelisch-Reformierte Kirche in Noordwest-Duitsland. De triosynode van de Samen op Weg-kerken besloot op 20 november 2003 in te stemmen met een associatieovereenkomst met de EAK in Niedersachsen. Deze overeenkomst is van kracht geworden met de totstandkoming van de Protestantse Kerk in Nederland (1 mei 2004). Zie over de EAK: G.J. Beuker, *Umkehr und Erneuerung. Aus der Geschichte der Evangelisch-altreformierten Kirche in Niedersachsen 1838-1988*, Bad Bentheim 1988. Over de associatieovereenkomst: *Jaarboek Protestantse Kerk in Nederland 2005-2006*, Zoetermeer 2005, p. 38. Over de Nederländisch-reformierte Gemeinde van Wuppertal: H. Büchsenschütz en U. Stötzel (red.) *...und vergiss nicht, was er dir Gutes getan hat: Hermann Friedrich Kohlbrügge und die Nederländisch-reformierte Gemeinde*, Wuppertal 2004.

²² Kropveld, a.w., p. 18.

²³ A.w., p. 27.

Sabbatdag een twee-en-vijftigste gedeelte van de vijf boeken van Mozes gelezen en een gansch stel formulieren gebeden wordt, - waarvan door het meerendeel der kerkgangers, als de Hebreeuwsche taal niet machtig, niets wordt verstaan'.²⁴ Deze opmerkingen werden hem niet in dank afgenomen.

Op de een of andere manier voelde Eliëzer zich aangetrokken tot de bijeenkomsten van christenen en bezocht die dan ook. Ook deed hij moeite om een bijbelcolporteur, een zekere Nolte, afkomstig uit Lingen, die de omgeving aandeed, op te sporen om met hem te spreken. Via de bijbelcolporteur kwam hij ook in het bezit van een Hebreeuws Nieuwe Testament. Hij kocht er direct een Duitse bij, om de vertalingen met elkaar te kunnen vergelijken (of was het omdat hij het Hebreeuws onvoldoende beheerste?).

Hoewel hij eerst ernstig met de bijbel bezig was en worstelde met de vraag of Christus werkelijk de Messias was, liet hem dat spoedig weer los. 'Ik leefde, evenals immer, vroolijk en lustig, bekommerde mij om de dingen der eeuwigheid niet het minste, maar zocht in hetgeen de wereld biedt, mijn lust en vermaak'.²⁵ Zelfs toen zijn moeder begin januari 1861 haar verjaardag vierde, verkoos hij 'het ijdel genot' met zijn 'wereldsgezinde vrienden' boven het bijzijn van zijn moeder, hoezeer zij daar ook op aandrong. Het werd haar laatste verjaardag. Op 4 mei 1861 overleed Saartje Kropveld-Roos, éénnenzestig jaar oud. Achteraf had Eliëzer er verschrikkelijk spijt van, dat hij het verzoek van zijn moeder om bij haar te blijven naast zich neer had gelegd.

Altreformierte contacten

In februari 1861 ontmoette Eliëzer een landbouwer, lid van de Altreformierte Gemeinde in Emlichheim: H. Jakobs, bijgenaamd Vos Hendrik. Deze Jakobs stelde Eliëzer de opmerkelijke vraag, of hij nog goed jood kon blijven. Deze vraag leidde er toe, dat Eliëzer en Jakobs meerdere malen met elkaar in gesprek gingen over 'de dingen der eeuwigheid'. Tevens sprak Eliëzer erover met de buurman van Jakobs: H. Warsen en uiteindelijk ook met de predikant van de Altreformierte Gemeinde: ds J. Moolhuizen.²⁶ Evenals Jakobs en Warsen hadden gedaan probeerde Moolhuizen hem 'duidelijk te maken, dat geen andere Messias, dan juist de Heere Jezus, kon worden verwacht'.²⁷ Een periode van geestelijke strijd volgde. Hij dacht niet alleen over 'de dingen der eeuwigheid', maar wilde er ook zoveel mogelijk over spreken. Toen hij dat ook eens wilde met Fenne Wortel vroeg hij haar: 'Fenne, zijt ge ook bekeerd?' Waarop Fenne zei: 'Dat wi'k di Jeude nich zeggen; want de gekruiste Christus is den Jeude een argenisse, en den Griek een dwaosheid!'²⁸ Later heeft Fenne Eliëzer haar spijt betuigd en konden zij toch goed met elkaar spreken over het gedeelde geloof.

Met een zekere Reinink raakte hij wel in gesprek. Ook hij probeerde Eliëzer duidelijk te maken, dat Jezus de Messias is. Reinink deed dat aan de hand van Jesaja 53: 'Waarlijk, Hij heeft onze krankheden op Zich genomen, en onze smarten heeft Hij gedragen...'. 'Ik kon mijn ooren nauwelijks gelooven', schrijft Eliëzer, 'toen ik hoorde, dat zoo iets in Jesaja zou staan, en inderdaad, ik geloofde het ook niet, want dan zou Jesaja, de Israëlitische profeet, geprofeteerd hebben van den Messias, die door de Christenen wel, door de Joden daarentegen *niet* als de Messias erkend werd. Neen, van tweeën één moest waar zijn: òf Reinink las met opzet anders dan er stond om mij maar te kunnen vastzetten, hetgeen mij lang niet onwaarschijnlijk voorkwam; òf hij vergiste zich in het boek waaruit hij voorlas, meenende, dat hij Jesaja voor zich had, terwijl het Lukas of Paulus, of wie ook der Nieuw-Testamentische schrijvers was'.²⁹ Maar Reinink had zich niet vergist, ontdekte hij. Thuis gekomen greep hij de Hebreeuwse bijbel om te controleren of Jesaja 53 wel goed vertaald was. Hij vond er letterlijk hetzelfde als in de Hollandse bijbel.³⁰

²⁴ A.w., p. 30.

²⁵ A.w., p. 39.

²⁶ Ds Jakob Moolhuizen (Muiden, 13 september 1827) studeerde in Uelsen (D) bij J. Bavinck en daarna in Hoogeveen bij W.A. Kok en J. Bavinck. Hij diende van 11 maart 1855 tot 1 maart 1874 de gemeente te Emlichheim en daarna Beilen (1874). In 1900 ging hij met emeritaat. Moolhuizen overleed in hetzelfde jaar op 20 december. Hij was gehuwd met de schoonzuster van Emlichheims burgemeester (1856), de weduwe Aaltje Miquel, geboren Wesselink, die in 1867 overleed. Bronnen: G.J. Beuker, *Abgeschiedenes Streben nach Einheit. Leben und Wirken Henricus Beukers 1834-1900* (diss. ThUK), Kampen 1996, p. 36, <http://www.altreformiert.de/beuker/brwi1849.htm> en B.J. Baarlink, H. Heikens e.a., *'Gedenke des ganzen Weges...'. Evangelisch-altreformierte Gemeinde Emlichheim 1845-1995*, Emlichheim 1995, p. 27, 28. Dat Kropveld veel waardering voor Moolhuizen had, blijkt onder anderen uit deze zinsnede: 'voor wien een Afgescheiden Leeraar en diens gezin in zoo menige ure van uit- en inwendige benauwdheid tot hulp en troost is geweest' ('Het aanstaand Jubilé onzer Kerk', in *Wekstem* XVII no. 121, 13 oktober 1881).

²⁷ Kropveld, a.w., p. 49.

²⁸ A.w., p. 64.

²⁹ A.w., p. 69.

³⁰ In de Grafschaft Bentheim werd in de 19e eeuw overwegend Nederlands gesproken en gelezen. Zie ook: Beuker, *Umkehr und Erneuerung*, p. 331-332.

Tussen 1855 en 1860 kwam Eliëzer vaak bij de familie Beuker in Volzel, omgeving Emlichheim, op bezoek. Eén van de zonen van de familie, Henricus Beuker (1834-1900), heeft hij er in die tijd ook meerdere malen horen preken.³¹

Van ds Moolhuizen leerde hij Jesaja 53, maar ook een tekstgedeelte als Micha 4: 1-4 geestelijk verstaan, dat wil zeggen, dat hij de teksten moest lezen met het oog op Christus. Toch was Eliëzer nog niet geheel overtuigd, dat Jezus wel de Messias moest zijn. Maar 'door Zijne genade, en door Zijne genade alleen, werd ik tot verder onderzoek der waarheid genoopt, om toch goed te weten, of Jezus de Messias was, ja dan neen'.³² Zo kwam hij tot bestudering van teksten als Genesis 49:10, Deuteronomium 18: 15, Psalm 2, Psalm 100 en Daniël 9. Maar hoewel 'het Woord des HEEREN mij sterk drong om ernstig na te denken, of ik niet het kindeke in Bethlehem geboren, als den eenigen Messias moest erkennen', zoals hij schrijft, kwam het niet tot geloof in Jezus.³³

Op tweede Paasdag 1861 bezocht Eliëzer tweemaal de dienst in de Altreformierte Kirche, waar ds Moolhuizen voorging. Twee diensten waar hij erg van onder de indruk was. In de eerste plaats vanwege de eerbied en de orde die er heersten in de samenkomsten, maar ook vanwege de inhoud. Zijn kerkbezoek was niet onopgemerkt gebleven. Bovendien begon ook zijn veranderende levenshouding op te vallen. Hij was nauwgezet en ernstiger in het verrichten van zijn gebeden, de gesprekken waren van een andere aard en zijn werk deed hij rustiger en nauwgezet. Bovendien las hij andere boeken dan voorheen. Zo las hij de bekeringsgeschiedenis van Salomon Duitsch en van een zekere Gerrit van Doesburg.³⁴

Op 5 mei 1861 ontving Eliëzer bericht, dat zijn moeder in Hardenberg was overleden. Het hinderde hem, dat hij, 'volgens Joodsche wijze' genoodzaakt was voor zijn overleden moeder te bidden, "t welk genoemd wordt: „Kaddisch zeggen”".³⁵ Zijn tegenzin kon hij niet verbergen. Trouwens, zijn verandering was toch al niet onopgemerkt gebleven. Hij was 'met den zuurdesem der Christenen besmet', werd hem duidelijk gemaakt, maar zo werd het hem, naar eigen zeggen, 'vergund, om, zij het ook onbewust, de smaadheid van Christus te dragen'.³⁶

De heer Denneboom, zijn werkgever, vond het nodig om Eliëzers familie in Coevorden in te lichten over de verandering die Eliëzer had ondergaan. Hij wilde later niet het verwijt krijgen, dat hij niet had gewaarschuwd. Eliëzer vond er een bewijs in, dat een mens, 'ook met het beste karakter ter wereld, een volslagen vijand is van God en Zijn dienst!'.³⁷ Eliëzers familie eiste van hem, dat hij op het Pinksterfeest (1861) bij hen zou komen, om hem te onderhouden over de dingen die Denneboom hun had verteld.

Confrontatie en strijd

Een dag voor het Joodse Pinksterfeest vindt de confrontatie plaats met Eliëzers familie. Die met zijn zus viel mee, maar die met de ooms en tantes niet. Zij spraken hem streng en vermanend toe. Een tante wilde hem zelfs de deur uitwerpen, 'wijl ik reeds zo goed als gedoopt was, en mij niets meer ontbrak dan het Majim, het water'. En een ander voegde er 'de liefelijke ontboezeming aan toe, dat het beter zou geweest zijn, dat ik als kind van acht dagen gestorven ware, dan dat ze zoo iets van mij moesten beleven'. En weer een ander, dat hij zijn 'tijdelijk en eeuwig geluk verwoestte'.³⁸ Argumenten tegen Eliëzers opvattingen werden niet aangedragen. Slechts één van de aanwezigen, een zekere heer M. Frank, begreep dat, wilde Eliëzer voor het Joodse geloof behouden blijven, hem met kracht van argumenten duidelijk gemaakt moest worden, dat het Joodse geloof het ware geloof is.

³¹ Zie: Beuker, *Abgeschiedenes Streben nach Einheit*, p. 36. Henricus Beuker diende de gemeenten Zwolle (1862), Rotterdam (1864), Giessendam (1867), Harlingen (1869), Amsterdam (1873), Emlichheim (1881), Leiden (1884), waarna hij overging tot de Chr. Reformed Church in de Verenigde Staten van Amerika, 1893. Beuker (geen familie) schrijft erbij, dat Henricus Beuker later voor Kropveld een 'geschätzter Kollege' werd. Toen Kropveld hem hoorde preken in Volzel volgde Beuker een soort vooropleiding bij ds J.H. Schoemakers (1826-1885) in Wilsum (Duitsland) of was hij student in Kampen (vanaf september 1858).

³² Kropveld, a.w., p. 77.

³³ A.w., p. 78.

³⁴ Met de bekeringsgeschiedenis van Salomon Duitsch (1734-1795) zal bedoeld zijn: *De wonderlijke leidingen Gods omtrent een blinden leidsman der blinden*, Amsterdam 1768. Duitsch was van Hongaarse afkomst en Jood. Hij studeerde in Praag aan een Joodse academie, werd rabbijn, maar ging tenslotte over naar het christendom. Die overgang kostte hem zijn (tweede) huwelijk. In 1767 deed hij in Nederland belijdenis van zijn geloof, studeerde theologie te Utrecht en werd in 1777 predikant te Mijdrecht. Tot in de 20^e eeuw werd dit boek herdrukt. Bron: J.H. Landwehr, 'Duitsch (Salomon)', in: *Christelijke encyclopaedie voor het Nederlandsche volk*, Kampen 1925.

Met de bekeringsgeschiedenis van Gerrit van Doesburg zal bedoeld zijn: *Het leven en zalig afsterven van Gerrit van Doesburg*. Gerrit werd in 1839 geboren in Alkmaar en stierf er in 1849 op tienjarige leeftijd. Bron: Joh. Westerbeke, *Jonge zangers* (deel I). *Het levenseinde en de verwachting van: Gerrit van Doesburg/ Leuntje van Rhijn / Lena Adriana Lampers / Adriana Alida Leeuwenburg*, Middelburg 1997. Onduidelijk is waarom Kropveld juist de bekeringsgeschiedenis van Gerrit van Doesburg las. Is het omdat de overgrootmoeder van Gerrit van Doesburg bevriend was geweest met Salomon Duitsch?

³⁵ Kropveld, a.w., p. 85.

³⁶ A.w., p. 86.

³⁷ A.w., p. 88.

³⁸ A.w., p. 92.

Eliëzers zus had hem gezegd, dat wanneer hij christen zou worden, zij twee geliefde 'panden' te betreuen had: haar gestorven moeder, en Eliëzer, die zij dan ook als gestorven en begraven kon beschouwen. Dit raakte Eliëzer diep.

Toen hij – op de dag van zijn, volgens Joodse tijdrekening, 21^e verjaardag – een gesprek had met de genoemde heer Frank, ging hij twijfelen. Had Eliëzer geleerd Jesaja 53 op Christus toe te passen, de heer Frank paste dit bijbelhoofdstuk op Israël toe. Toen Frank Spreuken 8: 22 toepaste op de Wet, ondersteund door teksten uit de Talmud, wist Eliëzer niet meer wat hij geloven moest. Bovendien wees Frank hem op de voorrechten die Israël steeds van God mocht genieten, 'hoe het het oudste volk ter wereld was, en welk een schoone toekomst nog vóór hem lag, wanneer het eenmaal, met den Messias in zijn midden, in Kanaän als het volk van Jehova zou schitteren'.³⁹ Daarbij herinnerde Frank hem ook nog aan zijn ouders, die zulke vrome joden waren geweest, en dat Eliëzer een schande over hen zou brengen als hij zijn geloof vaarwel zou zeggen. Alles bij elkaar was dat te veel voor Eliëzer. Hij toonde zijn familie berouw en nam zich voor voortaan goed Jood te zijn. Tegen de vrouw van zijn werkgever zei hij, toen ze hem vroeg wat hij nu was - Jood of christen?: 'Ik ben Jood, ik blijf Jood, en ik sterf Jood!'⁴⁰

Eliëzer zag er tegenop de Afgescheidenen te ontmoeten en wel in het bijzonder ds Moolhuizen. Toch deelde hij de predikant mee, dat hij in de overtuiging gesterkt was, dat de Messias nog moest komen en dat hij weer zou gaan leven zoals tevoren. Maar enkele dagen later keerde hij op zijn schreden terug, overmand door twijfel en aanvechting, en bezocht hij ds Moolhuizen opnieuw. Nu was hij bang de zonde tegen de Heilige Geest begaan te hebben.⁴¹ De predikant legde hem uit, dat zulks niet het geval was, omdat wanneer iemand deze zonde had bedreven, hij daarover nooit berouw had. Vanaf die tijd zocht hij overal contact met 'het volk des HEEREN', hoewel hij, vanwege zijn werk, de zondagse diensten niet kon bezoeken.

Zijn werkgever beviel dit niet en stelde opnieuw Eliëzers familie in kennis, om hem van zijn 'dweepzucht' te genezen. Zo ontving hij opnieuw de boodschap naar Coevorden te komen. Hij kwam daar aan op de vooravond van de sterfdag van zijn vader, waar hij in het huis van zijn oom ook een opperrabbijn aantrof.⁴² Met die opperrabbijn raakte hij in gesprek over Jesaja 7: 14 en Jesaja 53. Juist door deze discussie werd Eliëzer gesterkt in zijn mening, dat deze teksten betrekking hebben op Christus. Bij doorvragen kreeg Eliëzer als antwoord, 'dat ZEW. zich niet als dienstknecht van mij wilde laten gebruiken, en het derhalve maar best was, dat ik mijne vragen staakte'.⁴³ Toch stelde hij de rabbijn nog één vraag, namelijk of hij ook kon vertellen wat God aan zijn ziel had gedaan, een vraag die als onzinnig werd afgedaan. Het beroep dat Eliëzer deed op Psalm 66: 16 - 'Komt, hoort toe, o allen gij die God vreest, en ik zal vertellen, wat Hij aan mijne ziel gedaan heeft' (Statenvertaling)- werd afgedaan met de opmerking, dat wij ons niet bij David kunnen vergelijken. Bovendien zijn wij ook niet in staat om al zijn 'gezegden' uit te leggen. Daar kon Eliëzer het mee doen. Eliëzer had zich echter niet van zijn stuk laten brengen. De Here had hem, naar zijn eigen overtuiging, de genade verleend om het ware van het valse te onderscheiden.

Terug in Emlichheim schreef hij de opperrabbijn een brief, waarin hij wees 'op het onhoudbare gezegde, dat men leven zal gelijk onze voorouders geleefd hebben, zonder zich om allerlei geloofszaken te bekommeren; op de heiligheid en rechtvaardigheid des HEEREN; op de zinledigheid van den Israëlitischen godsdienst, en op onderscheiden fabelen in den Talmud'.⁴⁴ Hij verzocht de rabbijn vriendelijk om antwoord.

Via zijn werkgever kwam Eliëzer in contact met een gewezen Joodse godsdienstonderwijzer, een zekere Lehman uit Halteren (Pruisen). Met deze Lehman discussieerde Eliëzer over teksten als Jesaja 28: 16, Psalm 2 en Psalm 69: 22. Ook door deze discussie werd Eliëzer gesterkt in zijn opvatting, dat hij beter bij 'Christen-leeraars' in de leer kon gaan dan bij Joodse leraren.

Eliëzers familie deed er ondertussen alles aan om Eliëzer weer op het rechte pad te brengen. Bij een volgende ontmoeting in Coevorden, trof hij daar opnieuw de heer Frank aan, de man aan wie hij eerder had beloofd Jood te blijven. Deze Frank had van de opperrabbijn het antwoord op de brief van Eliëzer ontvangen. De brief begon met een tweetal teksten uit Spreuken: 'Antwoord den zot naar zijn

³⁹ A.w., p. 96.

⁴⁰ A.w., p. 100.

⁴¹ Kropveld moet dus al behoorlijk ingevoerd geweest zijn in het Nieuwe Testament!

⁴² Kropveld noemt de naam van de opperrabbijn niet. Van Gelderen vraagt zich af of het J. Hillesum uit Meppel of dr J. Fränkel uit Zwolle was (a.w., p. 16). Persoonlijk denk ik, dat het Hillesum was, omdat Hillesum (1820-1888) 'de enige opperrabbijn die Drente niet met andere ressourcen heeft moeten delen' is geweest. Rond dr Fränkel (1814-1882) en het opperrabbinaatschap over Overijssel en Drenthe 'barsite (in 1849, lvr) een van de hevigste ruzies los, die het Nederlandse jodendom gekend heeft'. Zie: M.H. Gans, *Memorboek. Platenatlas van het leven der joden in Nederland van de middeleeuwen tot 1940*, Baarn 1972 (3^e druk), p. 473 en 500.

⁴³ Kropveld, a.w., p. 115.

⁴⁴ A.w., p. 117.

dwaasheid, opdat hij in zijn ogen niet wijs zij' en 'Antwoord den zot naar zijn dwaasheid niet, opdat gij ook hem niet gelijk wordt' (26: 5 en 4). De rabbijn had voor het eerste gekozen. Het slot van de brief luidde: 'Ik weet u geen beter raad als deze: laat u doopen, hoe eerder hoe beter; opdat een booswicht uit Israël uitgeroeid worde, en Israël geen aanstoot meer aan u heeft'.⁴⁵ In dit antwoord zag Eliëzer bevestigd wat in Ezechiël 36 geschreven staat over de ontrouwe herders.

Het gesprek vlotte niet best. De standpunten stonden vast. Uiteindelijk probeerde de Coevorder familie op een vriendelijker toon Eliëzer over te halen toch naar hun goede raad te luisteren. Maar bleef hij bij zijn dwaling, dan moest hij goed weten, dat hij dan niet meer als lid van de familie kon worden gezien. Ook zou het maar beter zijn als hij Emlichheim zou verlaten, immers de Afgescheidenen daar hadden er voor gezorgd, dat hij dwaalde. Aan het einde van de week kwam zijn oom Roos naar Emlichheim om met Eliëzers werkgever te praten. Het zou maar beter zijn als Eliëzer ontslag kreeg en mee zou gaan naar Coevorden. Voor Eliëzer was het echter onduidelijk 'welken weg de HEERE met mij wilde houden'.⁴⁶ Dit antwoord werd echter als huichelarij beschouwd. Eliëzer zou zeer wel weten, dat hij christen wilde worden. Ds Moolhuizen zou hij allang hebben duidelijk gemaakt zich tot het christendom te willen bekeren. Eliëzer ontkende dit ten stelligste. Bij ds Moolhuizen werd navraag gedaan. Deze gaf toe, dat Eliëzer hem inderdaad meermalen om inlichtingen over bepaalde Bijbelteksten had geraadpleegd, maar nooit te kennen had gegeven, dat hij wel christen wilde worden. Oom was overtuigd, zijn werkgever niet. Verscheidene pogingen werden gedaan hem uit Emlichheim weg te krijgen, maar die mislukten. Eliëzer voelde zich er thuis, niet het minst bij de Afgescheidenen. En als hij voor zijn werkgever onderweg was, las hij stichtelijke boeken: *Eens christenreize naar de eeuwigheid* van John Bunyan, Hellenbroeks *Voorbeeld der goddelijke waarheid* en *De gouden en zilveren Trompet*.⁴⁷ Zo was Eliëzer bezig met het christelijk geloof, maar Jezus erkennen als zijn Heiland, dat had hij nog altijd niet gedaan.

Ontheemd

Op de avond van 29 augustus 1861 bezocht Eliëzer de pastorie van ds Moolhuizen. Thuisgekomen wist men waar hij geweest was, maar ook wat er besproken was. Dit bezoek werd door de Dennebooms niet op prijsgesteld en Eleziër werd te verstaan gegeven, dat hij binnen twee maal vierentwintig uur het huis moest verlaten. Hij vond onderdak bij een weduwe, mevrouw Koops. Via haar ontving hij een boekje, waarin de bekeringsweg van een Joods Amsterdams meisje werd beschreven.⁴⁸ Door het lezen van dit geschrift, 'werd de bede in mij versterkt, dat ook ik toch genade mocht ontvangen om pal te staan, en bij de kudde van Jezus te worden gebracht', schrijft Eliëzer.⁴⁹ Ook las hij de werken van Salomon Duitsch.⁵⁰ Door de lectuur van deze geschriften raakte hij er steeds meer van overtuigd, dat Jezus van Nazareth de van God beloofde Messias is 'en het volk, dat naar Zijn Naam genoemd is, is het volk waaraan ik mij innig verbonden gevoel, en waarbij ik ook moet behoorren'.⁵¹ Eliëzer bleef nog wel moeite houden met het God-zijn van Jezus, alsook met de Drie-eenheid. Zijn fout was, begreep hij van ds Moolhuizen, dat hij wilde begrijpen in plaats van geloven. De Here echter opende hem de ogen om dit heilig mysterie in geloof aan te nemen.

Ondertussen had de familie Denneboom spijt van Eliëzers wegzending en vroeg hem terug te komen, wat ook gebeurde. Dit betekende echter niet, dat Eliëzer minder gedreven zich met de christelijke leer bezighield. Integendeel, op aanraden van ds Moolhuizen leerde hij zelfs Hellenbroeks catechisatieboekje, *Voorbeeld der Goddelijke waarheden*, uit het hoofd.⁵²

In september 1861 werd hem voor de tweede maal ontslag gegeven, maar even later mocht hij toch weer blijven. Toen er op 14 oktober kermis was in het dorp en Denneboom Eliëzer vrij had gegeven, ging Eliëzer niet naar de kermis, maar sprak die avond met enkele 'vromen' over God en zijn dienst.

⁴⁵ A.w., p. 121.

⁴⁶ A.w., p. 125.

⁴⁷ *De gouden en zilveren Trompet* wordt hier als één boek weergegeven, helaas zonder het noemen van de auteur. Ik vermoed echter, dat het hier gaat om een tweetal boeken, dat in ca. 1800 in één band werd uitgegeven, te weten: Jan Andries (John Andrews -1626), *Gouden trompet, blaasende alarm, alarm ten oordeel vermeerderd met een klaagbede aan God Almagtig, over het berouw en leedweesen van onse sonden* en Hendrik Smith (Henry Smith 1550-1591), *De silvere trompet, ontwaakende de sielen ten oordeel* (uit het Engels vertaald door Willem Christiaansz), Amsterdam s.a.

⁴⁸ Helaas heb ik noch de naam van de bekeerlinge, noch de titel van het geschrift kunnen achterhalen.

⁴⁹ Kropveld, a.w., p. 136.

⁵⁰ Zie noot 28.

⁵¹ Kropveld, a.w., p. 136. Hier wordt de kerk in plaats van Israël gesteld: niet Israël is Gods volk, maar de kerk, nader bepaald de Afgescheidenen. Dat dit geen vergissing is blijkt uit wat hij laat volgen: 'Vandaar de bede, dat de HEERE, die een zuster uit Israël in Amsterdam zoo wonderlijk geholpen en zoo trouw geleid had, ook mij mocht brengen bij de kudde van Jezus; want met Ruth durfde ik betuigen: „Dat volk is mijn volk”. Het ontbrak hem slechts aan vrijmoedigheid om er bij te zeggen: „hun God is mijn God” (p. 136).

⁵² Ds Abraham Hellenbroek (1658-1731) is vooral bekend geworden om genoemd boekje. Het wordt hedentendage nog gebruikt in de (Oud-) Gereformeerde Gemeenten (in Nederland) als catechisatieboekje. Volgens H. Kaajan, is het een 'dogmatiekje' en vormt het de kinderen 'tot kleine theoloogjes' (in: *Christelijke Encyclopaedie* II, Kampen, s.a., p. 537)

Ook daarover kregen Eliëzer en zijn werkgever woorden. Maar op 25 oktober was het echt raak. Eliëzer werden 'allerlei smaadredenen naar het hoofd geworpen' en hij moest horen hoe zijn familie uit Coevorden, 'met diepe verontwaardiging' over hem had gesproken en hem liever dood dan levend had gewenst! Hij werd door zijn hele familie gehaat en door alle joden veracht, zei mevrouw Denneboom. Eliëzer antwoordde: 'O, dat is niets, als ik bij God maar uitverkoren en bemind ben'.⁵³ Toen sloeg de vlam werkelijk in de pan en kwam het zelfs tot een handgemeen, waarna Eliëzer ogenblikkelijk het huis moest verlaten en voor de derde maal ontslagen werd.

Opnieuw nam hij zijn intrek bij weduwe Koops. Hoewel hij zijn baan kwijt was, kon hij zich nu wel vrijer bewegen en ook de kerkdiensten van de Alt-reformierte Gemeinde bezoeken. Zondag 27 oktober werd onvergetelijk voor hem. De diensten werden geleid door een eenvoudige voorganger, door Eliëzer 'vader Schoemakers, uit Haftenkamp' genoemd.⁵⁴ De morgendienst was een teleurstelling voor Eliëzer; hij had zijn aandacht er niet bij kunnen houden. De middagdienst daarentegen was zegenrijk. Schoemaker preekte over Hooglied 5: 16, een tekst die geheel toegepast werd op Christus. Vooral de toepassing raakte hem, omdat daarin de kenmerken van een bekeerde werden genoemd. Als Eliëzer zijn eigen leven daarnaast legde, dan kon hij niet anders concluderen, dan dat ook hij bekeerd was, hoewel hij dat onmogelijk kon geloven. Maar was hij niet bekeerd, dan toch zeker veranderd. En de Here zou het goed met hem maken. Werd er aan het eind niet Psalm 138: 4 gezongen, met die regels: 'De HEER is zo getrouw als sterk; Hij zal zijn werk voor mij volenden'?

In *Iets uit de Geschiedenis van den Bijbel* schrijft Kropveld:

'In het jaar 1861 werd een Joodsch jongeling, omdat hij de waarheid in Christus had leeren zoeken, als een deugniet weggejaagd door zijn patroon, dien hij bijna zes jaren met ijver en inspanning had gediend. Nadat hij den daaropvolgenden Zondag des voormiddags onder zeer veel aanvechting ter kerk was geweest, werd hij in de namiddagbeurt buitengewoon bemoedigd door middel van het laatste rijmvers van den 138 Psalm. Die bemoediging was zóó sterk, dat hij nu het heden en de toekomst geloovig in de hand des Heeren kon overgeven, en vast kon vertrouwen, dat de Heere, Die zoo getrouw als sterk is, ook thans redding zou geven. Al was die jongeling nog zeer onervaren in het Woord der gerechtigheid, en nog zeer zwak in het geloof, toch ondervond hij krachtig den zaligen invloed van het Woord des Heeren'.⁵⁵

In 'Een woord ter nagedachtenis van >>Vader" Schoemakers' schrijft hij onder anderen over deze voor hem zo bijzondere zondag:

'Ik konde toen nog wel niet zeggen: >>Jezus is mijn Heer en Koning, die mij woning in het Vaderhuis bereidt!"; maar wel durfde ik juichen en aan geheel de wereld toeroepen: >>De Heer is zóó getrouw als sterk, Hij zal zijn werk voor mij, JA OOK VOOR MIJ volenden." Van dat oogenblik stond het bij ons vast, dat Israëls God uit- en inwendig voor ons zorgen zou, gelijk Hij dan ook tot op dezen stonde toe, zeer trouw heeft gedaan. Maar ook van dat oogenblik was onze ziele aan dien eenvoudigen oefenaar zeer innig verbonden, en was het ons goed hem naderhand nog menigmaal te ontmoeten en hem, toen we als Leeraar in Veldhuizen stonden, een paar nachten in onze woning te herbergen'.⁵⁶

⁵³ Kropveld, a.w., p. 145.

⁵⁴ Het betreft hier Harm Hindrik Schoemaker (1800-1881), afkomstig uit Haftenkamp in de omgeving van Veldhausen en Wilsum. Evenals zijn vader was hij oefenaar of 'Laienprediger'. 'Harm Hindrik Schoemaker ist der Begründer der Evangelisch-altreformierten Kirchengemeinden der Niedergrafschaft Bentheim' schrijft Beuker in een *Kurzbiographie*, opgenomen in Chr. Haverkamp, H. Lensing, S. Remme (red.), *Emsländische Geschichte* 6, Meppen 1997, p. 315– 318. Twee zonen van hem werden predikant. Eén van hen, J. Schoemaker (1839-1913), schreef *Geschichte der Altreformierte Kirche in der Grafschaft Bentheim*. Oorspronkelijk verscheen het in de Nederlandse taal in 1900. De Synode der ev.-altref. Kirche verzorgde in 1988 een uitgave in de Duitse taal. In dit werkje is meer informatie te vinden over H.H. Schoemaker. Zie ook: Beuker, *Umkehr und Erneuerung*.

⁵⁵ Kropveld, *Iets uit de Geschiedenis van den Bijbel*, Breukelen 1912, p. 33.

⁵⁶ Kropveld, 'Een woord ter nagedachtenis van >>Vader" Schoemakers', in: *Wekstem* XVII no. 140, 26 november 1881. In dit artikel zegt hij verder, dat Schoemakers (met een 's' aan het eind) niet als preekheer of dominee wilde optreden ('daarvoor had hij veel te geringe gedachten van zichzelf'), maar slechts 'oefende', dat wil zeggen 'een woordje spreken tot vermaning en stichting'. Velen zijn door zijn 'eenvoudig woord voor Christus gewonnen. Dat eenvoudige woord werd gesproken uit behoefte des harten, ontving door een rijke levenservaring kracht en nadruk, en werd versierd door een zeer teeder en Godvruchtig leven voor den Heere'.

Eliëzer liet zich niet voor de derde maal verleiden om de heer Denneboom weer te gaan dienen, maar van de Ambtsvoogd kreeg hij wel te horen, dat hij als buitenlander, die nog geen vijftig jaar oud was, zich niet zelfstandig in Emlichheim, noch in het koninkrijk Hannover mocht vestigen.

Schoonebeek

Bij zijn vrienden in Emlichheim had Eliëzer het goed, maar hij begreep wel dat hij aan de slag moest. Hij zocht daarom naar een 'betrekking'. Maar dat viel niet mee. Waar zou men hem kunnen gebruiken? Het eerste probleem was, dat hij nog altijd de Joodse sabbat onderhield en koosjer at. Bij een christelijke werkgever zou hij daarom niet terecht kunnen en bij een Joodse ook niet, omdat het voor hem niet mogelijk was zich in Joodse kringen te bewegen. Ds Moolhuizen ondernam verscheidene pogingen, die allemaal op niets uitliepen.

Daarbij kwam, dat Eliëzer, die altijd in de handel had gezeten, dat eigenlijk niet wenste voort te zetten. Handel zou tot oneerlijkheid leiden, meende hij op dat moment. Maar een ambacht had hij ook niet geleerd. Het liefst wilde hij boerenknecht worden, of liever nog schaapherder. Hij had er kennelijk een nogal romantische voorstelling van, hij schrijft namelijk: 'Dan kon ik het grootste gedeelte van den dag lezen, bidden en zingen, en werd ik, zooals in de graafschap de gewoonte was, nu bij den een en dan bij den ander gehuisvest. Dit werk, dacht ik, kon ik gemakkelijk verrichten; aangezien er toch geen kennis voor noodig was om achter de schapen te loopen, en te zorgen, dat ze niet in de sloot of op doolwegen kwamen; weshalve ik er geen oogenblik aan twijfelde, of dit plan zou door Ds. Moolhuizen ten volle goedgekeurd worden'. Om er direct op te laten volgen: 'Dit was er echter verre vandaan'.⁵⁷ Volgens de predikant was hij noch voor boerenknecht noch voor schaapherder geschikt, maar voor handelen in de wieg gelegd. Moolhuizen opperde het idee om eens naar Schoonebeek, zo'n zeven kilometer van Emlichheim vandaan, net over de grens, te gaan om te kijken of hij daar niet een handelje kon beginnen. In Schoonebeek zou men hem niet van overheidswege tegenwerken, Joden uit Coevorden boden er reeds hun koopwaar aan, en – niet onbelangrijk – er was een 'Christelijke Afgescheiden gemeente'.⁵⁸

Hoewel Eliëzer eerst niet veel zin had om naar Schoonebeek te vertrekken, volgde hij uiteindelijk de raad van ds Moolhuizen op. Hij ontmoette er behalve de predikant, ds Schoenmaker, ook 'vader Hinnen'.⁵⁹ Een dag later, op de dankdag voor de oogst in het jaar 1861 hoort hij ds H. Schoenmaker, de predikant van de Afgescheidenen in Schoonebeek in de morgendienst preken over Psalm 116: 12, 13 en in de namiddagdienst over Handelingen 14: 17. Over de laatste preek schrijft hij: '...mijn hart [ging] als het ware open, en wenschte ik, dat eenige Joden deze predikatie eens hoorden; die zouden dan, dacht ik, wel moeten bekennen, dat de Heere Jezus de ware Messias en de eenige Naam ter zaligheid is, die onder de menschen is gegeven'.⁶⁰ En: 'de HEERE [werd] mij te sterk' 'en ik geloofde en betuigde: „Gij, HEERE, zijt mij te sterk geworden en hebt overmocht”.⁶¹

Schoonebeek werd voor hem een dubbele vreugde. Voor eerst omdat 'God de nevelen, waarmede mijn oog nog immer bedekt was, genadiglijk [had] weggenomen', maar ook omdat hij er in staat werd gesteld een kleine manufacturenwinkel te beginnen.⁶² Zo kwam het dat Eliëzer verhuisde naar

⁵⁷ Kropveld, a.w., p. 164/65.

⁵⁸ De Christelijke Afgescheiden gemeente van Schoonebeek is ontstaan in 1859. De Hervormde gemeente had tot die tijd rechtzinnige predikanten gehad. Voor 1859 waren er echter wel Schoonebekers die kerkten in Emlichheim bij de Altreformierte Gemeinde, maar dit hield niet zozeer verband met de prediking als wel met de problemen rondom ds P.C. Froom, die aan de Hervormde gemeente van 1838 tot 1857 was verbonden. Omdat na zijn vertrek het beroepingswerk niet vlotte, maakte koning Willem III gebruik van het zogenaamde 'recht van collatie', of wel van zijn recht om een predikant te benoemen, zonder dat de kerkenraad eraan te pas komt. Zo kwam kandidaat Klaas Jouke Bleeker naar Schoonebeek, waar hij op 16 januari 1859 in dienst trad van de Hervormde gemeente (tot 1878). Het probleem was, dat deze predikant uitgesproken vrijzinnig was. Dit gegeven gevoegd bij het feit, dat onder ds Froom er al Schoonebekers in Emlichheim kerkten en er dus al ontevredenheid over het kerkelijk leven was, leidde in Schoonebeek in 1859 tot de Afscheiding. Voor de predikanten die de Hervormde gemeente dienden, zie: T.A. Romein, *De Hervormde predikanten van Drenthe, sedert de Hervorming tot in 1861*, Groningen 1861, p. 295-300. Over de Afscheiding in Schoonebeek, zie: E. Karst jr., *Honderd jaar Gereformeerd Kerkelijk leven in Schoonebeek*, Schoonebeek 1959; J.W. Baan, *De Afscheiding in Schoonebeek. Een onderzoek naar de ontwikkelingen, die geleid hebben tot het ontstaan van een Christelijke Afgescheidene gemeente te Schoonebeek*, Schoonebeek 1989 (ongepubliceerde HBO-scriptie); H.D. Minderhout, *Schoonebeek, de eeuwen door. Grepen uit de geschiedenis van dorpen en buurtschappen*, Schoonebeek s.a., p. 230, 231 en 237-239; A. Vrielink, S.R. Ybema en J. van der Haar, *Een stuk geschiedenis van de Hervormde Kerk van Schoonebeek*, Schoonebeek 1977, p. 57.

⁵⁹ De naam van de predikant wordt zowel door Kropveld als de notulist van de Afgescheiden gemeente in Schoonebeek als Schoenmaker of als Schoemaker gespeld. Volgens E. Karst (1900-1960), a.w., is de spelling Schoemaker, vgl. p. 6 en 9. Schoemaker leefde van 1822 tot 1874 en was predikant te Mildam (1852), Aalden (1855), Schoonebeek (1860), Nijeveen (1864), Aalden (tweede maal; 1868), Nijeveen (tweede maal; 1870) en Gees (1871). Met 'vader Hinnen' wordt H. Hinnen, ouderling en stuwende kracht van de Afgescheidenen, bedoeld. Hij ging ook wel voor in de eredienssten. 'Een bijzonder mens; behalve boer is hij ook nog in voorkomende gevallen dokter en dierenarts!' (Minderhout, *Schoonebeek*, p. 237).

⁶⁰ Kropveld, a.w., p. 166.

⁶¹ A.w., p. 167. De tekst die hij citeert is Jeremia 20: 7.

⁶² A.w. p. 169/70.

Schoonebeek. In het begin liep zijn handeltje in manufacturen goed, maar toen het minder ging begon hij tevens een gisthandel. De gist bekwam hij uit de Duitse plaatsen Wilsum of Esche, wat voor hem zware tochten van zo'n zes tot acht uur, uiteraard te voet en met de vracht op de rug, betekende. Reden waarom hij tot zijn 'broeders naar den vleesche', die volgens hem meenden, dat hij christen was geworden omdat dat 'stoffelijke voordelen' zou opleveren, schrijft: 'wat dunkt u, zeg ik, was deze weg zoo bekoorlijk voor het vleesch?'⁶³ Nee, in materieel opzicht was hij er niet op vooruit gegaan, maar in het geestelijke, naar zijn overtuiging, wel.

In een artikel in *Wekstem* schrijft hij:

'Ds Gispen heeft op de Synode te Utrecht (...) zeer juist gezegd: >>het staat bij een jood onwrikbaar vast, dat iemand die christen wordt het om de dubbeltjes doet." Dit staat zóó vast, dat waar joden in spoor of boot, hetzij in Drente of Brabant, in Holland of Groningen, mij als christen leerden kennen, zij soms op de meest beleedigende wijze, niettegenstaande zij mijn naam vroeger nooit hadden hooren noemen, het uitspraken, dat alleen geld en niet dan geld de drijfveer was geweest. En als ik hun dan vertelde, welke schitterende vooruitzichten mij openstonden, en hoe ik christen geworden zijnde, door het verkoopen van een lapke katoen, en door een geringen handel in gist, die ik elke week op een afstand van 5 uur heb moeten halen, waaronder ik heb moeten zwoegen en zweeten, die ik bij stuivers en centen weer langs de huizen heb moeten verkoopen en waardoor ik zoo eventjes in mijne behoeften kon voorzien, zoodat ik er niets tegen had dat een der vrienden te Schoonebeek mij ten eten vroeg, dan verklaarden zij dit stoutweg voor een leugen, of maakten er een of andere rareit van, waardoor zij de lachers van hunne zijde kregen'.

Was Eliëzer bij ds Moolhuizen al begonnen met onderwijs in 'Hellenbroek', bij ds Schoenmaker zette hij dit voort. Met het heilig avondmaal had hij een probleem, namelijk hoe het kon dat een stukje brood en een slok wijn tot versterking van het geloof konden zijn. Pas toen hij op eerste kerstdag 1861 in Emlichheim een avondmaalsbediening meemaakte begreep hij, 'dat de uitwendige teekenen slechts afbeelden, wat de gezegende Verlosser heeft gedaan en verworven, zoodat wij, op die teekenen ziende, zichtbaar herinnerd worden aan Zijn bloedige kruisverdienste, en de geloovige langs dien weg in het geloof kan worden versterkt'.⁶⁵ Eliëzer begon nu ook zelf naar deelname aan het avondmaal te verlangen.

Toen hij 'Hellenbroek', onder leiding van ds Schoenmaker, helemaal had doorgewerkt, vond de predikant dat er geen bezwaar meer was om geloofsbelijdenis af te leggen en gedoopt te worden. Besloten werd, dat ds Moolhuizen in die dienst de prediking zou verzorgen en ds Schoenmaker hem zou dopen. Op vrijdagavond 7 maart 1862 zou hij belijdenis afleggen voor de kerkenraad, waarna hij op de biddag voor de oogst, 12 maart, de doop zou ontvangen.

Eliëzer lichtte zijn familie per brief in van deze belangrijke stap. In de brief legde hij uit 'dat alleen in den Heere Jezus Christus redding en heil voor een arm zondaar was te vinden, en dat diensengevolge ook zij tot dien Christus moesten komen, wilden zij behouden worden van den toekomenden toorn'.⁶⁶ Bovendien benadrukte hij, dat het vruchteloos zou zijn hem van zijn voornemen af te houden, iets dat toch geprobeerd werd. Zo was een van zijn tantes zelfs bereid hem vijfhonderd gulden, een voor die tijd kapitaal bedrag, te geven als hij zich niet zou laten dopen. Hoe verlokkelijk ook, hij zag in 'dat het veel beter was armoede en ellende te lijden om den Naam des HEEREN, dan dien Naam ter wille van een handvol goud te verloochenen'.⁶⁷

Met de Mozaïsche spijswetten en het sabbatsgebod brak Eliëzer. De eerste beschouwde hij als een voorafschaduwing van wat Christus zou doen en het gebod om de sabbat te houden was met de opstanding van Christus vervangen door de eerste dag van de week te vieren als de dag des Heren. Ook de kinderdoop was, volgens Eliëzer, geheel gebaseerd op de bijbel. De kerkenraad van Schoonebeek had er desalniettemin drie en een half uur voor nodig om te onderzoeken of Eliëzer 'met vrijmoedigheid tot de rechten der gemeente' kon worden toegelaten.⁶⁸

⁶³ A.w., p. 172.

⁶⁴ Kropveld, 'Davidsohn in Hamburg?', in *Wekstem* XVII no. 35, 23 maart 1882.

⁶⁵ Kropveld, *Uit Duisternis tot Licht*, p. 175.

⁶⁶ A.w., p. 177.

⁶⁷ A.w., p. 178.

⁶⁸ A.w., p. 180.

Opmerkelijk is, dat in de notulen van de Christelijk Afscheiden gemeente in Schoonebeek met geen woord wordt gerept over deze toch wel opmerkelijke belijdenis. De notulen kenmerken zich overigens door uiterste beknoptheid. Zie voor een representatief voorbeeld de bijlage. Overigens komt de naam Kropveld niet voor in het bevolkingsregister.

De doopdienst werd druk bezocht. Ds Moolhuizen preekte over Handelingen 8: 36-38. Vervolgens beantwoordde Eliëzer 'zeer aangedaan' de vijf vragen uit het „Formulier om den Heiligen Doop te bedienen aan bejaarde personen”.⁶⁹ Daarna ontving hij, op de knieën gezeten, de doop en werd hij 'aan dien getrouwen en genadigen Bonds-God gewijd; en bij vernieuwing heeft de HEERE getoond, dat Hij het verbond met Abraham, Zijn vrind, getrouw bevestigt van kind tot kind', citeert hij vrij Psalm 105: 5 in de berijming van 1773.⁷⁰ De dag van zijn doop werd zowel voor Eliëzer als voor de gemeente in Schoonebeek een onvergetelijke dag.⁷¹

In *De Bazuin* stond ruim twee weken later het volgende bericht:

'Schoonebeek, 12 maart. Bij gelegenheid van den onlangs gehouden biddag voor het gewas, is alhier de Heilige Doop bediend aan iemand op twintig jarigen leeftijd, die vroeger(!) jood was. Een half jaar had hij onderwijs in de waarheid genoten; en hoewel hij moeilijkheden en tegenwerking van zijne vrienden en broeders naar het vleesch moest ondervinden, hij heeft aan de wereld den scheidbrief gegeven en toonde een helder inzicht in de verborgenheden des geloofs.

De Heere doe, gelijk hij gesproken heeft „dat de volheid der heidenen inga en gansch Israël zalig worde.”

Namens den kerkenraad,
H. SCHOENMAKER, pred.⁷²

Eliëzer ontving geen doopnaam. Ds Moolhuizen had nog wel een Nieuwtestamentische naam voorgesteld (Mattheüs of Nathanaël), maar Eliëzer stelde er geen prijs op. De naam Eliëzer had hij ontvangen, omdat zijn vader, na een periode van ziekte wat herstelde en hij zei: 'Ingeval het kind, hetwelk wij verwachten, een zoontje is, dan wijd ik hem uit dankbaarheid voor de herstelling aan God; dan noem ik hem Eliëzer, en zeg ik met Mozes: Ki elouhei owi begnezri wajatsileini mij cheref Parnou; d.i. :, Want de God mijns vaders is tot mijne hulpe geweest, en heeft mij verlost van Farao's zwaard' (Exod. 18:4).⁷³ Helaas had zijn vader zich in het herstel vergist. Maar in andere zin had God Eliëzer wel verlost van het zwaard van de farao: God had hem genadig uit het Egypte van de zonde geleid, constateerde Eliëzer achteraf.

Op weg naar het predikantschap

De eerste tijd na zijn overgang tot het christendom bleef Eliëzer nog gewoon werkzaam in Schoonebeek en zette hij er zijn handel in manufacturen en gist voort, maar er was ook een verlangen zijn krachten in te zetten ten dienste van het evangelie. Ondertussen studeerde hij onder leiding van ds Schoenmakers en met een zoon van 'vader Hinnen' in, zoals hij schrijft, 'Franken's „Kern”'.⁷⁴ Grote belangstelling had hij in die tijd voor vervolgd christenen in Spanje. Ds Schoenmakers riep hij op om voor de christenen in Spanje te bidden. Met zijn predikant en andere medechristenen besprak hij zijn wens om een jongelingsvereniging op te richten. Pas veel later werd die vereniging ook werkelijk opgericht.

Op zeker moment vroeg Eliëzer aan ds Schoenmakers of hij geen zendeling kon worden, wat de predikant niets leek, bovendien waren er veel bezwaren aan verbonden. Eigenlijk zinde het Eliëzer niet en daarom bad hij of de Here God hem dan een andere werkkring wilde aanwijzen. Vanzelfsprekend ervoer Eliëzer het als gebedsverhoring, toen totaal onverwacht, er een uitnodiging van een zekere heer Eerelman uit Stadskanaal kwam, om bij hem in dienst te komen met als taak 'inteekenaren te verzamelen op Christelijke boekwerken'.⁷⁵ Deze 'betrekking' nam hij aan en in de twee jaar die hij bij Eerelman in dienst was verkocht hij meer dan zeventuizend 'beslist Christelijke boeken'.⁷⁶ Door zijn werk ontmoette Eliëzer, vanzelfsprekend, vele medechristenen, met wie hij sprak over het geloofsleven. In die twee jaar groeide het verlangen om predikant te worden. Het werd voor hem een worsteling, met name over de inwendige roeping. Totdat, na een vurig gebed, Psalm 32: 8 bij

⁶⁹ A.w., p. 182.

⁷⁰ A.w., p. 184.

⁷¹ Bijna 100 jaar later schrijft E. Karst jr.: 'Drie jaar na de kerkinstitutie waren de kerkgangers getuige van een feit, dat zich in Schoonebeek niet weer heeft herhaald' (Karst, a.w., p. 9).

⁷² *De Bazuin* X no. 13 (28 maart 1862).

⁷³ Kropveld, a.w., p. 187.

⁷⁴ A.w., p. 196. Met 'Franken's „Kern” wordt bedoeld: Aegidius Francken (1676-1743), *Kern der Christelijke Leere. Dat is De waerheden van den hervormden godsdienst eenvoudig ter nedergesteld, en met de oeffening der waere godtsaligheyd aengedrongen*, waarvan de eerste druk in 1713 verscheen. Het boek werd tot in de 20^e eeuw voor het catechetisch onderwijs gebruikt en beleefde tientallen drukken, waarvan de laatste recent op de markt kwam. Het werkje kostte in 1865 fl. 1,- las ik in een advertentie in *De Bazuin* (XIII, 17 november 1865).

⁷⁵ A.w., p. 197.

⁷⁶ A.w., p. 198.

hem bleef haken: 'Ik zal u onderwijzen en u leren van den weg, dien gij gaan zult; Ik zal raad geven, Mijn oog zal op u zijn'.

Op het moment dat Eliëzer had besloten om zich bij de Groninger kas 'Ex bonis publicis' te melden, om op die manier zijn studie te kunnen financieren, werd hij door 'een aanzienlijk heer' in staat gesteld om te gaan studeren.⁷⁷ Financieel gezien maakte hij echter geen goede start, omdat zijn werkgever hem bij het beëindigen van het dienstverband in plaats van achthonderd gulden slechts vijf gulden en wat schrijfbegroeven kon uitbetalen. Toen hij nog maar vijftien cent had, ontving hij echter een brief met daarin twintig gulden en vanaf die tijd kwam hij niets meer tekort. Op dinsdag 7 juli 1868 deed Eliëzer, samen met zeven andere studenten, zijn zogenaamde 'Litterarisch examen'. Allereerst las hij een opstel voor, getiteld: 'David, als dichter'. Het examen werd voortgezet 'in de Nederduitsche taal en Stijl, het Redekundig Ontleden en in het Latijn'. Op één student na, A. van Wijk, die nota bene een opstel had gehouden met de titel 'Een troostbrief aan een vriend', behaalden zij alle het examen.⁷⁸ De studie verliep vlot en op 14 juli 1870 deed Eliëzer examen. 's Morgens moest hij daarvoor een zogenaamde 'improvisatie' leveren over Handelingen 4: 12. Daarna werd het examen nog afgenomen in de 'Geographie van Palestina, Joodsche antiquiteiten en Bijbelsche geschiedenis'. 's Middags werd hij nog geëxamineerd in de 'Kerkgeschiedenis, Hermeneutiek, Exegese, Kritiek, inleiding op de Godgeleerdheid, stellige, wederleggende en beoefenende Godgeleerheid; tenslotte wordt er een onderzoek ingesteld naar het persoonlijk geloof in den Heere Jezus en de roeping tot de bediening van het Evangelie'.⁷⁹

Eliëzer slaagde, waarna hij beroepbaar was.⁸⁰ Overigens was hij al tijdens zijn studie benaderd door ds Pauli uit Amsterdam, met de vraag of Eliëzer zijn opvolger wilde worden als zendingsleraar onder de joden.⁸¹ Hij zou dan naar Londen moeten vertrekken om daar eerst voor het diaconaat en vervolgens voor het predikambt te worden opgeleid. Voorwaarde was wel, dat hij lid moest worden van de Episcopale Kerk van Engeland. Vanwege zijn bezwaren daartegen én omdat hij zich niet aan de kring kon onttrekken waar God hem, naar zijn overtuiging, had geplaatst, vertrok hij niet naar Londen, maar zette hij zijn studie in Kampen door. Al liep hij er 4800 gulden, die hij jaarlijks als zendingsleraar van de Episcopale Kerk van Engeland zou verdienen, door mis.

Predikantschap

Voor hij de examinatoren verliet was hem het eerste beroep al overhandigd. Uiteindelijk ontving hij er vier en nam hij dat naar Veldhausen (Grafschaft Bentheim) aan.⁸² Op 15 september trad hij in het

⁷⁷ Over *ex bonis publicis*: de onvermogenende studenten werden in het verleden door de overheid in de gelegenheid gesteld in hun onderhoud te kunnen voorzien. 'De gemeenten die ontstaan zijn uit de Afscheiding of Wederkeer in de vorige eeuw, hebben van den beginne aan zelf het onderhoud van het gehele kerkelijke leven en dus ook van de hulpbehoevende studenten moeten bekostigen, zonder de kas *ex bonis publicis*. Door middel van collecten werd een kas in het leven geroepen, waaruit de hulp voor arme studenten moest komen, alhoewel velen aanvankelijk nog op verkeerde wijze van deze kas bleven spreken als de kas *ex bonis publicis*', zie: K. de Gier, *De Dordtse kerkorde*, Houten 1989. Er bestonden provinciale kassen om studenten van de Theologische (Hoge)school in Kampen te onderhouden. Volgens Van Gelderen is Kropvelds weldoener zijn latere schoonvader (Jacob Jacobs Kuipers) geweest (in een persoonlijk gesprek).

⁷⁸ *Handelingen der Twee-en-twintigste Vergadering van Kuratoren der Theologische School, der Christelijk Afscheidene Gereformeerde Kerk in Nederland, gehouden te Kampen den 7den Julij 1868 en volgende dagen*, Kampen 1868.

⁷⁹ *Handelingen der Vijf-en-twintigste Vergadering van Kuratoren der Theologische School, der Christelijke Gereformeerde Kerk in Nederland; Gehouden te Kampen 12 Juli 1870 en volgende dagen*, Kampen 1870.

⁸⁰ Er zouden die dag vier examinandi zijn, maar één van hen moest vanwege koorts na de morgenzitting afhaken. Zo deed Kropveld samen met A. van Wijk (NB. dezelfde die in 1868 zijn 'litterarisch examen' niet haalde) en J. Verhaven examen en werden zij 'tot Candidaten tot de Heilige Dienst bevorderd. Met de mededeeling van dit oordeel der Curatoren, welke de praeses in eene hartelijke toespraak met vaderlijke vermaningen deed, werd de zitting verblijd en dankbaar gesloten'. *De Bazuin* XVIII no. 28 (15 juli 1870).

⁸¹ Met ds Pauli wordt ds C.W.H. Pauli bedoeld, een Duitse Jood, die uit Engeland naar Nederland was gezonden. Hij was zeer geleerd, wat alleen al blijkt uit het feit, dat hij veertien talen sprak. Hij stichtte de *Nederlandsche Vereeniging tot medewerking aan de uitbreiding van het Christendom* onder de Joden. Hij was dertig jaar werkzaam in Amsterdam en doopte in die tijd honderdenvijf Joden. Zijn opvolger werd uiteindelijk August Charles Adler. Zie verder onder anderen: J.C. Rullmann, 'Pauli (C.W.H.)' in *Christelijke Encyclopedie voor het Nederlandsche volk* (IV), Kampen s.a., p. 537/38; R.B. Evenhuis, *Ook dat was Amsterdam* (V), Baarn 1978, p. 258/59.

De Haas merkt op: 'De Jodenzending had de liefde van zijn (Kropvelds, lvr) hart; hij had echter geen vrijmoedigheid om zich uitsluitend aan deze arbeid te geven. Ds Pauli, zendeling-leraar te Amsterdam heeft hem aangeboden zijn arbeid aan K. over te dragen, doch dit is toen door hem afgewezen'. Joh. de Haas, *Gedenkt uw voorgangers*, Haarlem 1984, p. 193. Twee opmerkingen: 1. Het is de vraag of Kropveld geen vrijmoedigheid had om zich geheel aan de zendingsarbeid te wijden, of dat de kerk hem heeft gepasseerd. Vermoedelijk is het laatste het geval. 2. Kropveld wees het aanbod van Pauli af, niet vanwege het werk, maar omdat hij dan lid moest worden van de Episcopale Kerk van Engeland, zoals al opgemerkt. Kropveld had bezwaren tegen de liturgie, de staatskerk, het ritualisme en de kerkregering, hoewel hij veel waardering had voor het werk van ds Pauli.

⁸² In *De Bazuin* XVIII no. 33 (19 augustus 1870) werd geschreven: 'Veldhuizen, (Graafschap Bentheim,) 14 Aug. 1870. Heden werden wij grootelijks verblijd, door uit den mond van onzen broeder uit Israël, den Eerw. Heer E. Kropveld te vernemen, dat ZEW. het beroep naar deze gemeente met volle vrijmoedigheid heeft aangenomen. De blijdschap was op aller aangezicht kenbaar, en de hartelijke woorden na het eindigen der godsdienstoefening, waren de tolken der vreugde. Dat de Heere des

Friese Bergum in het huwelijk met Geesje Kuiper en op 2 oktober werd hij bevestigd en deed hij intrede als predikant in Veldhausen.⁸³ Uiteraard was de bevestiger ds Moolhuizen.⁸⁴ Eliëzer diende de gemeente tot 4 januari 1874, waarna hij achtereenvolgens de Chr. Gereformeerde gemeenten van Koudum (11 januari 1874), Minnertsga (2 november 1879), Alblasterdam (5 september 1886) en de Gereformeerde kerken te Driesum (8 januari 1893- 5 juli 1896), Waddinxveen (12 juli 1896) en Rijswijk (6 mei 1900) diende.⁸⁵

Het predikantschap zal voor hem niet altijd gemakkelijk geweest zijn. Wat te denken van vier begrafenissen op één dag! Het overkwam Kropveld op zaterdag 3 februari 1877. In *De Bazuin* schreef hij erover onder de titel 'Drie lijken te gelijk op het kerkhof!' ⁸⁶Het is een bericht over de stormramp die de Zuidwesthoek van Friesland had getroffen en waarbij de stoomboot Willem III was gezonken. Bij de scheepsramp vielen 14 doden te betreuren, waarvan er vier in Koudum werden begraven. Op zaterdag 3 februari werd 's morgens Siebold Wiersma, een jongeling, begraven en 's middags vonden drie 'huisvaders' hun laatste rustplaats.⁸⁷

Naast zijn predikantschap was Kropveld zeer actief voor het Gereformeerd Traktaatgenootschap 'Filippus' en de Commissie voor de Zending onder Israël (zie de volgende hoofdstukken), maar ook bedreef hij evangelisatie. Dit blijkt, bijvoorbeeld, uit een brief aan de penningmeester van de Friese zendingscommissie, die hij publiceerde in *Wekstem*.⁸⁸ Hij spreekt daarin de wens uit, dat de kerk toch met een 'schare' evangelisten –'die toch ook door den Heer aan zijne gemeente gegeven zijn'- verrijkt zou worden. Omdat hij er van uitgaat dat de penningmeester niet op de hoogte is met het zendingswerk in de zuidwesthoek van Friesland wil hij zijn oog 'vestigen op een enkele lichtende star, die in het donkere van den nacht wordt gezien'. Zo heeft Kropveld het werk van zijn voorganger ds B. de Jong (1837-1910) voortgezet. De Jong ging tweemaal per maand naar Hemelum, een uur lopen van Koudum, om daar 'het Evangelie des kruises' te prediken. Kropveld preekte er in de winter van 1874 zeventien avonden met zegen, want er waren er die zich bij zijn gemeente aansloten. De laatste tijd gaf hij er ook twee 'catechisatiën' die totaal door achtentwintig jongeren werden bezocht. De penningmeester weet daar niets van, omdat hij er niet als penningmeester voor aangesproken is.

'Wie het dan betaalt? Ja Broeder, dat gaat zoo als het gaat. Een arme weduwe geeft de kamer, vuur en licht, en gewoonlijk, of liever gezegd altijd, aan den spreker en die hem geleiden de noodige verkwikking; hiervoor ontvangt zij dan de collecten, die ze er o zóó noodig voor hebben moet. En wat de prediker betreft, die gaat van het beginsel uit: om niet ontvangen, om niet ook weêr geven'.

Nu vraagt hij wel wat geld (tien tot vijftien gulden is vooreerst genoeg) om een kaart van Palestina te kopen en voor de kleinen met Kerst een 'boekje'. Kropveld keek dus verder dan zijn eigen gemeente en heeft een druk bezet leven geleid. Het is dan ook niet vreemd dat zijn werk zoveel van hem vergde, dat hij – om gezondheidsredenen – emeritaat aanvroeg. Het werd hem per 1 februari 1908 verleend.

oogstes dezen jeugdigen arbeider weldra met een vollen Evangeliezegen tot ons overbrengende, is onze wensch en bede. *Namens den kerkenraad*, R. Arends, Ouderl.'

⁸³ Geesje Kuiper werd geboren in Bergum op 30 januari 1840 en overleed op 19 juni 1930 te Krabbendijke.

⁸⁴ Bron: Fritz Baarlink, Bernd Roters, Arend Klompmaker, Swenna Harger, *Unter Gottes Bundeszeichen. 1849-1999. Evangelisch-Altreformierte Kirchengemeinde Veldhausen*, s.l., 1999, p. 57.

⁸⁵ Bron: J.P. de Bie (red.), *Biografisch woordenboek van Protestantse godgeleerden in Nederland* (V), 's-Gravenhage 1943, p. 279. Ten onrechte wordt hier juli 1870 als datum genoemd waarop Kropveld werd bevestigd als predikant in Veldhausen (Veldhuizen). In Veldhausen werd op 19 juli 1871 dochter Tryfosa geboren. Zij huwde later ds A. Andree en stierf op 55-jarige leeftijd te Krabbendijke (7 mei 1927). Van 't Sant schrijft, in een artikel ter nagedachtenis aan Andree, over haar: 'Wat deze Tryfosa voor man, kinderen en gemeenten geweest is, valt niet in woorden te zeggen. Ik moet me hiervoor beroepen op hen, die haar gekend hebben, en dan weet ik zeker, dat zij het van harte met me eens zijn, als ik verklaar, dat zij een geboren domineesvrouw was, beminlijk in haar eenvoudige, opgewekte hartelijkheid en gulle gastvrijheid; ook zelfs in de jaren, waarin lichaamslijden haar bond aan zit- of rolstoel; ze bleef dezelfde, liefde spreidende en wekkende als voorheen. Het was een genot in de pastorie te verwijlen. Wat een zeldzaam gelukkig huwelijk!' W. van 't Sant, 'Ds A. Andree', in: J.C. Rullmann en K. Schilder, *Jaarboek ten dienste van de Gereformeerde Kerken in Nederland 1935* (19^e jrg.), Goes s.a., p. 391-394.

De heer Henk de Jong (Groningen) berichtte mij, dat in de tweede kerkenraadsvergadering die Kropveld in Koudum meemaakte het besluit voor de bouw van een nieuwe kerk genomen werd. In de muur zit nog de gedenksteen, waarvan de tekst luidt: VREDE door het bloed des kruises. De eerste steen gelegd door Ds E. Kropveld 29 Mei 1874. Ziet dan hoe gij hoort. Op zondag 11 oktober 1874 werd het nieuwe gebouw in gebruik genomen.

In Alblasterdam herdacht Kropveld op 13 maart 1887 de dag waarop hij vijftientig jaar daarvoor door de doop in de gemeente van Christus werd ingelijfd. Hij sprak over Psalm 66: 16. 'In kernachtige woorden deelde hij de gemeente mede, hoe de Heere hem had verlost uit het verstokte jodendom en hem had overgeplant in de gemeente des Heeren'. 's Avonds sprak Kropveld over Mattheüs 27: 25b en vertelde hij hoe hij door God tot predikant geroepen was. Bron: *De Bazuin* XXXV no. 11, 18 maart 1887.

⁸⁶ *De Bazuin* XXV no. 6, 9 februari 1877.

⁸⁷ Over de ramp met de Willem III, zie: <http://nostalgisch.koudum.nl/dammen/galamadammen.htm> Op deze site is inmiddels ook het artikel dat Kropveld erover schreef gepubliceerd.

⁸⁸ *Wekstem* XI no. 108, 18 september 1875.

Dat Eliëzer Kropveld niet onbekend was in ons land blijkt uit een stukje waarin Kropveld zelf waarschuwt tegen een neef⁸⁹. Deze loopt stad en land af met kantoorartikelen. Daarbij zegt hij, dat hij familie is van ds Eliëzer Kropveld én dat hij, omdat zijn vader blind is, in de behoeften van het gezin moet voorzien. Hij heeft ook nog eens een zogenaamde 'aanbeveling' bij zich, die getekend is door E. Kropveld.

Kropveld beaamt, dat het inderdaad een familielid van hem betreft. Hij zegt er wel direct bij, dat hij zich 'om meer dan één reden, al sinds vele jaren, niet meer met dat neefje en diens kinderen' heeft ingelaten. Bovendien weet hij van een 'geacht familielid', dat zijn oom wel een zwak gezichtsvermogen heeft, maar niet blind is. Dat Kropveld geen contact heeft met zijn oom zal niet alleen te maken hebben met de praktijken van zijn neefje. Kropveld deelt publiek mee, dat hij nooit een aanbeveling aan een familielid heeft afgegeven, 'inzonderheid niet voor gezegden neef'. Zelfs in *Het Algemeen Handelsblad* (januari 1908) is tegen de praktijken van Kropvelds neef gewaarschuwd. 'Ten einde ons Christenvolk nu niet langer door het hooren noemen en zien van den naam van ondergeteekende misleid worde, gevoelt hij behoefte langs dezen weg tegen misvatting te waarschuwen...'

Een positiever voorbeeld van zijn bekendheid is een herinnering van S. Datema uit 1925:

'We hoorden er als jongens wel eens van vertellen, hoe een bekeerde Jood dominé was geworden. Wat klinkt het ons nog in de ooren: Kropveld uit Minnertsga. Ik hoor nog den zoon van onzen dorpskleermaker zeggen: we maakten een reis op schaatsen naar Leeuwarden; naar Berlicum; en: hebben uit den verte gezien den toren van Minnertsga, waar Ds. Kropveld staat. Dát was een evenement! Kropveld! Ds. Kropveld!'⁹⁰

Emeritaat en overlijden

Na zijn emeritaat woonde Kropveld enige tijd in Kralingen en later bij zijn schoonzoon, ds A. Andree, in Werkendam.⁹¹ De rust deed hem zo goed, dat hij nog veel vakante gemeenten als prediker kon dienen. Op 2 oktober 1910 werd in zijn laatste gemeente, Rijswijk, in een overvolle kerk stilgestaan bij zijn veertigjarig ambtsjubileum. Kropveld zelf ging voor en preekte ('met jeugdig vuur') over Deuteronomium 8: 2a: 'En gij zult gedenken aan al den weg, dien u de HEERE uw God deze veertig jaar in de woestijn geleid heeft' (SV, cursivering van mij, lvr).⁹² Hij ging gedurende zijn emeritaat nog zo'n achthonderd maal voor. De laatste keer op 14 december 1919 in de Gereformeerde kerk van Leerdam. Toen is zijn lijden begonnen. 'Langdurig was zijn ziekbed. Veel heeft hij moeten doorstaan. Zijn smarten waren talrijk. Ook zijn geestesleven zonk in. Die laatste maanden waren niet de beste, en eindelijk is hij heengegaan, neen, niet met juichende psalmen, maar toch in zijn Heer en Heiland, Die hem uit de duisternis getrokken had tot Zijn wonderbaar licht'. Het was 3 augustus 1920. Hij stierf, schrijft iemand anders, 'geloovend in Hem, Die de wet volbracht voor zondaren, zowel uit de Joden als uit de heidenen'.⁹³

Op vrijdag 6 augustus is Kropveld in Werkendam begraven. 'Namens de kerkeraden van Alblasserdam, Waddingsveen en Rijswijk werd uiting gegeven aan de dankbaarheid jegens God voor het vele, in dezen dienstknecht aan deze kerken geschonken'.⁹⁴ Ook zijn arbeid als 'deputaat voor de Jodenzending' werd herdacht, terwijl ook zijn werk voor 'Filippus' niet vergeten werd. Een emerituspredikant – ds De Bruijn – sprak een persoonlijk woord.⁹⁵

In *De Bazuin* schreef professor H. Bouwman uit Kampen een artikeltje ter nagedachtenis aan Eliëzer Kropveld. Daarin typeert hij Kropveld als volgt:

⁸⁹ *De Bazuin* LVIII no. 3, 21 januari 1910.

⁹⁰ Geciteerd door G.J. van Klinken in zijn *Opvattingen in de Gereformeerde Kerken in Nederland over het Jodendom, 1896-1970* (diss. ThUK), Kampen 1996, p. 16 uit S. Datema, 'Aan mijn vriend Sufridus', in: *De Wachter* XXIII no. 49, 23 januari 1925.

⁹¹ Ds A. Andree (1866-1934) was Gereformeerd predikant in Oosterend (Fr.), Spijk, Schoonhoven, Werkendam en Krabbendijke. Hij sympathiseerde meer met de Gereformeerde kerken die uit de Afscheiding afkomstig waren, dan met die door de Doleantie waren ontstaan. Het laatste leid ik af uit een artikel van J.P. Neven, 'Het vergeten Schoonhoven. Zicht op het kerkelijk leven in de Zilverstad', in: *Oude paden. Kerkhistorisch tijdschrift*, 2^e jrg. nr. 3, september 1997.

⁹² Volgens het verslag in *De Bazuin* (LVIII no. 40, 7 oktober 1910).

⁹³ Bronnen: zie noot 67, 68 en H. Mulder, 'Eliëzer Kropveld', in *Biografisch Lexicon voor de geschiedenis van het Nederlandse protestantisme* (III), Kampen 1988, p. 233. Eerste citaat uit: K. Dijk, 'Ds. Eliëzer Kropveld', in: G. Doekes en J.C. Rullmann, *Jaarboek ten dienste van de Gereformeerde Kerken in Nederland 1921* (5^e jrg), Goes 1920, p. 297-299. K. Dijk was de opvolger van Kropveld in Rijswijk. Later werd Dijk hoogleraar te Kampen (van 1937-1955). Tweede citaat komt uit: *Christelijke Encyclopedie voor het Nederlandsche Volk* (red. F.W. Grosheide, J.H. Landwehr e.a.), Kampen s.a., p. 519/20 ; bijzonder is wel, dat van de 78 illustraties in dit derde deel van de encyclopedie er ook één van Kropveld is opgenomen, zie p. 560.

⁹⁴ K. Dijk, a.w., p. 299.

⁹⁵ Ik vermoed dat met ds de Bruijn J.A. de Bruijn (1846-1927) is bedoeld. Van 1920 tot 1924 verleende hij als emeritus-predikant hulpdiensten in het in de omgeving van Werkendam liggende plaatsje Dussen. Bron: *Gemeenten en predikanten van de Gereformeerde kerken in Nederland*, Kampen 1992, p. 285.

'Ds. Kropveld was een bezielend en bezielend prediker, die in de kerken algemeen geacht en bemind was. Met zijn warm Oostersch temperament heeft hij jarenlang geijverd voor de zending onder de Joden, en in dien arbeid de Gereformeerde kerken gediend. Hij was een trouwe broeder, warm van hart, vriendelijk en aangenaam in den omgang. De gedachtenis van dezen rechtvaardige zal lang in gezegende aandenking blijven'.⁹⁶

Schoonzoon ds Andree vond in de papieren die Kropveld had nagelaten een briefje. Dijk nam het op in zijn gedachteniswoord dat hij aan Kropveld wijdde. Ik neem het in zijn geheel over:

'Het is mij een groot voorrecht, dat de Heere mij, in onderscheiding van andere broeders, verwaardigd heeft, ook nog tijdens mijn emeritaat werkzaam te mogen zijn, als: in preken, voor „Filippus” nog ruim 5 jaar (in het geheel 35 jaar), in „Eudokia”, Delftschestraat en traktaatverspreiding.⁹⁷

Vier zaken zijn het, die mij diep smarten:

1. Allereerst, dat ik niet meer geleefd heb tot eer des Heeren en nog niet meer in Zijn koninkrijk heb gearbeid.
2. Dan: de voortdurende blindheid en verregaande verharding mijner broederen naar den vleesche.
3. Verder de onbijbelsche schriftbeschouwing en valsche bevinding van vele belijders der waarheid.
4. En eindelijk de jammerlijke verdeeldheid van het lichaam des Heeren.

Voorts is het mij een onuitsprekelijk voorrecht, dat ik tot op dit oogenblik toe geen anderen grond van zaligheid ken of begeer dan die in den Heere Jezus Christus is gelegd, zoodat het nog precies is als ik geschreven heb in het tractaatje: „Geen Berouw”.

Jezus' verzoenend sterven is nog het rustpunt van mijn hart, en wie op Hem vertrouwt, zal niet beschaamd worden.

Aldus gedaan te Kralingen op 3 April 1913, E. Kropveld.

Bovenstaande bevestigd op 11 December 1918, E. Kropveld.

⁹⁶ H. Bouwman (1863-1933) in *De Bazuin* LXVIII no. 33 (13 augustus 1920).

⁹⁷ Met 'Eudokia' wordt de voorloper van het Eudokiaziekenhuis in Rotterdam bedoeld. Het was in die tijd een zogenaamd 'gesticht voor ongeneeslijke zieken'. Wat Kropveld met 'Delftschestraat' bedoeld weet ik niet. Het zou kunnen, dat hij zich hier vergiste, omdat aan de Delftsche Vaart in Rotterdam de zendingsvereniging (onder Joden) 'Mordechai' een zogenaamde 'Leeszaal voor Israëlieten' had.

Hoofdstuk II

Kropveld en zijn werkzaamheden voor het Gereformeerd Traktaatgenootschap 'Filippus'

In dit hoofdstuk beschrijf ik de werkzaamheden van Kropveld voor het Gereformeerd Traktaatgenootschap 'Filippus'. Gedurende vijfendertig jaar heeft hij zich voor dit genootschap ingezet als bestuurslid en schrijver.

Allereerst geef ik aan hoe mijn onderzoek is verlopen, waarna ik kort inga op het ontstaan van het genootschap en het doel dat het voor ogen had. Vervolgens kijk ik naar de inbreng van Kropveld als bestuurslid en wat hij zoal voor 'Filippus' heeft gedaan. Daarna geef ik een inleiding van Kropveld weer over traktaatverspreiding, die goed zijn visie aangeeft. Tot slot geef ik een samenvatting. In een tweetal bijlagen geef ik de inhoud weer van de door Kropveld voor 'Filippus' geschreven traktaten en boekjes en ontruk ze daarmee aan de vergetelheid.

In het allerlaatste hoofdstuk – nadat ik een hoofdstuk heb gewijd aan Kropveld en de zending onder de Joden – geef ik een samenvatting en beoordeling van Kropvelds opvattingen en theologie.

Archiefonderzoek

Het archief van Traktaatgenootschap 'Filippus' is ondergebracht in het Utrechts Archief.⁹⁸ Van een medewerkster begreep ik dat de inventarissen worden ingedeeld in een bepaalde klasse. Klasse vijf staat voor het best geïnventariseerde archief, klasse één voor het slechtste. Helaas valt het archief van 'Filippus' onder klasse één. Dit betekende veel en tijdrovend, maar ook spannend speurwerk. Het was bijvoorbeeld niet eenvoudig om te achterhalen welke traktaten en boekjes door Kropveld zijn geschreven, omdat de meeste uitgaven van 'Filippus' naamloos op de markt zijn gebracht. Daartoe heb ik de notulen vanaf 1878 t/m 1920 nagelezen en ook de zogenaamde correspondentielijsten doorgenomen. Verder de traktaten en boekjes zelf (meest bewaard in verzamelbanden), catalogi, correspondentie en een door een ijverige secretaris, achterin notulenboek II bijgehouden lijst van uitgaven met daarbij de naam van de auteur.⁹⁹ Op die manier ontdekte ik welke titels Kropveld had geleverd. Door op deze wijze te werken, kreeg ik ook inzicht in Kropvelds bestuurlijke werkzaamheden voor 'Filippus'. Ook ontdekte ik - *Entdeckerfreude!* - een aantal manuscripten van Kropveld. Uiteindelijk had ik een respectabele lijst van door Kropveld geschreven titels opgesteld, maar ik kwam niet aan de vijftig traktaten en drieëntwintig boekjes die Van Gelderen in het jubileumboek van 'Filippus' noemt.¹⁰⁰ Tot ik – toevallig – een boek, handgeschreven, tegenkwam, waarin per jaar alle door 'Filippus' uitgegeven werkjes worden vermeld, inclusief de auteursnaam, het honorarium dat ervoor gegeven werd en het aantal herdrukken. Het had me heel wat tijd bespaard, als ik tevoren geweten had van het bestaan van deze lijst en ook waar die is ondergebracht. De lijst heb ik gebruikt om te verifiëren of de door mij gevonden titels van Kropveld ook werkelijk van zijn hand zijn én om de door mij aangelegde lijst te completeren. De door Van Gelderen genoemde aantallen blijken niet uit de lucht gegrepen te zijn, maar exact te kloppen. Hij zal daarvoor als bron hetzelfde boek hebben gebruikt. Alle traktaten en boekjes van Kropvelds hand heb ik nu in kopie in mijn bezit en gelezen.

Gereformeerd Traktaatgenootschap 'Filippus'

Het Gereformeerd Traktaatgenootschap 'Filippus' wordt op 22 mei 1878 opgericht en sinds 28 januari 1883 als rechtspersoon erkend. 'Den stoot hiertoe gaf de Noord-Hollandsche Inwendige Zendingconferentie, 10 augustus 1876 gehouden te Amsterdam, onder leiding van Ds L. Lindeboom', schrijft ds C. Lindeboom in de *Christelijke Encyclopaedie*.¹⁰¹ Op deze vergadering wordt het volgende voorstel aangenomen: 'Deze Conferentie doe een eersten stap, tot het organiseren van een Vereeniging, die zorg drage voor Gereformeerde traktaten en volksboekjes, die in populairen vorm tegen de vele theoretische en practische dwalingen en boosheden getuigen; allengs kome men tot

⁹⁸ Toegangsnummer 384.

⁹⁹ Het lezen van alle door 'Filippus' uitgebrachte traktaten is onbegonnen werk. Ik las er een aantal en dacht bij het lezen van *De Dood van een Spotter* (nr. 74): dit zou door Kropveld geschreven kunnen zijn. De plaatsaanduiding is namelijk A. en de datering december 1886. Kropveld werd in september van dat jaar predikant te Alblasserdam. In het traktaatje gaat het ook over het plaatsje V. Dat zou heel wel Veldhausen, Kropvelds eerste gemeente, geweest kunnen zijn. Wie zó de traktaten leest heeft echter veel weg van een gokker. In dit geval gokte ik goed.

¹⁰⁰ J. van Gelderen, *Filippus Gereformeerd Traktaatgenootschap 1878-1978*, Hattem 1978, p. 42.

¹⁰¹ C. Lindeboom, '„Filippus”' in de *Christelijke Encyclopaedie*, Kampen s.a. Zie van C. Lindeboom ook: *Historisch-Critisch Overzicht van de Traktaatuitgaven in Nederland*, Breukelen 1903. 'Filippus' bestaat nog steeds, zij het dat de uitgaven ondergebracht zijn bij Uitgeverijgroep Jongbloed te Heerenveen. Het bestuur fungeert nu als een soort denktank voor nieuwe ideeën. Bron: *Friesch Dagblad*, 1 maart 2003.

boeken en wetenschappelijke werken'. Het eerste doel van het genootschap is dus traktaten en volksboekjes op de markt te brengen, die een waarschuwend karakter hebben.

J. Bosch heeft in een overzicht van de traktaatgenootschappen, uitgegeven ter gelegenheid van het vijftigjarig jubileum van 'Filippus', een definitie van een traktaat gegeven (naar C. Lindeboom). Het woord 'traktaat' is ontleend aan het Latijn en betekent zoiets als behandeling, bearbeiding of beoefening. In de regel echter wordt het begrip gebruikt 'ter aanduiding van kleine godsdienstige geschriften, vliegende blaadjes van godsdienstigen inhoud'.¹⁰² Dominee J. Mulder poneerde op een Congres voor Gereformeerde Evangelisatie in 1913 onder anderen de volgende stelling: 'Onder traktaat moet verstaan een populaire verhandeling over een geestelijk onderwerp, rakende zoowel de godsdienstige als de sociale behoeften'.¹⁰³

In genoemd overzicht maakt Bosch onderscheid tussen:

- I. Godsdienstige Traktaten:
 - 1. Christelijke traktaten
 - 2. Gereformeerde traktaten
 - 3. On-Gereformeerde traktaten
- II. Speciale Traktaten
 - 1. Christelijke traktaten
 - 2. Anti-christelijke traktaten.

Het zal duidelijk zijn waar de traktaten van 'Filippus' onder vallen: I, 2.

'Hoofdzaak is steeds, van uit de Gereformeerde leer en levensbeschouwing, evangeliseerend werkzaam te zijn, niet om voor een bepaalde kerk overtuigingen te winnen, maar om bekend te maken met Jezus en de zaligheid in Hem. En terwijl dit in het midden staat, wekken de traktaten op tot den strijd tegen de zonde, waarbij het niet bij algemeene woorden blijft, maar tegen bepaalde zonde gewaarschuwd wordt. Zij dringen aan op het zoeken van de dingen die boven zijn, zij wijzen op den ernst van leven en dood; zij verdedigen de waarheid der Heilige Schrift tegen dwaling; zij vallen het modernisme aan; zij bestrijden de Roomsche leer; zij weerleggen de stellingen van het socialisme; zij veroordeelen sectarisme, on- en bijgeloof. Zij wijzen op de teekenen der tijden en de wederkomst van Christus; zij veroordeelen den materialistischen tijdgeest, de kermis en het alcoholisme, de bandeloosheid der jeugd, ja wat niet al. Zij geven iets voor de militairen, voor arbeiders, voor zakenmensen, voor armen en rijken, voor gevangenen en ziekenhuizen, voor kinderen, jongelingen en oude mensen. Ook aan de kweeking van de liefde voor ons Vorstenhuis is gedacht'.¹⁰⁴ Het is mij gebleken, dat Kropvelds traktaten en boekjes praktisch geheel aan de genoemde criteria voldoen.

Kropveld in het bestuur van 'Filippus'

Hoewel de officiële oprichtingsdatum 22 mei 1878 is, wordt de oprichtingsvergadering van 'Filippus' gehouden op 11 februari 1878 te Utrecht. Kropveld behoort niet tot de oprichters en is die eerste vergadering ook niet aanwezig. Ook op de tweede vergadering ontbreekt hij, maar hij is, als afgevaardigde van de Christelijk Gereformeerde Gemeente uit Koudum wel aanwezig op de eerste Algemene Vergadering van 'Filippus' op 22 mei 1878 in de Christelijk Gereformeerde kerk te Utrecht. Zijn inbreng beperkt zich daar tot een voorstel om de contributie voor 'corporatiën' op vijf gulden en niet op drie gulden te bepalen, aldus de notulen van deze vergadering. Kropvelds voorstel haalt het niet.

Interessant is dat besloten wordt, dat aan de schrijvers van door 'Filippus' uitgegeven lectuur een behoorlijk honorarium zal worden gegeven. 'De arbeider is zijn loon waardig, en zonder vergoeding van de moeite en kosten, aan de vervaardiging van een deugdelijk geschrift of geschriftje verbonden, mag en kan men niet op gewenschte kopie rekenen'. Verder wordt besloten, dat de uitgaven in principe niet de naam van de schrijver zullen dragen. De reden waarom daartoe besloten is, wordt niet aangegeven.

Tot leden van het bestuur worden gekozen: ds H. Beuker, ds L. Lindeboom, prof M. Noordtzij, ds S.A. van den Hoorn, ds W.H. Gispen, ds E. Kropveld, ds A. Littooi, dr A. Brummelkamp jr. en ouderling J. Montagne. Gispen bedankt, blijkt uit de notulen van 29 juli 1878. Ds J.F. Bulens komt in zijn plaats.

¹⁰² J. Bosch, *Historisch-critisch overzicht van de traktaattuitgaven in Nederland in de jaren 1903-1928*, Groningen 1928, p. 6.

¹⁰³ A.w., p. 8. Ook in J. van Gelderen, a.w., p. 22.

¹⁰⁴ A.w., p. 37/38.

Op de vergadering van 29 juli wordt ook besloten, dat met betrekking tot de 'inkomende copie: A. Zij zal rond gaan bij alle leden, die hunne opmerkingen maken en de vraag beantwoorden: al of niet bruikbaar? B. de opmerkingen worden beoordeeld door een tweetal broeders – bij stemming daartoe voor een jaar benoemd de broeders Brummelkamp en Littooij met Prof Noordt zij tot secundus indien het geldt één van hen. C. heeft de meerderheid de copie bruikbaar geoordeeld en acht de commissie toch wijziging noodig, zoo treedt zij in correspondentie met den schrijver'.

Opmerkelijk is dat de vergoeding voor geleverde kopij en andere diensten regelmatig een punt van gesprek is in de bestuursvergaderingen. Kropveld krijgt voor zijn boekje *Ellende en verlossing* f 5,- aan honorarium uitbetaald, evenals voor zijn boekje *De zegen eener vrijmoedige belijdenis*. Andere boekjes 'doen' f 7,50, f 8, --, f 10,-- of f 12,--. Door hem aangeleverde zogenaamde 'overdrukken' leveren hem f 3,75 op. Zijn *Iets uit de Geschiedenis van den Bijbel* wordt in 1912 met f 37,50 gehonoreerd. Een niet gering bedrag voor die tijd en dan nog wel uitgekeerd door een niet-commerciële instelling. Traktaten leveren Kropveld in de regel ongeveer f 2,50 op, terwijl voor herdrukken de helft van het oorspronkelijke honorarium wordt uitgekeerd.

Regelmatig wordt Kropveld door de vergadering 'opgedragen 'Filippus' op de Alg. Vergadering van „Jachin” te vertegenwoordigen, en de zuster groete en heilbede aan die Vereeniging over te brengen'.¹⁰⁵ Dit geldt ook de vergaderingen van het Gereformeerd Schoolonderwijs. Ook met de door 'Filippus' jaarlijks uitgebrachte scheurkalender bemoeit Kropveld zich intensief. Behalve dat hij soms met een medebestuurslid de rekening moet 'nazien', houdt hij zich ook bezig met het zogenaamde 'schild', het kartonnen bord waarop het kalenderblok bevestigd dient te worden. Hij levert daarvoor op de vergadering van 4 januari 1894 te Zwolle ideeën aan. Het bestuur besluit 'de ideeën door ds Kropveld voor een schild gegeven in tekening te doen brengen'. Verder merkt Kropveld op, 'dat bij Christelijke feestdagen en andere merkwaardige datums de inhoud der achterstukjes met die datums dient te correspondeeren'. Op de bestuursvergadering van 27 mei 1904 levert Kropveld weer een concept voor een schild aan. De notulen vermelden: 'Het wordt zeer fraai gevonden en met alle stemmen aangenomen. Tevens wordt besloten 'voor een idee voor een kalenderschild f 5,- honorarium uit te keeren, als het aangenomen wordt. Aan ds Kropveld wordt dienvolgens voor schild 1904 en 1905 ieder f 5,- uitbetaald'. Ook in 1903 was hij dus al met een idee gekomen.

Op 20 maart 1890 wordt Kropveld benoemd tot adjunct-redacteur van de kalender. Ruim een jaar later, op 21 mei 1891 te Utrecht, wordt besloten dat 'voortaan de recensie en de correctie van de Kalender in eene hand zijn. Aan ds Kropveld wordt deze arbeid opgedragen'. Op 10 maart 1892 komt de vergadering daar echter op terug: 'Ds Kropveld heeft niet de recensie en correctie van de Kalender, doch het recht om, zoo noodig, nog een eind-revisie aan te brengen'.

In elk geval is Kropveld, wat de kalenders betreft, een precies man. Zo klaagt hij er een keer over dat een stempel op de kalenderschilden zo slordig is gedrukt. Ook wenst hij, dat de gebonden exemplaren titel en jaartal op hun rug zullen dragen. Details zijn kennelijk belangrijk voor hem. Maar – niets menselijks is hem vreemd – hij ziet ook zelf wel eens een detail over het hoofd. Op 6 november 1902, bijvoorbeeld, blijkt dat Kropveld als 'revisor' van de kalender zijn werk niet altijd goed doet, want zo nu en dan ontbreekt op de kalender het 'te lezen' en is ook het te zingen psalmversje niet opgenomen. Bovendien komt in de kalender van 1903 een verhaal voor, dat ook al in die van 1902 was opgenomen, terwijl in 1903 twee keer hetzelfde verhaaltje wordt meegedeeld.

Op 16 mei 1883 vergadert het bestuur te Pernis en wordt Kropveld gekozen tot penningmeester, een benoeming die hij 'na vele bezwaren voorlopig aanneemt'. Bijna vier jaar duurt zijn penningmeesterschap. Voor de vergadering van 26 januari 1887 is Kropveld verhinderd, maar per brief meldt hij van het penningmeesterschap ontslagen te willen worden. De notulen vermelden: 'Aangezien br. Kropveld schrijft voor zijn geweten, met het oog op gemeentelijke arbeid, niet langer vrijheid te hebben, Penningmeester te blijven, wordt dit bedanken geëerbiedigd, terwijl hem dank zal worden betuigd voor zijnen ijver en arbeid, als Penn. getoond'. In *De Bazuin* van 4 februari 1887 (XXXV no. 5) schrijft Kropveld: 'Heb ik in het belang der gemeente, die ik diende of nog dien, reeds menigmaal mij gedrongen gevoeld om voor het Penningmeesterschap van >>Filippus" te bedanken, die drang werd zoo sterk, dat ik niet langer weerstand heb durven bieden'.

Kennelijk vindt Kropveld wél tijd voor andere dan financiële zaken de vereniging betreffend, want ook het volgende wordt genotuleerd: 'Aangezien br. Kropveld zich bereid heeft verklaard van tijd tot tijd een opwekkend woord in onze rubriek in „de Bazuin” te doen hooren, wordt hij als Redacteur dier

¹⁰⁵ Zo wordt het bijvoorbeeld verwoord in de notulen van de vergadering van 3 juni 1884, gehouden in de Chr. Ger. Kerk te Meppel. 'Jachin', opgericht op 14 november 1871, is de zogenaamde Gereformeerde Zondagsschoolbond. Deze bond is ontstaan, omdat zij zich niet met de algemene christelijke beginselen van de Nederlandsche Zondagsschoolvereniging niet kon verstaan. 'Jachin' wilde het Gereformeerde element op de zondagsschool bewaren. Zie: J.P. Tazelaar, '„Jachin"', in: *Christelijke Encyclopaedie*, Kampen s.a.

rubriek benoemd'.¹⁰⁶ Deze benoeming aanvaardt Kropveld op de vergadering van 12 april 1887 te Leeuwarden.¹⁰⁷ Samen met Van Hoorn neemt hij dan ook op zich om briefjes en kaarten te laten drukken, die de ledenwerving en het vormen van zogenaamde afdelingen 'kunnen bevorderen, of de administratie vergemakkelijken'.

Vanzelfsprekend komt ook regelmatig het onderwerp 'kopie' ter sprake. Zo ook op de bestuursvergadering van 7 maart 1888 te Kampen. Ooit was afgesproken dat de kopij aan de bestuursleden ter lezing zou worden rondgestuurd. Zij kregen dan de mogelijkheid om op de kopij te reageren, een verbetering of correctie aan te geven, de druk ervan aan te bevelen of te ontraden. De rondzending van de kopij blijkt nu zeer onregelmatig plaats te vinden. Kropveld vraagt zich af of op die onregelmatige verzending 'geene boete kan worden gesteld'. Hij krijgt echter geen medestanders.

Voorafgaand aan de jaarlijks gehouden Algemene Vergadering wordt altijd een zogenaamde bidstond gehouden. Op de vergadering van 21 mei 1891 wordt Kropveld opgedragen de leiding daarvan op zich te nemen. Ik wil er nog even aan herinneren, dat Kropveld het penningmeesterschap van 'Filippus' niet meer kon combineren met zijn ambtelijke werk in de gemeente. Uit alle andere activiteiten die hij voor 'Filippus' ontplooit leid ik echter af, dat hij zijn krachten liever op een andere wijze inzette, dan zich met boekhouden te vermoeien. Op 9 maart 1893 wordt Kropveld opnieuw tot penningmeester gekozen, maar uit de notulen van de vergadering van 16 mei 1894 valt af te leiden, dat Kropveld het toch niet geworden is: 'De H.H. Ds Kropveld, Ds Westerhuis en G.A. Bosch worden benoemd tot commissie voor het nazien van het boek des Penningmeesters'.

Met grote regelmaat rapporteert Kropveld, om nog een voorbeeld van zijn werkzaamheden voor het genootschap te noemen, op de bestuursvergaderingen over de 'gratis verspreiding van de Kalenders in de kazernes'. Zo bijvoorbeeld op de vergadering van 9 maart 1893 te Zwolle. De notulen vermelden van die vergadering ook, dat Kropveld, Littooi en Hooft even buiten moeten staan, ofwel de vergadering een moment moeten verlaten. Tijdens hun afwezigheid wordt besloten de drie met f 25,- te gratificeren. Kropveld ontvangt zijn gratificatie 'met het oog op de kalenders'. De drie broeders betuigen, na binnenkomst, hun dank 'voor de onderscheiding, hun betoond'.

Behalve het bestuur waarderen ook de koningin en de koningin-moeder dit werk, blijkt uit een dankbetuiging voor de toezending van het verslag, waarvan de notulen van 9 maart 1899 melding maken. Belangrijker is, vanzelfsprekend, dat de militairen de kalenders waarderen en dat is zeker het geval. Uit Arnhem, bijvoorbeeld, wordt gemeld, dat de kalenders 'wel van de krotjes worden weggekaapt'. Begeerd bezit dus, zo'n kalender. Dat het verspreiden van kalenders onder oud-militairen ook bijval vindt, blijkt onder anderen uit wat Kropveld schrijft in *De Bazuin* van 8 februari 1895 (XLIII, no. 6). Hij heeft van een aantal militairen op Bronbeek geld ontvangen en schrijft dan:

'>>Van Militairen op Bronbeek!' (Alsof hij het van die militairen helemaal niet had verwacht!).

Moet het harte niet week, en het oog er niet vochtig bij worden? Een dubbeltje! dat is voor een soldaat geen kleinigheid; daar kan hij twee >>spatje" (borrel, lvr), of voor eenige dagen tabak voor koopen. Maar neen! hij geeft dat dubbeltje, of zelfs een kwartje, als bewijs van erkentelijkheid voor den Kalender dien hij heeft ontvangen.

O, wakkere soldaten, wat maakt gij vele burgers beschaamd. Doe de Heere op deze bekertjes koud waters u het loon der genade in ruime mate genieten!

Aan de andere kant wordt Kropveld ook een keer opgedragen te onderzoeken of de kalenders, die aan de huisvaders van de Militaire Tehuizen worden gezonden, wel in de kazernes geplaatst worden.¹⁰⁸ Op de Algemene Vergadering van 'Filippus' op 2 juni 1898 in Heerenveen houdt Kropveld een inleiding met als titel 'De arbeid onder Militairen'.

Behalve voor kalenders op kazernes ziet Kropveld, blijkt uit de notulen van de vergadering van 10 maart 1892 te Zwolle, nog wel meer mogelijkheden om mensen met het evangelie in aanraking te brengen. Hij stelt daar namelijk voor om ook traktaten naar stoomboten te zenden. Dit voorstel wordt echter verworpen, 'wijl de tegenwerking van conducteurs dezen arbeid in de weg staat'. Een ander voorstel van hem, gedaan op dezelfde vergadering, haalt het wel, namelijk om tekstkaartjes in de vorm van visitekaartjes uit te geven. Kropveld en zijn collega ds Beuker zullen er zorg voor dragen. Ze

¹⁰⁶ In *De Bazuin* XXVII no. 46 (14 november 1879) komt de rubriek van 'Filippus' voor het eerst voor. Dan onder redactie van professor M. Noordt zij.

¹⁰⁷ Een klein jaar later, op 7 maart 1888 te Kampen, stelt de vergadering er een vergoeding van f 15,- tegenover. Weer twee jaar later wordt die op f 20,- vastgesteld.

¹⁰⁸ In *De Bazuin* (XXXIX no. 29, 17 juli 1891) bericht Kropveld over een schrijven van H.M. de Koningin-Regentes, waarin zij bedankt voor het verslag 'van hetgeen door u verricht werd tot bevordering van het tijdelijk en eeuwig welzijn van den Nederlandschen soldaat'. Kropveld vindt deze belangstelling en waardering moedgevend. Wanneer het werk van de verspreiders van de kalenders in de kazernes wordt bemoeilijkt, zou men vriendelijk kunnen waarschuwen: 'pas op, raak er niet aan, want aan ons Hof wordt het verspreiden van Scheurkalenders in de Kazerne zeer gewaardeerd'.

zullen in vijftientig soorten, elk van duizend exemplaren worden gedrukt en de leden zullen ter kennismaking een exemplaar ontvangen. Kropvelds voorstel om de Middernachtzending te steunen wordt eveneens door de vergadering aangenomen 'in dezer voege, dat we traktaten beschikbaar zullen stellen'. En hoewel hij dan wel geen penningmeester wilde zijn, bemoeit hij zich toch met de financiën als hij voorstelt 'om onzen Kalender-Redakteur f 200 aan kas te doen houden, opdat de honoraria uitbetaald kunnen worden vóór de Kalender verschijnt'. 'Aangenomen', schrijft de notulist.

Prachtig is ook om het volgende te lezen (eveneens uit de notulen van 10 maart 1892): 'Een voorstel van Ds Kropveld om de leider van den Bidstond bij de A.V. ook te honoreren, en een voorstel van den Secr. om ook aan de referenten honorarium te betalen, wordt aangenomen'. Het gaat om een bedrag van f 5,-. Kropveld had dit volgens de notulen al op de vergadering van september 1891 aan de orde willen stellen, maar dat kon toen niet behandeld worden. Op die vergadering werd hem, *nota bene*, opgedragen genoemde bidstond te leiden. Kennelijk wenste hij wel boter bij de vis. Overigens wordt de penningmeester nu gemachtigd om, met terugwerkende kracht, Kropveld voor het leiden van de bidstond en ds De Geus voor zijn referaat f 5,- uit te betalen.

Het voorval staat niet op zichzelf. De vergadering van 16 mei 1894 besluit, nadat Kropveld op verzoek van de secretaris even de vergadering verlaten heeft, hem 'wegens het tijdverbruik' vanwege zijn werkzaamheden tot verspreiding van kalenders in de kazernes (die meer en meer in omvang toenemen), met f 25,- te belonen. Als Kropveld weer binnen is betuigt hij zijn dank aan het bestuur, 'doch spreekt tevens als zijn overtuiging uit, dat over het algemeen onze honoraria, in aanmerking genomen den tijd en de krachten, die men er voor beschikbaar moet stellen, en ook met het oog op den toestand der kas, te laag zijn'. Helemaal liefdewerk kunnen zijn inspanningen voor 'Filippus' niet genoemd worden. De vergadering heeft deze opmerking overigens voor kennisgeving aangenomen, want een jaar later (18 april 1895, Zwolle) wordt besloten Kropveld niet meer te gratificeren voor zijn werkzaamheden betreffende de plaatsing van kalenders op kazernes. De gratificatie wordt omgezet in een geregeld honorarium en wel f 25,- per jaar. Kropveld bedankt de vergadering weer, maar laat nu verder commentaar achterwege. Maar op 6 juni 1900 te Zaandam doet hij opnieuw een poging om zijn honorarium te verhogen en wel met f 25,-. De vergadering houdt het voorstel aan 'tot een meer voltallige vergadering'. Die is er op 9 november 1900 in Utrecht, maar dan neemt Kropveld zijn voorstel weer terug. Onduidelijk is waarom.

Kropvelds idee om traktaten naar de stoomboten te verzenden werd wegens praktische bezwaren verworpen, maar er zijn ook nog de spoorwegen. De notulen van de vergadering van 4 januari 1894 vermelden: 'Ds Kropveld acht het wenschelijk, dat we in de spoorwagens teksten zullen aanplakken. Aangezien echter de kosten zeer hoog zullen wezen, wordt aan Ds Kropveld opgedragen dienaangaande een onderzoek in te stellen'. Op een volgende vergadering blijkt, dat er 'vrij wat bezwaren en kosten aan verbonden' zijn en daarom zal Kropveld het, indien mogelijk, op de Algemene Vergadering aan de orde stellen.

Op dezelfde vergadering waarop Kropveld zich beklagde over de lage honoraria betuigt hij zich ook een kritische lezer, die zich bovendien niet zomaar bij een meerderheid neerlegt: 'De secr. deelt mede, dat Ds Kropveld een bij rondgaand schrijven gemotiveerd bezwaar heeft tegen het uitgeven van de kopie: „Geheime Zonden door J.A.G. de Waal”, en deswegen gebruik wenscht te maken van het recht van appel op de Algem. Verg., aangezien gezegde kopie bij meerderheid van stemmen is aangenomen. De Voorzitter merkt op, dat in dit geval de kopie op de Algem. Verg. moet voorgelezen worden en we juist dan de nadeelen krijgen, die Ds Kropveld verzoekt te ontwijken. Het resultaat der discussie is, dat Ds Kropveld van het appel afziet, doch aantekening in de notulen vraagt van zijn stem tegen de uitgave van bovengenoemde kopie'.¹⁰⁹

Dat Kropveld een handelsgeest heeft, blijkt als hij van de drukker van de kalenders gedaan krijgt, dat hij het restant terugneemt voor 1¼ cent per kilo. Het betrof zo'n 3100 kalenders die zo 'op de meest productieve wijze' werden opgeruimd.¹¹⁰ Verder komt zijn ervaring als winkelbediende hem te pas als hij samen met een medebestuurder een inspectiebezoek brengt aan het magazijn te Breukelen om te 'trachten een afdoende regeling te treffen om abuizen in de fondsopgaven te voorkomen'.¹¹¹ Ook is hij het geweest, die voorstelde naar een andere uitgever/drukker om te zien vanwege de trage verzending, maar ook omdat het goedkoper kon.¹¹² Mobach, de man die tot nu toe niet alleen de uitgever, maar ook de drukker was, zal het drukwerk voor 'Filippus' niet meer mogen verzorgen.

¹⁰⁹ Helaas trof ik in de envelop 'correspondentie 1894' geen rondschrjven over 'Geheime Zonden' aan.

¹¹⁰ Notulen 6 juni en 9 november 1900. Dijk roemt Kropveld om zijn handelsgeest als hij schrijft, dat hij niet alleen al zijn krachten voor het geestelijk welzijn van de kerk (in dit geval de Gereformeerde Kerk van Rijswijk) heeft gegeven, 'maar toen er financiële steun van buiten noodig was, trok hij er zelf op uit om voor zijn kerk te pleiten en met Oostersche welsprekendheid de gaven los te krijgen'. K. Dijk, a.w., p. 297.

¹¹¹ Notulen 7 november 1901.

¹¹² Notulen 14 augustus 1906.

Vanaf eind 1906 komt het steeds vaker voor, dat Kropveld 'wegens ongesteldheid' de vergadering niet kan bezoeken. Op de vergadering van 10 november 1910 te Utrecht bericht hij schriftelijk, dat hij 'het wenschelijk acht, bij aftreding niet weer verkiesbaar te worden gesteld als bestuurslid, wijl hij wegens lichaamszwakte geen vergaderingen kan bijwonen'. Toch bezoekt hij daarna weer enkele vergaderingen. Op 7 maart 1912 te Utrecht vraagt hij 'met het oog op zijnen hoogen leeftijd, ontslag. Tevens meent Zeerw. aan de beurt van aftreding te wezen, zoodat de rooster van afr. in het verslag foutief zou zijn'. Maar 'de rooster' blijkt toch juist te zijn, omdat het huishoudelijk reglement veranderd is en door het niet houden van de Algemene Vergadering het rooster van aftreden verschoven is, aldus de secretaris. 'Ds Kropveld trekt hierop zijn aanvraag voor ontslag in'. Inmiddels is hij dan bijna 72 jaar oud. Ondanks zijn leeftijd en afnemende gezondheid is hij ook nog altijd bezig met de kalenderverspreiding in de kazernes. Hij doet er ook op deze vergadering weer verslag van.

Hoewel Kropveld dus niet aftreedt, blijkt de vergadering van 7 maart 1912 de laatste vergadering geweest te zijn die Kropveld heeft bezocht. Op de volgende, 29 mei 1912 te Franeker, meldt hij zich af 'wegens afstand en zijnen hoogen leeftijd'. Hij blijft wel meedenken en betrokken bij het werk van 'Filippus'. Ook heeft hij nog ideeën, zo blijkt uit de notulen van 21 november 1912, waarop een brief van zijn hand met drie voorstellen ter sprake komt: '1^e „F.” plaatse aan het Centraal-Station te Amsterdam een automaat, die gratis tekstkaarten uitgeeft. 2^e „F.”geve uit een Beknopt verhaal over de Herstelling van Neêrlands Onafhankelijkheid. 3^e Na afloop van den Balkan-oorlog geve „F.” uit een boekje getiteld: „De stemme Gods in den Balkanoorlog”. Voorstel 1 wordt niet gesteund. Wel wordt wenschelijk geacht, dat traktaten in postbussen en in de bussen van ziekenhuizen worden gedaan. Ds Mulder zal de volgende vergaderingen rapporteeren over het organiseren van dezen arbeid. Voorstel 2 is overbodig. Zie art. 38. pag 277. Voorstel 3 wordt niet gewenscht geacht, wijl het gevaar bestaat, dat dergelijk geschrift in algemeenheden verloopt'.

Op 13 maart 1913 vraagt hij, per brief, wegens hoge leeftijd eervol ontslag als bestuurslid, 'in te gaan 22 mei 1913, als wanneer Zeerw. D.V. 35 jaar Bestuurslid van „F.” zal geweest zijn. Verder vraagt ds Kropveld een Comm. te benoemen, die de zaken aan zijn zorg toevertrouwd, kan overnemen'. Behalve dat besloten wordt Kropveld nog f 25,- honorarium over 1913 te doen toekomen, wordt met alle stemmen besloten 'Ds Eliëzer Kropveld, emeritus predt. te Rotterdam, hoogst eervol ontslag te verleenen, ingevolge Zeerws. verzoek; onder dankbetuiging voor de vele goede diensten in verschillende betrekkingen aan het Bestuur bewezen gedurende 35 jaren. Het ontslag zal overeenkomstig het verzoek ingaan 22 Mei 1913 en ter algemeene kennis worden gebracht'. Na zijn afscheid van 'Filippus' blijft hij nog wel actief als schrijver van boekjes en traktaten. Uit de lijst met ontvangen kopij blijkt echter, dat bij lange na niet alles wat hij inzonderd ook daadwerkelijk werd uitgegeven.

Nog tweemaal komt Kropveld in de notulen voor, namelijk in die van 20 november 1913 en van 18 november 1920. Beide fragmenten laat ik hier volgen:

'Van een kleinzoon van Ds E. Kropveld kwam een schrijven in namens Zijn grootvader waarin ZEerw. ons de leiding des H. Geestes toebad over onze vergadering, terwijl ZEerw. zich in zijne krankheid in onze voorbede aanbeval. Ook aan dezen zieken broeder zal een schrijven van deelneming worden verzonden'. En: 'Ingekomen schrijven van Ds E. Kropveld, em. Predt. te Rotterdam, waarin ZEerw. dankzegt voor het hem eervol gegeven ontslag als bestuurslid van „F.” en voor het honorarium nog ontvangen van den arbeid inzake verspreiding van Scheurkalenders in de kazerne. Wordt voor kennisgeving aangenomen'.

Op de vergadering van 18 november 1920 te Zwolle wordt meegedeeld,

'dat het oud-Bestuurslid Ds E. Kropveld te Werkendam den 3den Aug. 1920 is overleden. Een deelnemend schrijven is namens het Bestuur aan Mevr. de Wed. verzonden, terwijl Ds J. Mulder „F” op de begrafenis heeft vertegenwoordigd. De Voorz. spreekt een woord gewijd aan de nagedachtenis van Ds. Kropveld, die veel en met toewijding gewerkt heeft in den arbeid van „F”.

Het vooroordeel tegen, en het veroordeelen van Traktaatverspreiding

Op de Algemene Vergadering van 'Filippus' op 7 september 1892 hield Kropveld een inleiding met bovenstaande titel. Het verslag van de vergadering, met daarin onder anderen Kropvelds inleiding, is in druk verschenen. Hieronder een samenvatting.

De inleider acht het treurig dat er over dit onderwerp gesproken moet worden. Het moet tot diepe weemoed stemmen, dat er vooroordeel tegen traktaatverspreiding bestaat en dit werk wordt

veroordeeld. Traktaatverspreiding is 'voortreffelijk werk', want het beantwoordt aan het bevel des Heren en de roeping van de christen. 'Stof tot weenen is er derhalve bij de gedachte, dat men tegen dezen uitnemenden tak van Evangeliesatie vooringenomen is, en men derhalve haar onbewimpeld afkeurt'. Nu behoeft het eigenlijk ook weer niet te verwonderen, 'want vijandschap tegen en onkunde aangaande de dingen van het koninkrijk Gods geven hier elkander de hand om het vooroordeel en het veroordeelen te wekken en te versterken'.

Er is veel vijandschap tegen de traktaatverspreiding, die zich onder meer uit in schijnbaar hetzelfde doen, maar met een heel ander doel. Zo worden ook moderne traktaten verspreid, 'echter met geen ander doel, dan om de alleen ware, d.i. de Bijbelsche Traktaatverspreiding, die ook >>Filippus" zich ten doel gesteld heeft, tegen te gaan'. Ook dit behoeft ons niet te verwonderen, maar dat er ook kinderen van God zijn die zich op één lijn plaatsen met de vijanden van de Here, hoe is dat te verklaren? In de eerste plaats is satan niet kieskeurig als het gaat om mensen aan zijn kant te krijgen. Bij Gods kinderen gebruikt hij de onkunde aangaande de waarheid en is er geen sprake van vijandschap tegen de waarheid. Hun redenering is: Mensen bekeren is Gods werk en wanneer wij nu traktaten gaan uitgeven en verspreiden nemen we de Here zijn werk uit handen en randen wij Gods eer aan.¹¹³

Er is ook vrees voor het verspreiden van verkeerde lectuur én er is vrees dat het aanleiding zal geven tot spot. Die vrees is niet ongegrond. Er is inderdaad eenzijdige lectuur verspreid. Juist om die reden is 'Filippus' opgericht. Want er werd wel 'breedvoerig' gesproken over 'den lieven Jezus, maar nooit over den ellendigen en doemwaardigen zondaar'. Inderdaad, zegt Kropveld, er is lectuur, 'waar de leer der algemeene verzoening schering en inslag is; lectuur, waarin werkelijkheid en fantasie, waarheid en dromen door elkander zijn gemengd' en het veroordelen van zulke traktaten juicht hij toe, maar hij is ook van mening dat men met het badwater ook niet het kind moet wegwerpen.

Wat betreft het andere bezwaar – de traktaatverspreiding zou aanleiding tot spot geven, ook daar kan Kropveld in meekomen. Maar van spot en ergernis wisten ook Mozes en Paulus en, niet te vergeten, de Here Jezus mee te praten. Daarom is het 'gansch en al verkeerd ter wille van de spotters de Traktaatverspreiding na te laten', maar we moeten 'onder de zegen des Heeren' het vooroordeel en het veroordelen proberen weg te nemen.

Overigens wordt uit het vooroordeel het veroordelen geboren en door het veroordelen wordt het vooroordeel gevoed. De vraag is nu hoe we het vooroordeel en veroordelen weg kunnen nemen. Kropveld noemt zes punten:

1. Het moet onder de aandacht gebracht worden, dat traktaatverspreiding gegrond is in het Woord van God, dat oproept om aan alle wateren te zaaien en het evangelie aan alle creaturen te preken. Kropveld ziet in 2 Kronieken 17: 9 al een voorbeeld van traktaatverspreiding. Ook ziet hij de evangeliën en de apostolische brieven als grote traktaten.
2. Met nadruk moet gewezen worden op de rijke zegen die God op de traktaatverspreiding heeft gegeven.
3. Traktaten dienen noch eenzijdig, noch oppervlakkig te zijn, maar de volle waarheid te bevatten.
4. De bevooroordeelde moet 'met de meeste zacht- en lankmoedigheid' zijn dwaling onder ogen worden gebracht.
5. De verspreider van traktaten moet 'met het oordeel des onderscheids' werkzaam zijn.
6. Het 'aangezicht des Heeren' moet ernstig worden gezocht. (Op dit punt wil Kropveld in het bijzonder de nadruk leggen).

De lezing wordt ter vergadering in bespreking gebracht. Ds J. Gideonse (1863-1905) wil van de spreker vernemen hoe hij denkt over 'de opmerking, die wel eens gemaakt wordt: Bij de traktaatverspreiding moet gesproken worden; het traktaat moet eigenlijk dienen als aanleiding om een gesprek aan te knopen'. Kropveld vindt dat uitstekend, maar wijst er ook op, dat dit niet altijd mogelijk

¹¹³ In *De Bazuin* (LVIII no. 17, 29 april 1910) geeft Kropveld in een artikel met de titel 'Valsche lijdelijkheid' een voorbeeld: '„Zoo, zoo", is menigmaal gezegd, „wil[t], gij door uwe traktaatjes menschen bekeeren, en alzoo den Heere Jezus het werk uit de handen nemen? Weet ge dan niet dat de Heere zijn volkje wel zal toebrengen, en dat Hij u, met uwe blaadjes, die misschien niet eens heel zuiver zijn, niet noodig heeft?" (...) 'Als die schijnbaar vrome verzuchting waar is, als zij recht van bestaan heeft, breek dan af alle scholen en kerken; want dan zal God zonder onzen stumperachtigen arbeid, toch wel knappe menschen vormen voor Kerk en Maatschappij, en zal Hij, zonder onze armelijke prediking, de uitverkorenen wel toebrengen'. Een soortgelijk artikel van Kropvelds hand verscheen ook al in *De Bazuin* van 7 januari 1898 (XLVI no. 1) onder de titel: 'Traktaatverspreiding en Praedestinatie'. Een citaat daaruit: 'Gereformeerd is de vrije verkiezing Gods met hand en tand vast te houden en te verdedigen; maar tevens even beslist te erkennen, dat God de middelen, door welke Hij zijn doel wil bereiken, mede heeft besloten. En zoo zien we, dat verkiezing en traktaatverspreiding elkander volstrekt niet uitsluiten; maar dat juist eene gezonde opvatting van dat leerstuk tot allerlei Christelijken arbeid ons aanspoort'.

is. Professor Noordt zij is het daar mee eens en deelt uit eigen ervaring mee, 'hoe een traktaat, zwijgend overhandigd, middel ter bekeering werd, terwijl, omgekeerd, een uitdeeling gepaard met een toespraak aanleiding gaf tot uiting van brutale vijandschap'.

Van de aanwezigen is er niemand die enig bezwaar heeft tegen de traktaatverspreiding. Daarom geldt, zegt Kropveld: *'Zoo dan, die weet goed te doen, en het niet doet, dien is het zonde!'* Kropveld is verder van mening, dat het beste middel om het vooroordeel en het veroordelen te overwinnen de Schriftuurlijke prediking is.

Nut en noodzaak

Over het nut en de noodzakelijkheid van traktaatverspreiding schrijft Kropveld zeer regelmatig in *De Bazuin*. Hij roept daarin de lezers steeds op om ernst te maken met traktaatverspreiding. Een heel duidelijk voorbeeld daarvan is wat hij schrijft in *De Bazuin* van 18 februari 1910 (LXIII no. 7) onder de titel 'Dit jaar zult gij sterven'. De titel verwijst naar het woord van de profeet Jeremia gesproken tegen de valse profeet Hananja (Jeremia 28: 16). Het kan zo maar zijn, dat de lezers 'eer 1910 ten einde is, niet meer onder de levenden worden geteld'. Daarom moeten, willen de lezers behouden worden, zij Christus – als het enige fundament van de zaligheid – zoeken. De lezers moeten daar ook anderen op wijzen en daarom is het zo nodig, 'dat wij altijd van die papieren Evangelieboden voorzien zijn, en mitsdien van den arbeid van ons Gereformeerd Traktaatgenootschap een naarstig gebruik maken'.

Alsof het nog niet genoeg is voegt Kropveld er het volgende aan toe:

'Of hebben we ons tot dusver nog met geen traktaatverspreiding opgehouden?

Maar als we dan dit jaar eens sterven; sterven zonder ooit één blaadje te hebben uitgereikt, zonder ooit iets tot redding van onze medemenschen te hebben gedaan, wat dunkt u, mijn waarde lezer, of lezeres, zou de gedachte aan die onverschilligheid de kalmte op het sterfbed kunnen verhoogen?

O, dat toch niemand onzer behoeft heen te gaan met de zelfbeschuldiging, dat hij om het heil zijner naasten zich niet heeft bekommerd; waarlijk zulk een sterven is ver van benijdbaar'.

Kropveld laat er direct op volgen – opdat de lezers toch niet zullen denken, dat het mogelijk is om het heil te verdienen, dat als vrucht van het geloof toch ook het 'arbeiden aan het heil van anderen' niet gemist mag worden.

Kropveld zelf hield zich van de traktaatverspreiding ook niet afzijdig, getuige – bijvoorbeeld – een artikel in *De Bazuin* van 19 april 1895 (XLIII no. 16), waarin hij schrijft, dat hij op het station van Utrecht een half uur moest wachten en hoe hij dat half uur gebruikte om traktaten te verspreiden. De eerste die zijn hand uitstreckte om een traktaat van hem in ontvangst te nemen was overigens een Jood! Nog een ander voorbeeld geeft hij in *De Bazuin* van 9 augustus 1895 (XLIII no. 32). Onder de titel 'Hoe men met vreemdelingen evangelizeeren kan' vertelt Kropveld over een bezoek in 1894 aan de Tentoonstelling in Antwerpen (bedoeld zal zijn de zogenaamde Wereldtentoonstelling) en hoe hij daar met behulp van een boekje van het 'Britsch en Buitenlandsch Bijbelgenootschap' kon evangeliseren. Eerder deed hij dat ook al op de wereldtentoonstelling in Amsterdam (1893). Het boekje bevatte met name een vertaling van Johannes 3: 16 in 'meer dan 300 talen en tongvallen'. In 'het kamp van de Algerijnen' had hij daar een bijzondere ontmoeting met een 'zone Enaks', die een gedoopt christen bleek te zijn. 'Neen, met geene woorden is het uit te spreken, wat we gevoelden, toen die bijna zwarte hand in de onze gelegd werd, en wij het genot smaakten om nog eenige woorden over het leven des geloofs en de vergeving der zonden met dien Afrikaanschen Broeder te mogen wisselen'. Tentoonstellingsbezoek mag dan onder de categorie 'ontspanning' vallen, ook dan zullen we overvloedig in het werk van de Here moeten zijn, is Kropvelds overtuiging.

Samenvatting

Kropveld was een missionair bewogen predikant, die verder keek dan zijn eigen gemeente. Het is bewonderenswaardig, dat hij naast zijn 'gewone' werkzaamheden als predikant zoveel energie en tijd heeft gestoken in zijn werkzaamheden voor het Gereformeerd Traktaatgenootschap 'Filippus' en dat gedurende een lange reeks van jaren.

De traktaatverspreiding zag hij als een op de bijbel gegronde vorm van evangelisatie. Daarbij was hij creatief en wilde hij alle mogelijkheden die er waren aangrijpen om zoveel mogelijk mensen met het evangelie bekend te maken of op te roepen de bijbelse boodschap, met het oog op de eeuwigheid, serieus te nemen. Hij kon begrijpen, dat er vooroordelen tegen de traktaatverspreiding bestonden en ook dat dit werk werd veroordeeld, maar verwachtte dit niet van Gereformeerde christenen. Traktaatverspreiding beantwoordt immers aan het bevel van de Here zelf en behoort tot de roeping van een christen.

Uit de notulen van 'Filippus' blijkt, dat Kropveld zeer plichtsgetrouw was en uitermate ijverig. Dat hij voor zijn werkzaamheden gehonoreerd werd doet daaraan, zeker gezien de tijd die er mee gemoeid was, niets af.

Hoofdstuk III

Kropveld en de zending onder de Joden

Over Kropvelds betrokkenheid bij het werk van de zending onder de Joden en de Commissie voor de zending onder Israël gaat dit hoofdstuk. Ik beschrijf dit, anders dan anderen, die dit doen aan de hand van de acta van de synoden en de notulen van de commissie (Van Gelderen, Van Klinken), vooral door gebruik te maken van wat Kropveld, met name, publiceerde in De Bazuin. Wat ik in De Bazuin vond stemt echter, is mij gebleken, overeen met wat Van Gelderen en Van Klinken tegenkwamen in de acta en notulen.

Van Gelderen schrijft, dat Kropveld al in zijn studententijd schreef in *De Bazuin* over onderwerpen uit de Joodse wereld, die hij vanuit christelijk perspectief belichtte.¹¹⁴ Met deze wetenschap heb ik in de bibliotheek van de Protestantse Theologische Universiteit te Kampen de jaargangen van *De Bazuin* van 1862, 1866 t/m 1908, 1910 en 1920 doorgenomen, op zoek naar artikelen van Kropvelds hand of artikelen over Kropveld geschreven. In de jaargang 1862 vond ik een artikeltje, geschreven door ds Schoenmaker, over Kropvelds doop, dat ik op heb genomen in het eerste hoofdstuk. Kropveld begon eind 1864 met voorbereidend onderwijs bij ds W. Diemer in Alphen a/d Rijn en zal in 1865 zijn theologische studie zijn aangevangen.¹¹⁵ Als hij als student al schreef in *De Bazuin* zal dat niet direct in het eerste jaar zijn geweest, vandaar dat ik voor 1866 als begin koos. Het eerste artikel van zijn hand kwam ik echter pas tegen in de jaargang 1869. Ik ben tot 1908 doorgegaan, omdat dit het jaar was, waarin Kropveld zijn werkzaamheden voor het Deputaatschap voor zending onder de Joden beëindigde. De jaargang 1910 nam ik door in verband met Kropvelds emeritaat en die van 1920 in verband met zijn overlijden.

Kropveld schreef in *De Bazuin*, vooral toen hij later redacteur van de 'Filippus'-rubriek werd, talloze stukjes over nut en noodzaak van traktaatverspreiding en over de verspreiding van christelijke scheurkalenders in de kazernes. Een enkele keer heb ik er in hoofdstuk II iets van weergegeven.

De Bazuin werd voor dit hoofdstuk vooral gelezen vanwege Kropvelds betrokkenheid bij de zending onder de Joden. Als secretaris-penningmeester vermeldde hij de giften die hij ontving voor dat werk in *De Bazuin*. Die stukjes zijn niet zo interessant, maar hij doet ook regelmatig verslag van de werkzaamheden van de commissie en geeft geregeld zijn visie op Israël en de zending onder Joden en heidenen. Aan de hand van deze artikelen, aangevuld met materiaal uit secundaire literatuur (Van Gelderen, Van Klinken, Drayer), beschrijf ik Kropvelds betrokkenheid bij de commissie (later: deputaatschap) en poog ik inzicht te geven in zijn visie op (zending onder) Israël.

De artikelen van Kropvelds hand in *De Bazuin* komen soms ook in andere bladen voor, zoals bijvoorbeeld *De Roeper*. Niet vreemd, wanneer de lezer weet, dat Kropveld met enige regelmaat oproepen doet om het in *De Bazuin* gepubliceerde ook over te nemen in andere kerkelijke periodieken.

De Bazuin

De Bazuin kwam oorspronkelijk uit met als ondertitel *Gereformeerde stemmen uit de Christelijke Afscheidene Kerk in Nederland*. Vanaf 1 februari 1856 droeg het blad als ondertitel *Stemmen uit de Christelijke Afscheidene Gereformeerde Kerk in Nederland* (ten voordeele der Theologische School te Kampen). Op 2 juli 1869 luidde de ondertitel *Stemmen uit de Christelijke Gereformeerde Kerk in Nederland* en vanaf 14 juni 1892 *Stemmen uit de Gereformeerde Kerken in Nederland*.¹¹⁶ Bij verwijzingen laat ik de ondertitel achterwege. Het blad kwam wekelijks uit. Helaas ontbreken in de bibliotheek van de Protestantse Theologische Universiteit in Kampen de jaargangen 1884 en 1885 (dit is ook vastgesteld door de beschrijver van *De Bazuin* in de *Bibliografie van Nederlandse Protestantse Periodieken II*).

Landsmann

Het eerste bericht dat ik in *De Bazuin* vond van Kropvelds hand – nog wel op de voorpagina – dateert van 12 februari 1869 (XVII no.7), maar werd al geschreven op 28 oktober 1868. De titel luidt: 'Twee brieven uit Constantinopel'.

¹¹⁴ Van Gelderen, 'Kerk en Israël op de drempel van een nieuwe eeuw 1875-1908', p. 16.

¹¹⁵ Ds W. Diemer (1837-1926) diende van 1861 tot 1864 de gemeente te Stadskanaal, waar Kropveld hem leerde kennen.

¹¹⁶ Zie voor meer informatie over *De Bazuin*: G. Harinck, W. Berkelaar e.a. (red.), *Bibliografie van Nederlandse Protestantse Periodieken II* (BNPP), Amstelveen 2006, p. 34-36.

Op een van zijn vakantie-reizen ontmoette Kropveld ds Steffens te Veldhuizen, die met hem ondermeer sprak over zijn zendingsarbeid onder de Joden te Constantinopel.¹¹⁷ Steffens stelde Kropveld een brief uit Constantinopel ter hand. Een brief die veel herkenning bij Kropveld opriep. 'Ik gevoelde, dat die broeder dezelfde strijd met me gestreden, dezelfde Christus met me beleden had; kon het anders, of ik moest mijn hart aan hem ontboezemen?' Er vond een briefwisseling plaats. Op verschillende plaatsen las Kropveld de brieven voor en werd verzocht ze in de boekhandel uit te geven of te plaatsen in *De Bazuin*. Kropveld koos voor het laatste, al had verspreiding via de boekhandel wellicht nog wat geld op kunnen leveren voor de zending onder Israël in Turkije. Nu verzoekt hij de lezers geld over te maken aan ds Steffens te Veldhuizen of aan hemzelf.

De brief is afkomstig van Chaim bar Daniel Landsmann (colporteur te Galata). Landsmann dankt God de Vader en de 'Goël' Christus Jezus dat Hij hen zoveel liefde en trouw heeft bewezen en dat zij de Here Jezus Christus nu mogen liefhebben. Daarna vertelt hij iets uit zijn leven. Landsmann werd geboren in Russisch Polen (Lithouwen, Pinsk) en ontving een Joodse opvoeding. Eenmaal getrouwd vertrok hij met zijn vrouw en zus naar Jeruzalem en woonde daar circa twaalf jaar. In Jeruzalem kwam hij in contact met christelijke zendelingen en uiteindelijk kwam hij tot de overtuiging dat Jezus Christus de Messias is. Vanuit de Joodse gemeenschap en zijn familie ondervond hij veel tegenstand. Uiteindelijk werd hij gedwongen om van zijn vrouw te scheiden. 'Ergert uw rechterhand...!' Een jaar na zijn scheiding werd hij gedoopt. De 'smart' die hij ondervond waren groot, maar de eeuwige vreugde die we bij Christus mogen smaken is groter, beled hij.

In *De Bazuin* van 19 februari 1869 (XVII no. 8) wordt brief twee gepubliceerd. Behalve lofprijzing en getuigenis bevat deze brief ook een voor Landsmann verblijdende mededeling, namelijk dat op 18 juni een Israëliet, Jozef Goedman, gedoopt mocht worden. Hij belooft spoedig een portret van zichzelf te sturen. Kropveld heeft dat ook ontvangen, blijkt uit een *post scriptum* van zijn hand.

Helaas zijn de brieven die Kropveld aan Landsmann schreef niet gepubliceerd.

In *De Bazuin* van 4 juni 1869 (XVII no. 23) verschijnt opnieuw een artikel van Kropveld's hand. Het betreft een inleiding op een nieuwe brief van Landsmann. Hieruit blijkt dat hij meerdere brieven heeft ontvangen van Landsmann. Naar deze brieven is vraag, maar het vertalen kost Kropveld veel tijd en daar kan hij niet altijd over beschikken (hij is dan nog student). De brief is vertroostend en bemoedigend. Opvallend is dat Landsmann het volk Israël inruilt voor het zogenaamde 'ware Israël' ofwel het geestelijke. Citaat: 'Wie zijn echter Israël? Israël zijn die, welke door de roode zee der zonde en der ellende gegaan zijn, die door den Jordaan der droefenissen naar het eeuwige Jeruzalem heenreizen. Israël zijn die, welke de donder en bliksem van Sinaï gevoeld, en tot den grooten Middelaar J. Chr. zich gewend hebben met de bede: spreek gij met ons en laat God niet met ons spreken, opdat we niet sterven; dit zijn de ware Israëlieten en op hen doelt de profeet als hij zegt: Israël wordt verlost met eene eeuwige verlossing. Jes. 45:17.' Uit het feit dat Kropveld zonder verder commentaar deze brief overneemt en dat ook de redactie van *De Bazuin* geen commentaar heeft, kan geconcludeerd worden, dat deze visie heel gebruikelijk was.

Een 'arbeider in de wijngaard des Heeren' kan wel eens denken, dat al zijn werk voor niets is geweest. Dat ervaart 'de arbeider aan de Zending onder Israël' vooral. Het veld dat hij bezaaien moet blijkt vaak bikkelaar te zijn en het zaad dat hij uitstrooit schijnt bij de weg te worden gezaaid. Maar ook die arbeid is niet voor niets. Dat blijkt uit de vele bekeringen, die plaatsvinden. Landsmann deelt daar in een brief van 16 september 1891 weer het een en ander van mee en Kropveld geeft dat vol vreugde en ter bemoediging door aan de lezers van *De Bazuin* (XXXI no. 48, 27 november 1891). Zeker, het is moeilijk werk, maar Kropveld is van mening, dat we niet op de vruchten moeten zien die we verwachten, maar op de taak, waar de Here ons toe roept.

In *De Bazuin* van 18 oktober 1895 (XLIII no. 42) herinnert Kropveld de lezers in zijn artikel 'Goede tijding uit verre landen' de lezers nog eens aan de brieven van Landsmann die hij eerder publiceerde en meldt hij, dat Landsmann's werk in New York gezegend is. Landsmann deelde hem steeds mee, dat hij 'onderscheidene zonen en dochteren Abrahams' tot Christus mocht leiden. Kropveld meldt een tweetal bekeerlingen uit 1894 en besluit zijn artikel aldus:

'Zij iedere bekeerde Israëliet ons ten prikkel om vuriger te verlangen naar, om vaster te hopen op, - en ijveriger te arbeiden aan de toebereiding van de Beminden om der Vaders wil, dan zal vanzelf de bede om hunne bekeering niet achterwegen blijven.

¹¹⁷ Ds Steffens is Pastor Nickolaas Martin Steffens (1839 - 1912). Als jongeman werkte hij als zending onder Joden in Istanbul. Hij diende de altreformierte Gemeinden van Neermoor, Veldhausen en Emden, vertrok in 1872 naar de Verenigde Staten, waar hij overging tot de Reformed Church, en werd in 1884 hoogleraar. Zie over Steffens: Beuker, *Umkehr und Erneuerung*, p. 183-184, 311-313 en 392.

Doen wij maar steeds, hetgeen de Heere ons heeft bevolen, en met onzen trouwen Verbonds-God worden we nimmer beschaamd'.

Achtentwintig jaar na de eerste publicatie van de brieven van Daniël Landsmann verzorgt Kropveld een uitgave, getiteld *Daniël Landsmann, een getuige uit Israël*, samengesteld uit artikelen in het (Amerikaanse!) tijdschrift *Zeuge der Waarheit* en door hem aangevuld. God heeft Landsmann, schrijft Kropveld in het 'voorbericht', van de Talmud tot de Christus gebracht.¹¹⁸ Hij zal in het levensverhaal van Landsmann wel wat van zijn eigen geschiedenis herkend hebben. Kropveld heeft heel wat strijd gestreden en leed geleden alvorens hij Christus als de Messias beleed, maar daarna is zijn leven toch redelijk glad verlopen. Dit kan niet gezegd worden van Landsmanns leven, integendeel!

Kropveld heeft er voor gezorgd, dat zijn geschiedenis ook in ons land bekend werd.

Zending onder Israël

Op initiatief van een tweetal provinciale synoden, die van Friesland en Noord-Holland, en de Algemeene Zendingscommissie, kwam op de agenda van de synode van de Christelijke Gereformeerde Kerk te 's-Hertogenbosch (1875) het volgende punt te staan: 'De Synode overwege of het niet wenschelijk is de Zending onder Israël te behartigen'. We kunnen aannemen, dat Kropveld – dan predikant in het Friese Koudum – mede achter dit initiatief zat. Het agendapunt zorgde op de synode voor 'eenige discussie over de bezwaren en geestelijke voordelen, aan de Zending onder Israël verbonden, bovenal over onze verplichtingen en roeping jegens Gods oude volk'. Toch benoemt de synode een 'Commissie voor de Zending onder Israël'. De taak van de commissie is beperkt, 'daar zij allereerst zal moeten afwachten of die zaak genoegzamen bijval en geldelijke ondersteuning vindt, en dan zal moeten omzien naar de beste middelen om tot het doel te komen, Israël te brengen aan de voeten van zijn Messias'.¹¹⁹ Tot leden van de commissie werden ds E. Kropveld, ds D.K. Wielenga (1841-1902) en ds H. Beuker (1834-1900) benoemd. Drayer noemt Kropveld 'de stuwende kracht achter het commissiewerk'.¹²⁰

In een artikel in *Wekstem* XI no. 130 (9 november 1875) doet Kropveld verslag van de eerste vergadering van de commissie op 7 oktober 1875 ten huize van ds H. Beuker (toen predikant te Amsterdam). Meer dan wat we nu 'brainstormen' noemen deed de commissie niet, maar één ding was wel duidelijk: willen we iets doen, dan hebben we daarvoor geld nodig. Het geld kwam er. In *De Bazuin* (XXIV no. 50, 15 december 1876) schrijft Kropveld als secretaris-penningmeester van de Commissie voor de Zending onder Israël een artikel onder de titel 'Wat doet de Commissie voor de Zending onder Israël?'. De vraag werd van verschillende zijden gesteld, wat Kropveld als een 'verblijdend teeken des tijds' beschouwt. Hij maakt er uit op, dat men niet onverschillig is als het gaat om het 'lot van Gods oude volk'.

De taak van de commissie is nog erg beperkt. Zij dient 'om gelden in ontvangst te nemen, ten einde daaruit eenigzins te besluiten of de zaak bijval en ondersteuning vindt'. De commissie werd in oktober 1875 ingesteld en in veertien maanden tijd is er negenhonderd gulden ingezameld. Met dat geld moet natuurlijk iets gebeuren. Zo wordt overwogen een traktaat 'ter verspreiding onder Israël' uit te geven, maar er is nog geen ontwerp en bovendien moet de synode zich nog over de verdere taak van de commissie uitspreken.

De commissie zou graag zien, dat overal, maar vooral in grote steden, waar de meeste Joden wonen, 'bidstonden gehouden werden, verbonden met een collecte'. In sommige gemeenten gebeurt het al en anderen zullen er op korte termijn mee beginnen. Kropveld eindigt – *curieus* – met het volgende: 'Nog een enkel wordeke. Is het niet opmerkelijk dat ik bijna niets, - ik geloof een gulden – ontvangen heb van vrienden buiten de Chr. Geref. Kerk? Wat is nu sektarisch: dat ik dit feit meê deel, of dat „de niet gescheidene broeders” mij niets hebben gezonden?'

Ongeveer tien maanden later schrijft Kropveld in *De Bazuin* (XXV no. 26, 29 juni 1877) dat er inmiddels ruim zestienhonderd gulden door de penningmeester werd ontvangen. Daarom besloot de commissie een traktaat uit te geven, 'in de hoop en met de bede, dat het door Israël gelezen, en voor Israël ten zegen mag worden, terwijl we nadere besluiten van de e.k. Synodale vergadering afwachten'.¹²¹ Kerkenraden wordt verzocht het traktaat te verspreiden onder de Joden, terwijl ook jongelings-, jongedochters-, vrouwen- en zangverenigingen exemplaren zullen ontvangen ter verspreiding. 'Moge deze eerste zaadkorrel der Chr. Geref. Zending voor Israël rijke vrucht afwerpen

¹¹⁸ Kropveld, *Daniël Landsmann, een getuige uit Israël* (uit het Duitsch), Amsterdam 1897.

Op een internetsite wordt Landsmann genoemd in een rij van 'Prominent Jewish Believers in Messiah Yeshua'.

¹¹⁹ *Handelingen CGK 1875*.

¹²⁰ M. Drayer, 'De Christelijke Gereformeerde Kerken in de relatie Kerk-Israël', in: *Vrede over Israël* XXV no. 6, december 1981.

¹²¹ Op 24 augustus 1877 is in *De Bazuin* (XXV no. 34) te lezen, dat de synode, die op 14 augustus bijeengekomen was, de zending onder Israël aanvaardde. De benoeming van een zendeling *ad hoc* is uitgesteld. Verder had Kropveld als penningmeester nu inmiddels fl. 1777, 025 ontvangen.

voor het Koninkrijk Gods, opdat het kroost van Abraham voor Abrahams God leere knielen, is onze hartelijke wensch en bede', eindigt Kropveld dit bericht.

Praktijk

Hoewel de commissie maar klein was speelde zij het klaar om in praktisch alle classes correspondenten voor de 'Zending onder Israël' aan te stellen.¹²² De commissie mocht, blijkt uit een verslag in *De Bazuin* (XXVI no. 42, 18 oktober 1878), alleen zogenaamde voorbereidende werkzaamheden verrichten. Daartoe behoorde ook het uitgeven van 30.000 traktaten (die op 8000 na waren uitverkocht).¹²³ Over de geldstroom had men niet te klagen en ook werden er bidstonden gehouden. Er wordt door veel kerkleden 'verlangend uitgezien (...) naar Israëls geestelijke herstelling'.

Op 1 augustus 1879 meldt Kropveld in *De Bazuin* (XXVII no. 31) aan 'onze Zendingsvrienden' dat besloten is een tweede traktaat te laten verschijnen. 'Met levendige trekken wordt ons daarin meegedeeld, hoe Abrahams God aan een zoon van Abraham zijn genade heeft groot gemaakt: hoe een voormalige Rabbijn zijn zaligheid heeft leeren zoeken en vinden in Jezus van Nazareth'. De titel van het traktaat wordt niet genoemd. De naam van de auteur ook niet. Het zal hier echter gaan om een traktaat van Kropveld zelf, getiteld *De Heere gedenkt aan Zijn verbond, betoond in de wederbrenging van den heer Gerstenkraut tot het geloof van Abraham* (zie bijlage 3).

Opvallend is, dat de commissie goed nagedacht heeft over de vraag hoe een traktaat het best aan de man, in dit geval: de Jood, gebracht kan worden. De tactiek is deze: 1. druk een bijbeltekst in Hebreeuwse letters af op het titelblad ('Immers voor de „tale Kanaäns" gevoelt de toekomstige beërver van Kanaän een bijzondere voorliefde, en kunnen die Hebreeuwsche woorden onder den zegen des Heeren een middel zijn, dat hij een blik in het boekje werpt, terwijl hij het anders niet eens zou willen aannemen'); 2. vermeldt niet de vindplaats van de bijbeltekst; 3. de verspreider van het traktaat vraagt 'zijn Israëlischen buurman, vriend of reisgenoot' naar de betekenis van die Hebreeuwse woorden en de weg is geopend om over de inhoud van het traktaat te spreken. Kropveld spreekt de wens uit, dat 'voor dit kleine geschrift, door den Geest des Heeren, een weg worde gebaad in vele huizen en harten van Israëls nakomelingen; moge het dienstbaar worden gemaakt ter opening van der blinden oogen ter wederbrenging van hen, die thans zoo ver en zoo snood van Jehovah zijn afgeweken'.

Colporteur

Dat de commissie niet stilzat, blijkt ook uit het feit, dat in 1879 naar een colporteur, ofwel 'bezoekbroeder voor de Zending onder Israël' wordt gezocht.¹²⁴ Van de colporteur wordt verwacht, dat hij lidmaat van de Chr. Ger. Kerk is, 'beziel met liefde jegens de beminden om der Vaders wil' en dat hij de bijbel, in het bijzonder het Oude Testament kent, waarbij bekendheid met het Hebreeuws en een aanbeveling van de kerkenraad ook meetellen. 'Dat Israëls God den rechten man ons aanwijze, is de wensch en bede van de Commissie voornoemd', schrijft Kropveld namens haar.

Blijkens het verslag van de vergadering van de Commissie voor de Zending onder Israël, gehouden op 21 april 1880 te Zaandam, waren er vier sollicitanten (*De Bazuin* XXVIII no. 18, 30 april 1880). Er werd met hen gesproken over 'de Gereformeerde leer, Bijbelsche geschiedenis, aardrijkskunde van Palestina, en vooral over de beloften van den Messias, en de tegenwerpingen die van de zijde der joden worden gemaakt, alsook over de wijze waarop zij dachten het best onder Israël te kunnen arbeiden; terwijl met de vraag naar hunne persoonlijke betrekking tot den Heiland, naar hunne liefde voor Israël, en naar hunne begeerte om onder dit volk te arbeiden het onderzoek werd gesloten'. Besloten werd om 'voorlopig' broeder Koster uit Middelburg aan te stellen.¹²⁵ Dat voorlopige heeft vooral met de onbekendheid van het werk van zowel de commissie als de heer Koster te maken. Om die reden werd een proefjaar afgesproken. Ds Beuker en een zekere broeder B.H. Blankenberg (die op de synode van 1875 als één van de secundi van de commissie was aangewezen) zouden Koster in dat jaar theoretisch en praktisch voor zijn taak bekwamen, waarna hij in 1881 'als onze arbeider onder de beminden om der Vaders wil op [zou kunnen] treden'. De werkzaamheden van de colporteur blijven voorlopig tot Amsterdam (40.000 Joden!) beperkt. Uiteraard worden de lezers opgeroepen voor de nieuwe colporteur te bidden. Hij heeft immers veel wijsheid nodig en zal voortdurend geroepen worden 'tot het oefenen van veel zelfverloochening'.

¹²² Blijkens een artikel in *De Bazuin* van 16 december 1881 (XXIX no. 50) - 'Door wie moeten de Correspondenten worden benoemd voor de Zending onder Israël?' - is dit vooral aan Kropveld toe te schrijven.

¹²³ Ik vermoed, dat het hier gaat om een in 1878 bij P. v.d. Sluijs jr. te Amsterdam uitgegeven boekje van Kropveld, dat als titel draagt: Paascheest. Groote Verzoendag. Ballingschap.

¹²⁴ *De Bazuin* XXVII no. 45, 7 november 1879; herhalingen in de nummers van 14 en 21 november, alsmede 5 december.

¹²⁵ Het doet voor ons, gesteld als we zijn op privacy en bescherming van persoonsgegevens, bepaald vreemd aan, dat de namen van de overige sollicitanten in het publieke verslag ook worden genoemd, t.w.: Holtkamp (Apeldoorn), Prins (Nieuwe Pekela) en Wichers (Zuidwolde, Groningen).

In een bericht van de commissie, geschreven door Kropveld, in *De Bazuin* van 2 juli 1880 (XXVIII no. 27), waarin gemeld wordt dat Koster inmiddels zijn werkzaamheden is begonnen, wordt nog eens gewezen op de moeilijkheden van het werk onder de Joden: 'De onkunde omtrent het woord der profetie, de gehechtheid aan het vergankelijke van dit leven, en de vijandschap tegen het Evangelie, zijn hinderpalen, die het zeer moeilijk maken om onder Israël het Evangelie der verzoening te brengen'.

Ook wordt in dit bericht de visie van de commissie, dat de nakomelingen van Abraham ook tot de 'creaturen' behoren aan wie het evangelie moet worden gebracht én dat 'de Heer tal van bijzondere beloften heeft gegeven, aangaande de bekeering van Israël' genoemd. Waar de colporteur en zijn werk in de gezamenlijke gebeden 'gedragen worde op de vleugelen des gebeds' mag er op vertrouwd worden, dat de Here die gebeden verhoort en dat 'deze arbeid niet ijdel zal zijn in den Heere'. Kort en krachtig worden in *De Bazuin* van 1 oktober 1886 (XXXIV no. 40) Koster's werkzaamheden samengevat: hij heeft als taak 'om Israël op den Christus, en den Christen op Israël te wijzen'.

Uit verdere berichten blijkt, dat Koster's werk ook financieel gesteund wordt. In *De Bazuin* van 24 december 1880, het Kerstnummer (XXVIII no. 52), zegt Kropveld – onder anderen: 'Zijn we voor al het ontvangene hartelijk dankbaar, wij kunnen niet nalaten onze bijzondere blijdschap te betuigen, met de gift uit het „Graafschap Bentheim“, het land, waar een zone Abrahams, thans leeraar in onze Chr. Geref. Kerk, zijn Heiland en Zaligmaker heeft leeren kennen. Doe de Heere dààr, zoowel als hier nog vele verlorenen schapen van het huis Israëls, voor Bethlehems kribbe nederknielen!'¹²⁶

Davidsohn

Op de synode van 1882 in Zwolle moest Kropveld rapport uitbrengen en vragen beantwoorden over de werkzaamheden van de commissie. Het zou gegaan zijn over de werkzaamheden van colporteur Koster; werkte hij niet teveel onder christenen in plaats van onder Israël? Maar vooral ging het over de 'zaak Davidsohn'. Samuël Davidsohn (1850-?), kandidaat rabbijn, was in Winterswijk de plaatselijke, Joodse, godsdienstonderwijzer en voorzanger geweest. Op enig moment begon hij 'de waarheid in Christus ernstig (...) te zoeken'. Via de plaatselijke predikant, ds. M. Sipkes (1830-1895), was hij bij Kropveld in Minnertsga terechtgekomen. Daarna liet de commissie hem, financieel door haar gesteund, met zijn gezin naar Amsterdam verhuizen. Dat kostte nogal wat geld! Dat men Davidsohn naar Amsterdam had laten verhuizen was niet echt doordacht van de commissie. Davidsohn was bevreesd voor de Amsterdamse Joden. Niet geheel ten onrechte: er had op een zeker moment zelfs een handgemeen plaatsgevonden met enkele commissieleden die Davidsohn bezochten. De Joden waren bang dat Davidsohn ter plekke gedoopt zou worden! Om een lang verhaal kort te maken: op zeker moment was Davidsohn verdwenen, had zijn vrouw met de Joden 'geheuld' en was de commissie twaalfhonderd gulden armer. Niet vreemd, dat de synode daarover wel wat te vragen had.¹²⁷

Zendingsdag

In oktober 1889 wordt een zendingsdag voor Israël gehouden. 'Vroolijk gingen de stammen op aan den avond van 23 October jl. naar het huis des Heeren op de Breestraat te Utrecht, om harten en handen op te heffen tot God in den hemel, en Diens onmisbaren zegen af te smeeken voor Israël in het algemeen, en voor den volgenden dag in het bijzonder', zo vangt Kropveld zijn verslag van de zendingsdag en de daaraan voorafgaande bidstond aan.¹²⁸ De zendingsdag werd goed bezocht door zowel mannen als vrouwen, ambtsdragers en afgevaardigden of vertegenwoordigers van verenigingen, 'om ten minste te hooren van de groote werken des Heeren, die nog onder Israël aanschouwd zullen worden'.

Bavinck sprak over 'Het Jodendom van onzen tijd'.¹²⁹ Volgens hem kwam de tegenstelling tussen Israël en de volken vooral sinds de terugkeer uit de Babylonische ballingschap naar voren. 'Toen is de

¹²⁶ P. Koster was tot november 1887 colporteur, waarna hij oefenaar werd in Zegwaart en Zoetermeer. Van 1899 tot 1912 diende hij de gemeente van Appelscha als zodanig en van 1912 tot 1932 Valthemond. Voor het 'Israëlwerk' miste hij 'gloed en warmte'. Liever preekte hij en de preken die hij hield gingen niet altijd over Israël. Zie: Van Gelderen, a.w., p. 22, 23 en Beuker, *Abgeschiedenes Streben nach Einheit*, p. 162-164. Van zijn hand verschenen bij 'Filippus', onder de schuilnaam Pekah, zestien traktaten en drieëntwintig boekjes. Zie: Van Gelderen, *Filippus Gereformeerd Traktaatgenootschap 1878-1978*, p. 42.

¹²⁷ Zie: Van Gelderen, 'Kerk en Israël op de drempel van een nieuwe eeuw 1875-1908', p. 19-21 en Beuker, *Abgeschiedenes Streben nach Einheit*, p. 164-165. Kropveld zelf schreef over de 'zaak Davidsohn' onder anderen in *De Bazuin* van 30 september 1881 (XXIX no. 39) in een soort brief en in *De Wekstem* (XVIII no. 33 en 35, 18 en maart 1882 en) onder de titels: 'Davidsohn' en 'Davidsohn in Hamburg?'. .

¹²⁸ 'Onze eerste Zendingsdag voor Israël' I en II. De verslagen verschenen in *De Bazuin* van 8 en 15 november 1889 (XXXVII no. 45 en 46). Dit verslag is ook separaat uitgegeven (Heusden 1889).

¹²⁹ Dr. H. Bavinck (1854-1921). Na predikant geweest te zijn in Franeker, werd hij in 1882 hoogleraar aan de Theologische School te Kampen en in 1902 aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.

Israëliet ondergegaan in den Jood; de Priester en Profeet maakt plaats voor den Schriftgeleerde; het gebed voor het formulier; de geest voor de letter'.

Er is een kloof tussen 'Semiet en Japhetiet', dat wil zeggen tussen Joden en niet-Joden. Verzoening is wel mogelijk, maar alleen in Jezus, 'de Messias der Joden, maar ook de wensch aller Heidenen; de Beloofde aan de vaders, maar ook het zaad der vrouw'. Hij heeft de Jood niet veranderd in de heiden, noch de heiden in de Jood, maar beiden erkend en aangenomen. Aan de voet van het kruis geven zij elkaar de hand en vindt Israël zichzelf terug.

De tweede lezing was van ds Van Andel en luidde: 'Israël, in de Apocalypse'.¹³⁰ Voor Van Andel was het laatste bijbelboek volstrekt niet raadselachtig, stelt Kropveld vast. Hij tekende de plaats die Israël in de Apocalypse innam en vatte tenslotte zijn referaat in een aantal stellingen samen:

1. het Joodse volk is tot op de dag van vandaag bewaard gebleven, omdat de bestemming van het volk 'zich over de verste toekomst uitstrekt'.
2. volgens de Apocalypse mogen we verwachten, dat
 - a. een overblijfsel van het Joodse volk tegen het eindgericht zal worden bewaard;
 - b. dit overblijfsel door God bekeerd zal worden en door lijden en getuigen tegen het einde van de tijd een bijdrage aan de zaak van het Godsrijk zal zijn;
 - c. Kanaän en Jeruzalem de plaats zullen zijn waar de laatste en beslissende strijd tussen het bekeerde Israël en de anti-christelijke wereld gestreden zal worden;
 - d. de gemeente van de toekomst zal blijken het zaad Israëls te zijn, 'zooals zij van alle vleeschelijke Ismaëls en Ezau's gezuiverd, en door eene schare zonder tal uit de volkeren versterkt, aan Abraham toegezegd was';
 - e. eerst in het 'Godsrijk der eeuwigheid' de hoogste bestemming van het volk wordt bereikt en de profetie tot vervulling komt, 'dat het volk Gods ten zegen zal worden voor de volken der wereld'.
3. Zolang Jeruzalem nog in heidense handen is, moet de zending onder de Joden er vanuit gaan, dat slechts enkele individuele Joden bekeerd zullen worden, 'als teekenen, dat God Zijn volk niet verstooten heeft'. Deze tekenen worden gegeven om de hoop van de christenen 'op de vervulling der belofte, dat de stroom des nationalen levens bij Israël eens tot de historische, dat is Christelijke bedding wederkeeren zal'.

Het referaat werd 'met veel opgewektheid' besproken en – het kan niet anders – dat er zo nogal wat verschil van inzicht aan het licht kwam.

Na enkele toespraken van afgevaardigden hield ds Elzenga het laatste referaat onder de titel: 'Schriftmatigheid der Zending onder Israël'.¹³¹ Elzenga wijst allereerst op een tweetal hoofdbezwaren tegen de zending onder Israël:

1. Israël moest een zegen voor de volken wezen, niet omgekeerd. Daarom zou zending onder Israël een miskennis van Gods orde zijn;
2. het oordeel van God is over Abrahams nakroost gekomen. Om dat oordeel op te heffen is het beste middel zending onder de heidenen, immers: als de volheid der heidenen ingegaan zal zijn, 'zal gansch Israël zalig worden';

Daarnaast wijst hij op de volgende bezwaren 'van den tweeden rang':

1. de 'Oude Geref. kerk' heeft nooit zending onder Israël bedreven;
2. 'de geringe vruchten';
3. de bekeerde Joden worden meestal niet door de zending toegebracht, 'maar langs wonderlijke wegen der voorzienigheid tot de kennis van Christus geleid'.

Deze bezwaren zijn echter onhoudbaar in het licht van Christus' bevel om aan 'alle creaturen' het evangelie te prediken. Bovendien blijkt uit Romeinen 9-11, dat de apostel ondubbelzinnig zijn liefde voor Israël uitspreekt, die niet alleen in het bidden voor, maar ook in het arbeiden aan dat volk tot uiting komt. Het 'overblijfsel' moet toegebracht worden, volgens de spreker, door de verkondiging van het evangelie, zoals dat ook in de dagen van Paulus gebeurde. Het oordeel dat over Israël gekomen is, kan slechts opgeheven worden, als de heidenen Israël 'tot jaloerschheid verwekken'.

¹³⁰ Ds J. van Andel (1839-1910) stond in Zutphen, was 'reizend predikant' in Noord-Holland, diende vervolgens Heusden, Leeuwarden en Gorinchem.

¹³¹ Ds G. Elzenga (1856-1918) diende de gemeenten van Stiens, Sneek en Kampen. Volgens Van Gelderen (a.w., p. 26) zijn de lezingen van Elzenga en Van Andel opgenomen in *Maranatha* 22 (1899), 353-356 en 385-390.

Tegen de andere bezwaren brengt hij in, dat vroeger de omstandigheden anders waren, er in de 17^e eeuw ook al sprake was van zending onder de Joden en de vruchten niet zo gering zijn als menigene denkt.

Kropveld zelf sprak zijn blijdschap uit over de zendingsdag en wees erop, dat uit de aanwezigheid van een 'drietal Broeders uit Israël' duidelijk blijkt, dat er voor de nakomelingen van Abraham verwachting is en de arbeid onder dat volk daarom hoopvol voortgezet kan worden.

Verder blijkt uit het verslag, dat de commissie een volgende keer een 'gewenschten arbeider uit het buitenland' hoopt te ontvangen en men uitzielt naar een tehuis, 'om onderzoekende Israëlieten, aan de lagen der Joden te onttrekken, en hun in den weg des heils nader te onderwijzen'.

Slager

In *De Bazuin* van 14 april 1890 (XXXVIII no.14) maakt Kropveld - samen met ds A.H. Gezelle Meerburg (1845-1905), die Wielenga in 1882 opgevolgd was als commissielid - melding van de bekering en doop van 'een zone Abrahams naar den vleesche': David Israël Slager (1834-1902). In Kampen was hij onder de hoede van een ouderling (Js. van der Hoogt) gekomen. Zijn kerkenraad vond het wenselijk, 'dat Slager onder leiding der Commissie wierd geplaatst'. Hij deed enige weken in 'Veldwijk' dienst als helper, ontving onderwijs van ds J.W.A. Notten (1843-1914) die toen geestelijk verzorger van 'Veldwijk' was en kwam tenslotte in Leiden terecht waar een bestuurslid van de commissie, de heer K. de Geus, ouderling en colporteur (die Beuker in 1882 was opgevolgd), hem met raad en daad bijstond.¹³² Hij deed uiteindelijk belijdenis en werd door Kropveld in de kerk van Leiden (Hooigracht) gedoopt. Kropveld preekte over Handelingen 5: 31. Waar al zoveel jaren met tranen werd gezaaid, mocht eindelijk met gejuich worden gemaaid. Niet dat de commissie zoveel 'aan den toegebrachten Broeder' gedaan had, maar het was toch wel één van haar taken om 'een punt van aanraking te zijn voor den Israëliet, die door den Heere wordt toegebracht, en op de wacht te staan om elken bekeerden Israëliet te ontvangen, en met raad en daad hem bij te staan'.

Zendingspredikant

De commissie vond al enige tijd dat er eigenlijk een 'zendeling-leeraar' moest komen. In eerste instantie werd gedacht aan Landsmann, maar toen hij een vaste aanstelling in New York had gekregen, begreep de commissie dat ze maar beter in eigen gelederen kon zoeken. De zendeling-leeraar zou zich moeten vestigen in Amsterdam, waar ook een zogenaamd 'Te Huis' zou moeten komen (dit op aanraden van Landsmann). Er werd een bezoek afgelegd aan de kerkenraad van Amsterdam om daarna met een voorstel naar de synode te kunnen komen. Helaas hadden de Amsterdammers bezwaren: er waren al twee 'missies' in de hoofdstad én een predikant met een 'Te Huis' zou per jaar toch zo'n vierduizend gulden kosten. Alleen wanneer er een zeer wetenschappelijke leraar te vinden zou zijn, zou men steun geven, mits hij niet een gedoopte Israëliet zou zijn. De laatste zou te veel afstuiten op het 'vooordeel der Joden'.

De commissie was echter niet voor één gat te vangen. Was Amsterdam geen mogelijkheid, dan misschien Groningen, werd op een latere bijeenkomst te Gouda besloten. De zendeling-leeraar zou tot taak de directie van een 'Te Huis' moeten hebben, het redigeren van een tijdschrift, het zoeken en onderhouden van contacten met 'onderzoekende Israëlieten' en het houden van bidstonden. De vergadering besloot Kropveld tot zendeling-leeraar te kiezen. Kropveld accepteert de voorlopige benoeming (de synode moest die immers goedkeuren).

In 1891 bezocht Kropveld Frankfurt am Main, waar een bijeenkomst van de vrienden van het Institutum Judaicum werd gehouden.¹³³ Daar kreeg hij de boodschap mee: 'sticht nooit een 'Te Huis', het kost veel geld en kan leiden tot oneerlijkheid en luiheid bij 'lichtzinnige Joden'. Nu er geen 'Te Huis' zou komen, moesten de plannen herzien worden. Ds J. van Andel (1839-1910) vroeg zich af of er niet 'vooral polemisch, wetenschappelijk' gewerkt moest worden. Van Andel had daar al eerder voor gepleit. De commissieleden vonden het zo gek nog niet en vroegen of Van Andel zich beschikbaar wilde stellen. Hij vroeg bedenktijd, maar het resultaat was, dat hij ter synode zou worden voorgesteld. Kropveld nam op de reservebank plaats en schreef in de notulen, dat hij van zijn kandidatuur wilde afzien, 'oordeelende zichzelf lang zoo geschikt niet'.¹³⁴ Ondertussen zal het een toch wel

¹³² Veldwijk was een, wat toen heette, 'gesticht' van de 'Vereniging tot christelijke verzorging van geestes- en zenuwzieken'. Tegenwoordig is het een onderdeel van Meerkanten Geestelijke gezondheidszorg Flevo-Veluwe.

¹³³ Het betreft het door Franz Julius Delitzsch (1813-1890) in 1886 gestichte Institutum Judaicum. Delitzsch is vooral bekend geworden door zijn met Carl Friedrich Keil (1807-1888) geschreven *Biblischer Commentar über das Alte Testament*. Eerder was Kropveld al in Londen op bezoek geweest bij de uitgebreide missies onder de Joden daar en in Barmen was hij op de *Wuppertaler Festwoche* geweest. Zie: Van Gelderen, a.w., p. 27. De gegevens over de poging om een zendeling-leeraar te benoemen heb ik ook aan Van Gelderen ontleend, p. 24, 26 en 27.

¹³⁴ Van Gelderen merkt op, dat Kropveld z'n aarzelingen had, omdat zijn kennis niet groot genoeg was en dat dit waarschijnlijk ook het oordeel van de kerk was.

teleurstellende ervaring voor hem geweest zijn. De teleurstelling belet hem echter niet zich met hart en ziel voor de zending onder Israël in te blijven zetten.

Voortgang

Kropveld kijkt steeds uit naar verblijdende tekenen. Zo heeft hij met vreugde het verslag van *The Mildmay Mission*, een organisatie die sinds 1876 bestaat als 'Zendingsvereniging onder Israël', gelezen. Dit wordt duidelijk uit een artikel in *De Bazuin* van 14 augustus 1891 (XXXIX no. 33). Er is, maakt hij eruit op, 'bij vele Israëlieten een honger en dorst (...) naar de waarheid, en dat nog een groot aantal van de waarheid in Christus is overtuigd, maar vooralsnog den moed mist om voor die overtuiging vrijmoedig uit te komen'.

Af en toe verontschuldigt Kropveld zich over het feit dat de lezers zo weinig vernemen van het zendingswerk onder Israël. Zo ook in *De Bazuin* van 22 juli 1892 (XL no. 30). Hij zegt daarin, dat het werk 'uiterste voorzichtigheid vordert; aangezien de ervaring maar al te zeer heeft geleerd, dat mededeeling van feiten den bespiedenden tegenstander (!) de door hem begeerde wegen heeft aangewezen, en menig aanvankelijk overtuigd Israëliet, in den schoot van het Jodendom teruggevoerd en aan tal van plagerijen en verzoeken blootgesteld heeft'. Dit is de reden waarom men zich meestal beperkt tot het verantwoorden van de 'liefdegaven' en het wijzen op 'bemoedigende verschijnselen'.

In dit artikel kan hij gelukkig iets meer kwijt. Zo wijst hij erop, dat de commissie nu een seminarium voor de opleiding tot zendingspredikanten in Leipzig ondersteunt. Maar anderzijds zijn er ook teleurstellingen. Zo lijkt er niets terecht te komen van het aanstellen van een 'Zendeling-Leeraar' en zelfs iemand daartoe opleiden zit er nog niet in. Het is een beetje tobben met de commissie.

Het is zeer wel denkbaar dat de samenvoeging van de kerken van de Afscheiding en de Doleantie in juni 1892 aan het tobbige sfeertje mede debet is geweest. De commissie – waarvan de leden alle hebben besloten om mee te gaan in de verenigde kerk – was er, bijvoorbeeld, kennelijk niet gerust op of zij ook in de verenigde kerken een plaats zou kunnen hebben (de kerk van de Doleantie kende geen 'Joden-zending'), getuige het advies aan de synode, de kas van de commissie wel over te dragen aan de verenigde kerken, maar 'dat de gelden nooit aan hunne oorspronkelijke bestemming onttrokken mogen worden'.¹³⁵ De synode, samengekomen te Amsterdam, besloot echter het bestaan van de commissie te continueren en de leden ervan te herbenoemen. Maar niet lang daarna blijkt er een verschil van mening tussen de Afscheiden bloedgroep en de Dolerende bloedgroep ten aanzien van Israël te zijn. 'Dit meningsverschil kon niet langer verhuld worden doordat de dolerenden – zoals A. Kuiper (1837-1920) vóór 1892 gedaan had – hun kritiek richtten op het werk onder de joden van het Réveil, met tactisch voorbijgaan aan dat van de afgescheidenen'.¹³⁶ De vraag was: wat moeten we onder Israël verstaan? Volgens de Dolerenden was Israël de ere-naam van Gods kerk en stond de naam niet meer voor de vleselijke afstammelingen van Abraham. Kropveld had daar moeite mee en vroeg zich af hoe Romeinen 10: 1, waar Paulus spreekt over het gebed dat Hij tot God doet voor Israël, dan verstaan moet worden. Of het deputaatschap (de vroegere commissie) nu de naam 'zending onder Israël' of 'zending onder de Joden' zou krijgen is voor Kropveld niet onverschillig, maar omdat de zaak belangrijker is dan de naam zal hij zich schikken in een door de synode te nemen besluit.¹³⁷ Drie weken later tekent hij daar nog bij aan, dat hij zich wel het recht voorbehoudt om zijn persoonlijke mening te houden, totdat die met de Schrift in de hand zou worden weerlegd. Alleen voor het Woord van God wil hij bukken, 'niet voor opinies van mensen'.¹³⁸ Kropveld trok aan het kortste eind; in de nieuwe naam kwam de naam 'Israël' niet meer voor. Het werd: 'zending onder de Joden'. Israël was vervangen door de Kerk. Het werk veranderde er niet door.

Van Engers

Op 22 februari en 8 maart 1895 verschijnt een tweetal artikelen van Kropveld in *De Bazuin* onder de titel 'Zending onder Israël' (resp. XLIII no. 8 en no. 10). Hoewel er onder de toelating van de Here 'slechts weinig behoeft te wezen om van Hem ons af te trekken' zorgt Hij ook voor verrassingen. Dan

¹³⁵ Van Gelderen, a.w., p. 29. Dat de commissie in haar geheel werd opgenomen in de verenigde kerk betekende voor de Christelijke Gereformeerde Kerken dat zij veertig jaar lang hoegenaamd geen aandacht aan de zaak van Israël schonken. Eerst op de synode van 1931 wordt deze, op initiatief van de Particuliere Synode van het Zuiden, weer opgepakt. Zie: T. Bienen, 'Enige elementen van bezinning binnen het Deputaatschap', in: *Vrede over Israël* XXXV no. 4, oktober 1991.

¹³⁶ Van Klinken, *Opvattingen in de Gereformeerde Kerken in Nederland over het Jodendom, 1896-1970*, p. 57. Over Kuiper en het jodendom, zie p. 23-55. Zie ook: G.J. van Klinken, 'Het kruistochtmotief in de Joden-zending van de Gereformeerde Kerken in Nederland 1896-1945', in A. J. Jelsma en G.J. van Klinken (red.), *Kruis en zwaard. Terugblik op de kruistochten 1096-1996*, Zoetermeer 1996, p. 113-134 en G.J. van Klinken, 'Eindtijdverwachting en Israël. Achtergronden van een gereformeerde discussie in na-oorlogs Nederland', in S. Voolstra en J. Vree (red.) *Protestants Nederland tussen tijd en eeuwigheid (Jaarboek voor de geschiedenis van het Nederlands Protestantisme na 1800, jrg.8)*, Zoetermeer 2000, p. 194-212.

¹³⁷ *De Bazuin* XLI no. 7, 17 februari 1893.

¹³⁸ *De Bazuin* XLI no. 10, 10 maart 1893.

kan het zo zijn, dat het hart van vreugde tintelt, wanneer vernomen wordt, dat de nakomelingen van Abraham God leren kennen en in Jezus Christus hun Messias vinden. Een voorbeeld is Esther van Engers.¹³⁹ Kennelijk was zij een bekende 'bekeerlinge'. Vanuit een Noord-Hollands 'stedeke' werd door Kropveld een brief ontvangen, waarin duidelijk wordt gemaakt, dat men zeer begaan is met deze Esther en er ook financiële offers voor over had. Ook andere plaatsen lieten zich niet onbetuigd. Ja, 'overal is men begeerig om kennis met haar te maken'. Kropveld is van mening, op grond van dit bericht en zo meer, dat er veel goeds voor de toekomst is te hopen. Een verblijdend en hoopgevend teken is ook dat de bidstonden voor Israël zo goed worden bezocht. En, nog belangrijker,

'is er niet een ruischen, een roering in de doodsbeenderen van den huize Israëls te bespeuren; beginnen niet velen te twifelen aan de gegrondheid hunner verwachting om nog langer naar de toekomst van den Messias uit te zien? Is het niet een opmerkelijk feit, dat een jaar twee, drie geleden, eenige Joden te New York in een tijdschrift er op hebben gewezen, op hoe zwakke gronden het tegenwoordige Jodendom steunt?'¹⁴⁰

Kropveld ziet hier Ezechiël 37 voor zich. Een wat overspannen verwachting, lijkt me. De wens zal ook hier wel de vader van de gedachte zijn geweest. Maar deze gedachte en wens deelde hij wel met Landsmann en anderen, zowel in het buitenland als in Nederland, die toch ook een openstaan voor hun boodschap ontdekten. En: 'Nog sterker. Wij weten, dat er zijn, die o zoo gaarne den Heere Jezus zouden belijden, indien zij evenals Nicodemus, niet door de vreeze der Joden werden weerhouden'. Enfin, reden genoeg om 'blijmoedig in den arbeid onder Israël voort te gaan'.

Afgescheidenen en Dolerenden

De zogenaamde 'naamkwestie' had voor Kropveld nog een staartje. Op de synode van Middelburg (1896) deed Kropveld verslag van de werkzaamheden en het financiële beheer en gebruikte nog steeds de aanduiding 'Israël'. Dit kwam hem *en public* op een reprimande van Kuyper, die synodeadviseur was, te staan! Op deze synode kwamen de verschillende posities die de Afgescheidenen en de Dolerenden ten opzichte van Israël innamen aan het licht. De eersten waren van mening, dat ook in de verstrooiing de Joden 'nazaten van de bijbelse patriarchen en dragers van de beloften die God aan hun volk gegeven had' bleven. 'De christelijke benadering van de joden diende gebaseerd te zijn op een houding van respect'. Daartegenover stond de opvatting van Kuyper, die van mening was dat Gods heilsbeloften overgegaan waren op de kerk. Vandaar dat er geen sprake van 'zending onder Israël' kon zijn. 'De joden waren verbondsbrekers die werden opgeroepen om zich weer te voegen bij het Israël waarvan zij zich hoogmoedig hadden afgesplitst: de kerk. Eerbied voor de joden vormde een onzuivere basis voor de zending onder hen. De joden hadden Christus 'gedood en uitgeworpen'. Het feit dat zij met de kerk het Oude Testament gemeen hadden, maakte hen schuldiger voor God, wanneer zij desondanks de messias bleven afwijzen'.¹⁴¹ Het doel van de zending onder de Joden was niet om de Jood te vleien, maar om hem te verootmoedigen. Hier zien we waar het wrong tussen Kropveld en Kuyper, de Afgescheidenen en de Dolerenden.

De visie van Kuyper werd op genoemde synode aanvaard en Van Andel, Kropveld en Gezelle Meerburg 'stonden voor de weinig benijdenswaardige opdracht om een beleid te ontwikkelen op grond van uitgangspunten die in menig opzicht diametraal tegenovergesteld waren aan de principes die zij zelf tot dan toe hadden gehanteerd'.¹⁴² Hoewel loyaal aan de door de synode genomen besluiten, bleven de deputaten in de praktijk aan hun eigen opvattingen vasthouden. Een opvallend voorbeeld van loyaliteit is, dat Kropveld in de tweede druk van zijn *Uit Duisternis tot Licht* alle verwijzingen naar 'Israël' in 'Joden' veranderde!¹⁴³

Smit

In *De Bazuin* van 6 januari 1899 (XLVII no.1) doet Kropveld verslag van het moeilijke werk van colporteur broeder H. Smit, die door de deputaten der Gereformeerde Kerken voor de Zending onder

¹³⁹ Ik heb moeite gedaan om te achterhalen wie zij was, maar tevergeefs.

¹⁴⁰ In *De Bazuin* van 1 april 1887 (XXXV no. 13) had Kropveld ook al in deze trant geschreven: 'Uit verschillende berichten, die wij nu hier, dan daar in de Nieuwsbladen lezen, blijkt het, dat er hoe langer hoe meer leven komt in de dorre doodsbeenderen van het huis Israëls; vooral in Rusland schijnt het optreden van Rabinowitz niet zonder vrucht te zijn; terwijl ook uit andere landen voortdurend bemoedigende tijdingen tot ons komen. Dit zegt ons dat de dorre doodsbeenderen zullen leven, en dat zij op hunne voeten zullen staan, een gansch groot heil. Wordt er om die herleving maar veel gebeden!'

¹⁴¹ De citaten zijn van Van Klinken, 'Het kruistochtmotief in de Joden zending van de Gereformeerde Kerken in Nederland 1896-1945', p. 119, 120. Over de verschillen tussen Afgescheidenen en Dolerenden (m.n. Kuyper) ten aanzien van Israël, zie van dezelfde auteur: 'Eindtijdverwachting en Israël. Achtergronden van een gereformeerde discussie in na-oorlogs Nederland', p. 196-201 en *Opvattingen in de Gereformeerde Kerken in Nederland over het Jodendom, 1896-1970*, p. 54-65.

¹⁴² Van Klinken, *Opvattingen in de Gereformeerde Kerken in Nederland over het Jodendom, 1896-1970*, p. 62.

¹⁴³ Van Klinken, a.w., p. 70 en Van Gelderen, 'Kerk en Israël op de drempel van een nieuwe eeuw 1875-1908', p. 39.

de Joden is aangesteld. Smit doet zijn werk met 'lust', maar weet ook van de bezwaren die er aan verbonden zijn en kent zijn eigen zwakheid, waarom hij 'gedurig behoefte gevoelt aan de voorbede van 's Heeren volk'. Het werkverslag van Smit vermeldt vele bezoeken aan en ontmoetingen met Joden, die hij wijst op Jezus als de Messias. Hij komt vijandschap tegen, maar kan soms ook een goed woord kwijt. Kropveld zegt, dat Smit 'niet alleen werkt, maar dat hij er zich ook op toelegt om het zoo doelmatig mogelijk te doen'.

Nu was dit laatste in 1898 nog het geval, maar vanaf 1900 rezen er vragen bij Smits functioneren en wilden de deputaten eigenlijk van hem af. 'Het zou nog tot eind 1908 duren voor men helemaal vrij was van Smit', schrijft Van Gelderen.¹⁴⁴ Kennelijk wensten Kropveld c.s. niet dat dit naar buiten kwam, want in zowel *De Bazuin* van 16 november 1900 (XLVIII no. 46) als van 13 december 1901 (XLIX no. 50) wordt nog lovend over de colporteur gesproken. Zeker, Smit ondervindt tegenstand, zijn werk is niet gemakkelijk en hij klaagt daar ook over, maar hij heeft toch 'met onderscheidene Joden kunnen spreken, en tal van traktaten hun kunnen uitreiken'. Wel zijn er zorgen over de dalende inkomsten. Voor zending onder de heidenen wordt wel gegeven, als er kerkvisitatie plaatsvindt wordt daar wel over gesproken, maar over zending onder de Joden wordt gezwegen. 'Hoe komt het toch, dat die Zendingsgeest zich in zoo eenzijdige richting openbaart?' vraagt Kropveld zich af. Het is 'allerbedroevendst' hoe weinig de penningmeester te verantwoorden heeft, terwijl iedereen toch kan begrijpen, dat het salaris van de colporteur toch ook moet worden betaald!¹⁴⁵ Dit kregen de kerkleden te horen. Anderzijds werd Smit een en andermaal bedreigd met ontslag, omdat 'de synode het hele werk van de 'Jodenzending' wel eens zou kunnen opheffen!', wat samenhang met de beroerde financiële situatie van het deputaatschap.¹⁴⁶

Lauwheid

Kropvelds klaagzang hielp niet veel. Dit wordt duidelijk uit een artikel in *De Bazuin* van 16 mei 1902 (L no. 20) met als veelzeggende titel: 'Is 't niet bedroevend?'. Zijn klaagzang leverde een enkele gift op en de *Gereformeerde Kerkbode van 's-Gravenhage* had er aandacht aan besteed, maar dat was het dan ook. Als men het werk van de zending onder de Joden wil doodzwijgen en het een langzame dood laten sterven, moet ook Gods Woord maar veranderd worden, meent Kropveld. Marcus 16: 15 moet dan worden: 'Gaaf heen in de geheele wereld, predikt het Evangelie allen creaturen, behalve den Joden'. Romeinen 11 kan dan ook wel uit de bijbel worden gescheurd.

De leden van de Gereformeerde Kerken in Nederland moesten zich schamen over zoveel 'koelheid en lauwheid'; 'laten we toch niet den indruk geven, dat tot de kenteekenen der Geref. Kerken ook behoort, om zoomin mogelijk het lot der Joden ons aan te trekken'. In prediking en catechisatie moet meer dan tot nu toe de aandacht op onze roeping ten opzichte van de Joden worden gevestigd en gevraagd worden dat zij opgedragen worden in de gebeden.

In *De Bazuin* van 5 juli 1903 (LI no. 27) is de toon anders. Het opschrift luidt daar: 'Is dat niet bemoedigend?' Er zijn giften uit de 'nieuwe wereld' (Amerika) binnengekomen en Kropveld hoopt dat dit 'ons Gereformeerden in de oude tot betooning van barmhartigheid bewegen mag'. Een aantal kerkelijke bladen, waaronder *De Heraut*, heeft het vorige artikel van Kropveld nu ook opgenomen, maar 'meerdere belangstelling' is noodzakelijk. De behoefte 'om ook den Jood te doen knielen voor Jezus van Nazareth, en Hem als zijn Heiland en Helper te erkennen' moet meer gevoeld worden.

Een half jaar later kan Kropveld wat optimistischer zijn. Een aantal predikanten heeft lezingen gegeven, in hun kerkblad of een brochure aandacht gegeven aan Israël en de noodzaak van de bekering der Joden, alsmede opgeroepen om ook financieel het werk te ondersteunen (*De Bazuin* LI no. 50, 11 december 1903).

Lucas 24: 48

In 'Beginnende van Jeruzalem' schrijft Kropveld – hij is dan inmiddels met emeritaat - dat het van grote betekenis is, of wij weten 'of onze Zendingsarbeid in de eerste plaats naar de Joden, of wel naar de Heidenen zich moet uitstrekken'.¹⁴⁷ Er wordt vaak gezegd, dat de zending bij de Joden moet beginnen, waarbij men een beroep doet op Lucas 24: 48, waar sprake is van 'beginnende van Jeruzalem'. Maar dit is, volgens Kropveld, naar Jesaja 2: 3. De apostelen hebben zich daar aan gehouden, maar werden al spoedig door hun 'vijandige broederen' uit Jeruzalem verdreven, waardoor een eind aan hun arbeid in Jeruzalem werd gemaakt. Uit Lucas 24: 48 kan echter niet afgeleid

¹⁴⁴ Van Gelderen, a.w., p. 39.

¹⁴⁵ Kropveld heeft zelf vierentwintig jaar lang de penningen van de 'zending onder de Joden' beheerd, maar werd in 1899 vervangen door N. Koops uit Rotterdam, omdat de synode de voorkeur gaf aan een penningmeester buiten de deputaten (*De Bazuin* XLVII no. 42).

¹⁴⁶ Idem.

¹⁴⁷ *De Bazuin* LVI no. 29, 17 juli 1908.

worden, dat eerst aan de Joden en daarna aan de heidenen het evangelie gepredikt moet worden. De tekst maakt veeleer duidelijk, dat 'alle Evangelisatie-arbeid in onze naaste omgeving moet beginnen'. Op de vraag of de Jood, 'als behorende tot het volk, met hetwelk de Eeuwige verbonden heeft gesloten' op de heiden voorgetrokken moet worden, gaat Kropveld niet in. Hij zegt alleen, dat genoemde tekst uit Lucas niet gebruikt mag worden om te bewijzen, dat de zending onder Joden de voorrang heeft boven de zending onder de heidenen. Ook als daarmee de eigen glazen (namelijk die van de 'Jodenzending') worden ingegooid, houdt hij aan die uitleg vast. 'Als wij maar voor Gods eere waken, dan zal de Heere wel voor de onze zorgen'.

Kropveld trekt zich terug

In *De Bazuin* van 25 september 1908 (LVI no. 39) schrijft Kropveld, dat hij teleurgesteld is 'in de verwachting dat de Synodale verslagen ons omtrent bovengenoemde Zending (d.i. de zending onder de Joden, lvr) volledig zouden inlichten' en dat hij zich daarom genoodzaakt voelt publiek te maken wat de synode de lezers heeft onthouden.¹⁴⁸ Uit de rapporten van de synode is niet gebleken:

1. welk voorstel de deputaten hebben gedaan;
2. welk verzoek Kropveld zelf had ingediend;
3. welke deputaten *ad hoc* zijn benoemd.

Kropveld doet een en ander uit de doeken. Allereerst hadden de deputaten gevraagd de synode te machtigen zich in verbinding te stellen met een kerk over een door die kerk te beroepen predikant die zich zou bezig houden met 'den arbeid onder- en in het belang der Joden, en waarvoor bedoelde kerk door Deputaten zou gesubsidieerd worden'. Kropveld had vurig gehoopt, dat dit voorstel door de synode aangenomen zou worden. De synode wees het echter af, zonder daarvoor argumenten te vermelden. De 'zaak der Jodenzending' werd in minder dan een half uur afgehandeld. De synode heeft, volgens Kropveld, niet begrepen dat zij zowel de Jodenzending als een zwakke kerk, had ze dit voorstel aangenomen, een grote dienst had bewezen. 'En wist de Synode dan niet, dat zij aangaande de Joden evenzeer eene heilige roeping te vervullen heeft als omtrent de Heidenen?'

De synode had ook besloten, dat de drie te benoemen deputaten zelf de financiële administratie zouden moeten gaan voeren, om zo op het honorarium van de penningmeester te besparen. En dat terwijl de 'Deputaten voor de Heidenzending' (een gezelschap van twaalf personen) vierhonderd gulden per jaar aan de penningmeester uitbetaalden, tegen vijftig gulden die de penningmeester van de 'Jodenzending' jaarlijks ontving. Kropveld laat het voor rekening van de synode, maar vraagt zich wel af, 'of hier de zuinigheid de wijsheid niet heeft bedrogen'. In elk geval durft Kropveld om deze redenen de 'verantwoordelijkheid om in naam der Kerken aan de toebrenging der Joden te arbeiden' niet langer op zich te nemen.

Daar kwam nog bij, dat al twee keer was verzocht om een rubriek in het *Zendingsblad*, wat geweigerd was. Als deputaten geen orgaan hebben om zich uit te spreken, dan kan daar, menselijkerwijs gesproken, geen zegen van worden verwacht. Kropveld besloot zich om bovengenoemde redenen 'aan den officiëelen arbeid onder de Joden te onttrekken' en schreef daarom op 20 augustus 1908 een brief aan de synode. Daarin zegt hij, dat hij meent 'niet onbescheiden te zijn wanneer hij na 33 jaren in functie te zijn geweest, thans vriendelijk, maar tevens dringend verzoekt, gelijk hij bij dezen doet, om voor eene eventuele herbenoeming niet meer in aanmerking te mogen komen'. Hij verzocht in een *post scriptum* zijn schrijven in zijn geheel aan de synode voor te lezen, wat niet gebeurd is. Sterker nog: Kropveld wist zelfs niet wie hem als deputaat opgevolgd was, waardoor hij de notulenboeken en andere bescheiden niet kon overdragen. De synode vond in Kropvelds schrijven ook geen reden om terug te komen op haar besluiten.

Het heeft Kropveld, blijkt uit zijn uitvoerige artikel, pijn gedaan om na drieëndertig jaar zich aan het werk dat zo zijn hart had te onttrekken, 'maar figurant willen we niet gaarne wezen, gelijk ieder zal kunnen begrijpen'. Met het vertrek van Kropveld als deputaat was er niemand van de 'oude garde' meer over. Ds Gezelle Meerburg was in 1905 overleden en ds Van Andel had zich datzelfde jaar teruggetrokken.¹⁴⁹ Wel werd Kropveld in januari 1909 tot adviseur en erevoorzitter van het deputaatschap benoemd.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Hetzelfde artikel verscheen ook in *De Heraut* (no. 1607, 18 oktober 1908), 'Buiten verantwoordelijkheid van de Redactie', zoals er uitdrukkelijk bij staat. Het betreft hier de synode van de Gereformeerde Kerken in Nederland van 1908.

¹⁴⁹ Zie: Van Klinken, a.w., p. 74.

¹⁵⁰ F. Rozemond noemt dat aanbieden van het erevoorzitterschap 'nogal ongereformeerd': 'Zending onder de Joden 1908-1940', in: H.L. van Stegeren-Keizer e.a., *Een kerk op zoek naar Israël. Geschiedenis van het deputaatschap voor 'Kerk en Israël' van de Gereformeerde Kerken in Nederland 1875-1995*, Kampen 1995, p.49.

Israël en de kerkdienst

In *De Bazuin* van 4 januari 1895 (XLIII no. 1) schrijft Kropveld een artikel onder de kop: 'Welke plaats bekleedt Israël in onzen openbaren eeredienst?'.¹⁵¹ In de eerste plaats poneert hij, dat God zijn 'oud Bondsvolk' in bijna alle landen van de wereld met zijn gunst bezoekt en dat Hij de belofte, dat 'de kinderen Israëls >>vreezende zullen komen tot den Heere en zijn goedheid, in het laatste der dagen', hoe langer hoe duidelijker in vervulling doet treden'.

Hij acht het van belang, omdat God meestal 'middelijk' werkt, dat in prediking en gebed ook aan Israël wordt gedacht. Wanneer Israël noch in prediking noch in gebed aan de orde komt, laat het zich verklaren, dat de gemeente onkundig blijft met betrekking tot de geschiedenis, de toekomst en het herstel van Israël. Gelukkig zijn er predikanten en ouderlingen die in de diensten wél denken aan 'de Beminden om der Vaders wil' en daar mogen anderen wel een voorbeeld aan nemen.

Kropveld vuurt zijn collega's aan om zich met 'vernieuwde ijver' toe te leggen op het onderzoeken van de profetie en de gemeente te herinneren aan de verwachting die er voor Israël mag zijn (zie bijvoorbeeld Hosea 14: 6 en Micha 5: 6).

Wat Israël betreft ziet hij in het buitenland 'bemoedigende verschijnselen plaats grijpen', maar ook in Nederland. Dit geeft 'ruime stof' voor preek en gebed. Een voorbeeld van zo'n bemoedigend verschijnsel geeft Kropveld hier niet. Dat doet hij later (in *De Bazuin* van 31 mei 1895, XLIII no. 22) wel. Daar maakt hij melding van de doop van de achttienjarige Aäron Goudsmit op Hemelvaartsdag 1895 te Driesum, die door het contact met een theologiestudent uit Kampen de Messias had leren kennen en dat terwijl in oktober 1894 ook al een 'dochter Abrahams in den schoot der Christelijke kerk' opgenomen mocht worden. De Here blijkt een 'verrassend God' te zijn.

Waar predikanten aandacht aan Israël geven, zal 'in den regel het volk wel volgen; want de Zendinggeest heeft Jehovah in de gemeente uitgestort; hij behoeft alleen maar te worden opgewekt', schrijft hij, om vervolgens nog een laatste oproep aan zijn collega's te doen om voor Israël toch echt een plaats in te ruimen 'in onze openbare godsdienstoefeningen'.

In *Het Vaderland*, tenslotte, vond ik nog deze opmerking van Kropveld: 'Als er bij den dienst in onze Geref. Kerken een Jood binnenkwam, zou hij zich wel ergeren aan de Nieuwtestamentische prediking en aan onze gebeden in den naam van Jezus Christus, maar hij zou zich niet ergeren aan ons Psalmgezing'.¹⁵²

Israëls bekering

Naar Israëls bekering kijkt Kropveld uit en dit vormt een belangrijke drijfveer in Kropvelds leven en arbeid. Het is hem er alles aan gelegen Israël tot de Messias te leiden. Israël zal 'de goedertierenheid des Heeren' ondervinden, zoals het ook de strengheid en rechtvaardigheid van God heeft ondervonden. In 'De eindelijke bekeering van Israël', een artikel in *De Bazuin* van 22 maart 1895 (XLIII no. 12) spreekt Kropveld daarvan.¹⁵³ Vanwege de zonde van Israël werd het in ballingschap gezonden en 'tot op den huidige oogenblik' is het aan het rechtvaardig oordeel van God overgegeven. Dat is te zien aan de verstrooiing van het volk en de ellende waaraan het eeuwenlang al blootgesteld is, maar het ergste is, dat het volk volhardt in de afwijzing van de door de profeten beloofde Messias. Daarbij wordt het ook degenen die in Jezus Christus wél de Messias hebben leren kennen of die Hem zoeken moeilijk gemaakt.

Toch blijft Kropveld geloven, dat de 'Joden eenmaal den God hunner vaders vinden en dienen zullen'. Bij monde van zijn profeet Hosea heeft Hij dat eenmaal beloofd: 'Want de kinderen Israëls zullen vele dagen blijven zitten, zonder koning, en zonder vorst, en zonder offer, en zonder opgericht beeld, en zonder efod en terafim. Daarna zullen zich de kinderen Israëls bekeren, en zoeken den HEERE, hun God, en David, hun koning; en zij zullen vrezende komen tot den HEERE en tot Zijn goedheid, in het laatste der dagen' (Hosea 3: 4, 5 SV). Kropveld is van mening, dat deze profetie niet op de zondaren in het algemeen van toepassing is, maar *uitsluitend* op Israël ziet. 'Immers noch van de Heidenen, noch van het naamdragend christendom, noch van den enkelen mensch op zichzelf kan gezegd worden, dat zij vele dagen geleefd hebben zonder een regeerend Hoofd, zonder afgoden en zonder Priesterdienst'. Het opschrift in de Statenvertaling en de kanttekening bij dit gedeelte gemaakt maken duidelijk, dat 'onze vrome en vroede vaders' dit ook zo hebben gezien. Daarom moeten we aan de bekering van Israël 'geen oogenblik twifelen'. De Joden zullen eenmaal 'ware Godlovers' worden. Eenmaal zal Israël Jezus van Nazareth erkennen als zijn God en daarom moeten we Israël hartelijk lief hebben, 'aan zijne toebrengring ijverig arbeiden' en 'om zijne bekeering vuriglijk bidden'.

¹⁵¹ Hetzelfde artikel verscheen ook in *De Roeper* (XIII no. 4, 24 januari 1895).

¹⁵² 'Het evangelisch gezang', in *Het Vaderland*, 30 december 1927. De auteur van het artikel wordt niet vermeld. Kropveld was ruim zeven jaar na zijn dood nog niet vergeten.

¹⁵³ Dit artikel verscheen ook in *De Roeper* (XIII no. 14, 4 april 1895).

Over Hosea 3: 4 en 5 schrijft Kropveld later in 1895 nog een tweetal artikelen in *De Bazuin* (XLIII no. 34, 23 augustus en no. 36, 6 september) met als titel 'Israëls heden en toekomst', waarin hij het bovenstaande nog wat meer uitwerkt. Het hedendaagse jodendom wordt in Hosea 3 al geschetst, maar toch ook wordt Israëls toekomst erin voorspeld, aldus Kropveld. Niet alleen het tienstammenrijk, maar ook Juda en Benjamin zullen zich in het laatste der dagen, dat wil zeggen: 'de dagen, waarin de Messias verschenen zal zijn', tot de God der vaders bekeren. Onduidelijk is wat hij met 'de dagen, waarin de Messias verschenen zal zijn' bedoelt. In elk geval gaat Israël 'eene schoone toekomst' tegemoet, 'eene toekomst, waarnaar Gods kerk in hare beste tijden immer heeft verlangd, en die ons allen de bede op de lippen moest leggen, dat de Heere deze heerlijke belofte weldra moge vervullen'.

In december 1895 schrijft Kropveld een tweetal artikelen onder de titel 'Gedachten des Vredes' (XLIII no. 49, 6 december en no. 52, 27 december 1895) naar aanleiding van Jeremia 29: 11-14. Allereerst ziet hij de zeventig jaar durende ballingschap als een bewijs van Gods goedertierenheid en trouw: 'de lange termijn, deze zware kastijding is noodig voor uw waarachtig geluk', wil God ermee zeggen. De ballingschap is bedoeld als periode om God weer te zoeken. Maar dan is het ook: 'Wie Hem aanroept in den nood, vindt Zijn gunst oneindig groot', citeert Kropveld, zij het iets gewijzigd, psalm 86: 3 in de berijming van 1773. Dit is ook uitgekomen, zegt Kropveld. En de God van het verleden is dezelfde als de God van het heden. Zoals God toen er voor zorgde dat zijn volk uit de ballingschap werd gehaald, zo zal hij 'andermaal zijne gevangenis wenden' en er voor zorgen dat het tot de Here terugkeert. Jeremia heeft gezegd, dat God met zijn volk 'geene voleinding zal maken; en door Paulus heeft Hij beloofd, dat het deksel eens van het hart zal worden weggenomen'. Aan Gods beloften behoeven we niet te twijfelen. Als God zijn volk niet voor altijd heeft losgelaten, mag ons hart warm kloppen voor Abrahams nageslacht.

De trouw van God aan Israël ten dag gelegd, moet ons aansporen 'om de profetie, aangaande Israëls toekomst en herstel, ernstig te bestudeeren; voor Israëls bekeering vurig te bidden, en aan zijne toebrengring volhardend te arbeiden'.

Voordeel

In *De Bazuin* van 27 maart 1896 (XLIV no.13) schrijft Kropveld over Romeinen 3: 1 en 2 onder de kop 'Het voordeel van den Jood'. 'Om Israël in zijn toekomst te leeren kennen, moeten wij een blik werpen op zijn verleden', zegt hij. Dit doet ook de apostel. Allereerst stelt hij, dat niemand door de werken van de wet gerechtvaardigd wordt en dat de besnijdenis geen verdienste voor God is. De gedachte kan dan postvatten, dat de Jood niets voor heeft op de heidenen, maar dit is niet het geval. Het eerste voordeel van de Joden is, dat 'hun de woorden Gods zijn toebetrouwd'. Zo maakte God zich aan hen bekend en beloofde Hij de Messias te zenden. Zo werden de Joden 'vervaardigd om dragers te zijn van de Goddelijke waarheid'. Nog meer zegeningen heeft God de Joden geschonken. De apostel zegt, dat aan hen 'de aanneming tot kinderen, en de heerlijkheid, en de verbonden, en de wetgeving en de dienst van God, en de beloftenissen' is én zij hebben Christus 'voortgebracht naar het vleesch'.

De voorrechten aan Abrahams nakomelingen geschonken beperkten zich niet tot dit leven – tot bijvoorbeeld een land 'overvloeiende van melk en honing', maar het voordeel van de Jood betrof ook 'geestelijke en eeuwige zegeningen'. In de hun 'toebetrouwde' woorden van God werd de Messias beloofd, 'in Wien zij vergeving zouden ontvangen van al hunne zonden'. Niet de heidenen, maar de Joden werd het Woord der belofte toevertrouwd. Een volk waar God zo veel bemoeienis mee heeft gehad mogen wij niet vergeten, maar zullen we hartelijk lief moeten hebben. Zijn geschiedenis is bijzonder, de toekomst zal dat ook zijn, want God heeft zijn volk niet verstoten. Er is nog 'een overblijfsel naar de verkiezing der genade'. Daarom roept Kropveld op om te arbeiden 'aan de toebrengring van dat overblijfsel' en tot gedurig gebed.

'Esther'

Kropveld zelf beperkte zich niet tot bidden voor Israël en het bestuderen van de Schrift met het oog op Israël, maar sprak ook op bijvoorbeeld een vergadering van de 'Naai- en Breivereeniging Esther' te Rotterdam. Ds A.H. Gezelle Meerburg (1845-1905) deed van zo'n bijeenkomst verslag in *De Bazuin* van 16 april 1897 (XLV no. 17), gehouden op 8 april van dat jaar. Op die bijeenkomst waren zo'n veertig tot vijftig Joodse meisjes in de leeftijd van tien tot vijftien jaar aanwezig en verder was het kerkgebouw vooral gevuld met vrouwen. Voor de vierde keer sprak Kropveld die avond een rede uit, 'zooals men dit van hem, brandend van liefde en ijver voor zijn eigen volk, Gods oude volk, verwachten mag'. Hij sprak vooral tot de meisjes, die met name aandachtig luisterden als hij iets in het Hebreeuws uit hun avondgebed citeerde. Kropveld liet de meisjes ook zingen. Onder anderen een lied waarvan het eerste couplet als volgt luidt:

Och dat Israël geloofde,
Dat Hij reeds gekomen is,
De Messias, de Beloofde,
Ons tot een getuigenis.
Wil daartoe hun hart verlichten,
Opdat z' eens hun aangezichten,
Mogen richten, naar Uw kruis.

Het was voor de verslaggever, ds Gezelle Meerburg, 'een gewaarwording, die mij een traan uit het oog perste'.¹⁵⁴ Apart, dat kinderen die niet in Jezus als de Messias geloofden, deze woorden in de mond werden gelegd.

Wekstem

Het blad *Wekstem* (*Getuigenissen uit de Christelijke Afgescheiden Gereformeerde Kerk in Nederland*) verscheen van 1865 tot 1882 en werd voortgezet als *De Roepstem* (1883-1885). Op zijn beurt werd het blad voortgezet als *De Roeper* (1886-1902). De jaargangen worden in de bibliotheek van de Protestantse Theologische Universiteit in Kampen bewaard. Kropveld schrijft onder anderen over 'leesdiensten', over de zending in Japan, over Ierland, het Zendingsblad, Mormonen, kerkelijke toestanden in Engeland, de mode, dierenverering in Europa, postzegels (voor de zending), Menno Simons en zijn volgelingen in Amerika, arbeid onder Joden in Jeruzalem, kerkgang (of beter: het ter kerke gaan) van vrouwen in Duitsland en over een vecht- en scheldpartij in de synagoge van Utrecht, begin juni 1882 ('Dit volk nadert mij met de lippen, maar zijn hart is verre van Mij', citeert Kropveld vrij Jesaja 29: 13!). Een enkele keer heb ik in het voorafgaande al uit een artikel uit *Wekstem* geciteerd of daarnaar verwezen. Vanwege de veelheid heb ik een selectie gemaakt, een selectie die helpt om een vollediger zicht te krijgen op Kropvelds theologisch denken, in de eerste plaats op zijn visie over Israël.

Zending onder heidenen

Onder de titel 'De toebrengring der Heidenen' schrijft Kropveld in *Wekstem* een viertal artikelen over de zending.¹⁵⁵ In de eerste plaats heeft God zich niet geopenbaard aan de nakomelingen van Cham en Jafet, maar aan die van Sem. De heiden leefde gescheiden van 'de gemeenschap des Heeren' in bij-en ongelooft, 'als een trouwe dienaar des satans' verrichtte hij 'niets anders dan werken der duisternis'. Toch keken Gods dienaren niet met minachting op de heidenen neer. De boeken van Mozes en de Profeten kondigen juist aan, dat ook de heidenen eenmaal 'in de zaligheid des Heeren' zullen delen, waarbij zelfs aangegeven wordt 'op welken tijd en onder welke omstandigheden onderscheidene volkeren tot de Gemeente des Heeren zouden komen'. Zo, bijvoorbeeld, Jesaja 2: 2; 49: 6; 66: 18-20, Zacharia 2: 11; 8 en Maleachi 1: 11.

De profeten waren 'allen door dezelfde hoofdgedachte' bezielde: 'de Heidenen zullen toevloeien tot de Gemeente des Heeren'. De Israëlieten waren niet zo 'particularistisch' dat zij de zaligheid voor zichzelf wilden houden. Ze hebben bevlogen gesproken over de 'onuitsprekelijke genade waarin ook niet-Israëlieten zouden deelen' (zie, bijvoorbeeld, Jesaja 19: 23; 54: 2,3; Psalm 67 en 68).

Werd reeds 'onder Israël' zo nu en dan een enkele heiden tot de gemeente toegebracht, 'zoo al niet met rassche, dan toch met zekere schreden brak de tijd allengskens aan, waarop de Heere zou volbrengen hetgeen Hij eens had beloofd'. Zo wordt de Babylonische ballingschap door God gebruikt 'om het zaad zijns Woords, aan de boorden van Tigris en Eufraat met milde hand te doen strooien'. Op de eerste Pinksterdag blijkt, dat dat zaad door de Geest vruchtbaar is gemaakt, als in Jeruzalem 'godvruchtige mannen van alle volken' dergenen die onder den hemel zijn' samenkomen. Daarvan worden er drieduizend tot de gemeente toegedaan, die vervolgens weer voor anderen tot zegen werden. Zo is het verklaarbaar waarom 'een Moorman, d.i. een Afrikaan' naar Jeruzalem kwam om de ware God te aanbidden en waarom van een 'heidenschen kapitein Cornelius' gezegd kan worden, 'dat hij was >>godzalig en vreezende God met geheel zijn huis.' De gave van de Geest werd ook op de heidenen uitgestort (Handelingen 10: 1, 34, 45).

Vanaf het moment dat Cornelius en de zijnen met de Heilige Geest waren gedoopt, brak de tijd voor de heidenen aan, 'dat ze niet meer bij enkelen maar bij duizendtallen zouden worden verrijkt met de goederen van het genadeverbond'. Paulus en Barnabas zijn 'werktuigen in de hand des Geestes, door

¹⁵⁴ Zelf doet Kropveld in *De Bazuin* van 30 maart 1894 (XLII no. 13) verslag van het eerste 'jaarfeest' op 15 maart 1894. Ook toen sprak hij de Joodse kinderen soms aan in het Hebreeuws – waarvan hij, evenals Gezelle Meerburg, tranen in de ogen kreeg. Ook werd er gezongen: 'Esther leer, Esther leer/ Knielen bij dat kruishout neêr! Och mocht Israël gelooven,/ Dat de Heiland uit den Hoogen / Ziet ook op zijn Israël neêr!'. Hoewel de ouders van de kinderen een en andermaal werden gewaarschuwd door het Joodse kerk- en armbestuur, bleven de kinderen met medeweten van hun ouders toch komen, schrijft Kropveld. Het werk van 'Esther' werd door de 'Deputaten voor de Zending onder Gods oude volk' gesteund.

¹⁵⁵ *Wekstem* XVII no. 38, 43, 46 en 48 (resp. 29 maart, 9, 16 en 23 april 1881).

wie de nacht van het Heidendom voor een groot deel zal worden verdreven'. Waar Israël niet wilde luisteren naar de 'stem van den goeden Herder' wendden zij zich tot de 'aanbidders der afgoden'. Overall in Klein-Azië en Europa wordt dan het Woord des Heren door de heidenen aangenomen. Vóór het jaar honderd hebben vijfthonderduizend heidenen 'hunne knieën voor onzen Heiland en Zaligmaker leeren buigen'.

In de derde en vierde eeuw waren er al bisschoppen in Keulen, Maintz (Mainz), Trier, Worms en Straatsburg. Europa kwam steeds meer met het evangelie in aanraking. Halverwege de achtste eeuw 'hadden reeds meer dan 20 miljoen Heidenen den zegen des kruises genoten'. Zelfs in de 'duistere middeleeuwen' worden allerlei 'volken, talen en natiën' met het evangelie bekendgemaakt. God heeft daarbij zelfs gebruik gemaakt van 'eierzucht, geldgierigheid en bloeddorst' en zelfs de 'dwalende kerk van Rome' om 'afgodische volkeren te doen hopen op den eenigen Naam, die onder den hemel ter zaligheid is gegeven'. Maar na de Reformatie zouden de heidenen 'op breeder schaal' worden toegebracht.

'Het was vooral in het begin van de 18^e eeuw dat de Heere onderscheidene Protestantsche natiën verwekte om het woord des levens der Heidenwereld te doen brengen'. In dit kader noemt Kropveld ook de 'Nederlandsche, Deensche en Engelsche bezittingen in Oost en West Indië' waar 'de Heer door zijn Woord en Geest [begon] te werken'. Tegen het eind der 18^e eeuw hadden er '200 miljoen Heidenen voor het kruis van Golgotha (...) leeren knielen'.¹⁵⁶ Tot op de huidige dag worden heidenen tot het Koninkrijk van God toegebracht en juist ook de 19^e eeuw is zegenrijk.

'Neen ook onder de Heidenen zal zijn woord (Gods woord, Ivr) niet ledig wederkeeren, maar kunnen wij er op rekenen, dat hun volheid zal ingaan, zoowel als dat gansch Israël zalig zal worden'. Willen de lezers van die 'toebrengring der Heidenen' meer vernemen, laten zij dan zoveel mogelijk zendingsbladen lezen en zendingsbidstonden bijwonen. Dan zal ook het gebed voor de zending toenemen en zullen we ons in een 'rijke zendingsvrucht' mogen verheugen.

Zending onder Israël

In aansluiting op de artikelen over de 'toebrengring der heidenen' schrijft Kropveld een tweetal artikelen onder de titel 'Ook Israël zal niet achterblijven'.¹⁵⁷ Wanneer gelet wordt op de 'schrikkelijke verharding waaraan dit volk door het rechtvaardig oordeel Gods is overgegeven' en op de 'bittere vijandschap waarmee het tegen den Christus bezielde is', dan is er geen grond om te hopen, dat het ooit 'voor den Heiland zal knielen'. Toch zal Israël niet achterblijven, zegt Kropveld op grond van de beloften van God die in de bijbel te vinden zijn. De profeten hebben steeds verkondigd, dat God 'een eeuwig verbond der genade met hen had opgericht'. God zou Israël – ondanks de ontrouw van het volk – niet vergeten. 'Ook in hun afval houdt God een wakend oog op hen' en wel in bijzondere zin. Zie, bijvoorbeeld, Leviticus 26: 44,45. Zo kan Paulus schrijven, dat de Joden, 'hoewel vijanden zijnde aangaande het Evangelie om der heidenen wil, nochtans beminden zijn aangaande de verkiezing om der vaderen wil', want 'de genadegiften en de roeping Gods zijn onberouwelijk' (Romeinen 11: 28,29 SV).

Onbekend is wanneer de 'oudste zoon' naar het vaderhuis zal terugkeren, 'maar dat alreede enkele droppelen van den milden regen, dien Israëls dorren bodem zal verkwikken, worden waargenomen, kan geen oogenblik worden tegengesproken'. In alle landen waar Joden wonen – 'en waar zijn ze niet' – kunnen bekeerlingen aangewezen worden. Waar heidenen toegebracht worden, zal ook het 'oude volk des Heeren' niet achterblijven. Kropveld hoopt dat het een 'prikkel' mag zijn om dat volk en zijn geschiedenis beter te leren kennen, 'hartelijker te beminnen, en aan zijn toebrengring biddend te arbeiden'.

De bekering van Joden tot het christendom was overigens een dure 'liefhebberij', las Kropveld in een Joodse krant. Hij doet er verslag van in 'Dan moet de liefde tot Israël toch wel groot zijn!'.¹⁵⁸ De krant weet te melden, dat volgens een aan de algemene vergadering van de vrije Schotse kerk overlegd rapport 'de Joden-bekeering aan deze kerk op 1054 p.st. (f 12648) per hoofd te staan kwam'. Kropveld dacht bij het lezen ervan, dat de liefde voor Israël dan wel heel groot moet zijn en dat 'Abrahams nakomelingen' daarom maar beter eens goed moesten nadenken over de zendingsarbeid van de christenen dan er smalend op neer te zien. Dat laatste verwondert hem overigens niet, 'want tot op den huidige dag ligt het deksel der blindheid op Israëls aangezicht, zonder ontdekt te worden'. Daarom moet er gedurig gebeden worden of God de arbeid onder Israël wil zegenen, waardoor het deksel van Israëls aangezicht weggenomen zal worden.

¹⁵⁶ Waar Kropveld de getallen die hij noemt op baseert geeft hij, helaas, niet aan.

¹⁵⁷ *Wekstem* XVII no. 55 en 59 (resp. 10 en 19 mei 1881).

¹⁵⁸ *Wekstem* XVIII no. 103, 4 oktober 1882.

Terugkeer van de Joden naar Israël

Voor Kropveld stond het, blijkens zijn artikel 'De terugtocht der Joden naar het land hunner Vaderen' altijd vast en hij kwam daar ook steeds voor uit, dat de nakomelingen van Abraham 'naar Abrahams erve eens zouden terugkeeren'.¹⁵⁹ Hij meent dat het een onbijbelse verklaring van de bijbel is, als de 'dreigementen' toegepast worden op het vleselijke Israël en de beloften vervuld worden gezien in het geestelijke Israël of de Nieuwtestamentische gemeente. Uit wat hij nu om zich heen ziet, wordt hij bevestigd in zijn gelijk. Zo is er door Rothschild en vooral zijn zwager, Sir Mozes Montefiore, veel gedaan om Palestina te 'bevolken' en Jeruzalem te doen 'herleven'.¹⁶⁰ Er zijn door hen scholen en godshuizen gesticht en 'menige honderde bunders land' aangekocht.¹⁶¹ Daarnaast is het een 'teeken des tijds' dat er een commissie voor de 'kolonisatie van Palestina' werkzaam is, 'om Israël naar dit land henen te leiden en landbouw en veeteelt meer te doen bloeien'. En nu Rusland de Joden verdrijft wordt niet alleen de blik op Amerika maar ook op Kanaän gericht. Kropveld wijst daarbij op een artikel uit de *Jewish Chronicle*, hoewel de *Standaard*, terecht, heeft vermeld, dat een terugkeer op grote schaal nog niet direct te verwachten valt. Maar het 'profetisch woord *begint* in vervulling te treden' en het zou daarom te wensen zijn, dat degenen die Israëls terugkeer hebben bestreden, hun dwaling inzagen en zouden belijden. Dit zou de bloei van de gemeente 'niet weinig ten goede komen, aangezien onder den zegen des Heeren, de belangstelling in de Zending onder Israël er door zou toenemen, en het onderzoek van het profetisch woord er door zou worden bevorderd'.

Samenvatting

Kropveld stond in 1875 samen met ds H. Beuker aan de wieg van de Commissie voor de zending onder Israël, het latere Deputaatschap voor de zending onder de Joden. Deze commissie had in het begin een beperkte taak. Ze roept op tot gebed voor Israël en zamelt geld in. Na verloop van tijd worden traktaten uitgegeven, waaraan ook Kropveld zijn bijdrage leverde.

Enige keren neemt Kropveld een 'bekeerling' onder zijn hoede en bedient hij aan hen de heilige doop. Zeer regelmatig schrijft Kropveld in kerkelijke periodieken over het werk van de commissie en legt hij verantwoording af van de ontvangen gelden. Uit de artikelen blijkt, dat hij steeds op zoek is naar hoopgevendende berichten over Israël. Die worden soms gevonden, maar vaker nog maakt hij gewag van de moeilijkheden die ondervonden worden bij de zending onder Israël.

Met de zendingsdag voor Israël, gehouden in 1889, was Kropveld zeer ingenomen. Daar werd nagedacht over de positie van Israël en werd duidelijk gemaakt waarom zending onder dat volk zo nodig is. Het evangelie moet, naar Christus' opdracht, verkondigd worden aan 'alle creaturen'. Ook Israël valt onder die alle.

Kropveld was ook over de grens van ons land niet onbekend. Zo waren er al vroeg contacten met Landsmann en bezocht hij Londen, Barmen en Leipzig in het kader van het commissiewerk. Ook de buitenlandse pers hield hij in de gaten met het oog op ontwikkelingen rond Israël, om er op zijn beurt weer verslag van te doen in Nederlandse bladen.

Met de samenvoeging van de Afscheiden en Dolerende kerken veranderde de visie op het werk van de commissie, niet zozeer van de leden zelf, maar van de synode. Die nieuwe visie werd vooral bepaald door dr A. Kuyper. Er zou niet over Israël gesproken mogen worden, maar over de Joden. Israël was de naam van Gods kerk geworden. Kropveld was het daar niet mee eens, maar hij en zijn medecommissieleden lieten zich toch meenemen in het Deputaatschap voor de zending onder de Joden, dat in praktische zin het oude beleid continueerde.

Het moet voor Kropveld teleurstellend geweest zijn, dat in hem niet de zendingspredikant onder de Joden werd gezien zoals men die zich voorstelde. Het getuigt echter van grootheid, dat hij zelf schreef zich ook niet zo geschikt te achten voor dit werk. Kropveld was een niet onintelligente predikant, maar niet een wetenschapper. Daarbij komt, dat hij dan wel een Joodse opvoeding had ontvangen, maar na zijn Bar Mitzwah was hij gestopt met het volgen van Joodse lessen, waardoor zijn kennis van de Talmud beperkt was gebleven. Juist die kennis zou hij als zendingspredikant onder de Joden zo nodig hebben gehad.

Hoewel de commissie voortvarend begonnen was, kwam er op den duur een beetje de klad in de activiteiten. Dat lag niet zozeer aan het deputaatschap, als wel aan afnemende belangstelling in de gemeenten en traagheid van de kant van de synode. In *De Bazuin* klaagt Kropveld er herhaaldelijk

¹⁵⁹ *Wekstem* XVIII no. 64, 3 juni 1882.

¹⁶⁰ Met Rothschild wordt Nathan Mayer Rothschild (1777-1836) bedoeld, een zoon van de stichter van het gelijknamige en succesvolle bankiersimperium. Zijn zwager was Sir Mozes Haim Montefiore (1784-1885), bankier en filantroop. Zie de website van Rob Mayer en Nechamah Mayer-Hirsch: <http://www.geocities.com/athens/oracle/9784/montefio.html>

¹⁶¹ In *Wekstem* XVIII no. 72, 22 juni 1882, geeft Kropveld er nog een voorbeeld van uit de *Hamagid*, een in Rusland versijnd Joods blad.

over. Met het oog op het heil van de Joden is het zendingswerk uiterst noodzakelijk en de Gereformeerden mogen niet verslappen daar in gebed en financiën aandacht aan te blijven geven.

De besluiten die de synode van 1908 ten aanzien van het deputaatschap nam waren van dien aard, dat Kropveld besloot zich als deputaat terug te trekken. Na drieëndertig jaar was het, om van Gelderen te citeren, 'exit Kropveld'.¹⁶²

Wat zijn visie op de Joden *casu quo* Israël betreft, kan gezegd worden, dat die gedomineerd wordt door hoop en verwachting. Israël zal zich bekeren en Kropveld kijkt er naar uit en is op zoek naar hoopgevende tekenen, die hij ook steeds vindt. Wel is het zo, dat Israël nog aan het rechtvaardig oordeel van God is overgegeven. Dat is te zien aan de verstrooiing waarin het volk leeft en de ellende die het de eeuwen door ervaren heeft ten gevolge van de verwerping van Jezus als de Messias. Maar Israël blijft Gods volk. De Eeuwige heeft zijn volk niet verstoten. Opvallend is, dat Kropveld Israël als Israël blijft zien en van mening is, dat de kerk Israël niet verdrongen heeft. Zo leest hij bepaalde profetieën uitsluitend met het oog op Israël. De beloften eenmaal door God aan Israël gedaan zijn niet vervallen.

Dat Kropveld niet alleen oog en hart had voor de zending onder de Joden mag blijken uit zijn artikelenserie in *Wekstem* over de zending onder heidenen. Beide takken van zending hebben alles met elkaar te maken. Immers: wanneer de volheid van de heidenen ingegaan zal zijn, zal geheel Israël zalig worden (Romeinen 11: 25, 26). Tenslotte was Kropveld van mening, dat een terugkeer van de Joden naar Palestina in het verschiet lag.

¹⁶² Van Gelderen, a.w., p. 27. Van Gelderen gebruikt deze woorden overigens in een ander verband dan waarin ik ze citeer.

Hoofdstuk IV

Kropvelds theologische opvattingen

In dit hoofdstuk wil ik tot een bepaling komen van Kropvelds theologische opvattingen aan de hand van wat hij schreef in kerkelijke periodieken en in zijn geschriften. Daarvoor zal ik de meest opvallende, vaak terugkerende, elementen naar voren halen en bespreken.

Lezers

De traktaten en boekjes die Kropveld schreef voor 'Filippus', schreef hij, viel me op, niet in de eerste plaats aan 'heidenen' of buitenkerkelijken, maar aan gedoopten of tenminste mensen die iets van de bijbel en het christelijk geloof afweten. Verwonderlijk is dat niet, als we zien dat bij de volkstelling in 1899 Nederland ruim vijf miljoen inwoners telt, waarvan slechts 2,25 procent zich niet rekent tot een kerkgenootschap (115.179 inwoners) en van een te verwaarlozen aantal inwoners (111) het kerkgenootschap niet bekend is.¹⁶³

Zo spreekt hij, om een voorbeeld te geven, in *'Het gebed van den vloeker, eene gruwelijke verwensching'* over een op de knieën vallen 'voor Hem, in wiens Naam gij gedoopt zijt'. In *Wat doet gij met uw kinderen?* wijst hij zijn lezers erop, dat zij bij de doop van hun kinderen hebben beloofd de kinderen te onderwijzen in het verbond der genade. Meer dan eens attendeert hij de lezers er op, dat zij een verantwoordelijkheid hebben voor het heil van hun naasten. In „*Hora ruit!*” spreekt hij de gedoopten aan, die nooit beseffen dat het leven slechts van korte duur is en niet nadenken over wat het betekent eens te moeten sterven. En in *De roepstem ter Bekeering* zegt hij, dat de meeste van zijn lezers uit 'christenouders' geboren zijn en ook nog eens gedoopt, maar dat velen ervan ergerlijker leven dan de heidenen. Uit het boekje *Het Gebed na de Leer van den Catechismus* blijkt, dat hij zijn lezers op het hart wil drukken, dat niet de doop zaligmaakt, maar alleen de door Gods Geest gewerkte wedergeboorte. In zijn *Schapen en bokken* zegt hij, dat de scheiding plaatsvindt onder mensen die hetzelfde evangelie hebben gekend en gedoopt zijn, die hetzelfde aanbod van genade ontvangen hebben en 'op dezelfde weide werden gehoed'. Er is 'nu eenmaal een tweederlei volk op aarde', poneert hij in het boekje *De Antithese*.

Deze voorbeelden geven aan, dat hij schrijft aan het adres van een gedoopte natie. Maar ook dat hij enige bijbelkennis bij zijn lezers veronderstelt, maakt duidelijk, dat Nederland geen onontgonnen zondingsgebied was. Ondertussen vooronderstelt hij niet automatisch geloof. Je kunt dus gedoopt zijn, maar niet wedergeboren en onbekeerd.¹⁶⁴

Dat 'Filippus' – en dus ook Kropveld – het desondanks nodig en zelfs geboden vond om de gedoopte natie met hun schrijfsels te bereiken heeft met hun opvatting te maken, dat niet iedereen die zich christen noemt dat ook werkelijk is. Herhaaldelijk laat Kropveld ook woorden als 'naamchristenen' of 'naamdragend christendom' vallen.

Gereformeerd

Niet ieder mens die zich christen noemt is dat ook werkelijk, aldus Kropveld. Daar komt nog bij, dat zeker niet alle mensen Gereformeerd zijn! Nu was het Kropvelds bedoeling niet de lezers te winnen voor de Gereformeerde Kerk, maar wel om de lezers te winnen voor de Gereformeerde waarheid.

Het woord 'Gereformeerd' ben ik in de traktaten en boekjes sporadisch tegengekomen. Hoewel enig kerkisme hem niet vreemd was.¹⁶⁵ Zijn *Uit het Dagboek van een Ned. Herv. Pred.*, waarin de rechtzinnigheid van de predikant, al is hij dan Hervormd, boven alle twijfel verheven is, lijkt daar haaks op te staan, maar is een uitzondering. Uit zijn *Uit Duisternis tot Licht* blijkt, dat hij wel over kerkmuren kon heen kijken, maar dat hij het geen toeval kon noemen, dat hij in de Christelijke Gereformeerde of, 'zooals het toen nog was, in de Christelijke Afscheiden Kerk' Christus had leren kennen. Hij zag er Gods voorzienige leiding in, dat hij 'in de kringen der Afscheidenen' werd gebracht. Bovendien had hij moeite met de 'Staatskerk', hoewel hij 'met enkelen uit de Staatskerk (...) zeer hartelijk [kon] spreken'. Maar als ze 'waarachtig bekeerd' waren gingen zij toch over naar de 'Kleine kerk'. En in

¹⁶³ Bron: www.cbs.nl

¹⁶⁴ Abraham Kuyper kende een viertal categorieën gemeenteleden. In hoeverre Kropveld bekend was met het werk van Kuyper is mij niet bekend, maar in elk geval schrijft hij voor wat Kuyper als de derde categorie beschouwt: namelijk die groep van gemeenteleden die op latere leeftijd bijna gelijktijdig wedergeboren en bekeerd zijn (in: *Het werk van de Heilige Geest in de enkele personen*, Kampen 1927 2^e druk). Voor een beknopt overzicht, zie: B. Wentsel, *De Heilige Geest, de kerk en de laatste dingen. De persoon en het werk van de Heilige Geest* (Dogmatiek deel 4a), Kampen 1995, p. 822-823).

¹⁶⁵ De eerlijkheid gebiedt te zeggen, dat een Joodse broeder die ook tot Christus was gebracht, zoals Kropveld zegt, hem niet meer kende en zelfs zijn naam zich niet kon herinneren. In een eerdere ontmoeting had de man aangegeven het niet te begrijpen 'hoe een Jood Afscheiden kon worden'. Zie: *Uit Duisternis tot Licht*, p. 191.

Nederland vinden die overgangen van de Hervormde naar de Afscheiden kerk 'door 's *HEEREN genade* (cursivering van mij, lvr) nóg gedurig plaats'. Met de Hervormde kerk had Kropveld moeite, omdat de kenmerken van de ware kerk ontbraken. Zo *mocht* in de Hervormde kerk de waarheid gepredikt worden, maar in de Afscheiden kerken *moest* die worden gepredikt. In de Hervormde kerk ontbrak het verder aan een juiste bediening van de sacramenten en de handhaving van de tucht.¹⁶⁶

Kropveld maakt ook een vergelijking tussen de kerk van de Afscheiding en Israël: juist Israël is een afgescheiden volk geweest. 'Afscheiden in zijn stamvader Abraham, die door God zelf werd afgescheiden van de afgodendienaars, toen Hij hem riep uit Ur der Chalde[e]ën. Afscheiden was Israël in zijn land, in zijn zeden en gewoonten; zóó afgescheiden, dat zelfs Bileam er van moest getuigen: „Zie, dat volk zal alleen wonen, en zal onder de Heidenen niet gerekend worden" (Num. 23: 9)'. Het is voor Kropveld onmogelijk Hervormd te zijn. Hij acht het onmogelijk, 'dat iemand, die uit de Synagoge getrokken en van menselijke instellingen vrijgemaakt is, zich kan begeven tot een kerk, waar de Christus even vrij mag worden gesmaad als in de Synagoge, en waar men door reglement op reglement verhinderd wordt het heilige des Heeren te handhaven'.¹⁶⁷

In *Wekstem* van 10 maart 1881 (XVII no. 29) keert hij zich, onder de titel: 'Is dat niet eenzijdig?', tegen de visie van ds Van Schelven, die in *De Heraut* van 27 februari van dat jaar over het werk van de (inwendige) zending onder anderen schreef: 'Het is de kerk die het eigenlijk doen moet. Maar dat is het ergste, dat zij, in plaats van krachtig te kunnen optreden, te worstelen heeft in eigen schoot met zooveel heele en halve vijanden. Haar kracht wordt gebroken. Veelal wordt zij zelve tot instrument gemaakt, dat tegen den arbeid in den dienst des Heeren zich keert'.¹⁶⁸ Dit is, volgens Kropveld, te eenzijdig geoordeeld. Wat Van Schelven zegt kan niet slaan op de ware kerk, waar artikel 29 van de *Nederlandse Geloofsbelijdenis* van spreekt. 'Zeker kan van de Herv. Kerk gesproken worden, zooals Ds. van Schelven heeft gedaan; maar is dat dan de kerk?' Kropveld geeft ds Eigeman gelijk, die in het *Westen* (een kerkblad?) schreef: 'Van een Hervormde >>Kerk" - >>jammer, dat men het zeggen moet!' kan, met Gods Woord in de hand, geen sprake meer zijn! >>Het is hoogstens niets meer dan een ontredderd Genootschap, waarin, gelijk onze ontslapen Groen van Prinsterer zóó waar gezegd heeft, de waarheid geduld wordt door de Godsastering, opdat deze op haar beurt de eerste dulden zal.'"¹⁶⁹ Van Schelven is het toch niet onbekend, dat er ook een Christelijk Gereformeerde Kerk bestaat?, vraagt Kropveld zich af. In de schoot van die kerk heeft men niet 'met heele of halve vijanden (...) te worstelen'. Daar wordt de tucht nog gehandhaafd. Deze kerk is niet een 'instrument' dat zich tegen 'den arbeid in het Godsrijk' keert, wat blijkt uit 'hare Zending onder Heidenen, Joden en Naamchristenen, waarvoor zij reeds jaren bij duizenden verzamelt, en waaraan zij met liefde steeds werkt'. Verderop merkt Kropveld op, dat waar het mogelijk is, 'zonder opoffering van beginsel' samen te werken (met bijvoorbeeld Hervormden), hij dat graag wil, maar als 'in bidden en spreken de zaken zóó voorgesteld worden, alsof er geen Chr. Geref. Kerk in Nederland bestaat, dan is voor ons de stichting verloren, en wordt de samenwerking moeilijker, zoo niet op den duur onmogelijk gemaakt'. Het is al met al duidelijk dat hij ten opzichte van de Hervormde Kerk in haar geheel zeer gereserveerd staat, maar dat dit niet betekent dat er in die kerk geen Gereformeerde predikanten (zoals ds Eigeman) worden gevonden. In zijn kerk worden geen hele of halve vijanden geduld, maar wat ze is, is ze 'enkel door de genade onzes Gods'.

Bijbel

De bijbel is voor Kropveld van a tot z het Woord van God - Hij is er de auteur van - en hij verzet zich tegen de zienswijze, dat het Woord van God in de bijbel wordt gevonden. In *Geweigerd* noemt hij de bijbel de 'brief van God'. Het is 'Zijn eeuwigblijvend Woord, waarin Hij ons bekend heeft gemaakt, wie Hij is in Zichzelf, en wat Hij voor een arm zondaar wil zijn'. Dat Woord is betrouwbaar, en niet een

¹⁶⁶ Voor de overwegingen om niet voor de Hervormde of een andere dan de Afscheiden kerk te kiezen, zie Kropveld, *Uit Duisternis tot Licht*, p. 188-194. Kropveld werd kennelijk al vroeg ondergedompeld in de Gereformeerde leer. Artikel 29 van de *Nederlandse Geloofsbelijdenis* zegt immers, dat de ware kerk aan drie eisen moet voldoen: 1. zuivere prediking van het evangelie, 2. zuivere bediening van de sacramenten en 3. uitoefening van de kerkelijke tucht. In alle eerlijkheid zegt hij wel, dat hij ten tijde van zijn overgang van het jodendom naar het christendom daar nog niet zoveel van wist, maar hij wist wel zoveel, dat hij geen vrijmoedigheid voelde om zich bij de Hervormde kerk te voegen (Idem, p. 190).

¹⁶⁷ Idem, p. 191, 192. Van Slageren geeft wat Kropveld hier schrijft onvolledig en onjuist weer. Hij maakt ervan, dat Christus in de *Afscheiden Kerk* even vrij mag worden gesmaad als in de synagoge. J. van Slageren, *Missiologie in Joods perspectief. De plaats van Israël in de zending* (Verkenning en Bezinning 11), Kampen 1996, p. 55.

¹⁶⁸ Met ds Van Schelven zal A. van Schelven (1814-1900) bedoeld zijn. Van Schelven was achtereenvolgens bijbelcolporteur, catechiseermeester en evangelist, predikant van de Belgische Chr. Zendingskerk te Gent, opnieuw evangelist op Noord- en Zuid-Beveland, waarna hij vanaf 1878 reizend prediker van de Confessionele Vereniging was. In 1886 ging hij met de Doleantie mee. Bron: *Gemeenten en predikanten van de Gereformeerde Kerken in Nederland*, Kampen 1992.

¹⁶⁹ Ds J. Eigeman (1834-1902) was Hervormd predikant te Loosdrecht, Zevenbergen, Delfshaven en Dordrecht. In 1880 werd hij, vanwege een 'aannemingskwesitie' voor een half jaar, met verlies van traktement, geschorst. Hij schreef onder anderen: *Bladzijden uit het dagboek van den strijd, die in Dordrechts Hervormde gemeente gestreden wordt*. Bron: J.C. Rullman, 'Eigeman (Jacob)', in *Christelijke Encyclopaedie voor het Nederlandsche volk* (II), Kampen s.a.

antiquiteit, maar het levende Woord van God. Dit wordt bevestigd door het *testimonium spiritus sancti internum*, waar zowel Calvijn in zijn *Institutie* (III,2,33) over spreekt als de *Nederlandse Geloofsbelijdenis* in artikel 5.

Hoewel God de eigenlijke Auteur van de bijbel is, betekent dit niet dat de persoonlijkheid van de bijbelschrijvers wordt geëlimineerd. Van een zogenaamde 'mechanische inspiratie', dat wil zeggen, dat de bijbeltekst woord voor woord gedictieerd is, is in Kropvelds visie dus geen sprake. Uit zijn *Iets uit de Geschiedenis van den Bijbel*, blijkt dat hij – met Bavinck, wiens *Gereformeerde Dogmatiek* (1^e druk 1895) hem niet onbekend geweest is, getuige zijn beroep op hem - de zogenaamde 'organische inspiratieleer' voorstond. Dat wil zeggen, dat het schrijven van de bijbeltekst niet buiten de persoonlijkheid van de bijbelschrijvers om is gegaan.¹⁷⁰ Bovendien heeft iemand als Lucas, de auteur van het gelijknamige evangelie en van Handelingen, voor hij ging schrijven nauwkeurig onderzoek gedaan. Dit zou niet nodig geweest zijn, als God hem rechtstreeks had ingegeven wat hij moest opschrijven.

Gods- en mensbeeld

God wordt door Kropveld gezien als een heilige en rechtvaardige God, die het kwade en de zonde niet ongestraft kan laten. Hij is ook een God die soms rechtstreeks ingrijpt om zijn heilig ongenoegen over bepaalde zaken te uiten. Zo noemt Kropveld onder anderen de vele branden die, wereldwijd, de schouwburgen treffen, maar ook een cholera-epidemie wordt door hem gezien als een 'geesel Gods om het mensdom te tuchtigen'.¹⁷¹ Zeker is God ook barmhartig en genadig, maar de barmhartigheid van God komt niet in mindering op zijn rechtvaardigheid. Met andere woorden: de deugden of eigenschappen van God, die één is, mogen en kunnen niet tegenover elkaar worden uitgespeeld.

Duidelijk is, dat volgens Kropveld er niets buiten God omgaat. In „*De Gezondheid is de grootste Schat*” horen we hoe hij zondag 10 van de *Heidelbergse Catechismus* bijna letterlijk citeert. Zelfs het lijden komt uit Gods trouwe Vaderhand (waarbij het tot troost is, dat we mogen weten dat er eens een einde aan het lijden komt).

Van de mens heeft Kropveld geen hoge verwachtingen. Hij/zij wordt door Kropveld getekend als een hater van God, als een diep gevallen, als iemand die moedwillig zich van zijn Maker heeft afgekeerd, als een onheilige, als iemand die des doods schuldig is, als verdoemelijk voor God, als van nature voor God verloren, als vijand van God, als een gevloekte banneling uit een verloren paradijs, als een snode rebel tegen de hoogste Majesteit, als geestelijk blind, als geestelijk dood, als strafschuldige voor God, als arme en dolende zondaar, als van nature geneigd God en onze naaste te haten, als een arm en verloren zondaar. Daarmee heb ik de meeste typering en wel weergegeven. Zelfs als Kropveld in *Dat is verklaarbaar* een tweetal voorbeelden geeft van mensen die ten behoeve van huidtransplantatie huid afstonden – dus voorbeelden van humaniteit, is hij daar eigenlijk niet van onder de indruk, maar probeert hij er een verklaring voor te geven. En dat met maar één doel: de schijnwerper helemaal op Christus te richten, die zijn leven gaf, niet voor goede mensen, maar voor zondaren.

Eindigheid

Wat opvalt is dat de kwetsbaarheid en de eindigheid van een mens steeds weer worden benadrukt. Het thema 'dood' speelt een grote rol in Kropvelds werk. Het leven kan zomaar voorbij zijn. Eer je het weet ben je 'een prooi van wormen en maden'. Het leven is onzeker, het uur van je dood ook. Maar wij 'dragen den dood in onze neusgaten', zegt hij in „*Nog Tijd genoeg!*”. Daarom wordt de lezer voortdurend opgeroepen om Christus te zoeken voor het te laat is. Je kunt zomaar door 'den sikkel des doods' worden getroffen, schrijft Kropveld in *Ziekbedsbekeeringen*. In dit leven valt de beslissing voor de eeuwigheid. Met het sterven van een mens kan het twee kanten uit: of de mens is voor eeuwig gelukkig, of voor eeuwig verloren. Het is dan: of de hemel of de hel, of eeuwig wel of eeuwig wee. Voor iemand die buiten God sterft, is alle hoop voorgoed verloren. Nog weer anders gezegd: voor wie de 'heilgoederen' verwerpt 'is geen ontvliden mogelijk' („*Hoe zullen wij ontvliden?*”).

Opvallend is, overigens, dat de wederkomst van Christus door Kropveld ook helemaal in dat kader wordt getrokken. De wederkomst is niet in de eerste plaats iets vreugdevols, maar is de dag van het oordeel. Het is een dag waarvoor gevreesd moet worden, als men niet door het geloof met Christus

¹⁷⁰ Bavinck schrijft (onder anderen): 'Hun (d.w.z. de bijbelschrijvers, lvr) aangeboren aanleg en aard, hun karakter en neiging, hun verstand en ontwikkeling, hun gemoedsaard en wilskracht worden door de roeping, welke later tot hen komt, niet te niet gedaan, maar, als zelve reeds van te voren door den Geest des Heeren gevormd, nu ook door dien zelfden Geest in dienst genomen en gebruikt; hun gansche persoon met alle gaven en krachten wordt dienstbaar aan de roeping, waartoe zij geroepen worden'. H. Bavinck, *Gereformeerde Dogmatiek* I, Kampen 1928 (4^e onveranderde druk), p. 403.

¹⁷¹ Zie de traktaten *Uit de komedie naar de eeuwigheid*, *Hoort de roede, en Wie ze besteld heeft?* en het boekje *De dood op de planken*.

als Zaligmaker verenigd is. Het is de dag waarop de scheiding tussen schapen en bokken wordt gemaakt. Tenslotte ziet Kropveld het leven als een voorbereiding op het toekomstige, ware en eeuwige leven.

Dat Kropveld zoveel aandacht heeft voor de eindigheid van een mensenleven, heeft ongetwijfeld te maken met de levensverwachting van de mensen in zijn tijd, die een stuk lager lag dan in onze tijd, maar ook met Kropvelds biografie. Zo heeft hij zijn vader niet gekend en werden andere gezinsleden ook vroeg door de dood weggenomen.

Kruistheologie

Om voor altijd gelukkig te zijn, bij God, in de hemel, is het in Kropvelds opvatting nodig dat een mens de gerechtigheid van Christus heeft gevonden. Dat wil zeggen: de vrede die Christus door zijn bloed heeft verworven.

Steeds weer gaat het erom, dat een mens 'in de schuld valt' voor God, zijn zonde belijdt, smeekt om genade, bidt om de afwassing van de zonde door het bloed van de Heer Jezus Christus, om na verkregen vrijspraak, na met God in Christus te zijn verzoend, een door de Geest geleid geheiligd en nieuw leven te leiden. Het is niet moeilijk om hierin de trits 'ellende, verlossing, dankbaarheid', die de *Heidelbergse Catechismus* hanteert, te ontdekken.

De kern van Kropvelds boodschap is steeds weer het kruis, waaraan Christus zijn bloed vergoot voor onze zonden. In één woord kan zijn theologie daarom worden getypeerd met *kruistheologie*. Wat gebeurd is op Goede Vrijdag lijkt belangrijker te zijn dan Pasen. Christus' leven was een leven waarover vanaf het begin al de schaduw van het kruis viel. Hij moest 'den dood des vloeks' ondergaan, 'als een snood misdadiger aan een kruishout (...) sterven'.

Christus is plaatsvervangend voor ons gestorven. Hij stierf niet voor vrienden, maar voor vijanden. De eeuwige straf, die we door de zonde hebben verdiend, kunnen we slechts ontlopen, als daar wat tegenover wordt gezet. God móet straffen, wil Hij aan zijn gerechtigheid niet tekort doen. De heilige en rechtvaardige God kan de overtreding van zijn gebod niet zonder te straffen voorbij laten gaan. Daarbij is het probleem, dat een mens altijd tekort komt. Hij kan de schuld die hij bij God heeft uitstaan nooit betalen. Daarom is er een Middelaar nodig. In Christus – 'de tweede persoon in het goddelijk wezen', zoals Kropveld Hem noemt in *Ellende en Verlossing* - heeft God ons die gegeven. Niemand kan in onze plaats gaan staan dan Christus. Daarom 'moeten wij door een waarachtig geloof *Christus* ingeplant zijn', schrijft Kropveld in *Hij stierf voor mij*. Dat is een andere formulering voor 'wedergeboren worden'.

Beloften

Kropveld wijst zijn lezers meer dan eens op de beloften die God in zijn Woord heeft gegeven en waaraan een mens zich vast mag klampen en God op aan mag spreken. Als God belooft, 'dat Hij uw God en de God van uw zaad wil wezen, zal [Hij] toonen, dat al Zijn beloften in Christus ja en amen zijn', schrijft hij bijvoorbeeld in *Wat doet gij met uw kinderen?* Daaraan mogen we ons vasthouden, maar daarop moeten we de ons toevertrouwde kinderen ook dringend wijzen. Het laatste is onze dure roeping. Kinderen zogenaamd neutraal onderwijs geven past daar, bijvoorbeeld, niet bij (zie: „*Groot is de Diana der Efézeren!*”).

Zoals er beloften zijn voor de gelovigen uit de heidenen, zijn die er ook voor Israël. De beloften door de Eeuwige eenmaal aan Israël gedaan zijn er nog altijd. Gods beloften voor Israël zijn niet vervallen noch overgegaan op het zogenaamde geestelijke Israël, dat wil zeggen: de kerk (contra Kuyper).

Aanbod van genade

In praktisch elk traktaat of boekje worden de lezers opgeroepen tot bekering. Ze worden aangespoord met hun zonde en schuld tot Jezus te vluchten, hun zonden te belijden, te vragen om vrijspraak, om vergeving en hun leven te wijden aan de dienst des Heren. In alle mogelijke toonaarden wordt deze dringende oproep herhaald. Van enige terughoudendheid daarin is geen sprake. De leer van de dubbele predestinatie, namelijk dat God mensen van eeuwigheid heeft verkoren óf verworpen, speelt – zoals later in de geschiedenis van de Gereformeerde gezindte dat wel het geval is – geen enkele rol.¹⁷² Het aanbod van Gods genade komt tot iedereen. Zeker weet Kropveld dat onder de schapen ook bokken zijn (hij wijdt er zelfs een traktaatje aan: *Schapen en bokken*), maar de scheiding vindt pas

¹⁷² Concreet valt hier, bijvoorbeeld, te denken aan ds R. Kok (1890-1982) die in 1950 werd geschorst als predikant van de Gereformeerde Gemeenten, omdat hij het aanbod van genade vereenzelvigde met de beloften. In 1956 ging hij met zijn gemeente (Veenendaal) over tot de Christelijke Gereformeerde Kerken. Drie jaar na de schorsing van Kok scheurden de Gereformeerde Gemeenten, omdat een van haar docenten, dr C. Steenblok (1894-1966), van mening was, dat Gods beloften alleen bestemd zijn voor de uitverkorenen en er dus geen sprake kan zijn van een algemeen, welmenend, onvoorwaardelijk aanbod van Gods genade.

plaats als Christus wederkomt. Uit zijn geschriften blijkt, dat hij het heil in Christus zonder onderscheid aanbiedt aan zijn lezers en hij beperkt het dus niet tot de uitverkorenen. Wél moet gezegd, dat het gaat om een voorwaardelijk genade-aanbod; er moet namelijk eerst sprake zijn van schuldbesef, van gemis. Maar voor wie dat kent is er een rijke Christus voor arme zondaren. Het werkwoord 'aanbieden' heeft een wat passieve lading. Beter zal Kropveld zich hebben kunnen vinden in de terminologie van de *Dordtse Leerregels*, namelijk dat het evangelie 'zonder onderscheid verkondigd en voorgehouden [moet] worden, met het bevel (gebod) om zich te bekeren en te geloven' (2, 5). Met deze uitdrukking was hij niet onbekend. In een preek waarschuwt hij voor tevredenheid met 'het uitwendige van den godsdienst' en brengt naar voren 'wat God van ons eischt, n.l. geloof en bekeering'. De hoorders worden 'minzaam en dringend tot ingang in de gemeenschap van God (...) genoodigd'.¹⁷³

Levensheiliging

Wie zich christen noemt doet bepaalde dingen wél en laat andere dingen na. Zo past het misbruiken van de naam van God niet bij een christelijk leven. Eén en andermaal wordt daar door Kropveld op gewezen. Zo wordt het doen van de geboden in het kader van de dankbaarheid geplaatst (vgl. *Heidelbergse Catechismus* zondag 34-44). Het doen van de geboden is vrucht van een nieuw leven. Het bewijst dat er sprake is van een oprechte bekering.

Anderzijds wordt de wet des Heren door Kropveld ook gebruikt om daarmee de zondigheid en verdorvenheid van de mens aan te tonen. Niet om de zondaar de put in te praten, maar om zijn zonde(n) te doen belijden en vergeving te vragen. De lezers moeten wel goed beseffen, dat de weg van de goddelozen of van degenen die zich aan Gods geboden weinig of niets gelegen laten liggen een doodlopende weg is. 'De weg van de goddelozen zal vergaan' (Psalm 1).

De auteur houdt zijn lezers als het ware een spiegel voor – de spiegel van Gods wet. Hij hoopt daarbij, dat wanneer de lezer in de spiegel kijkt, hij daarvan schrikt. Met andere woorden: de auteur verlangt ernaar, dat de lezer zich leert kennen als zondaar voor God. Dat hij weet voor God verloren te zijn, mits hij met zijn zonden naar Christus gaat en smeekt om vergeving; mits hij zich bekeert. De wet wordt dus gezien als leefregel der dankbaarheid, maar ook heel duidelijk als een pedagogisch middel (de wet als 'tuchtmeester': Galaten 3: 24), om mensen tot Christus te leiden.

Waar Kropveld aandacht vraagt voor thema's als vloeken, kermis, het nuttigen van alcoholica en toneelbezoek - waar hij allemaal op tegen is - is dat niet, omdat hij meent dat een mens door een braaf leven voldoet aan Gods wil. Nog minder bedoelt hij, dat een mens daardoor behouden wordt. Waar het Kropveld om gaat, is dat alles wat we doen gericht is op de eer van God. Zo zegt hij in *Ontvangen en Geven*, dat God een 'onvervreembaar recht' op ons heeft en daarom van ons eist 'om Hem in geest en waarheid te dienen'. Verder moet je voor alles wat je doet God kunnen danken en bij alles wat je doet moet Christus aanwezig kunnen zijn. Je moet je er met andere woorden bij God voor kunnen verantwoorden. Bovendien is er geen terrein, waarvan niet geldt dat het doortrokken moet zijn 'met de beginselen van het Rijk, waarvan Jezus Koning is', zegt Kropveld in zijn traktaat *De Antithese*. Ongetwijfeld leerde Kropveld dat van de Gereformeerde voorman Abraham Kuiper, die het gehele leven onder heerschappij van Koning Christus wilde plaatsen (de leer van de *Gemene Gratie*).

Kropveld is zich overigens goed bewust van allerlei verborgen verleidingen. Alcoholica, vermaak, maar ook lectuur proberen een mens – en in het bijzonder de gelovige mens - in hun greep te krijgen en te houden. De wereld 'baart niets dan den dood', zegt hij in *Het ware geluk*. Daarom is waakzaamheid en gebed geboden. Echt strijden tegen de zonde kan alleen een wedergeboren mens, zegt hij in *De eene Zonde baart de andere*.

In *De Invloed van het zaligmakend Geloof* uit Kropveld zijn zorg over de wereldgelijkvormigheid, die onder anderen uitkomt in taalgebruik, kleding en manieren (wij zouden zeggen: in normen en waarden) en wekt op om te streven naar heiligmaking, omdat zonder een geheiligd leven niemand de Here zal zien.

De levensheiliging heeft, tenslotte, ook een missionaire betekenis. Zo blijkt bijvoorbeeld uit een traktaat als *Uit het Soldatenleven* en het boekje *De zegen eener vrijmoedige belijdenis*. Een heilige levenswandel roept spottende reacties op, maar in de praktijk is nog weleens gebleken, dat degenen die eerst de spot dreven met vrome mensen, later zelf God dienden. In het traktaat *Niet „het Christendom“, maar de Christus* stelt Kropveld, dat het christendom niet aantrekkelijk is. Het is niet aantrekkelijk voor Joden, noch voor moslims, noch voor heidenen. Er gaat geen invloed van uit. Maar wel van individuele, oprecht vrome christenen. Daarom komt het er in het leven van een christen op aan, dat we door leer en leven de naam 'christen' die we voeren met ere kunnen dragen. In dit plaatje past ook het zich door de 'christelijke liefde tot betoon van barmhartigheid te laten leiden', zoals Kropveld schrijft in „*Vandaag geen Zalm*“.

¹⁷³ *Paulus' bede ter ernstige behartiging van het Heden der Genade. Leerrede over 2 Corinthe 6: 1, 2*, Amsterdam 1907, p. 24 en 26.

Militairen

Kropveld had op de één of andere manier een zwak voor militairen. Dat blijkt uit zijn enorme inzet om traktaten en christelijke scheurkalenders in de kazernes onder de militairen te verspreiden, maar ook uit een aantal traktaten dat hij daarvoor zelf schreef, als daar zijn: *Geeft acht!*, „*Op de plaats rust!*”, *Uit het Soldatenleven* en *Een Sergeant op Wacht*. Het antwoord op de vraag hoe het toch komt, dat Kropveld juist deze bevolkingsgroep een warm hart toedroeg, moet ik schuldig blijven.

Thema's zijn: vloeken, de rust die de Here Jezus Christus heeft verworven voor wie in Hem geloven, de traktaat- en kalendersverspreiding onder de militairen en hoe men in het leger God kan dienen.

Evangelisatie

In verschillende traktaten spreekt Kropveld zich heel duidelijk uit over het belang van traktaatverspreiding. Er is een wereld aan onverloste zielen te winnen. Traktaatverspreiding is daar een hulpmiddel bij, evenals het 'plaatsen van wandkalenders'. Maar vergeet ook het evangeliserend gesprek niet. Elke gelegenheid moet benut worden om over het 'eene nodige' met een ander te spreken. In „*Dat komt op reis niet te pas!*” geeft Kropveld zelfs een aantal tips om met medereizigers ('naar de eeuwigheid') in gesprek te raken. Dat zo'n gesprek ook behoorlijk confronterend kan zijn wordt duidelijk uit „*Ik heb op u gewacht*”. In dit boekje geeft Kropveld onder anderen een aantal aanwijzingen om een gesprek met een vloeker aan te gaan, want wij moeten ook trouw zijn in bestraffen en vermanen. Ook roept hij daarin lezers op die menen vrijmoedigheid of tact te missen in de praktijk te beproeven welke talenten zij van God hebben ontvangen. Daarbij moet het gebed niet vergeten worden.

Aan het adres van ongelovigen of onbekeerden deinst Kropveld niet terug voor dreiging met de hel, de eeuwige wroeging en de altijddurende pijniging. Wel voegt hij er altijd een opwekkend woord aan toe. Opwekkend in de betekenis van: aansporend. De lezers moeten hun toevlucht tot Christus nemen! Bij Hem alleen is ontkoming aan de eeuwige straf.

De wereld met het evangelie van Jezus Christus in aanraking te brengen is niet alleen een goddelijke opdracht ('zaait aan alle wateren'), maar ook een manier om Christus dankbaarheid te tonen voor het verlossingswerk waarin wij mogen delen. Wie zelf verlost is, gunt die verlossing ook anderen. Wie Christus zelf kennen mag, wenst dat ook anderen Hem leren kennen. Bovenal gaat het om de eer van de Heer.

Israël

Gelet op de probleemstelling was ik, uiteraard, zeer benieuwd welke plaats Israël of het jodendom inneemt in Kropvelds artikelen en geschriften. In de door hem voor 'Filippus' geschreven traktaten en boekjes wordt aan Israël of het jodendom hoegenaamd geen aandacht geschonken. Israël komt er in de uitgaven van 'Filippus' sowieso bekaaid van af. Tot en met 1929 verschenen er slechts zeven traktaten en tien boekjes met Israël als (hoofd)onderwerp. Ter vergelijking: over 'Roomschen' werden eenentwintig traktaten en vijftien boekjes uitgegeven en over het socialisme respectievelijk zesentachtig en vijfendertig!¹⁷⁴

In *Het Purimfeest*, dat toch alles met Israël te maken heeft, valt op dat Kropveld eigenlijk niet spreekt over Israël, maar over de kerk. Uit de geschiedenis van Esther leren we, bijvoorbeeld, 'dat de Heere waakt en zorgt, dat Zijn Kerk van de aarde niet wordt uitgeroeid'. Ook wordt de kerk door deze geschiedenis bemoedigd in tijden van dreiging en wanneer zij vijandschap ontmoet, omdat ze mag weten dat 'Israëls Wachter'(!) over haar waakt. De 'Christelijke landen' mogen moed vatten als een niet-christelijke regering aan de macht is, want God bewaart zijn kerk. De kerk is in de opvatting van Kropveld - in dit boekje - een substituut voor Israël. Dat de kerk door Jezus Christus in dat ene verbond dat Hij sloot met Israël is opgenomen lijkt hier door Kropveld niet gezien te zijn. Op andere plaatsen is dit, zoals we zagen in het vorige hoofdstuk, niet het geval. Integendeel! Uit andere publicaties en de controverse met Kuiper - voor wie Israël de kerk was en waarom er van zending onder Israël geen sprake kon zijn - blijkt, dat Kropveld Israël graag als Israël wil laten staan. Israël blijft Gods volk. Waarom hij in *Het Purimfeest* een andere positie kiest, heeft er mogelijk mee te maken, dat hij dit werkje voor christenen schreef.

Op de laatste bladzijden van *Het Purimfeest* komt Israël nog wel even ter sprake. God heeft Israël door de tijden heen gespaard en wij mogen daarin 'een wenk des Heeren' zien om barmhartigheid aan het volk te betonen. Die barmhartigheid bestaat uit het prediken van de Christus en de Joden - waaruit Christus is voortgekomen, maar die Hem als natie hebben verworpen - voortdurend in het gebed te gedenken. Israël is niet een gesprekspartner, zoals ordinantie 1,2,1 van de kerkorde van de

¹⁷⁴ Voor een overzicht van de uitgaven, zie: Van Gelderen, *Filippus*, p. 6.

Protestantse Kerk in Nederland (2003) zegt, maar voorwerp van zending.¹⁷⁵ Het heeft 'het ééne nodige' nodig en daar moet ook aan Israëls adres niet over gezwezen worden, blijkt uit het boekje *De Getuigenis van den Heere Jezus omtrent zichzelf*. Het blijkt ook uit een preek – 'zendingsleerrede' genoemd, waarin hij zegt dat zowel Joden als heidenen 'toegebracht' moeten worden: 'Ook Abrahams vleeschelijke nakomelingen, die aan alle einden der aarde verspreid zijn, beginnen hoe langer hoe meer aan het lijden en sterven van den Christus te gedenken, en zich tot den Heere te bekeeren. Al is de arbeid onder hen dikwerf een ploegen op rotsen, toch is door alle eeuwen heen menige vrucht onder hen ingezameld'.¹⁷⁶

Het zendingswerk onder Israël wordt als 'ploegen op rotsen' voorgesteld. Ongetwijfeld komt dat mede, omdat het christendom voor Joden niet aantrekkelijk is, zoals Kropveld dat onomwonden zegt in zijn – naar mijn mening – meest verrassende traktaatje: *Niet „het Christendom”, maar de Christus*.¹⁷⁷ Er gaat van het christendom als zodanig geen invloed uit, maar wel van individuele christenen. Kropveld zal daarbij ongetwijfeld aan zijn eigen bekering hebben gedacht.

Toch wordt er niet slechts geploegd, maar ook gezaaid. In de zojuist aangehaalde zendingspreek geeft hij daar een voorbeeld van: 'En wanneer we in aanmerking nemen, dat op sommige plaatsen tientallen van Joodsche kinderen geregeld door Broeders en Zusters in den weg des heils worden onderwezen, en die kinderen op het Kerstfeest zóóveel van de geboorte des Heilands met gloed en leven weten te vertellen, en Christelijke liederen met zóóveel geestdrift aanheffen, dat de oogen van krachtige mannen er vochtig onder worden, wat dunkt u Gel.! mogen we dan niet verwachten, dat de uitgestrooide zaadkorrels, op 's Heeren tijd, liefelijke vrucht zullen voortbrengen?'¹⁷⁸

Van een zogenaamde 'twee wegenleer' – God gaat met Joden en christenen ieder een eigen weg – is bij Kropveld geen sprake. Alleen door Christus is er behoud. Daarom moet Christus ook aan Israël gepredikt worden. Daarom is er ook sprake van *zending* onder Israël of de Joden.¹⁷⁹

Het is overigens Israël dat Christus aan de dood heeft overgegeven. In het traktaat *Kerstfeest*, komt dat bijvoorbeeld naar voren, maar ook in andere publicaties, zoals ik in het vorige hoofdstuk liet zien.

Ook in zijn *Uit Duisternis tot Licht*, dat met het oog op de zending onder Israël geschreven is, geeft Kropveld uitgebreid en duidelijk aan hoe hij ten opzichte van Israël staat. Hij zegt daar, dat hij hoopt dat zijn 'broederen naar den vleesche' de enige troost in leven en in sterven mogen leren kennen 'en verstaan, dat 'niet ons volkomen doen, maar alleen 't geloof in Gods genade den vrede brengen, den zoen sluiten kan'.¹⁸⁰ Het zou de schrijver vreugde en stof tot danken geven, als de Here, onder zijn 'geliefde bloedverwanten en verder onder den huize Jakobs krachtig werkte!'. Hij roept hen daarom op om het profetische Woord te lezen. 'Dat moogt ge toch wel doen; dat kan zelfs geen rabbijn u verbieden, want het zijn de geschriften uwer vaderen, wier zonen gij zoo gaarne u noemt, en die in den Naam van Israëls God hebben gesproken'. Het moet verschrikkelijk zijn om wel op de afkomst van Abraham te hebben geroemd, maar de God van Abraham niet gekend te hebben.

De auteur vraagt zijn Joodse lezers 'eens ernstig na te denken, en u als in de tegenwoordigheid van een alziend God af te vragen, hoe het komt, dat gij sinds meer dan achttien eeuwen geen tempel en priester meer hebt, en als ballingen over geheel de aarde zijt verstrooid?' Dé ballingschap duurde maar zeventig jaar en profeten als Ezechiël en Daniël hielden de hoop op herstel levendig. Maar nu? Eeuwen zijn er al voorbijgegaan 'en elke profetie en elk gezicht wordt gemist, zooals gij zelf in menig gebed zeer te recht klaagt'. Dat komt, zegt Kropveld, verwijzend naar 'het getuigenis des HEEREN',

¹⁷⁵ Ordinantie 1,2,1 luidt: 'De kerk is geroepen in al haar geledingen het gesprek met Israël te zoeken en gestalte te geven aan de verbondenheid met het volk Israël'. Dat van zending onder Joden geen sprake kan zijn dringt steeds meer tot de kerken door. Zo heeft de Rheinische Landessynode in 1980 een stuk opgesteld - *Zur Erneuerung des Verhältnisses zwischen Christen und Juden* – waarin onder anderen staat: 'Wir glauben, daß Juden und Christen je in ihrer Berufung Zeugen Gottes vor der Welt und voreinander sind; darum sind wir überzeugt, daß die Kirche ihr Zeugnis dem jüdischen Volk gegenüber nicht wie ihre Mission an die Völkerwelt wahrnehmen kann'. Kropveld zou het daar, met het oog op 'het ene nodige' niet mee eens zijn geweest. Zie voor een samenvatting van het synodestuk: <http://www.buber.de/cj/chrjud2.htm>

¹⁷⁶ Kropveld, 'Heerschende onder de Heidenen. Zendingsleerrede', in: P.A.E. Sillevius Smitt en B. Wielenga (red.), *Menigerlei genade. Wekelijksche Leerredenen*, Kampen 1913 (3^e jrg.), p. 42.

¹⁷⁷ Ik moest hierbij sterk denken aan de opmerking van Mahatma Gandhi (1869-1948), die zei: 'I like your Christ, but I don't like your Christians'.

¹⁷⁸ Idem.

¹⁷⁹ Pas in de 20^e eeuw wordt door de kerk het jodendom weer als een levende godsdienst gezien en wil een meerderheid daarom alle vormen van Joden-zending afschaffen. In orthodoxe kerken en evangelische gemeenten wordt echter nog altijd gemeend, dat het discriminerend zou zijn, als Israël het evangelie wordt onthouden. Er wordt antisemitisme bedreven als Israël niet gewezen wordt op de weg tot behoud. Zie: S. Schoon, 'Van zending naar gesprek – in gereformeerde kring en oecumenisch', in: *Israël en de Kerk. Tijdschrift voor bijbelse bezinning en toerusting van de christelijke gemeente*, 3^e jrg. nr. 3, december 2004, p. 2-7. A. van de Beek zegt: 'Joden-zending hoort bij het wezen van het christelijk geloof', want: 'Als Joden gered worden door de werken der wet, is het kruis overbodig'. Daarom moet 'het gesprek (!) met de Joden (...) gevoerd worden op grond van de kennis van het kruis'. A. van de Beek, *De kring om de Messias. Israël als volk van de lijdende Heer*, Zoetermeer 2002, p. 177, 212, 213.

¹⁸⁰ Kropveld, *Uit Duisternis tot Licht*, p. 217, 218.

„omdat wij den Messias verworpen, Hem aan het kruis genageld, en ten overvloede Zijn bloed over ons en onze kinderen hebben ingeroepen”. Dat was een ontzettende kreet, een kreet die niet tevergeefs is geslaakt, aangezien dat bloed nu al bijna twee duizend jaren over u en over uwe kinderen is gekomen’.¹⁸¹

Mattheüs 27: 25 (‘En al het volk antwoordde en zeide: Zijn bloed kome over ons en over onze kinderen!’) wordt door Kropveld gelezen zoals het in de geschiedenis van de kerk heel vaak gelezen werd en door sommigen nog altijd gelezen wordt. Als zou Israël het onheil over zichzelf hebben afgeroepen.¹⁸² ‘Zijn bloed kome over ons en over onze kinderen’ wordt dan beschouwd als zelfvervloeking. In ‘Een bladzijde uit de geschiedenis der Joden in Spanje’ (Wekstem XVII no. 97, 18 augustus 1881) zegt hij, ter nadere illustratie:

‘O, hoe wenschelijk ware het, indien hij dan zijn 18 eeuwen lange ballingschap waarin hij heeft geleefd, en door de hevige vervolging, waaraan hij gedurig was blootgesteld eens werkelijk leerde beseffen, dat dit alles vruchten zijn van de Messiasverwerping waaraan hij zich in het rechthuis van Pilatus heeft schuldig gemaakt toen al het volk riep: >> Zijn bloed kome over ons en onze kinderen!’. Dan zou hij van zoovele troebelen geen oorzaak, en zoude er van een Joden-kwestie geen sprake wezen’.¹⁸³

Tenslotte, kunnen we in zijn *Paaschfeest. Groote Verzoending. Ballingschap* onder anderen lezen:

‘Elke poging ter verzoening zonder dit bloed (van Christus, Ivr) is wederspanning tegen den Heere, een verachten van zijn woord, een vertreden van het bloed des kruises; en wie dit bloed vertreedt zal eens vertreden worden.

Gij gaat hier vrij luchthartig over heen? dat moest ge toch niet doen; ook uwe voorvaders hebben dat gedaan, maar ach, hoe zijn zij er door den Heere voor gekastijdt’.¹⁸⁴

En:

‘...geloof Uwen broeder wanneer hij u zegt, dat de oorzaak uwer tegenwoordige bezoeking geen ander is dan de ontzettende kreet door onze voorvaders aangeheven in het rechthuis van Pilatus. De Romeinsche Landvoogd wilde den Messias vrijlaten, zijn volk dwong tot de

¹⁸¹ ‘Bijzonder schrijnend is het om na de Holocaust een passage in dit boek te lezen waarin hij (Kropveld, Ivr) zegt dat de verstrooiing en het lijden van de Joden hun eigen schuld is, omdat ze Jezus niet als Messias hebben erkend’, zegt een lid van zijn familie jaren later. L. Kropveld, *Een genealogisch onderzoek van het geslacht Kropveld*, 1985, aangehaald in: J. van Slooten, *Een ver-Urkte Israëliet, Het levensverhaal van Japen de Joode*, Urk/Kampen 1995, p.58.

¹⁸² Zie: H. Jansen, *Christelijke theologie na Auschwitz. Theologische en kerkelijke wortels van het antisemitisme I*, 's-Gravenhage 1981. Jansen wijst erop, dat de gedachte, dat ook de Joden die nu leven schuldig zijn aan de dood van Jezus, oude papieren heeft. De kerkvaders hadden de theologie ontworpen van de ‘eeuwige knechtschap’ van de Joden. Ze mochten alleen nog maar als slaven voor de christenen voortleven. Thomas van Aquino (1224-1274) heeft de gedachte, dat ook de tegenwoordige Joden verantwoordelijk en schuldig zijn aan Jezus’ kruisdood, verder uitgewerkt. Hij maakte geen onderscheid tussen de Joden die ten tijde van Jezus leefden en de Joden die nu leven. ‘Hoewel de Joden toen niet hebben geweten dat zij de zoon van God zelf in de handen van misdadigers overleverden, zijn ze toch schuldig geworden, omdat zij hun onwetendheid bewust hebben gewild’. Dit is de reden, waarom Thomas van Aquino meende, ‘dat het volgens het vigerende kerkelijke recht geoorloofd is de Joden wegens hun schuld aan de kruisiging van Jezus Christus tot eeuwige slavernij te veroordelen’. Het is deze opvatting geweest die eeuwenlang het spreken en handelen van christenen beslissend heeft bepaald (p. 93, 94). Zie ook: C.P. van Andel, *Jodenhaat & Jodenangst. Over meer dan twintig eeuwen antisemitisme*, Amersfoort/Voorburg 1983. Van Andel over Mattheüs 27: 25: ‘Ook wanneer men deze roep (‘Zijn bloed kome enz’., Ivr) alleen als een term uit de rechtspleging beschouwt en er niet de theologische inhoud aan geeft van latere eeuwen, dan nog ligt de conclusie voor de hand dat het Mattheüsevangelie op sommige plaatsen een anti-joodse geest ademt’ (p. 28).

Calvin spreekt over de Joden op twee manieren. Als hij het heeft over de verbondstrouw van God, dan gaat Israël voorop. Maar als hij spreekt over het geloof van Israël, dan heeft Israël afgedaan. Het gelooft immers niet in Jezus als de Messias. In zijn *Verklaring op de harmonie der evangeliën naar Mattheüs, Markus en Lukas* zegt hij in zijn uitleg van Mattheüs 27: 25: ‘De Joden meenden, dat zij Gode een welgevalligen dienst deden door Christus te doden; maar waaruit sproot die goddelooze dwaling voort, anders dan uit booze hardnekkigheid en verachting van God zelven? Zij ontvangen dus hun verdiende loon als zij dermate aan hunne blindheid overgegeven worden, dat zij zich het eeuwig verderf op den hals halen’. God heeft het volk later ‘door vreeselijke en buitengewone oordeelen zijne wraak doen gevoelen; en toch heeft Hij door een ongelooflijk wonder zich een overblijfsel behouden, opdat zijn verbond niet door den volslagen ondergang des volks te niet gedaan worden zou’ (deel 3, Goudriaan 1971 – 2^e druk, p. 508, 509).

Zie voor Calvijns visie op Israël onder anderen: C.J. van den Boogert, ‘Calvijns visie op Israël’, in: *Vrede over Israël*, jrg. 50 nr. 5, november 2006.

Voor de *Wirkungsgeschichte* van Mattheüs 27: 25 zie: S. Schoon, ‘Zijn bloed over ons en over onze kinderen’. *Een tekst en zijn uitwerking*, Serie Verkenning en Bezinning, 16^e jrg. nr. 4, Kampen 1983. Schoon vond in de prekenreeks *Menigerlei Genade* vier preken over Mattheüs 27: 25 en wel van M. Schuurman (1912), J. Douma (1922), S.P. Dee (1925) en J. van Herksen (1941), waarin steeds betoogd wordt, dat Israël zichzelf als volk vervloekt heeft en als volk van God heeft afgedaan. ‘De afgeroepen vloek is gekomen in de ondergang van de stad Jeruzalem in het jaar 70 en wordt nog steeds op vreselijke wijze vervuld aan „de wandelende jood” die ronddoelt op aarde’ (p. 12).

¹⁸³ Het is jammer dat, voorzover ik kon nagaan, de preek die Kropveld ter gelegenheid van zijn vijftienvigjarig doopfeest over Mattheüs 27: 25 hield, niet in druk verschenen is of anderszins is te raadplegen.

¹⁸⁴ *Paaschfeest. Groote Verzoending. Ballingschap*, p. 12

overgave, en om alle verantwoording voor eigen rekening te nemen, riep het luide: <<Zijn bloed kome over ons en over onze kinderen!>>

Toen heeft Israël zijn Messias verworpen, verworpen Hem, op wien Abraham heeft gehoopt, en wiens dag hij door het geloof heeft aanschouwd.

Dat bloed van den Heiland, met verharde harten ingeroepen is in breede stroomen neergedaald, want het moedwillig vergieten van dat bloed is de oorzaak waarom zoo talloos veel ellenden over u zijn gekomen'.¹⁸⁵

Helaas is de kerk pas na Auschwitz tot een ander inzicht gekomen. Kropveld was toen al lang tot zijn vaders vergaderd. Niet de bijbel, maar wat gebeurde met de Joden in de Tweede Wereldoorlog en de stichting van de staat Israël in 1948 hebben als *eye-openers* gefungeerd. Van lieverlede kwam er meer openheid voor het Joodse zelfverstaan en het Joodse verstaan van de bijbel. Ook kwam er meer aandacht voor de Joodse wortels van de bijbel. Waar de Joden eerst gezien werden als degenen die verantwoordelijk waren voor Jezus' dood en onder de gevolgen daarvan, door zichzelf afgeroepen, eeuwenlang gebukt gingen, worden zij nu gezien als een volk waar de kerk zich 'onopgeefbaar' mee verbonden weet. De kerk zoekt tevens het 'gesprek met Israël inzake het verstaan van de Heilige Schrift, in het bijzonder betreffende de komst van het Koninkrijk van God'.¹⁸⁶

¹⁸⁵ In zijn andere boekjes en traktaten, uitgegeven door de Commissie voor de zending onder Israël of het Deputaatschap voor de zending onder de Joden, komen overeenkomstige gedeelten voor (zie bijlage 3).

¹⁸⁶ Zie: *Kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland*, artikel I, lid 7.

Eindconclusie

In Kropvelds geschriften beluister ik steeds de taal van de ‘Drie formulieren van enigheid’: de *Nederlandse Geloofsbelijdenis*, de *Heidelbergse Catechismus* en de *Leerregels van Dordrecht*. Daarbij schrijft Kropveld zo, dat nergens te merken is, dat hij van huisuit niet met deze taal en theologie bekend is geweest. Hij onderscheidt zich niet van andere predikanten uit Afscheiden of Dolerende kring in die tijd. Dat Kropveld écht Gereformeerd wil zijn blijkt ook uit een uitspraak – in *Het doel van Christus’ komst op aarde* – als: ‘Alle geknoei en alle geknutsel van on- en van overgereformeerd wordt door deze uitspraak des Heeren (namelijk dat Christus gekomen is om te zoeken en zalig te maken, wat verloren was, lvr) geoordeeld’. Daarmee zet Kropveld zich af tegen enerzijds de ‘moderneren’ en anderzijds een lijdelijk bevindelijke vorm van Gereformeerd zijn.¹⁸⁷

In hoeverre hij met de geschriften van toonaangevende Gereformeerde theologen uit zijn dagen op de hoogte was, is niet precies aan te geven. Waar het gaat om de *theopneustie* of de inspiratie van de Schrift, is het alsof Kropveld Bavinck nasprekt en als hij spreekt over het Koningschap van Christus over alle terreinen van het leven, dan kan het niet anders of hij gaat, door zo te spreken, in het spoor van Kuyper.

De boekjes en traktaten van Kropvelds hand zijn wervend te noemen en sluiten in veel gevallen aan bij de actualiteit of spraakmakende gebeurtenissen. ‘Filippus’, en daarmee ook Kropveld, had als doel op het oog: de gehele Nederlandse bevolking tot Christus en de Gereformeerde waarheid bekeren.

In zijn geschriften, die door de Commissie voor de zending onder Israël of het Deputaatschap voor de zending onder de Joden werden uitgegeven, gaat Kropveld weliswaar denkbeeldig het gesprek aan met zijn ‘broeders naar den vleesche’, maar hij doet dat wel vanuit het gelijk van zijn christelijke waarheid.

Zoals ik aangaf was ik vooral benieuwd naar de invloed van Kropvelds Joodse opvoeding op zijn latere theologie. Deze theologie blijkt grotendeels overeen te stemmen met die van de kerk van de Reformatie in Nederland sinds 1618-1619, de periode waarin de synode van Dordrecht de ‘Drie Formulieren van Enigheid’ aanvaardde als regel voor de theologie. Daarbij voegt zich een bevindelijke ondertoon. De leer van de dubbele predestinatie vormt voor Kropveld geen belemmering om het heil zijn lezers en hoorders aan te bieden en op te roepen tot bekering. De invloed van zijn Joodse (geloofs)opvoeding is niet direct aan te wijzen. Hij is een ‘gewone’ Gereformeerde dominee geworden, zij het met een preoccupatie voor Israël en de beloften van God aan dat volk gedaan. Zijn levensgang is meer bijzonder dan zijn theologische opvattingen. Kropveld is wel degene geweest – samen met enkele anderen – die Israël weer op de agenda van de (Afscheiden, later Gereformeerde) Kerken heeft gezet.

Kropveld had niet alleen Christus hartstochtelijk lief, maar ook Israël. De vraag wat nu de drijfveer was van zijn liefde voor Israël – werd die in de eerste plaats gevoed door zijn Joodse afkomst, of door zijn liefde voor Christus? – is, op grond van wat ik van en over hem las, niet precies te beantwoorden. Ik ga er vanuit, dat die twee ‘zaken’ voor hem niet gescheiden waren, maar dooreen liepen. Hij was geraakt door het evangelie van Christus en, dat moet gezegd, ook door de sfeer in de kerkdiensten van de Altreformierte Gemeinde in Emlichheim, terwijl de ontmoetingen met christenen en, mogelijk, een zekere hang naar emancipatie, dat wil zeggen: naar zelfstandigheid, eveneens een rol speelden in zijn overgang van de synagoge naar de kerk. Van Christus en zijn betekenis, die vooral ligt in zijn kruisdood, waardoor wij met God verzoend worden, is hij zozeer doordrongen geraakt, dat geen moment en geen mogelijkheid verloren moest gaan om daar zowel Jood, heiden als ‘naamchristen’ mee in aanraking te brengen.

Kropveld is niet van betekenis als het gaat om zijn (Israël)theologie - van een uitgewerkte Israëltheologie is bij Kropveld geen sprake, maar wel als het gaat om het bepalen van de kerk, in zijn geval de Christelijk Gereformeerde Kerk en later de Gereformeerde Kerken in Nederland, bij Israël. Niet vergeten moet worden, dat de kerk van de Afscheiding zich daar in veertig jaar nauwelijks tot niet mee bezig had gehouden. Kropveld zet daarmee min of meer de lijn van de Nadere Reformatie (circa 1600-1800), die zich om verscheidene redenen met Israël had beziggehouden en het Reveil, met name van Da Costa (1798-1860), door. De toevoeging ‘min of meer’ houdt verband met het feit, dat in de Nadere Reformatie, met name bij A Brakel en in het Reveil, er sprake is van chiliastische trekken¹⁸⁸. Die kom ik bij Kropveld niet tegen, zij het dat Kropveld wel verwacht dat Israël naar

¹⁸⁷ Zie daarvoor de in hoofdstuk I geciteerde brief die ds Andree vond onder zijn papieren en door K. Dijk werd opgenomen in zijn aan Kropveld gewijde gedachteniswoord.

¹⁸⁸ Het chiliasme staat de leer van het ‘duizendjarig rijk’ voor (Openbaring 20: 1-6). Volgens T. Brienens behoort daar ook een bepaalde kijk op Israël toe, die er op neer komt, dat de ontwikkeling en de geschiedenis van Israël fasegewijs verloopt. Die fasen laten zich als volgt samenvatten: 1. Israëls verharding en de heilstijd voor de heidenen; 2. wanneer de volheid der heidenen ingegaan zal zijn, zal een bekering van de natie Israël zichtbaar zijn. Deze fase wordt het ‘duizendjarig rijk’ genoemd.

Palestina zal terugkeren en er zelfs de eerste tekenen al van ziet. Ik vind het echter onterecht om hem op grond van dit enkele feit een chiliast te noemen, nog afgezien van de vraag wat nu de precieze definitie van het chillasme is.

Met zijn opvatting, dat Israël vanwege de roep 'Zijn bloed kome over ons en over onze kinderen' bijna twintig eeuwen ellende heeft moeten ervaren, heb ik moeite, maar zie die wel in het licht van wat de kerk daar eeuwenlang over gezegd heeft. Kropveld spreekt over deze tekst niet anders dan zijn Gereformeerde collegae in elk geval voor de Tweede Wereldoorlog deden.¹⁸⁹ Gelukkig houdt hij wel oog voor het Schriftgegeven, dat God zijn volk niet verstoten heeft (Romeinen 11: 1) en houdt hij de hoop voor een heilrijke toekomst voor Israël levendig. Deze opvatting correspondeert met die van Calvijn. Of Kropveld Calvijns werk kende is overigens niet aan te geven. Waar Abraham Kuyper van mening was, dat Gods beloften van Israël op de kerk waren overgegaan, is dat in Kropvelds visie niet het geval.

Ik maakte kennis met een man die, gegrepen door Christus, een groot missionair hart had, die duidelijk maakte dat Israël niet had afgedaan en daar de kerk van probeerde te doordringen én ik heb een blik in het leven van een (Christelijk) Gereformeerde dominee in het laatste kwart van de negentiende eeuw en het begin van de twintigste eeuw kunnen werpen. Wat dat laatste betreft ben ik onder de indruk geraakt van Kropvelds enorme gedrevenheid, zijn werkkraft en werklust.

Concreet wordt die fase als volgt ingevuld: Israël keert terug naar het eigen land; de tempel wordt herbouwd; Israëls godsdienst wordt hersteld en Christus' heiligdom en macht worden er gevestigd; Christus daalt in menselijke gestalte neer om lichamelijk en zichtbaar vanuit Jeruzalem te heersen over de gehele aarde. Zie: T. Bienen, 'De joden in de visie van de Nadere Reformatie. Een algemene dogmahistorische oriëntatie', in: *Documentatieblad Nadere Reformatie*, 1987 nr. 4, p. 122.

¹⁸⁹ Zie: S. Schoon, „Zijn bloed over ons en over onze kinderen”, p. 9-12.

Voorlopige bibliografie van E. Kropveld

Autobiografisch

Uit Duisternis tot Licht. Gods leidingen met Eliëzer Kropveld, geboren Israëliet, thans Predikant bij de Chr. Ger. Gemeente te Alblasserdam, Heusden 1887.

Uit Duisternis tot Licht. Gods leidingen met Eliëzer Kropveld, Amsterdam 1898 (2^e bijgewerkte en gewijzigde druk met illustraties).

Vertalingen

Aus der Finsternis zum Licht. Gottes Wege mit Elieser Kropveld, geboren als Israelit, jetzt Prediger der Chr. Ref. Gemeinde zu Alblasserdam, Keulen 1890 (vertaling M.C. Uhlig).

Out of Darkness into Light. God's way with Elieser Kropveld, an Israelite by birth, now preacher of the Christian Reformed Congregation at Alblasserdam, Londen 1893 (vertaling Samuel Wilkinson).

Preken

De zelfbeproeving voor het avondmaal. Voorbereidingspredikatie over I Cor. 11: 28, 29, Amsterdam 1897 (1^e druk), 1897 (2^e druk), 1898 (3^e tot 7^e druk).

De Nieuw-Testamentische Sabbat. Leerrede over zondag 38 van den Heidelbergschen Catechismus, Amsterdam 1899.

Paulus' bede ter ernstige behartiging van het Heden der Genade. Leerrede over 2 Corinthe 6: 1, 2, Amsterdam 1907.

'Heerschende onder de Heidenen. Zendingsleerrede', in: P.A.E. Sillevius Smitt en B. Wielenga (red.), *Menigerlei genade. Wekelijksche Leerredenen*, Kampen 1913 (3^e jrg.), p. 33-48.

Traktaten uitgegeven door het Gereformeerd Traktaatgenootschap 'Filippus'¹⁹⁰

'*Het gebed van den vloeker, eene gruwelijke verwensching*', Breukelen 1881, nr. 7 (11 drukken).

'*God laat zich niet bespotten!*' of: *Het schildersfeest te München*', Breukelen, 1881 nr. 8 (8 drukken).

Belangrijk Bericht voor alle Vrienden van de Kermis!, nr. 24 (N.B. Geen echt traktaat, maar een 'aanplakbiljet').

Uit de komedie naar de eeuwigheid, Breukelen 1887, nr. 83 (6 drukken).

Kerstfeest, Breukelen 1887, nr. 85 (2 drukken)

De wegsterving des jaars, eene herinnering aan de onzekerheid van ons leven, Breukelen 1887, nr. 86.

In de kroeg, Breukelen 1891, nr. 136 (9 drukken, de laatste in 1919).

Door het Woord getroffen, Breukelen 1891, nr. 137.

Ik heb er niet aan gedacht, Breukelen 1891, nr. 138.

In „De Hoop”, Breukelen 1891, nr. 141.

De slang in de boekenkast, Breukelen 1892, nr. 165 (5 drukken, de laatste in 1911).

De laatste bete, Breukelen 1892, nr. 170 (3 drukken).

Wat doet gij met uw kinderen?, Breukelen 1892, nr. 172.

Dat is verklaarbaar, Breukelen 1892, nr. 173 (2 drukken).

Hoort de roede, en Wie ze besteld heeft?, Breukelen 1892, nr. 187 (2 drukken).

Geeft acht!, Breukelen 1893, nr. 211 (3 drukken).

„Op de plaats rust!”, Breukelen 1893, nr. 212 (3 drukken).

De wereld in!, Breukelen 1896, nr. 256.

Uit het Soldatenleven, Breukelen 1898, nr. 270 (2 drukken).

Jongejuffrouw Marie!, Breukelen 1898, nr. 271 (5 drukken, de laatste in 1919).

Hij stierf voor mij, Breukelen 1898, nr. 272 (6 drukken, idem).

Een Sergeant op Wacht, Breukelen 1898, nr. 273 (2 drukken).

„Dat komt op reis niet te pas!”, Breukelen 1898, nr. 274 (2 drukken).

Hamer en Spijkers, Breukelen 1898, nr. 275.

Traktaatverspreiding, Breukelen 1898, nr. 276.

Getrouw tot den dood, Breukelen 1898, nr. 277 (3 drukken, de laatste in 1911).

Eeuwigheid, Breukelen 1898, nr. 278 (2 drukken).

Niet „het Christendom”, maar de Christus, Breukelen 1901, nr. 325.

De Brand te New-York, Breukelen 1901, nr. 326.

¹⁹⁰ Als het aantal drukken niet is aangegeven, wil dat niet zeggen dat er geen herdrukken verschenen zijn, maar dat exacte gegevens ontbreken.

Molochsdienst, Breukelen 1902, nr. 342 (2 drukken).
„Nog Tijd genoeg!”, Breukelen 1903, nr. 344.
„Wie hier binnentreedt, late alle Hoop varen!”, Breukelen 1903, nr. 345.
Geweigerd, Breukelen 1903, nr. 347 (2 drukken).
„De Gezondheid is de grootste Schat.”, Breukelen 1903, nr. 349.
„Ziet, Hij komt!”, Breukelen 1903, nr. 350.
„Hora ruit!”, Breukelen 1904, nr. 360.
„Let op uw Einde!”, Breukelen 1904, nr. 361.
Drink geen Jenever!, Breukelen 1904, nr. 363 (2 drukken).
Blindheid, Breukelen 1910, nr. 465.
„Hoe zullen wij ontvlieden?”, Breukelen 1911, nr. 477.
Ontvangen en Geven, Breukelen 1911, nr. 478.
De eene Zonde baart de andere, Breukelen 1911, nr. 479 (2 drukken).
Zijt gij bereid te Sterven?, Breukelen 1911, nr. 481 (2 drukken).
De Roepstem ter Bekeering, Breukelen 1911, nr. 491 (2 drukken).
Geen Tranen meer!, Breukelen 1913, nr. 568.
„Ach, het zijn maar Paarden!”, Breukelen 1913, nr. 569.
„Groot is de Diana der Efézeren!”, Breukelen 1913, nr. 570.
„Vandaag geen Zalm”, Breukelen 1913, nr. 576.
Het Gebed van Dr. Heim, Breukelen 1913, nr. 577.
De Antithese, Breukelen 1913, nr. 578.

Boekjes uitgegeven door het Gereformeerd Traktaatgenootschap ‘Filippus’

Ellende en Verlossing, Breukelen 1881, nr. XV.
De zegen eener vrijmoedige belijdenis. Een bladzijde uit de geschiedenis van een soldaat, Breukelen 1881, nr. XXIII.
Hoe het Doekele ging op het feest van den „Tram”, Breukelen 1883, nr. XXXIV.
Het doel van Christus’ komst op aarde, Breukelen 1887, nr. LXII.
De dood op de planken, Breukelen 1893, nr. LXXXV.
„Dat heeft de schouwburg gedaan!” Naar eene ware geschiedenis, Nijmegen 1894, nr.?
Op het sterfbed, Breukelen 1898, nr. CXII.
Het ware geluk, Breukelen 1898, nr. CXIX.
„Ik heb op U gewacht”, Breukelen 1900, nr. CXXXIII.
Advertentie van een eerlijken Kroeghouder, Breukelen 1900, nr. CXXXVI.
Het Gebed na de Leer van den Catechismus, Breukelen 1902, nr. CLII.
Ziekbedsbekeeringen, Breukelen 1902, nr. CLV.
Schapen en bokken, Breukelen 1903, nr. CLIX.
De invloed van het zaligmakend Geloof, Breukelen 1906, nr. CLXXIII.
Een bestendig Gevaar. De Propaganda der Mormonen, Breukelen 1906, nr. CLXXVII.
De Antithese, Breukelen 1910, nr. CXCIX.
Zonde – Schuld – Straf, Breukelen 1911, nr. CCI.
Het Purimfeest, Breukelen 1912, nr. CCVII.
Iets uit de Geschiedenis van den Bijbel, Breukelen 1912, nr. CCVIII.
Hulp in den Nood, Breukelen 1913, nr. CCXVII.
Uit het Dagboek van een Ned. Herv. Pred. (Historisch.), Breukelen 1915, nr. CCXXVII.
Begrijpen, Breukelen 1915, nr. CCXXIX.
De Getuigenis van den Heere Jezus omtrent zichzelf, Breukelen 1916, nr. CCXXXIII.

Boekjes en traktaten uitgegeven ten behoeve van de zending onder Israël c.q. zending onder de Joden

Paaschfeest. Groote verzoendag. Ballingschap, Amsterdam 1878.
De Heere gedenkt aan Zijn verbond, betoond in de wederbrenging van den heer Gerstenkraut tot het geloof van Abraham, Amsterdam 1879.
Onze eerste zendingsdag voor Israël, gehouden te Utrecht 24 October 1889, Heusden 1889.
Kunt gij de Wet volbrengen?, Amsterdam 1889(?).
Waarom duurt de ballingschap zoo lang?, Amsterdam 1889(?).

De prediking van den Christus, bij de opening van eene synagoge der Joden. Toespraak van Paul Krüger bij de opening van de eerste Synagoge te Pretoria, met een nawoord van E. Kropveld, Kampen 1893.

Jesaja 53, Groningen 1896.

Daniël Landsmann, een getuige uit Israël (uit het Duitsch), Amsterdam 1897.

Wat leeren de Rabbijnen aangaande den Messias? (vertaling door Kropveld), Amsterdam 1898(?)

Geen berouw, Rotterdam 1912.

Diversen

Misbruikte Schriftuurplaatsen, Kampen 1881 (1^e druk), 1900 (2^e druk).

Proselietenmakerij. Handschrift gevonden in het Utrechts Archief (Deputaatschap Kerk & Israël, toegangsnummer 94).

Artikelen in kerkelijke Periodieken

De Bazuin 1862 (X), 1866-1908 (XIV-LVI), 1910 (LVIII) en 1920 (LXVIII).

De Roeper 1895 (XIII).

Wekstem 1870 (VI), 1875 (XI), 1881 (XVII), 1882 (XVIII).

Bijlagen

1. Eliëzer Kropveld en zijn traktaten voor het Traktaatgenootschap 'Filippus'	60
2. Eliëzer Kropveld en zijn overige geschriften voor het Traktaatgenootschap 'Filippus'	76
3. Eliëzer Kropveld en zijn geschriften voor de Commissie voor zending onder Israël / het Deputaatschap voor de zending onder de Joden	89
4. Voorbeeld van de beknoptheid van de kerkenraadnotulen van de Christelijk Afscheiden gemeente in Schoonebeek.	94
5. Berichten rondom het beroepingswerk in kerkelijke periodieken	95

BIJLAGE 1

Eliëzer Kropveld en zijn traktaten voor het Traktaatgenootschap 'Filippus'

In deze bijlage beschrijf ik de traktaten die Kropveld schreef voor Traktaatgenootschap 'Filippus' en wel in chronologische volgorde.

'Het gebed van den vloeker, eene gruwelijke verwensching'¹⁹¹

Dit traktaatje laat zich het best samenvatten als een ernstige waarschuwing tegen het vloeken en wel in het bijzonder tegen het 'God verdoeme mij!'. 'O, mijn medereiziger naar de gewichtvolle eeuwigheid, sta, wat ik u bidden mag, toch een oogenblik stil, en overweeg met al den ernst, dien deze zaak vereischt, wat gij in dat drietal woorden al niet hebt gezegd!'

De vloekers beseffen niet wat zij doen als zij vloeken, namelijk het onheil over zichzelf afroepen. Verander het '>>God verdoeme mij enz. enz.' liever in '>>O, God, red en zalig mij!' en overweeg het ten ernstigste, hoe lankmoedig de Heere zich ook jegens u heeft betoond'. De lezer moet niet vergeten, dat het bloed van Jezus Christus, de Zoon van God, reinigt van alle zonden.

Kropveld wijst op al die goddelozen, die in de voorbije eeuwen vergeving ontvingen. 'Manasse, Juda's Koning, die zijn eerste regeeringsjaren in de gruwelijkste misdaden heeft doorgebracht; Paulus, die de Gemeente des Heeren heeft vervolgd en daarom den grootste der zondaren zich noemt; Heidensche afgodendienaars en Joodsche Messiasverwerpers, deze allen en duizenden anderen hebben op belijdenis hunner zonden vergeving ontvangen; en hebben niet alleen de zonde gelaten, maar zijn ook toonbeelden van genade geworden'.

Na een aantal afschrikwekkende voorbeelden van vloekers, die door God onmiddellijk werden gestraft te hebben gegeven, besluit Kropveld met: 'Toont de Heere nu en dan op onweerlegbare wijze, dat Hij niet onschuldig houdt dengene, die Zijn Naam ijdellijk gebruikt, laten wij dien Naam nooit anders op onze lippen nemen, dan met het diepst ontzag en met den heiligsten ernst; en laat het onze keuze en bede zijn, om dien Naam te leeren kennen, te beminnen en te aanbidden.'

Misbruik geenzins den Naam des Heeren,
Zweert nimmer eenen valschen eed!
Want hun die Zijnen Naam onteeren,
Is zijn getergde wraak gereed!¹⁹²

Leest dit en laat het anderen lezen'.

"God laat zich niet bespotten!", of: Het schildersfeest te München¹⁹³

Dit traktaatje kan als een voortzetting van 'Het gebed van den vloeker' worden gezien. Het gaat hier echter niet zozeer over het onteren van Gods naam, maar om het misbruiken van het Woord des Heren.

Kropveld beschrijft een feest dat de schildersacademie op 19 februari 1881 gaf te München, waar mensen die 'tot de fijnste en meest beschaafde klasse der menschheid behoorden' 'het heilig Woord van God op de schandelijkste wijze durfden misbruiken en zelfs met den dood op het lichtzinnigste spotten'. Ook deze spotters worden de lezer tot vreselijk voorbeeld voorgehouden. Negen feestgangers kwamen om bij de brand die de feestzaal trof, terwijl vele anderen ernstige brandwonden hadden opgelopen. Hoe anders is het de martelaren vergaan! 'Zij werden verbrand in het volle bewustzijn, dat God hun ter zijde stond, dat hun assche door God werd bewaard en, zoodra den laatsten adem was uitgeblazen, hunne ziele in zalige gewesten zou worden overgebracht'. In München was daarvan in de verste verte geen sprake.

Het traktaatje eindigt met een krachtige oproep om nooit lichtzinnig over het Woord des Heren te spreken en zich niet op plaatsen te begeven waar de zonde openlijk wordt gediend. 'Want de Heere kent den weg der oprechten, maar de weg der goddeloozen zal vergaan!'

Uit de komedie naar de eeuwigheid¹⁹⁴

Ook in dit traktaatje gebruikt Kropveld een aantal voorbeelden van verschrikkelijke gebeurtenissen om de lezers af te houden van wereldse vermakelijkheden. Zo wijst hij op schouwburgbranden in

¹⁹¹ Breukelen 1881 – Traktaat nr. 7.

¹⁹² Couplet 4 van 'De tien geboden des Heren', *Enige gezangen*, gezang 1.

¹⁹³ Breukelen 1881 – Traktaat nr. 8.

¹⁹⁴ Breukelen 1887 – Traktaat nr. 83.

Duitsland, Rusland, Engeland en Amerika. Ook voert hij het Scheveningse *Kurhaus* op, dat een paar maanden na de opening tot de grond toe afbrandde, 'en nu herbouwd, op een *Zondag* helaas! zeer ijdellijk is >>ingewijd". Maar de ergste brand vond in mei 1887 plaats te Parijs, waar bij een schouwburgbrand honderd zestig doden en zeventig gewonden vielen.

Kan een christen in een schouwburg God ontmoeten? Kropvelds antwoord is duidelijk: 'Ontspanning moogt en moet gij genieten, maar het moet eene ontspanning wezen waarbij gij den naam des Heeren Jezus vrijmoedig kunt aanroepen, een waarbij gij niet behoeft te schrikken als de dood u overvalt'. En: 'Het ware genot en het blijvend geluk is zoomin in de komedie als op de kermis, zoomin in de danszaal als kroeg te vinden; dat bestaat alleen in de vreeze en in den dienst de Heeren'.

De lezer wordt aangespoord een keus te maken: 'Zeg lezer, welke vreugde kiest gij dan? De vreugde, die de wereld ons geeft, of die in den dienst des Heeren wordt gesmaakt? de eerste maakt u rampzalig, de tweede voor altijd gelukkig'.

Kerstfeest¹⁹⁵

Het betreft hier een traktaatje over Lucas 2: 10b en 11. Nadat Kropveld over de herders heeft gesproken, die – volgens hem – 'als godvruchtige mannen, de verlossing Israëls [hebben] verwacht en o zoo dikwerf om de komst van den Verlosser [hebben] gebeden', spreekt hij over de blijdschap die niet alleen de herders mochten smaken, maar 'die al den volke wezen zal'. 'Al den volke; niet enkel voor de herders, maar voor geheel Israël is de geboorte van den Messias eene oorzaak van groote blijdschap; oorzaak voor de Maria's en Elizabeth's; voor de Simeons en de Anna's; voor de kleinen en de grooten; voor allen, die naar Zijne komst hebben verlangd; die allen zullen, zoodra zij deze blijmare vernemen, met onuitsprekelijke blijdschap zich verheugen'. En: '(...) voor geheel Israël is Hij een oorzaak van groote blijdschap; al noemt dat Israël Hem naderhand ook een Samaritaan; al werpt het Hem ook uit; al geeft het Hem over tot den dood, dit neemt niet weg, dat de geboorte van dezen Christus stof van blijdschap is voor geheel Israël'. Die blijdschap blijft echter niet tot Israël beperkt, ook de heidenen mogen erin delen: 'Alle einden der aarde zullen deze blijdschap gedenken, en zich tot den Heere bekeeren, en alle geslachten der Heidenen zullen voor Zijn aangezicht aanbidden; Psalm 22: 18.' Overigens zal Psalm 22 vers 28 bedoeld zijn.

Het traktaat eindigt met een persoonlijke toepassing. We kunnen ons genot nog zo zoeken in de dingen van dit leven, maar 'dat genot zal eenmaal ons ontvallen, en hebben wij dan niets hoogers dan dat leeren kennen, dan is eeuwige droefheid ons deel. Daarom gevluht tot Hem, die neerkwam op aarde om ons te bereiden voor den hemel, die onze zielen wil vervullen met blijdschap uit God, met eene blijdschap die voor dit en het volgend leven ons gelukkig maakt'.

'De wegsterving des jaars, eene herinnering aan de onzekerheid van ons leven'¹⁹⁶

Een traktaat naar aanleiding van Genesis 27:2b: 'Ik weet den dag mijns doods niet'. De auteur schrijft over het voortschieten van de tijd: 'O, hoe velen toch hebben dit bijna vervlogen jaar niet frisch en gezond met ons begonnen, maar zijn thans voor lang reeds bijgezet op de akker der dooden; wedergekeerd tot het stof, waaruit zij genomen zijn; een prooi van wormen en maden!' Met deze en andere dergelijke zinnen wil Kropveld de lezers opwekken om '*dien schat [te] zoeken, dien wij in het leven reeds moeten bezitten, en die bij den dood ons niet ontvalt*'. Die schat is de gerechtigheid van Jezus Christus. Het is nu nog niet te laat om die schat, de gerechtigheid van Jezus Christus, de vrede door het bloed van Christus verworven, te vinden, om deel te hebben aan zijn lijden en sterven en 'door een waarachtig geloof Hem te zijn ingeplant'. Het uur van onze dood is onzeker, maar één ding staat vast, dat de dood aan niemand voorbijgaat. 'En als die ure dan komt, waar zal zij ons dan brengen?' Twee mogelijkheden geeft Kropveld: 'bij den Vader der lichten, bij vroeger gestorven vromen' óf 'in de plaatse der pijniging, waar in eeuwige wanhoop het onzekere, maar verkeerd besteede leven zal worden beklagd'.

Als we 'welgegronde hoop' mogen hebben op het eeuwige leven, dan kan de tijd snel gaan, maar dan is het tot blijdschap. De dood is 'niet slechts eindpaal van verdriet en nooden, en rustplaats van een bangen strijd; maar ook het begin van dat volzalig leven, waarnaar reeds hier is verlangd; dat nimmer zal eindigen, en dat ons eeuwig zal doen zingen van de goedertierenheden Gods'.

In de kroeg¹⁹⁷

Een traktaat waarin de auteur waarschuwt tegen het bezoeken van kroegen. Kroegen zijn 'des duivels apotheken'. De uithangborden zijn meestal aantrekkelijk. Je bent welkom in 'De Vriendschap', in 's Lands Welvaren', 'ja zelfs in >>'t Land van Belofte;' maar vergeet het niet, dat ge meestal in >>De

¹⁹⁵ Breukelen 1887 – Traktaat nr. 85.

¹⁹⁶ Breukelen 1887 – Traktaat nr. 86.

¹⁹⁷ Breukelen 1891 – Traktaat nr. 136.

laatste Stuiver” terecht komt, en gij te laat u beklaagt’. ‘Een dronkaard zal het Koninkrijk der hemelen geenzins beërven’. De lezer wordt opgeroepen zich verre van plaatsen te houden, waar zijn maatschappelijk welzijn wordt ondermijnd. Bovendien worden degenen die het schadelijke van drank en kroeg ‘door genade’ hebben ingezien opgeroepen om anderen er tegen te waarschuwen. ‘Een woord met ernst en in liefde gesproken, is niet zelden als de pijl, die in eenvoudigheid wordt afgeschoten, maar juist treft op de eenig kwetsbare plaats’. De lezer dient zijn medemensen te wijzen op Christus, die de ware Wijnstok(!) is en het Brood des levens.

Door het Woord getroffen¹⁹⁸

‘Niets is zoo troostvol, maar niets ook zoo krachtig als het getuigenis onzes Heeren’, aldus luidt de eerste zin van dit traktaat. Er gaat niets boven het Woord van God. Het werkt eerst ontdekkend, daarna vertroostend. Dit wordt geïllustreerd aan de hand van een verhaal over een man die berucht was om zijn ‘schelmstukken’ en leefde in Michigan. Door de prediking van ‘een beroemd leeraar’ was hij in het hart getroffen. Het was alsof de prediker hem kende. ‘Veel had hij nog te worstelen met zijne zonden, die zoovele waren, maar eindelijk geloofde hij ook de vergeving zijner zonden door Hem, Die gekomen was om het verlorene te zoeken en zalig te maken’. In de bijbel zelf worden ook voorbeelden gegeven van mensen die door het Woord geraakt werden. Denk aan de ‘stokbewaarder’ en aan Lydia. Maar daarbuiten aan heidenen, ‘Kannibalen en zeeroovers’ en ‘zijn niet vijandige Joden er door gebracht aan den voet van het kruis?’ De lezers worden opgeroepen onder dat Woord te komen en het serieus te nemen.

Ik heb er niet aan gedacht¹⁹⁹

Door het vergeten van dingen is al heel wat ‘verdriet en schade’ teweeggebracht: ‘Een uur van onbedachtzaamheid / Kan maken, dat men jaren schreit’. Kropveld staat het met voorbeelden uit het dagelijks leven. Maar ook ‘in betrekking tot de dingen der eeuwigheid’ zullen eens velen moeten zeggen: ‘Ik heb er niet aan gedacht’, namelijk dat boven alles de dienst des Heren gezocht moest worden. Hij wijst op de ‘Rustdag’ (‘Sabbath’) die het nog wel eens moet ontgelden en dat terwijl Jezus zei, dat eerst de dingen van het Koninkrijk gezocht moeten worden. De lezer moet zich afvragen: kan ik wel voor God verschijnen? Eens zullen we denken aan al die dingen, die we nu de overweging niet waard vinden. Kropveld noemt, onder anderen, of we wel geleefd hebben naar onze doop. We zullen dan ook denken aan de ‘ijdele vermaken, die wij nagejaagd; aan de vermaningen, die wij in den wind geslagen; aan de goede voornemens, die wij gekoesterd; aan de valsche hoop, waarmee wij ons geveleid hebben’. Dan is het echter te laat. Maar nu is de tijd van de genade ‘nog niet afgesneden’ en Christus roept ons tot Hem te komen om rust en vrede in Hem te vinden. ‘O, vlucht ook gij dan tot Hem, die zondaars wil zaligen;...’.

In „De Hoop”²⁰⁰

‘De Hoop’ is de naam van een kroeg. Evenals in traktaat 136 wordt ook nu gewaarschuwd tegen het kroegbezoek en alcoholica. ‘De Hoop’ kan beter ‘In de Wanhoop’ worden genoemd. In de herberg valt niets goeds voor de lezer te hopen. Waar het om gaat is, dat we een andere hoop moeten bezitten, namelijk ‘de hope des eeuwigen levens’, dat wil zeggen: ‘de hope, die als een vrucht van Christus’ verdienste is verworven, en die door den Heiligen Geest gewerkt wordt in het hart’. Het is die hoop die echt doet leven, waarom de lezer – ‘mijn waarde medereiziger naar de eeuwigheid’ – aangemoedigd wordt te bidden of hij die hoop mag leren kennen, want ‘dan kunt gij altijd in de *hoop* leven’.

De slang in de boekenkast²⁰¹

Een Europeaan die in Indië woonde, wilde eens een boek van de plank nemen, toen hij plotseling een steek in de vinger voelde. Hij had eerst niet veel pijn, maar later werd de pijn heviger en zwol zijn hand en arm op ‘en binnen korten tijd was de man een lijk’. De man bleek gestoken door een giftige slang.

De auteur zegt, dat in overdrachtelijke zin, er heel veel slangen in onze boekenkasten verscholen zijn. Slangen van twijfel aan God en zijn Woord, van ongeloof, haat, ontucht ‘en andere booze lusten meer’. Vervolgens geeft hij een aantal voorbeelden van de nadelige werking van slechte boeken. Mensen raken erdoor van het goede pad of zijn naar ziel en lichaam ongelukkig geworden. ‘Vooral ook door allerlei nieuwsbladen wordt menige vergiftige slang in huis gebracht. Tusschen groen en bloemen van het zoo aantrekkelijke „Feuilleton” ligt dat gevaarlijke beestje verscholen, hetwelk in de

¹⁹⁸ Breukelen 1891 – Traktaat nr. 137.

¹⁹⁹ Breukelen 1891 – Traktaat nr. 138.

²⁰⁰ Breukelen 1891 – Traktaat nr. 141.

²⁰¹ Breukelen 1892 – Traktaat nr. 165.

borst van zoo menig jongeling en jongedochter eene doodende steek heeft toegebracht, die op school, maar bovenal op de slaapkamer, op de meest vreeselijke wijze nawerkt'. Daarom worden de ouders opgeroepen over hun kinderen te waken en te bidden, dat zij, als ouders, en hun kinderen voor de giftige beet van de slang in de boekenkast gespaard blijven.

De laatste bete²⁰²

Gods weg kan soms donker zijn, maar het is ook waar dat 'Zions Koning' in ontferming op zijn gunstgenoten neerziet. Hij illustreert het aan de hand van een verhaal over een arbeidersvrouw in Duitsland, die vier kindermonden moest voeden en op een dag niets meer had om ze te eten te geven. Haar man zocht werk, maar vond dat niet. De vrouw bad samen met haar kinderen om dagelijks brood. 'Moeder', zegt de kleine Ada, 'zal God het brood nu afsnijden?' Laat nu haar man, die bijna weer thuis was, zijn oude werkgever tegenkomen die naar zijn welzijn informeert. Als de arbeider zijn verhaal heeft gedaan en naar huis is teruggekeerd, wordt nog geen uur later een grote mand met levensmiddelen gebracht.

De conclusie uit dit verhaal is, dat als wij kinderlijk eenvoudig God vragen om onze 'nooddrufft' te vervullen, Hij dat ook zal doen. De Here zal ons nooit laten omkomen 'in duren tijd of hongersnood'. Overigens is het beter met God armoede te lijden, dan zonder Hem in rijkdom te leven, 'want als de Heilige Geest ons hart heeft vernieuwd, dan staan we niet meer voor eigen rekening', dan is God ons deel en worden we gespijzigd met hemels manna, zullen we nooit meer dorst of honger hebben en zal God zelf ons leiden tot 'de fonteynen der levende wateren'.

Wat doet gij met uw kinderen?²⁰³

Uitgaande van Jezus' woord: 'Laat de kinderkens tot Mij komen en verhindert ze niet, want derzulken is het koninkrijk Gods', doet de auteur een oproep aan zijn lezers ook hun kleine kinderen tot Jezus te brengen. Verhinder hen ook niet te komen tot Hem door uw spreken, noch door uw zwijgen. Bij de doop is beloofd de kinderen in de leer van het verbond der genade te onderwijzen! 'En weet het wel: indien gij uwe kinderen verhindert, dan verdient gij, dat >> een molensteen om uw hals wordt gedaan en gij in de diepte der zee wordt geworpen, " ja, dan verdient gij een nog schrikkelijker lot'.

Op de illustratie is een moeder te zien die haar kind onderwijst in de heilige Schrift. Tevens ook een plaatje waarbij de dochter op haar ziekbed ligt. 'Aan haar Leeraar kan zij op de vraag: Durft gij sterven? ten antwoord geven: Ik ben in mijn prille jeugd tot Jezus gebracht en Hij heeft mij gezegend en in Zijne ontferming ook tot mij gesproken: Dochter, wees welgemoed: Uwe zonden zijn u vergeven. Gelukkige moeder! Gelukkig kind!'

De vraag aan de lezer is of ook zij met een gerust geweten aan het sterfbed van hun kind kunnen staan. Breng uw kinderen tot Jezus, verhindert ze niet. 'Integendeel. Houd sterk aan in het gebed, en God, die beloofd heeft, dat Hij uw God en de God van uw zaad wil wezen, zal toonen, dat al Zijn beloften in Christus ja en amen zijn'.

Dat is verklaarbaar²⁰⁴

Kropveld begint dit traktaat met een tweetal voorbeelden van mensen die huid afstonden voor een huidtransplantatie van een vriend en een zus. Niet iedereen zegt: 'Ben ik mijns broeders hoeder?' Toch zijn deze daden van liefde te verklaren. In de eerste plaats kan het voortkomen uit trotsheid of behaagzucht en in de tweede plaats 'omdat belangstelling in het leven en geluk onzer vrienden en familieleden ons daden van groote zelfopoffering kan doen verrichten'. Paulus zegt, dat het mogelijk is, dat iemand voor een goed mens wil sterven, maar hij zegt ook dat men zoiets niet gemakkelijk en in elk geval niet voor iedereen wil doen (Romeinen 5: 7). Christus stierf echter voor ons, toen wij nog zondaren waren (5: 10). Dat is ongehoord en onverklaarbaar. 'Geheel zijn leven moest een aanhoudend lijden zijn, om ten slotte den zwaarsten en smartelijksten dood, den dood des vloeks te moeten ondergaan; dat is om als een snood misdadiger aan een kruishout te sterven'. De auteur roept op om in Hem te geloven, want in zijn dood voor vijanden is het leven en de vrede te vinden.

Hoort de roede, en Wie ze besteld heeft?²⁰⁵

Het betreft een traktaat naar aanleiding van de cholera-epidemie, die in Duitsland duizenden slachtoffers maakte en ook in Nederland huishield.²⁰⁶ De epidemie wordt gezien als 'een geesel Gods

²⁰² Breukelen 1892 – Traktaat nr. 170.

²⁰³ Breukelen 1892 – Traktaat nr. 172.

²⁰⁴ Breukelen 1892 – Traktaat nr. 173.

²⁰⁵ Breukelen 1892 – Traktaat nr. 187.

²⁰⁶ Het is niet toevallig dat juist in dat jaar er een herdruk verscheen van een aantal preken van Kohlbrugge naar aanleiding van de cholera-epidemie van 1849: H.F. Kohlbrugge, *Drie leerredenen over Johannes 1 vs. 29, Openbaring van Johannes 16 vs. 9 en Hosea 11 vs. 8 en 9, gehouden in Oct. 1849, ten tijde der heerschende cholera-ziekte*, Amsterdam 1892.

om het menschdom te tuchtigen; zij is eene rechtvaardige bezoeking wegens onze afwijking van Jehovah; zij is een ernstige roepstem ter verootmoediging voor Hem, die een strijd heeft met de inwoners der wereld'. God wordt, met een beroep op Amos 3: 6, als degene gezien die de ziekte heeft verwekt en voortgeplant.

Toch mogen wij 'middelen' gebruiken om te voorkomen dat we ziek worden of om gezond te worden, maar 'wij mogen in die middelen niet eindigen'. Dan rekenen wij namelijk niet met God.

Kropveld laakt de waarschuwing die in de kazernes is aangeplakt, waar gezegd wordt, dat wanneer de soldaten zich aan de voorzorgsmaatregelen houden zij ook niet ziek worden. De waarschuwing eindigt met: 'En die deze regelen opvolgt, kan lachen om de Cholera en blijft gezond'. Er is een betere weg dan lachen om de cholera, namelijk huilen over onze zonden. De epidemie wordt als straf van God gezien. Schuldbelijdenis en genezing van Hem verwachten, die zei: 'Ik ben de Heere uw Heelmeester', dat is de goede remedie.

De lezers wordt de vraag gesteld: 'Zijt gij bereid om Uwen Rechter te ontmoeten?' Ook al blijven we verschoond van de cholera, de dood kan niemand ontlopen 'en dan is het voor eeuwig wel of voor eeuwig wee'. Zonder Christus zijn we diep te beklagen, 'maar wie in Hem gelooft kan roemen in de verdrukking'.

Geeft acht!²⁰⁷

Geeft acht! Van deze legerterminologie bedient Kropveld zich om de militairen de vraag te stellen: 'Hoe komt het toch, dat in de Kazerne op allerlei manier de Naam des Heeren misbruikt en ook op andere wijze verschrikkelijk gevloekt wordt?' Hij roept op om daaraan niet mee te doen. 'Laat men u smaden en schelden, dat hebben zij gedaan den Profeten en Apostelen, die vóór u geweest zijn, dat hebben zij gedaan den Heere Jezus zelven; en dat zal het lot wezen van allen, die voor het Woord des Heeren beven, en Zijn Naam liefhebben'.

Het zou een goede zaak zijn, als zowel officieren als ondergeschikten zich wat meer van artikel 2 van het 'Reglement op den Krijgsdienst' aantrokken.²⁰⁸

De lezers moeten zich wel bedenken, dat zij van ieder woord eens rekenschap moeten afleggen. 'Maar dan zoekt ge ook verzoening van al uwe overtredingen in het kruisbloed van den Heere Jezus; krijgt ge een afkeer van alle ijdele taal; en dan bidt ge om den bijstand des Heiligen Geestes, opdat ge ook in de Kazerne eene eere van God en Christus moogt zijn'.

„Op de plaats rust!”²⁰⁹

Via bovenstaand legercommando schrijft Kropveld over het thema rust. Ook nu spreekt hij in het bijzonder de militairen aan. De rust waarover hij schrijft is de rust, 'die de Heere Jezus heeft verworven'. 'Als wij die rust genieten, dan hebben wij werkelijk >>op de plaats rust">'; rust op de plaats waar wij staan, rust op de plaats waar wij ons nederleggen; en rust op de plaats waar we >>gepakt en gezakt" moeten exerceeren of marcheeren. Dan kunnen we zelfs rust hebben op het onrustige en bloedige slagveld; rust bij de gedachte *aan*, en in de ure *van* den dood'. Wie die rust niet kent is diep te beklagen. Hij roept daarom op om die rust te zoeken, en wel aan de voet van het kruis. Waar die rust wordt gemist, zal eenmaal wel het lichaam rust vinden ('maar – om een prooi te worden van wormen en maden, om tot stof weder te keeren, waaruit het genomen is'), maar de ziel 'leeft voort in verschrikkelijke onrust', die tot in eeuwigheid zal duren. De lezers worden opgeroepen tot Jezus te

²⁰⁷ Breukelen 1893 – Traktaat nr. 211. Op de kopij voor dit en het volgende traktaat is kritiek gekomen, blijkt uit correspondentie in 1893. In een zgn. rondschriven met kopieën van Kropveld: 1. Soldaten, geeft acht! en 2. Op de plaats rust! schrijft J. ter Borg: 'Met deze kopieën is de schrijver m.i. niet gelukkig geweest. De inhoud is best; de vorm niet. Hier en daar is er wat langdraderigheid. Wanneer deze twee tot een worden gemaakt, van gelijken omvang als nu een is, dan kan 't een uitstekend traktaat worden, kort en krachtig. In 1e moet soldaten in 't commando weg. De commando's zijn aldus: Geeft – acht! en: Op de plaats – rust!' De andere bestuursleden zijn het er, blijkt uit hun opmerkingen, mee eens. Ds L. Lindeboom schrijft: 'Kropveld trachte de twee tot één te maken, of, als hem dát minder wenschelijk voorkomt, bekorte hij beiden, opdat ze meer „sprekend”, krachtig worden...'

Op 16 september 1893 schrijft Kropveld het volgende aan 'Waarde Broeder ter Borg!': 'Of het mij gelukken zal de twee traktaten over en voor de soldaten naar den zin der broederen een te maken, weet ik niet. Eerst schrijven, dan omwerken, en dan eindelijk toch nog als ongeschikt ter uitgave terug te ontvangen, dooft wel wat den moed om voor „Fil.” te schrijven: de eischen worden zoo verbaasd hoog'. In dit schrijven moppert hij ook over andere door hem ingeleverde kopij, die 'Filippus' kennelijk niet durft uit te geven.

Op 9 oktober stuurt Kropveld de door hem gecorrigeerde en ingekorte traktaten opnieuw in. 'Meenen de BB (bestuursbroeders?, lvr) dat er nog meer af moet, laten zij dan maar schrappen wat hun goed dunk; ik belijd in dezen opgave mijne onbekwaamheid. Ook is het mij ondoenlijk om van deze twee traktaten één te maken, het zijn twee afzonderlijke zaken, die ook ieder op zichzelf moeten worden behandeld'.

²⁰⁸ 'Daar de godsdienst de bron is van alle geluk, deugd, waren moed en troost, moet ook in den kriegsstand een ieder zich tot betrachtning derzelve en tot eene zedige levenswijze bevljtigen; de godslasteringen, het vloeken en zweren moeten worden nagelaten; en zullen de meerderen hierin en in al wat de handhaving der goede zeden kan bevorderen, hunne minderen met een goed voorbeeld voorgaan, en alle buitensporigheden algemeen vermeden moeten worden'.

²⁰⁹ Breukelen 1893 – Traktaat nr. 212.

komen, want bij Hem wordt de ware rust gevonden. Op de dag van wederopstanding zal het dan 'in den volsten zin des woords wezen: >>Op de plaats rust.'"

De wereld in!²¹⁰

Vier vrienden trokken de wereld in, op zoek naar roem en eer, een groot doel. Ze spraken af over vijftig jaar weer bijeen te komen, om te zien wie van hen het 't verst had gebracht in de wereld. Aldus geschiedde. De één was meermalen onderscheiden vanwege zijn verdiensten in het leger, de ander was een vermogend koopman geworden, de derde een groot geleerde, maar de vierde 'slechts' predikant. Hij had niet gevonden waar hij, toen hij de wereld in trok, naar op zoek was: geld, roem en eer. Maar, vertelde hij, 'op mijne zwerftochten door deze wereld is de Heere mij ontmoet, en Hij heeft aan mij, arme en dolende zondaar, ontferming en genade bewezen'. Hij kreeg 'begeerte' om leraar (predikant) te worden en werd dat ook, in een klein bergdorpje. Hij was niet, zoals de anderen, tevreden over wat hij had gepresteerd, maar wel gelukkig. 'Door het geloof in Christus Jezus, mijnen Heer en Zaligmaker, kan ik welgetroost leven, en hoop ik straks zalig te sterven'. De woorden van de predikant maakten veel indruk op de anderen. Hij had het verder gebracht dan zij, want hij was niet alleen gelukkig in dit leven, maar zou het ook in het sterven zijn.

Kropvelds conclusie is, dat het streven van de meeste mensen is 'goed door de wereld te komen'. 'Vergis u niet. Slechts hij komt goed door de wereld, wiens pad langs het kruis van Golgotha gaat'. En: 'wie in de drukte van het leven den kruisheuvel zorgeloos en lichtzinnig voorbij loopt, hij komt niet goed door, en wat nog veel erger is, hij komt ook niet goed uit de wereld'.

Uit het Soldatenleven²¹¹

Dit traktaat bevat een verhaal uit *De Nederlandsche Krijgsman* over 'onzen oorlog met België in 1830/39': 'Opwekking te St.-Omer, ten tijde van het beleg van de Citadel van Antwerpen'. Een zekere Merkens verlangde in de 'geestelijke woestenij' de naam van Jezus publiek te belijden. Hij ontdekte onder zijn medesoldaten nog twaalf tot vijftien 'krijgsmakkers' die ook de Here dienden en zijn geloof en hoop deelden. Zij vormden samen, wat wij nu noemen, een gebedskring en Merkens hield een soort van kerkdiensten, waarin de bijbel uitgelegd en het evangelie verkondigd werd. Zij ondervonden wel tegenstand, maar 'eenige der spotters (...) werden voor den Heere gewonnen en belijden sedert met ijver Zijnen Naam'. Na de oorlog 'trokken zij door Middelburg en Arnhem en stichtten de Christenen door het levendig en krachtig geloof dat in hunne gesprekken doorstraalde'.

Kropveld vindt het een bemoedigend bericht, maar leest er ook een aansporing in om onder het leger en de vloot het Woord van God te brengen. 'Welk een sterke drangreden om traktaten en kalenders met milde hand onder hen te verspreiden; en hun te prediken, dat er ook voor soldaat en matroos zaligheid is te verkrijgen bij God in Christus...' Hij eindigt dit traktaat met een oproep om de arbeid onder de militairen te steunen door gebed en gave.

„Jongeffrouw Marie!”²¹²

Een vader was tot bekering gekomen. Deze bekering stempelde zijn leven. Zijn huisgenoten, in het bijzonder zijn dochter Marie, ergerden zich daaraan, want 'niets kon er meer op door'. Marie vloekte nogal. Dit tot verdriet van haar vader. Marie vond echter dat ze er geen kwaad mee deed. De vader vroeg daarom zijn 'dienstvolk' om wanneer ze zouden ontbijten de een na de ander steeds te roepen: 'Jongeffrouw Marie!' Natuurlijk zou Marie dan vragen wat er was, maar dan zouden ze moeten antwoorden: 'O, in het geheel niets, het ontvalt ons maar zoo; wij hebben er volstrekt geen kwade bedoeling mee'. Zo geschiedde. Marie was boos en meende 'dat alle ontzag bij de dienstboden' ten einde was en klaagde, 'onder bittere tranen', haar nood bij haar vader. Deze wees haar er op, dat zij er geen kwaad in zag Gods naam ijdel te gebruiken, terwijl zij wel wilde dat hij de ondergeschikten zou berispen over het roepen van 'Jongeffrouw Marie'. Vanaf dat moment probeerde ze niet meer te vloeken, wat nog niet meeviel. 'Het werd haar echter een behoefte voor den Heere, en de Heere verhoorde haar gebed'. De dienst des Heren 'werd haar lief en dierbaar'. Ze werd 'aan zichzelf ontdekt' en leerde de 'dierbaarheid en onmisbaarheid van het bloed en den Geest des Heeren' kennen en in de vreze des Heren wandelen.

De lezer moet weten dat van elk woord rekenschap afgelegd moet worden, 'hoeveel te meer dan van de woorden, waarmee wij Hem zonder noodzaak en zonder eerbied hebben genoemd'. 'Het lichtvaardig gebruik van den Naam des Heeren geeft het bewijs, dat wij de vreeze des Heeren nog niet kennen...'

²¹⁰ Breukelen 1896 – Traktaat nr. 256.

²¹¹ Breukelen 1898 – Traktaat nr. 270.

²¹² Breukelen 1898 – Traktaat nr. 271. Onder dezelfde titel verscheen al op 15 mei 1891 in *De Bazuin* (XXXIX no. 20) een artikel van Kropvelds hand. Kropveld gebruikte meermalen kopij dubbel.

Hij stierf voor mij²¹³

De auteur verhaalt van een vader van een groot gezin die opgeroepen werd om in de laatste Amerikaanse vrijheidsoorlog te strijden. Een alleenstaande vriend bood zich echter aan als zijn plaatsvervanger. Hoewel de vader allerlei bezwaren had, was de vriend daarvan niet onder de indruk en de vader gaf tenslotte toe. Nadat ze afscheid hadden genomen werd elke dag uitgekeken naar een bericht van de vriend en werden de lijsten met gesneuvelden en gewonden steeds nauwkeurig gelezen. Op een dag stond de naam van de plaatsvervanger op de lijst van gesneuvelden. De vader haastte zich naar het slagveld en vond daar tenslotte 'onder hoopen van verminkte lijken' ook het lichaam van zijn gestorven vriend. Hij liet het naar zijn woonplaats vervoeren en het in zijn eigen familiegraf bijzetten. Op de grafsteen liet hij beitelen: 'Hij stierf voor mij'.

De auteur ziet het als een edele daad, 'eens echter is er iemand gestorven niet voor zijne vrienden, maar voor zijne vijanden': Jezus Christus. Bij die plaatsvervanging vergeleken 'heeft nu de grootste opoffering van den edelsten menschevriend hoegenaamd niets te betekenen'.

Kropveld vraagt aan zijn lezers, of zij kunnen zeggen, dat Christus voor hun gestorven is. Wij moeten een plaatsvervanger hebben, 'en nademaal dat slechts Eén wezen kan, moeten wij door een waarachtig geloof *Christus* ingeplant zijn'. Dan hebben wij een plaatsvervanger, dan is Jezus Christus voor ons een voorspraak bij de Vader, die ons nooit los zal laten.

Een Sergeant op Wacht²¹⁴

'Gelijk er in alle rangen en standen menschen worden gevonden, die het woord des Heeren gaarne hooren en ontvangen, zoo kunnen we ook in elke betrekking, die wij bekleeden voor anderen nuttig zijn'. Dat 'voor anderen nuttig zijn' betekent in dit geval: een goed woord spreken of een traktaatje aanbieden, opdat mensen door het evangelie worden geraakt.

Ook als soldaat kan men de Here dienen. Zonder 'den vrome te willen uithangen' zijn er die 'hunne strijdmakkers op meer dan eene manier over het eenige noodige onderhielden'. Elk jaar blijkt dit ook weer als soldaten, van welke rang dan ook, de moed hebben om Gereformeerde Scheurkalenders onder de militairen te verspreiden. Daarmee zijn zij werkzaam 'aan het heil van onsterfelijke zielen'.

Een broeder, 'die scheurkalenders begeerde' schreef:

'Ik heb het voorrecht eenige jaren lid van >>Filippus" te zijn; een voorrecht noem ik het, omdat ik daardoor mag medewerken aan de verspreiding van Gods Woord in den vorm van traktaatjes, en met verwondering zie ik het soms aan, hoe ze door Jood en Roomsche gelezen worden, en over het algemeen met graagte worden óntvangen.

In den laatsten tijd heb ik het gebruik om traktaatjes mee op wacht te nemen. Vooraf zij U medegedeeld, dat ik in mijne betrekking als sergeant, aan de gevangenis op wacht zijnde, wachtcommandant ben; dan heb ik 29 man, gedurende 24 uur onder mijn commando; hiervan moeten ze 8 uren op post, dus dan blijft er nog 2/3 van hun tijd over, die veelal in lichtzinnige taal of in het lezen van een roman door sommigen wordt doorgebracht. Nu heb ik in den laatsten tijd kennelijk mogen opmerken, hoe door het lezen van traktaatjes, zelfs op hen, die ik als vloekers en spotters ken, de Heere een beslag legt; zoodat allen uren achtereen stil zitten te lezen en met elkander de verschillende traktaatjes verwisselen. Sommigen vinden ze zoo mooi, dat zij ze gaarne willen houden en ze naar hunne ouders zenden'.

Kropveld noemt het een bemoediging. Deze broeder moet echter wel worden gesteund, uiteraard door 'Filippus' in staat te stellen om hem (en anderen) steeds andere traktaatjes te doen toekomen, maar ook door het gebed. En wij moeten ons ernstig afvragen: 'wat geschiedt er in het belang mijner medemenschen door mij?'

„Dat komt op reis niet te pas!”²¹⁵

Onderweg, op reis, geeft het volgens sommigen 'geen pas' om over God en godsdienst te spreken, omdat de één dit en de ander dat gelooft, waardoor je de kans loopt een ander te beledigen. Sommigen beweren, vroom, dat godsdienst veel te heilig is om daar op reis over te spreken. Maar de Schrift zegt, dat wij zullen zaaien aan alle wateren en wij getuigen zullen zijn, dat wij steeds over het 'eene noodige' zullen spreken (zie Deuteronomium 6: 7). Wij moeten daarom ook op reis 'elke gepaste gelegenheid' benutten om onze naaste het 'eene noodige' aan te prijzen.

Kropveld geeft een aantal tips: begin te spreken over de weersgesteldheid 'en wijs daarbij op de redenen tot dankbaarheid of onderwerping, naarmate die weersgesteldheid is'; 'wijs op dien

²¹³ Breukelen 1898 – Traktaat nr. 272.

²¹⁴ Breukelen 1898 – Traktaat nr. 273.

²¹⁵ Breukelen 1898 – Traktaat nr. 274.

ongelukkige gevangene, of krankzinnige die vervoerd wordt' of 'op de bloeiende velden, die gij voorbij snelt'; of 'op het feit, dat wij allen op reis zijn naar de onherroepelijke eeuwigheid'. Aanknopingspunten genoeg. Maar het beste is toch een traktaatje aan te reiken.

Een traktaatje 'is een zaadkorrel, die, onder den zegen des Heeren, voortreffelijke vrucht voortbrengen kan'.

Hamer en Spijkers²¹⁶

Dit traktaat gaat over een Londense evangelist die een van de armste wijken als arbeidsterrein had en waar hem bijna overal de toegang werd geweigerd. Van een 'ervaren Christen' ontving hij vierhonderd 'wandkalenders met een groote plaat en een tekst voor elken dag'. Voorwaarde was wel, dat de evangelist ze eigenhandig aan de muren van de te bezoeken huizen zou spijkeren. Na enige tijd vroeg hij om meer kalenders. Via de kalender had hij nu wél toegang tot de, tot voor kort voor hem gesloten, huizen gekregen. In een 'logement' kreeg hij van de waard zelfs een ruimte aangeboden om bijeenkomsten te houden. 'Ziedaar wat een wandkalender van een paar stuivers, met eenige spijkers en vriendelijke woorden, teweeg bracht'.

De conclusie is dat het plaatsen van een wandkalender (Christelijke scheurkalender) een voortreffelijk evangelisatiemiddel is. De schrijver hoopt dan ook 'dat dit werk der liefde met kracht kon worden voortgezet; dat vele gelden voor de gratisverspreiding worden geofferd, en dat vele handen ter plaatsing worden gevonden', want het is 'een Gode welgevalligen arbeid'.

Traktaatverspreiding²¹⁷

God zegent ook het geringe en eenvoudige, blijkt uit een verhaal over een meisje in Assam (Indië), dat bedroefd was om haar zonden. Haar juffrouw op de zendingsschool wees haar op Jezus, maar zij liet zich er niet door troosten. Een paar dagen later vond ze 'een gehavend blaadje, dat echter nog duidelijk genoeg haar uitnodigde om met al hare zorgen en zonden zich tot Jezus te wenden'. Wat de juffrouw niet kon bewerken, deed dat 'eenvoudig traktaatje' wel. Kropveld roept daarom op het werk van de traktaatverspreiding te steunen én zelf ter hand te nemen. Wie Jezus heeft leren kennen, wil immers ook dat anderen in Hem hun Heiland leren kennen!

De schrijver knoopt aan bij het verhaal van de tien melaatsen die door Jezus werden gereinigd. Slechts één keerde er echter terug om Hem te danken. 'Waar zijn de negen?', vroeg Jezus hem. Zo moeten de lezers maar eens nagaan of zij Hem wel dankbaar zijn en hebben zij wel medelijden met die mensen die Hem nog niet kennen? Die dankbaarheid aan Jezus en het medelijden met de onbekeerden kan onder andere betoond worden door zich in te zetten voor de traktaatverspreiding. '“Filippus” heeft onzen steun, en onze medereizigers naar de eeuwigheid hebben onze voorlichting nodig'.

Getrouw tot den dood²¹⁸

Dit traktaat zet in met een verhaal over de Romeinse keizer Juliaan de Afvallige en bisschop Martin Arethusa. De keizer had de christenen bevolen een vervallen tempel te herbouwen. Wie weigerde zou dat met de dood moeten bekopen. Om die reden bouwden ze mee, totdat de bisschop hun zwak geloof en mensenvrees onder de aandacht bracht. Nu verklaarden ze liever te willen sterven, dan aan die tempel verder te werken. De keizer was daarover ontstemd en liet daarom de bisschop bij zich komen. Deze wist van geen wijken en stierf uiteindelijk de marteldood. God ging voor de keizer. Liever sterven, dan ontrouw worden aan God.

Kropveld stelt zijn lezers de vraag of zij dat geloof ook kennen. Er zijn er veel meer dan Martin Arethusa die 'liever duizend dooden wilden sterven, dan Hem, Die hen kocht met Zijn bloed, te verloochnen'. Zij mochten echter ook ondervinden, 'dat de Heere een belooner is dergenen, die Hem zoeken'. Wie God nog niet kent, neme 'ijlings tot Hem de toevlucht, eer het te laat is'. Juliaan de Afvallige riep, toen hij dodelijk gewond was geraakt: 'Gij hebt overwonnen, Galileër!' 'Zo zal de Heere Jezus eenmaal over alle Zijne vijanden triumfeeren; daarom, zalig de man, die, eer het te laat is, Hem als Koning erkent, voor Hem wenscht te leven, en voor Hem wenscht te sterven'.

Eeuwigheid²¹⁹

Naar aanleiding van een verhaal over een jongen die in Londen per abuis in een grafkelder was ingesloten, drukt de auteur zijn lezers op het hart ernstig rekening te houden met de eeuwigheid. De

²¹⁶ Breukelen 1898 – Traktaat nr. 275. In *De Bazuin* (XXXIV no. 31, 30 juli 1886) is een artikel van Kropveld gepubliceerd onder de titel 'Hamer en spijker', dat overeenstemt met het traktaat. Het blijkt overgenomen te zijn uit het *Doet(inchems) Weekbl(ad)*.

²¹⁷ Breukelen 1898 – Traktaat nr. 276.

²¹⁸ Breukelen 1898 – Traktaat nr. 277.

²¹⁹ Breukelen 1898 – Traktaat nr. 278.

jongen had voor zijn gevoel al een aantal dagen opgesloten gezeten in de grafkelder. Toen hij er echter door zijn vader, die hem had gemist en kennelijk begrepen had waar hij hem moest zoeken, werd uitgehaald, bleek dat hij slechts vijf kwartier in de kelder had gezeten. 'Maar wat moet de eeuwigheid dan niet zijn voor den mensch, die buiten God sterft; de eeuwigheid, waar elke hoop op eenige uitkomst voor immer is afgesneden!' En: 'wat moet de eeuwigheid niet zijn voor hen, die de goederen des heils versmaad, die niet gewild hebben, dat *Christus* Koning over hen zou zijn!'

Kropveld heeft het in dit verband over 'een hel in de hel', namelijk dat er nooit verlossing zal dagen. Eveneens 'een hel in de hel' is 'dat de worm van te laat berouw, en de worm van zelfbeschuldiging tot in eeuwigheid zal knagen'. De lezer moet zich daarom in ernst de vraag stellen: 'Ben ik gered voor de eeuwigheid?' Als het antwoord erop negatief moet zijn, dan wordt de lezer opgeroepen zich te bekeren. Die bekering bestaat uit een voor God 'in de schuld vallen', belijdenis van zonde, smeken om genade, bidden om de afwassing van de zonde door het bloed van de Here Jezus Christus en om een door de Geest geheiligd nieuw leven te mogen leiden. 'Dan komt ge op een nieuwen weg (...) die naar het zalig leven henenleidt'.

Niet „het Christendom”, maar de Christus²²⁰

Kropveld vertelt over een 'Joodsch vrouwtje' dat een halve eeuw eerder 'krachtdadig tot God bekeerd' werd. Na haar doop zei een dominee tegen haar: 'Wel moedertje! zijt ge niet blij dat ge tot het Christendom zijt overgegaan?' De vrouw gaf hem het volgende antwoord: 'O neen, Dominé, daar ben ik volstrekt niet blij mee, want in dat Christendom is veel meer dat mij afstoot, dan aantrekt; maar wel ben ik blij, dat ik door genade tot den Christus ben gebracht, om mijn zonden Hem te belijden en vergeving in Zijn dierbaar bloed te ontvangen'. De schrijver is het er volstrekt mee eens. Dit blijkt wel uit de vele voorbeelden die hij geeft van een falend christendom. Zo noemt hij onder andere de verdeeldheid, de vrijzinnigheid, het naam-christendom, de gruwelen die door christenen in de geschiedenis zijn verricht en verdedigd, of tenminste toestonden of er niets aan deden (bijvoorbeeld de afslachting van honderdduizenden Armeniërs!). Aan het christendom is derhalve voor Joden, noch heidenen of moslims ('Mahomedanen', geen spelfout) iets aantrekkelijks. Van het christendom gaat als zodanig geen invloed uit, maar wel van individuele oprecht vrome christenen. En: 'In dat Christendom schuilt een volk door God van eeuwigheid gekend en bemind, door het bloed van Christus tot Zijn eigendom gekocht, en door Zijn Geest tot Zijn Gemeente geheiligd'.

De lezers wordt gevraagd zich te onderzoeken 'of wij door onze leer en ons leven onzen Christennaam eer of schande aandoen'. 'De Christenheid, zooals wij haar nu aanschouwen, staat dikwijls af; maar de Christus trekt aan; want >>al wat aan Hem is, is gansch begeerlijk, en Zijn gehemelte is enkel zoetigheid''.

De Brand te New-York²²¹

Op 30 juni 1900 brak in de dokken van Hoboken (New York) een enorme brand uit, die in korte tijd honderden levens kostte. De auteur beschrijft beeldend wat er is gebeurd, waarna hij zegt: 'Ontzettend, niet waar? op zulk een wijze te moeten omkomen; (...) zoo geheel onverwachts van den tijd in de eeuwigheid over te moeten gaan'. Als zij Jezus Christus als hun Heiland mochten kennen, dan nog was de wijze waarop zij omkwamen verschrikkelijk, maar 'was hun einde toch vredig'. Toch zullen er ook geweest zijn die nog niet bereid waren te sterven en hoe vreselijk is het dan 'te vallen in de handen van den levenden God'. Ook in dit traktaat worden de lezers opgeroepen zich tot Hem te bekeren en hun heil in Christus te zoeken.

Dat we 'van nature geneigd zijn God en onzen naasten te haten' is bij de brand in New-York ook weer gebleken, toen er waren die eerst betaling eisten voor zij een reddende hand uitstaken. Als de slachtoffers, vanwege de toestand waarin zij zich bevonden, niet konden antwoorden, lieten de 'redders' hen gewoon liggen, ten prooi aan de vlammen of de golven. Daarom moet niemand op zijn deugd of goede voornemens steunen, maar moeten we ons 'als gansch verlorenen voor God Drieënig [neerwerpen]', onze zonde belijden en pleiten op 'genade in het zoenbloed des Kruises'. Dan zullen we genade vinden.

Molochsdienst²²²

Na een inleiding over afgoderij en 'beeldendienst' schildert Kropveld een beeld van de Molochsdienst. Aan Moloch werden kinderen geofferd. Ook Israël heeft zich daaraan bezondigd. Het is daarom een 'onschatbaar voorrecht', 'dat God ons met de waarheid bekend gemaakt, en van zulk een afgoderij verlost heeft. Maar is het dan niet des te treuriger, dat wij dien Molochsdienst op een andere wijze

²²⁰ Breukelen 1901 – Traktaat nr. 325.

²²¹ Breukelen 1901 – Traktaat nr. 326.

²²² Breukelen 1902 – Traktaat nr. 342.

weer hebben ingevoerd?’ Kropveld doelt niet op het letterlijk brengen van kinderooffers, maar vraagt zich hardop af, of, wanneer wij onze kinderen niet opvoeden ‘in de vreeze en vermaning des Heeren’, wij ze dan niet van God aftrekken en aan de duivel, de god van deze eeuw geven. We voeden onze kinderen beschaafd op, maar als wij ze niet wijzen op wat ze voor de eeuwigheid nodig hebben, dan offeren wij ze aan de Moloch. ‘Heeft niet Jehovah, en Jehovah alleen ten volle aanspraak op onze toewijding?’

Er zijn slechts twee wegen: de smalle en de brede weg. Een tussenweg is er niet. Wanneer de kinderen niet opgevoed worden ‘in de vreeze des Heeren’, ‘al zetten wij hen niet tegen God op, al leeren wij hen den naam des Heeren niet misbruiken, en zenden ze naar kermis en komedie niet heen; dit doet er niet toe: vergif dat langzaam werkt, is ook vergif. Juist de indrukken die een jong kind in zich opneemt werken lang na. Daarom zijn een christelijke opvoeding en scholing zo belangrijk.

De wereld, met welke afgod ook, gaat voorbij, ‘maar die de wille Gods doet blijft in der eeuwigheid. En dit is de wille Gods, dat wij, vernieuwd, door de kracht des Heiligen Geestes, gelooven in den Heere Jezus Christus; en wij mitsdien voor den tijd en voor de eeuwigheid aan Hem ons overgeven en in Hem gelukkig zullen zijn’.

„Nog Tijd genoeg!”²²³

Veel mensen stellen steeds maar uit. Hun lievelingswoord is: ‘Nog tijd genoeg!’ Door dit woord zijn al veel mensen teleurgesteld, niet zonder hun schade ‘en hoe vele duizenden zullen er niet zijn, die door dit woord zich bedriegen voor de eeuwigheid’. Er zijn genoeg mensen die vinden, ‘dat er wat met den mensch gebeuren moet, zal het voor de eeuwigheid goed met hem gaan’, maar denken: ‘Nog tijd genoeg!’ Maar wie zegt dat dit waar is? Elke dag kunnen we in de dagbladen lezen dat mensen plotseling ‘het tijdelijke met het eeuwige hebben verwisseld’ en het kan ook ons overkomen. Wij ‘dragen den dood in onze neusgaten’ en weten niet of we de avond nog zullen halen. ‘Ja, eer ge dit traktaatje ten einde hebt gelezen, kan reeds uw stervensuur hebben geslagen’. Het moet als een weldaad worden beschouwd, dat de lezer er via het traktaatje nog aan herinnerd wordt.

In de bijbel komen we voorbeelden tegen van mensen die zich niet bekeerden, ondanks waarschuwingen. Kropveld wijst op de mensen in Noachs dagen en op de inwoners van Sodom en Gomorra. Zo is het de eeuwen door gegaan. De rechterstoel van Christus zal openbaren ‘hoevele tienduizenden zich teleurgesteld zullen zien, omdat zij datgene, wat het eerst moest worden betracht, tot het laatst hebben verschoven’.

De vraag is of de lezers ook onder die duizenden ongelukkigen geteld zullen worden. Opnieuw doet de schrijver daarom een oproep aan de lezers om tot Christus de toevlucht te nemen. Anders wacht ‘de eeuwige duisternis, d.i. de eeuwige rampzaligheid’. De Here Jezus Christus heeft ‘zijn dierbaar bloed laten stroomen’ voor zondaren. ‘Kom slechts als een arme en verdoemeniswaardige in uzelf, om alleen op vrije genade te pleiten’.

„Wie hier binnentreedt, late alle Hoop varen!”²²⁴

Kropveld begint met de voorstelling van Dantes hel uit zijn *De goddelijke comedie* voor zijn lezers te schilderen. Boven de buitenpoort staat geschreven: ‘Wie hier binnentreedt, late alle hoop varen’. Hoewel Dantes gedicht uit zinnebeeldige voorstellingen bestaat, moet dit opschrift in zoverre letterlijk worden opgevat, dat voor de bewoners van de hel inderdaad alle hoop is vervlogen. Er zijn, door de tijd heen, wel steeds mensen geweest ‘die de deur der hope ook voor de helbewoners nog ontsloten hebben’, maar ‘Gods Woord kent (...) zulke droomerijen niet. De bijbel tekent twee wegen, eeuwig wel of eeuwig wee. We moeten bedenken, dat we slechts door eigen schuld verloren gaan. In de hel zal er het eeuwig zelfverwijt zijn, ‘dat wij zalig hebben *kunnen* worden, maar dat wij niet zalig hebben *willen* worden, omdat wij den Christus, die ons op allerlei manier was gepredikt, moedwillig hebben verworpen’.

Levenslange gevangenisstraf is al erg, maar valt in het niet bij het voor eeuwig verloren gaan. Over ‘zulk een ontzettenden toestand’ moet de lezer toch eens ernstig nadenken. En: er is nog een mogelijkheid gered te worden. Daarom: ‘zoek God en leef, zoek Hem in het aangezicht van den Heere Jezus, die gekomen is om te zoeken en zalig te maken, dat verloren was’. In de drie-enige God ligt het eeuwige geluk. Boven de hemelpoort staat ook een opschrift: ‘Wie hier binnentreedt, wordt verzadigd met vreugde voor Gods aangezicht, eeuwig en altoos!’

²²³ Breukelen 1903 – Traktaat nr. 344.

²²⁴ Breukelen 1903 – Traktaat nr. 345.

Geweigerd²²⁵

Iemand ontving eens een brief uit Amerika, waarvoor hij tweeënhalve gulden portokosten moest betalen. De ontvanger vond het wat al te veel en weigerde de brief aan te nemen. Jaren later kwam hij er achter, dat de brief een notariële kennisgeving was. Hij had de nalatenschap van zijn beide broers, een zeer groot vermogen, geërfd. Toen hij dat ontdekte, stelde hij alles in het werk om de erfenis alsnog tot de zijne te maken, maar de rechten waren verjaard.

Het is nog veel erger als we een andere brief weigeren te ontvangen, namelijk de brief van God, 'Zijn eeuwigblijvend Woord, waarin Hij ons bekend heeft gemaakt, wie Hij is in Zichzelf, en wat Hij voor een arm zondaar wil zijn'. In dat Woord wordt ons 'de weg der zaligheid' gewezen en Christus ons gepredikt en dat al meer dan 18 eeuwen! Bovendien: 'die brief is ons gebracht zonder dat hij met een enkele cent porto is bezwaard'. Helaas is de brief toch door tienduizenden geweigerd. Het Woord wordt beschouwd als antiquiteit, of als een brief die fabels en legenden bevat. Anderen hebben voor de brief nog wel een plaatsje, zelfs een ereplaats, maar weigeren de boodschap, die de brief bevat, te geloven. Maar juist daar gaat het om, dat 'den hoofdinhoud van den hier bedoelden brief door het geloof [wordt] omhelsd'. Wie die verwerpt, moet weten hoeveel hij op het spel zet. 'Dan versmaadt ge het hoogste geluk (...) dat voor tijd en eeuwigheid u waarlijk heil kan aanbrengen'. 'Buig daarom onvoorwaardelijk voor het Woord des Heeren u neer; pleit op de beloften, die daarin zoo ruimschoots zijn vervat, en zoek de gemeenschap met God in Christus, naar Wien dat Woord voortdurend heenwijst, en Die er de hoofdinhoud van is'.

„De Gezondheid is de grootste Schat.”²²⁶

Dat hoor je honderden keren zeggen, maar is het ook zo, vraagt Kropveld zich af. Gezondheid is volgens hem inderdaad 'een zeer groote weldaad', maar het is de vraag of het de *grootste* schat is. Hij is het ook niet eens met degenen die zeggen, dat het de grootste *aardse* schat is, want dat is, naar zijn mening, tevredenheid. Er zijn er duizenden geweest, 'die zelfs weken lang aan een smartelijk ziekbed waren gebonden, en toch in een buitengewone mate van tevredenheid zich mochten verheugen; levende in het vaste geloof, dat die krankheid hun niet bij geval, maar van een trouwe Vaderhand hun toegezonden werd'. Er waren er zelfs zo tevreden, dat zij de Here voor hun 'ongesteldheid' zelfs nog konden danken. De grootste schat is 'de vreeze des Heeren', dat God gekend mag worden in zijn heiligheid en rechtvaardigheid, zijn barmhartigheid en genade. Ook al zijn we ziek of kennen we andere 'tegenspoeden', dan geloven we, dat we daar zelf, door de zonde, schuldig aan zijn, maar ook, dat God 'ons nooit boven vermogen zal bezoeken'. Belangrijker is nog, dat we weten mogen, dat aan het lijden eenmaal een einde komt.

De vraag wordt gesteld of de lezer zich reeds heeft leren kennen 'als een arm en verloren zondaar, en den Heere Jezus Christus door het geloof [heeft] leeren omhelzen', want dan alleen hebben we het eeuwige leven. En het eeuwige leven is 'den grootsten schat, die maar denkbaar is'. 'Wie echter de Zoon ongehoorzaam is, zal het leven niet zien, maar de toorn Gods blijft op hem'.

„Ziet, Hij komt!”²²⁷

Een traktaat over de wederkomst van Christus. 'Hebt gij nu voor de komst van dien Heiligen en Rechtvaardigen niet te vreezen? Of wandelt ge nog zeker en gerust op uw eigen weg, alsof niet het minste gevaar te duchten was?' Misschien denkt de lezer: 'Ik heb den tijd nog wel om over deze dingen ernstig na te denken, de Heiland is in deze vervlogen 1900 jaren niet gekomen, Hij zal nog wel langer uitblijven, indien er van een komen ooit sprake zal zijn?' De lezer moet zich niet in slaap laten wiegen en zo zichzelf misleiden. We dienen bereid te zijn voor de dag des Heren. 'Dezelfde Christus, Wien bij zijn komst op de wolken niemand kan ontvlieden, is thans een volkomen Zaligmaker voor allen, die tot Hem de toevlucht nemen'. Wie 'door het geloof met Jezus vereenigd, en alzoo in het bloed, hetwelk door dien Heiland is gestort, met God Drieëinig bevredigd is' behoeft voor de dag des Heren niet te vrezen.

„Hora ruit!”²²⁸

Hora ruit, de tijd vliegt heen, ooit gesproken door een heiden. Een wijs woord. De 'voortvliedenden tijd' hebben wij goed te besteden. Juist aan het adres van de Epicureeërs, die als ideaal 'Laat ons eten en drinken, want morgen sterven wij!' hadden, was het goed gesproken. De meesten stoorden zich er

²²⁵ Breukelen 1903 – Traktaat nr. 347.

²²⁶ Breukelen 1903 – Traktaat nr. 349.

²²⁷ Breukelen 1903 – Traktaat nr. 350.

²²⁸ Breukelen 1904 – Traktaat nr. 360. In mijn bezit bevindt zich een kopie van het manuscript, dat in het *Utrechts Archief* wordt bewaard.

niet aan, anderen vonden in dit woord een aansporing om het er in het korte leven goed van te nemen.

Kropveld meent, dat er nu veel christenen zijn die precies zo denken als de heidenen die twee- of drieduizend jaar eerder leefden. Er zijn zoveel gedoopten, die nooit eens denken over de kortstondigheid van het leven en wat het sterven betekent. Maar beter nog dan naar het woord van de heiden te luisteren is naar het Woord te horen. Kropveld citeert Psalm 103: 15 en 16, Jacobus 4: 14, Psalm 90: 12 en Psalm 39: 5. De wereld 'met alles wat zij heeft en geeft, [kan] ons onmogelijk verzadigen'. Als dat beseft wordt, 'dan is Christus en Zijn gerechtigheid dierbaar en onmisbaar geworden; weshalve het bloed dat Hij voor arme zondaren heeft willen storten, door ons ter reiniging van al onze overtredingen wordt ingeroepen'. Ons leven wordt dan een voorbereiding op het toekomende. De jaren mogen dan voortrollen, 'geen nood, elk jaar brengt ons dan nader aan de ruste, die de Heere voor Zijn volk heeft bereid'. Hij eindigt met een lied: 'Hoe dichter ik nader / aan 't huis van mijn Vader, / hoe sterker ik hijg / naar de eeuwige woning, / het feest van mijn kroning / en 't eind van den krijg'.

„Let op uw Einde!”²²⁹

De titel van dit traktaat is gelijk aan de naam van een begrafenisvereniging. Daarmee heeft die vereniging op het oog, om de mensen op te roepen de nodige voorzorgen te nemen voor hun begrafenis. Daarover wil de auteur het echter niet hebben. Hij wijst er op, dat rekenschap gegeven moet worden van het einde van een mensenleven, van het sterven.

Drink geen Jenever!²³⁰

De titel van dit traktaatje zegt genoeg. Na een aantal voorbeelden die duidelijk maken waarom het drinken van jenever ongeluk brengt, zegt de auteur: 'Wilt ge echter dezen gevaarlijken weg niet bewandelen, wilt ge vrede hebben met God, zegen bij uw arbeid, rust in uw huis, vreugde van uw kinderen' enzovoorts, 'bid God dan om genade, dat Hij een diepen afkeer tegen alles wat sterkedrank is in uw ziel plante'. Kortom: laat je niet verleiden (zie Mattheüs 5: 29,30).

Blindheid²³¹

Allereerst schildert Kropveld 'hoe diep ongelukkig' de mens is, 'die van zijn gezicht is beroofd!' Er mogen dan voorzieningen voor blinden zijn en een 'voelbaar alfabeth', 'toch blijven zij voorwerpen van diep medelijden, weshalve zij, evenals doofstommen, idioten, en andere minder bevoorrechten, ten volle aanspraak hebben op onze christelijke belangstelling'.

De blinden worden door Kropveld inderdaad als voorwerp beschouwd, als hij ze gebruikt (of misbruikt) om vervolgens te schrijven over geestelijke blindheid. Geestelijke blinden zijn veel ongelukkiger 'dan zij, die hun natuurlijk gezicht moeten derven'. Geestelijk blind zijn zij, die niet zien, 'dat we dood zijn door zonden en misdaden', die als de rijke jongeling bouwen 'op onze ingebeelde deugden' en met de farizeeër de Here danken, 'dat we niet zijn als andere mensen'. Geestelijk blinden zien met andere woorden hun tekorten niet, maar zij missen ook het zicht op 'de heerlijke deugden des Heeren zoals die ter zaligheid moeten worden gekend'. Geestelijk blinden zien ook niets 'van de kortstondigheid van het leven' en zijn ook blind 'voor het gewicht van den toekomenden toorn'.

Deze blindheid moet behalve gekend worden bij het licht van de Geest ook worden 'betreurd met een innig leedwezen', waardoor 'om vergeving in het dierbare bloed van Christus moet worden gesmeekt, en gebeden, dat Hij door de vingers Zijns Geestes onze blinde zielsoogen moge openen'.

Bij de Heiland, die de ware 'Medicijnmeester' is, is genezing ('oogenzalf') te vinden. De lezer wordt ernstig aangeraden om, wanneer hij tot de ontdekking komt ook zelf nog blind te zijn, tot Christus te vluchten, Hem de zonde te belijden en Hem te smeken 'om vergeving van erf- en dadelijke zonden'. Hij bidde met de dichter van psalm 119: 'Ontdek mijn oogen, dat ik aanschouwe de wonderen van Uw Wet'. De lezer mag weten, dat Christus, die zei: 'Wie tot Mij komt, zal Ik geenszins uitwerpen', zich aan zijn belofte houdt. Haaste hij zich daarom tot Hem, 'bij Wien is vroolijkheid en licht voor alle oprechte harten'.

„Hoe zullen wij ontvlieden?”²³²

Het betreft een traktaat naar aanleiding van Hebreeë 2: 3a: 'Hoe zullen wij ontvlieden, indien wij op zo grote zaligheid geen acht nemen?' (Statenvertaling). In de eerste plaats gaat Kropveld in op de 'grote zaligheid'. De zaligheid is zo groot, 'omdat de voornaamste heilsbeloften vervuld waren, de

²²⁹ Breukelen 1904 – Traktaat nr. 361.

²³⁰ Breukelen 1904 – Traktaat nr. 363.

²³¹ Breukelen 1910 – Traktaat nr. 465.

²³² Breukelen 1911 – Traktaat nr. 477.

Christus verschenen, de Heilige Geest uitgestort was, en het heil, dat door Christus was verworven, nooit naar waarde besproken of geschat kan worden'. Waar wij in het gewone leven zo precies letten op de dingen die daarin gebeuren, is het helaas niet zo, dat wij ook op de grote zaligheid acht geven. Dit betekent, dat wij de 'Majesteit' beledigen en er bestaat 'geen snooder zonde' dan het heil te verwerpen, 'dan geen acht te nemen op de groote zaligheid, die van 's Heeren wege ons wordt gepredikt'. Voor wie de 'heilgoederen' verwerpt 'is geen ontvlieden mogelijk'.

In de tweede plaats gaat Kropveld in op de vraag: 'Wat ontvlieden?' Daarmee wordt bedoeld: 'hoe zullen wij de rechtvaardige vergelding, den heiligen toorn Gods ontvlieden?' Het antwoord luidt: 'dat zal niet mogelijk zijn'. Op deze aarde kunnen wij onze straf nog wel eens ontlopen, maar dan 'zal er geen plekske ter wereld wezen, waar het oog van Gods wrekende gerechtigheid ons niet ziet'. Juist voor degenen die de zaligheid is verkondigd, en dus bevoorrecht zijn, zal, wanneer er geen acht op gegeven werd, de straf 'buitengewoon zwaar wezen', ja 'niet de minste verlichting zal dan worden bespeurd'. En om het allemaal nog klemmender te maken schrijft hij vervolgens: 'De helft is ons niet aangezegd van hetgeen zoowel ervaren zal worden door hen, die op zoo groote zaligheid geen acht geven, als door de zulken, die naar de stem des Heeren hebben geluisterd'.

Tenslotte komt hij met een ernstige aansporing om, wanneer Christus nog niet door een waar geloof als de Zaligmaker omhelsd mocht zijn, er over na te denken, 'hoe gij den toekomenden toorn zult ontvlieden'. We kunnen wel in de naam van de drie-enige God gedoopt zijn en belijdenis van het geloof hebben gedaan, maar toch op de zaligheid geen acht geven. 'Wacht dan toch niet langer, indien ge uw oor naar de rede des Heeren nog niet hebt geneigd; sluimert niet langer, waar de afgrond reeds gaapt, en ga toch den eeuwig dood niet tegemoet, waar het eeuwige leven u om niet wordt aangeboden. Werpt u neer aan de voeten van den barmhartigen Heiland, die gezegd heeft, dat wie tot Hem komt, niet zal worden uitgeworpen'.

Ontvangen en Geven²³³

Een traktaat naar aanleiding van de spreuk *Donati donamus*: begiftigd geven wij. Deze wordt direct toegepast op de weldaden die wij van de Here hebben ontvangen. 'Is het niet, alsof daarmee beleden wordt, dat, nu de Heere Zijn zegeningen uit genade ons geschonken heeft, men zich gedrongen voelt om Hem van Zijn goederen te dienen?' De vraag is of wij, die door Hem 'begiftigd' zijn, ook hebben gegeven. Het belangrijkste is dat wij onszelf aan Hem geven, want 'als Schepper en Bonds-God beide heeft Hij een onvervreemdbaar recht op ons, en eischt daarom ons op om Hem in geest en waarheid te dienen'. Wij moeten, aldus Kropveld, laten blijken, 'dat hetgeen wij belijden ook door ons wordt beleefd'.

De eene Zonde baart de andere²³⁴

Kropveld geeft allereerst een bericht door uit de *Nieuwe Rotterdammer Courant* van 26 augustus 1910 over een moordaanslag, gepleegd door een vrouw die in concubinaat leefde met een man. Uit dit bericht wordt duidelijk, dat de ene zonde de andere voortbrengt. Het begon met die van hoererij (het samenwonen van de vrouw met een man) en eindigde met een steekpartij.

Bij dit bericht geeft hij enige bijbelse voorbeelden: Kaïn en Abel, de broers van Jozef, David, de farizeeën en de schriftgeleerden in hun conflict met Jezus. Wij moeten rekening houden met de macht van de zonde. Daarom: 'haat en vliedt toch de zonde zooveel in u is; haat ze, onder welke verleidelijke gedaante zij zich ook aan u vertoont; haat ze omdat God ze haat en omdat zij naar lichaam en ziel, voor tijd en eeuwigheid ongelukkig maakt. Haat ze niet het minst omdat ze God onteert en omdat de Heere Jezus zoo bitter voor haar heeft moeten lijden'.

Overigens moeten we, willen we echt tegen de zonde kunnen strijden, wedergeboren mensen zijn. Dan kennen wij onze zwakheid en zullen we hulp en de kracht van de Heilige Geest inroepen en die ook ontvangen. Dat wil niet zeggen, dat we dan nooit meer in zonde vallen, 'maar dan staan we ook uit de zonde weer op; dan kunnen we niet meer in haar leven, al leeft zij dan nog in ons'.

Zijt gij bereid te Sterven?²³⁵

Een hoogst belangrijke vraag, meent de auteur. Dit zou immers wel eens ons laatste levensjaar kunnen zijn. De dood wenkt ieder uur. En het is waar: 'Jongen *kunnen* sterven, maar ouden *moeten* sterven'. En: 'als we *moeten* sterven, zullen we dan ook *kunnen* sterven?'

Het gaat om de vraag: 'zijn wij met God verzoend door den dood van Zijn Zoon?' Als we in onze 'natuurstaat' voortleven, verkeren we in 'den meest hachelijke toestand'. Hij waarschuwt de lezers ervoor onbekeerd te sterven. Zelfs al zouden we onberispelijk leven, 'dan zullen we ondervinden, dat

²³³ Breukelen 1911 – Traktaat nr. 478.

²³⁴ Breukelen 1911 – Traktaat nr. 479.

²³⁵ Breukelen 1911 – Traktaat nr. 481.

wij op onze braafheid niet kunnen steunen, omdat, naar het Woord des Heeren, onze beste werken zijn als een wegwerpelijk kleet'. Als dat beseft wordt, zal het ons tot 'waarachtige schuldbekentenis' brengen 'en ons vergeving doen vragen in het bloed van den Heere Jezus, die voor arme zondaren aan het kruis is gestorven, en den Heiligen Geest voor hen verworven heeft'. Wanneer we 'gemeenschap' aan dat bloed hebben, dan zijn wij bereid te sterven en is de dood 'niet meer voor ons een koning der verschrikking, maar een bode des vredes'.

De Roepstem ter Bekeering²³⁶

De Here komt met de eis om ons te bekeren. Hij heeft het Woord aan ons gegeven en het verbond der genade met ons opgericht. De meeste van de lezers zijn uit 'christenouders' geboren en gedoopt, maar velen 'leiden een leven erger dan vele heidenen doen'. Wie zijn zonden niet heeft betreurd en beleden, die geen verzoening gezocht en gevonden heeft in het bloed van de Here Jezus, die is diep ongelukkig. Wij verdienen de hemel niet door goede werken, hoezeer die ook nodig zijn (namelijk als vrucht van een nieuw leven, als bewijs van de oprechtheid van de bekering), de hemel is gekocht door het lijden en sterven van de Here Jezus. 'Vlucht dan tot dien Christus, indien ge 't nog nimmer hebt gedaan, zooals het ter zaligheid geschieden moet'.

Geen Tranen meer!²³⁷

Er worden heel wat tranen geschreid, maar het is een voorrecht te weten, dat er eenmaal geen tranen meer zullen zijn (zie Openbaring 21: 4). 'Omdat Christus tranen gestort heeft over des menschen afval van God, ja met sterke roeping en tranen Gode Zijn Vader zich geofferd heeft, daarom zullen allen, die door Golgotha's offer de hemelpoort hoopen in te gaan, ervaren, dat alle smart en rouw is weggevloden, en dat eeuwige vreugde op hun hoofd zal wezen'. Of ook de lezer in die vreugde mag delen hangt ervan af, of hij of zij zichzelf heeft leren kennen 'als een vreemdeling op aarde, die, met den dichter van den 119en Psalm heeft leeren bidden: „Verberg Uw geboden voor mij niet”'. Het gaat erom dat wij 'vergeving hebben leeren afsmeeken in het dierbaar bloed van Christus', zo niet, dan komen we 'in een plaats waar weening en knersing der tanden zal zijn'.

„Ach, het zijn maar Paarlen!”²³⁸

Het onderwerp van dit traktaat wordt ingeleid door een verhaaltje over een Arabier, die in de woestijn door honger en dorst werd gekweld. Op zijn tocht ontdekte hij een mooie tas, waarin hij hoopte een tros dadels of een fles water te vinden. Helaas, hij vond slechts sieraden. Hij wierp ze weg 'met den kreet der wanhoop: „Ach, het zijn maar paarlen!”'.

De conclusie uit dit voorbeeld is, dat aardse schatten lichamelijke honger en dorst niet kunnen bevredigen en nog minder 'kunnen zij onze behoeften voor de eeuwigheid vervullen'. Zonder God zijn we 'nameloos arm'. Het gaat om de vreze des Heren, om het brood des levens. Wie in Christus gelooft 'is reeds in dit leven gelukkig, en die zal eens de stad worden binnengeleid, wier twaalf poorten twaalf paarlen zijn, en wier straten van zuiver goud, gelijk doorluchtig glas, met harpgetokkel zullen worden betreden'. '...en God Drieëenig zal de rijkdom van al haar inwoners zijn'.

„Groot is de Diana der Efézeren!”²³⁹

Een traktaat naar aanleiding van Handelingen 19: 23-25. Demétrius, de zilversmid van Efeze, verdiende goud aan de verkoop van zilveren tempeltjes van Diana. Hij ziet, 'door de prediking van een doodeenvoudigen Jood', zijn handel in het water vallen. Demétrius zet het volk aan tot het, twee uur lang, scanderen van de leus 'Groot is de Diana der Efézeren; groot is de Diana der Efézeren'. In de huidige tijd is dat roepen, volgens de auteur, nog niet opgehouden. Hij ziet dat in de 'neutrale openbare school', die enorm wordt gepropageerd. Hij ziet dat in de vaccinatiedwang en in de 'Vergunning' (tot het schenken van alcoholica). Het is ieders roeping, zegt Kropveld, 'met alle geoorloofde middelen, zooveel mogelijk mede te werken, dat genoemde afgoden steeds minder hulde worde gebracht'. Bovendien moet worden beseft, dat wij geroepen zijn om de kinderen niet zogenaamd neutraal onderwijs te geven, en dat de kinderen opgevoed moeten worden 'in de leering en vermaning des Heeren'. Verder hebben we tegen overheidsbemoeiing die het geweten raakt te getuigen en te bidden en moet de 'drankzonde' bestreden worden.

²³⁶ Breukelen 1911 – Traktaat nr. 491.

²³⁷ Breukelen 1913 – Traktaat nr. 568.

²³⁸ Breukelen 1913 – Traktaat nr. 569.

²³⁹ Breukelen 1913 – Traktaat nr. 570.

„Vandaag geen Zalm.”²⁴⁰

Het traktaat begint met een verhaal over een koopman uit Hamburg, die zijn gasten op zalm wilde onthalen. Hij kon echter moeilijk aan zalm komen, tot hij uiteindelijk een visser tegenkwam die hem een zalm voor vijftig mark wilde verkopen. Hoewel de koopman rijk was vond hij deze prijs veel te hoog. Uiteindelijk stond er geen zalm op het menu. Op tafel liet hij echter wel een toegedekte schotel zetten, die op zeker moment door de gastheer werd geopend. In plaats van zalm lagen er goudstukken in. De koopman vertelde zijn ervaring met de visser én dat hij de vijftig mark voor een arm gezin had besteed. De gasten vonden dat geweldig en legden ook geld in de schotel. Er werd zo driehonderd mark ingezameld.

Conclusie: liefde maakt vindingrijk en zoekt zichzelf niet. De auteur hoopt, ‘dat we uit dit verhaal leren, ons niet door de zelfzucht, maar door den drang der christelijke liefde tot betoon van barmhartigheid te laten leiden’. God heeft ons alle dingen gegeven om daar ‘rijkelijk’ van te genieten, maar wij moeten onze aardse goederen ‘niet aan allerlei doellooze en nuttelooze dingen uit (...) geven’, maar besteden in de dienst van Gods koninkrijk. ‘Omdat een dubbeltje slechts één keer kan worden uitgegeven, dient wel ten eerste de vraag overwogen, of door het besparen van niet volstrekt noodzakelijke uitgaven ook armoede gelenigd, of de zendingsarbeid gesteund kan worden. Stonden we bij deze vraag meer stil, onze broeders Penningmeesters zouden niet zoo dikwerf over tekorten behoeven te klagen; en we zouden toonen het woord des Heeren goed te hebben begrepen, waar Hij zegt: „Ik wil barmhartigheid en geen offerande!”’

Het Gebed van Dr. Heim²⁴¹

Dr Heim was een beroemd geneesheer in Berlijn, schrijft Kropveld, die zeer zwaar werd getroffen door het faillissement van een koopmanshuis.²⁴² Aan een vriend, die hem vroeg hoe het met hem was, vertelde hij hoe hij zich toen voelde: ontstemd, nors tegenover zijn patiënten, bedroefd. ‘Het geld was weg, en met het geld onze vrede’. Maar ook vertelde hij, dat hij zijn toevlucht tot God had genomen. God zei hem, dat Hij hem rijk gezegend had. ‘Jaren lang heb ik u vergund met het geld te beuzelen, dat ge nu verloren hebt. Wees nu geen dwaas, Heim! murmureer niet langer; maar wees goedsmoeds en neem met blijdschap uw beroep weer ter hand.’ Heim beloofde het te doen en alles ging weer goed. Kropveld concludeert eruit, dat een kind van God, hoe zwaar beproefd ook, door Gods kracht zelfs het zwaarste kruis kan dragen en een christen zelfs rijk kan zijn in zijn armoede. De lezer moet zichzelf onderzoeken of hij God in Jezus Christus heeft leren kennen, of ‘nog enkel op het aardse en vergankelijke steunt’, want hij kan zich maar één maal ‘voor de eeuwigheid bedriegen’.

De Antithese²⁴³

In dit traktaat gaat het vooral over de tegenstelling geloof – ongeloof. Kropveld noemt het dé tegenstelling. Deze tegenstelling werkt overal in door. In gedachten, woorden, het huiselijk, maatschappelijk en staatkundige leven.

Er is geen terrein, dat niet doortrokken moet zijn ‘met de beginselen van het Rijk, waarvan Jezus Koning is’. Dat Jezus Koning is blijkt uit het antwoord van Jezus op Pilatus’ vraag: ‘Zijt Gij dan een Koning?’. Bovendien heeft Jezus gezegd: ‘Mij is gegeven alle macht in hemel en op aarde’. Wie het Koningschap van Jezus niet erkent, ‘stelt de souvereiniteit, de opperhoogheid, van den mensch tegenover de souvereiniteit van God, geheel overeenkomstig het leugendogma van Satan: „Gij zult als God wezen”’. Daaruit komt de politieke antithese voort. Kropveld geeft er vervolgens een aantal voorbeelden van.

Hij noemt de antithese een historisch verschijnsel, dat bijna even oud is als de mensheid, en de hele wereldgeschiedenis beheerst. En hoewel het christendom in Europa ‘triumfeert’, zal in zijn boezem ‘de antithese scherper dan ooit naar voren’ komen. Hij wijst op de ‘afval’ die er aan gaat komen, waardoor de geest van de antichrist kan binnendringen, zo goed als de “paganistische factoren” al bij de afvallige christenvolken’ konden indringen.²⁴⁴ Door de Franse revolutie heeft bovendien het

²⁴⁰ Breukelen 1913 – Traktaat nr. 576.

²⁴¹ Breukelen 1913 – Traktaat nr. 577.

²⁴² Het betreft hier Ernst Ludwig Heim (1747-1834). Dat hij inderdaad beroemd was blijkt ondermeer uit de volgende zaken: hij was ereburger van de stad (sinds 1822), in 1984 werd er een postzegel van hem uitgebracht, er is een ziekenhuis naar hem genoemd, alsmede een school en verscheidene straten. Op de begraafplaats van de Jeruzalems- en Nieuwe Kerkgemeente bevindt zich een eregraf. ‘Dr. Heim war einer der Begründer der modernen Medizin, führte die Pockenschutzimpfung ein und behandelte jährlich tausende Arme unentgeltlich’, vermeldt Wikipedia. Zie: http://de.wikipedia.org/wiki/Liste_der_Ehrenb%C3%BCrger_von_Berlin en <http://www.epoque-napoleon.de/pages/bio/heim.htm>

²⁴³ Breukelen 1913 – Traktaat nr. 578.

²⁴⁴ ‘Paganistische factoren’: ik neem aan dat Kropveld hier doelt op heidense invloeden. Tegenwoordig is paganisme een verzamelnaam voor hekserij, occultisme, natuurreligie etc.

'antichristelijke ongeloofsbeginfel' allerlei levensterreinen voor zich opgeëist. Daarom: *'tegen de revolutie: Het Evangelie'*.²⁴⁵

²⁴⁵ De 'leus' *'tegen de revolutie: Het Evangelie'* is afkomstig van mr. G. Groen van Prinsterer (1801 - 1876). Kropveld noemt de naam van Groen van Prinsterer overigens niet.

BIJLAGE 2

Eliëzer Kropveld en zijn overige geschriften voor het Traktaatgenootschap 'Filippus'

De lezer treft hieronder een beschrijving aan van de boekjes die Kropveld schreef voor Traktaatgenootschap 'Filippus'. Ik doe dat, zoals ook de traktaten werden beschreven, in chronologische volgorde.

Ellende en Verlossing²⁴⁶

In dit boekje wil Kropveld 'de diepste armoede', de 'deerniswaardige toestand' van de mens blootleggen. Moedwillig is de mens van zijn Maker afgeweken en daarom des doods schuldig. De mens is zo diep gevallen, dat hij nooit uit eigen beweging tot God zal terugkeren. Door de zonde is hij een hater van God geworden.

God is echter niet verplicht om 'zijn wederspannigen vijand verzoening en vrede aan te bieden'. Bovendien: niet één van zijn 'Goddelijke deugden' mocht geschonden worden. Hij was te heilig om zich met onheiligen in te laten. De schrijver wijst als voorbeeld op wat er op de Grote Verzoendag gebeurde. Niet het hele volk, maar slechts de hogepriester mocht tot God naderen. En zelfs deze middelaar moest dan eerst verzoening doen voor hem en zijn huis 'door middel van stieren- en bokkenbloed'. 'De heiligheid Gods [stond] als een muur des afscheidsels tusschen God en den zondaar'. Maar ook de rechtvaardigheid van God stond niet toe de mens te verlossen, 'zonder dat de straf, die op de zonde was gedreigd, werd gedragen'.

Onder de 'oude bedeling' kon geen verzoening tussen God en de zondaar tot stand worden gebracht, tenzij de dood tussenbeide trad en daarom stelde Hij de offerdienst in. De offeraar moest zijn hand op het offerdier leggen om daarmee aan te geven: 'Den dood, waaraan dit dier zal worden prijsgegeven, heb ik mij waardig gemaakt; door de genade mijns Gods draag ik echter mijn schuld en zonde schaduwwachtig op dit dier over, hetwelk daardoor schuldig wordt voor God, en dientengevolge aan den dood moet worden overgegeven; want zonder bloedstorting geschiedt er geene vergeving'.

De straf moest worden gedragen. En dat doet Christus, 'de tweede persoon in het goddelijk wezen' als 'Borg en Middelaar'. Door Hem is het mogelijk, dat een mens weer tot God kan naderen, want in Christus is de zondaar geheiligd. Door Hem is immers aan de rechtvaardigheid van God voldaan.

De vraag die overblijft is, hoe een mens aan die tussenkomst van Christus deel krijgt. Kropveld wijst erop dat een uiterlijke belijdenis niet voldoende is. Een mens moet wedergeboren worden, want alleen zo 'krijgen we deel aan de kruisverdiensten des Heilands, en daalt de vrede Gods op ons neder'. Zo worden we met Christus verenigd, wat een vreugde geeft voor dit leven, maar nog veel meer 'aan gindsche zijde van het graf', waar de drie-enige God aanschouwd mag worden.

De lezer wordt opgeroepen zich ernstig af te vragen of hij al in Christus gerechtvaardigd is. Zo niet, dat hij dan bidde, dat Gods genade in hem verheerlijkt mag worden. De Geest zal dan het hart verlichten, waardoor hij zijn ellende zal leren kennen, en de weg van de verlossing zal leren aanbidden en bewonderen. 'Hoor derhalve aandachtig naar den Heere en uwe ziel zal zich in vettigheid verlustigen'.

De zegen eener vrijmoedige belijdenis. Een bladzijde uit de geschiedenis van een soldaat²⁴⁷

Dit boekje verhaalt van een 'jongeling' die in 1869 als milicien, ofwel als dienstplichtige in het leger moest dienen. Deze soldaat, die bij de eerste 'oproeping' op de vraag naar zijn godsdienst fier antwoordde: 'Christelijk Afscheiden', was een vrome jongen. Hij werd in eerste instantie door zijn meerdere gepest, maar omdat hij van zijn christelijke principes niet afweek en hij steeds eerlijk voor zijn geloof uitkwam, won hij steeds meer respect en waardering. Hij mocht ervaren, 'dat de Heere waarheid heeft gesproken, toen Hij zeide dat wie Hem eert, ook weer geëerd zal worden'.

Het verhaal wordt verteld om de lezer te leren 'om ten allen tijde en onder alle omstandigheden God te dienen, Zijn eer boven alles te beminnen, en ons als een trouwe discipel of discipelin van Koning Jezus te openbaren'. Het kan moeilijk zijn om voor je geloof en je principes uit te komen, maar 'spot en hoon' zullen spoedig plaatsmaken voor 'achting en toegevendheid'. De auteur waarschuwt tegen 'Farizeeusch schijnheiligheid'.

Als er wordt beweerd, dat een soldaat of zeeman 'den Heere niet kan vreezen', wijst de auteur op de geschiedenis, die iets anders bewijst. God kan altijd en in verschillende beroepen worden gediend.

²⁴⁶ Breukelen 1881 – boekje XV.

²⁴⁷ Breukelen 1881 – boekje XXIII.

Hoe het Doekele ging op het feest van den „Tram.”²⁴⁸

Op 5 oktober 1880 werd in D. (Dokkum?) een feest gehouden ter gelegenheid van de ingebruikname van een tram. Een drietal 'jongelingen' ging er ook heen. Eén van de drie was 'lid eener Christelijke Jongelingsvereeniging' en 'volstrekt niet gewoon dergelijke feestjes bij te wonen. De beide anderen echter deden veelal met de wereld mee'.

In D. aangekomen ontdekten ze dat het feest opgeluisterd werd door 'Mastklimmen, Ringrijden, Paarden-Tentoonstelling, en meer andere vermakelijkheden'. Het lid van de 'Jongelingsvereeniging', Doekele genaamd, vraagt zich af wat het verschil is met de kermis. 'Ook hier wordt gedanst en gedronken, gevloekt, en alle ijdelheid en lichtzinnigheid als om strijd bedreven!' Hij begon te begrijpen dat hij 'voor het Tramfeestgenoegen zoomin den Heere Jezus om een zegen durfde bidden, als voor het vermaak, 't welk op de kermis wordt genoten'. Kortom: zijn geweten spreekt. Als hij in de stad dan ook nog een kennis tegenkomt, die daar woont en evenals hij lid is van een jongelingsvereniging, die zegt dat hij hem hier niet had verwacht, is zijn vreugde 'voor goed vergald'. 'Hij begon in te zien, dat hij, indien hij dit feest verder bleef bijwonen, den vrede zijns gemoeds zou moeten missen, dat hij den Heere Jezus verloochende en den Heiligen Geest bedroefde'. Hij besloot daarom direct naar huis terug te keren. 's Avonds bezocht hij de catechisatie, waar hij zich beter thuis voelde dan op het 'Tramway-feest'.

Kropveld is van mening, dat je alleen naar die gelegenheden mag gaan die betrekking hebben op, of bevorderlijk zijn aan de dienst des Heren. De lezers moeten hun geluk en genot niet zoeken in de wereld, maar in de dienst van 'Koning Jezus'. Bovendien moeten zij zich afvragen: 'Wie zijn uwe kameraden?' Wie bidt: 'Leid ons niet in verzoeking', moet er ook op toezien, 'dat hij niet de verzoeking in den mond loope of den arm reike'. Zoek liever 'gezelschap bij het jonge of oude volk, dat den Heere belijdt'.

Het doel van Christus' komst op aarde²⁴⁹

Christus kwam, volgens de auteur, op aarde 'om te zoeken en zalig te maken dat verloren was'. Zo staat het in het verhaal over Zacheüs (Lucas 19). Deze geschiedenis wordt door Kropveld behandeld. Verloren was niets minder dan het hele mensdom, de hele wereld; 'want geheel die wereld was verdoemelijk voor God'. Wie we ook zijn en hoe we er ook aan toe zijn, 'wij zijn van nature verloren voor God'.

Maar Jezus 'begeeft zich ter plaatse waar het verlorene moet worden gezocht'. Steeds en zolang mogelijk heeft Hij gezocht, totdat hij door de mensen uitgeworpen werd, 'maar ook tevens alles volbracht had wat geschieden moest om den zondaar te behouden'. Het is niet een gemakkelijke zaak geweest om het verlorene 'te zaligen'. Daarin mogen we Christus' ondoorgrondelijke liefde zien en het geeft 'stof tot bewondering en eeuwige aanbidding!'

Het boekje is een lofzang op Christus' liefdedaad. 'Wij, vijanden van God; wij, gevloekte bannelingen uit een verloren paradijs; wij, snoode rebellen tegen de hoogste Majesteit, worden door God gezocht en door God gevonden; worden van al onze zonden bevrijd, en met eeuwige goedertierenheden gekroond'. Voor deze grote genade komen we woorden en dankbaarheid tekort.

Dat Christus kwam om te zoeken en zalig te maken, dat verloren was noemt de auteur de hoofdinhoud van het evangelie en de hoofdgedachte van de prediking van de apostelen. Dat moet ook de hoofdinhoud van de hedendaagse preken zijn. 'Alle geknoei en alle geknutsel van on- en van overgereformeerd wordt door deze uitspraak des Heeren geoordeeld'.

Het gaat erom, dat we de waarheid ervan niet slechts met de mond belijden, maar geloven met het hart. Doen we dat niet, dan zullen we, als we voor God moeten verschijnen, 'ervaren, dat wij niet te vergeefs ons afgewend hebben van den Zaligmaker, die ons onder Zijne vleugelen heeft willen vergaderen, maar naar wiens stemme wij niet hebben willen luisteren'. (Een ingewikkelde zin, waarmee Kropveld bedoelt, dat wie niet werkelijk gelooft verloren gaat.) Daarom: 'tot dien Zaligmaker, o zondaar! nu dan nog gevluht'.

De dood op de planken²⁵⁰

Kropveld begint dit boekje met een artikel uit de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van zondag 30 oktober 1892. Daarin wordt verteld, dat in de Michael-schouwburg te Sint-Petersburg de beroemde toneelspeler P.M. Swobodin op het toneel is gestorven. Swobodin speelde een oude ambtenaar die dringend geld nodig had. Hij vindt een pakket waarop geschreven staat: 'Bevattende 60,000 roebels'. Hij is krankzinnig van vreugde, maar het blijkt een flauwe grap te zijn. Een grap die de ambtenaar niet

²⁴⁸ Breukelen 1883 – boekje XXXIV.

²⁴⁹ Breukelen 1887 – boekje LXII.

²⁵⁰ Breukelen 1893 – boekje LXXXV.

kan geloven. De acteur speelde zijn rol tot het einde van het vierde bedrijf. Als het vijfde moet beginnen, wordt het publiek meegedeeld, dat Swobodin plotseling ziek is geworden en zijn rol door een ander overgenomen wordt. Swobodin is dan echter al overleden. Maar het spel en de muziek gaan door.

‘Ziedaar mijn waarde lezer of lezeres! een klein bewijs van hetgeen de schouwburg oplevert; de schouwburg, door het >>denkend deel der natie” zoo hoog geroemd en immer voorgesteld als de plaats >>waar de zin voor het ware en goede, voor het schoone en edele wordt aangekweekt”, ja waar zelfs >>de aandrift voor hooger leven wordt opgewekt”. Is ’t niet ontzettend; is ’t niet om te schreien’.

Kropveld waarschuwt zijn lezers om toch niet naar ‘de komedie’ te gaan (‘Ja, gij tergt den Heere, als gij de komedie bezoekt’) en rekent af met de gedachte dat toneel schoon, edel en goed is. Zeker is ook dat ‘het ware’ er niet door bevorderd wordt, want het is ‘van den beginne tot het einde toe met leugen doorvlochten’.

De auteur vindt het opmerkelijk, dat God ‘menigmaal zijn heilig ongenoegen over deze plaatsen der ijdelheid heeft geopenbaard’. Hij denkt dan onder anderen aan de vele branden, die in de laatste tien jaar in schouwburgen, verspreid over alle werelddelen, zijn uitgebroken, maar ook aan wat Swobodin overkwam. Ook las hij in de krant van 1 november 1892 dat een zangeres van een operagezelschap, op het moment dat zij in het stuk dood moest neervallen, ook werkelijk dood neer viel. Zijn conclusie: ‘God laat zich niet bespotten’.

De lezer mag overigens nooit denken: ‘als ik niet naar de komedie ga, dan is het goed’. Goed is het pas als een mens waarachtig tot God is bekeerd, dat wil zeggen zijn zonde heeft leren kennen en daar verzoening voor gevonden heeft ‘in het dierbare bloed des kruises’. ‘Eerst *dan* is het goed, als gij niet slechts de zonde in de komedie, maar de zonden in uw eigen hart hebt leeren betreuren; als gij door den Heiligen Geest vernieuwd en van een kind des toorns, gelijk wij allen van nature zijn, in een kind van God zijt herschapen’. Dan zoekt een mens zijn genot niet meer in de schouwburg, maar in God. Kropveld eindigt zijn boekje met een vers van Lodenstein:

Och dat aller menschen tongen
Aller Englen zang, o Heer!
Zamenstemden, zamen zongen
Eeuwig tot uw’ lof en eer!
Zonder einde geeft uw lof,
Jezus! ons de rijkste stof:
Trek tot U ons hart naar boven,
Dat w’U eeuwig lieven, loven.²⁵¹

„Dat heeft de Schouwburg gedaan!” naar eene ware geschiedenis²⁵²

Het gaat hier om een dramatisch verhaal dat zich afspeelt in Noord-Duitsland. Over een dominee, Werner, op een klein eiland, die zeer gekant is tegen de schouwburg of het theater. Aan het einde van zijn leven gekomen – hoewel niet eens oud heeft het leven veel van zijn krachten gevraagd – laat hij zijn leven eens de revue passeren. Ooit, in zijn studententijd, was hij verloofd geweest met Inge. Ze waren samen erg gelukkig geweest, totdat Inge een tijdje in de stad bij twee tantes had doorgebracht. De tantes vonden dat ze eens kennis moest maken met het stadsleven en de voorrechten daaraan verbonden. Ook moest ze het theater maar eens grondig leren kennen. En: ‘Schrede voor schrede kwam Inge verder op den weg der wereldsche beschaving’. Enige tijd later ging Werner naar de stad om Inge de vreugdevolle boodschap te brengen, dat hij een benoeming had als predikant. Toen hij zei waar hij predikant zou worden, antwoordde Inge: ‘Gij zult toch niet van mij vergen, dat ik *daarheen* u volg!’ Inge zou te zeer de wereldse genoegens missen. En hoe Werner ook sprak over de gevaren van de schouwburg, zij wilde zich deze genoegens niet laten ontnemen. Het resultaat was, dat de verlovingsverbroken werd en Werner alleen naar het kleine eiland trok om daar zijn intrek te nemen in de pastorie.

Jaren later zocht op het kleine eiland een vrouw naar ds Werner. Het was stil en verlaten op het eiland. Eindelijk vond ze een ‘stokoud moedertje’ die haar vertelde: ‘Alles is naar de pastorie, wij

²⁵¹ Het betreft een couplet uit Lodensteins *Heerlijkheyds loff*. Jodocus van Lodenstein (1620-1677) was predikant en dichter en een vertegenwoordiger van de Nadere Reformatie. ‘De Nadere Reformatie kan men beschouwen als de Nederlandse verschijningsvorm van het internationale Piëtisme van de zeventiende eeuw’, aldus W. van ’t Spijker, ‘De Nadere Reformatie’ in: T. Brienens, K. Exalto e.a., *De Nadere Reformatie. Beschrijving van haar voornaamste vertegenwoordigers*, ’s-Gravenhage 1989, p. 5.

²⁵² Alle uitgaven van ‘Filippus’ kwamen uit Breukelen, dit boekje is echter door P.J. Milborn te Nijmegen uitgegeven, ook ontbreekt het nummer van dit boekje. Het verscheen in 1894. Het betreft hier een door Kropveld verzorgde vertaling, door hem voorzien van verklarende voetnoten. Het slot is - vermoed ik - door Kropveld zelf geschreven.

begraven vandaag onzen Herder en Leeraar'. Het was Inge. Nog net kon ze de overledene zien. Ze strompelde mee in de begrafenisstoet. Toen ze de aardkluiten op de kist hoorde ploffen 'stiet zij een gillend geschreeuw uit, en zonk neer'. Inge kwam in een 'krankzinnigengesticht' terecht. Haar leven en dat van Werner was verwoest... door de schouwburg.

Het verhaal spreekt voor zich. Toch wordt het nog afgesloten met waarschuwingen tegen de schouwburg. De 'Drieëenigen en volzaligen God' geeft meer vreugde 'dan alle schouwburgen der wereld en dan alle ijdelheid saâm in staat is te geven'.

Op het sterfbed²⁵³

'Kent gij, mijn waarde vriend of vriendin! gewichtiger oogenblik, dan dat, waarin de mensch op zijn uiterste ligt, in de noodzakelijkheid om uit dit leven in de eeuwigheid over te gaan? En hebt gij er ooit ernstig over nagedacht dat deze ontzagelijke ure eenmaal ook voor U zal aanbreken?' De eerste regels van dit boekje zetten direct de toon. Het boekje is één oproep om zich nú te bekeren, want het kan zomaar te laat zijn. Vreselijk is het om zonder God te leven en zonder God te sterven: 'door God zult gij worden gevonnisd, en veroordeeld tot de plaatse der pijniging, waar weening zal zijn en knersing der tanden'. Maar het is genade, dat de lezer zich nog in het land der levenden bevindt en 'dat de Heere tot zijn dienst U nog roept, aan het heil uwer onsterfelijke ziel nog werkt'. De tijd van de genade moet hij niet 'nutteloos' voorbij laten gaan. 'Val daarom dien Rechter nu nog te voet; leer Hem om de genade aanroepen, die Hij in zijn woord beloofd, en in den Heiligen Doop beteekend en verzegeld heeft'. Er is genade door Christus verworven. Om die genade moet de lezer bidden, zodat hij door de Heilige Geest zijn verloren toestand leert kennen en tot de Drie-enige God zijn toevlucht neemt. God zal zich dan als de Redder laten kennen. En voor allen, 'dien den HEERE *Jezus Christus* door het geloof hebben leeren omhelzen, is na den dood het leven bereid'.

Het ware geluk²⁵⁴

Elk mens zoekt naar geluk. De een zoekt het in wijsheid, een ander in het jagen naar eer, weer een ander in geld en goed, maar 'de wereld, met alles wat zij heeft en geeft, is niet in staat het ware geluk aan te brengen'. Dat wordt ons wel wijs gemaakt, in het bijzonder door Satan, 'maar het is ijdelder dan de ijdelheid zelf'.

In de St. Laurenskerk te Neurenberg is een beeld uitgehouwen, dat 'Mevrouw wereld' voorstelt. Het ziet er prachtig en heerlijk uit, maar de achterzijde is 'een halfvergaan geraamte, waarin een slangengebroid zich genesteld heeft'. Zo is eveneens het beeld van de wereld: 'zij baart niets dan den dood'. En dat is gekomen door de zondeval. Daardoor kan niets wat de wereld ons biedt uiteindelijk gelukkig maken. Het ware geluk is slechts te vinden bij Hem die zei: 'Komt herwaarts tot mij, allen die vermoeid en belast zijt, en ik zal u ruste geven' (Mattheüs 11: 28). Wie het ware geluk gevonden heeft, kan het leven én de dood aan. Kijk maar naar de martelaren, 'bewust van het groote geluk dat zij bezaten, en gesterkt door hun God, [konden zij] de felste smarten doorstaan'. Gewezen wordt op de martelaren onder Nero en op Juliano te Val[?]adolid.²⁵⁵

Ook vertelt hij van een student die in kringen van 'Nihilisten en Anarchisten' terechtgekomen was en daar op een zeker moment uit wilde stappen. Dit werd echter als verraad beschouwd. Een studente, eveneens lid van de 'Nihilistenclub' heeft hem toen op zekere dag onverwacht een fles salpeterzuur in het gezicht geslingerd, waardoor zijn gezicht 'een onherkenbare vleeschklomp' was geworden. Hij overleefde de tragische gebeurtenis wel, maar moest later worden opgenomen in een kliniek voor blinden. In de kliniek ontmoette hij een zekere Russische overste, Paschkoff genaamd, 'een man die om des Heeren wil eer en aanzien, rijkdom en vaderland verlaten heeft, en nu onvermoeid bezig is in het werk der christelijke barmhartigheid'.²⁵⁶ Die ontmoeting leidde ertoe, dat hem in geestelijke zin de ogen werden geopend. Dat hij zijn gezicht verloren had, was hem tot zegen geworden. Zonder die gebeurtenis zou hij, 'menschelijk gesproken', Jezus nooit gevonden hebben.

Tot slot wordt de lezer opgeroepen zich af te vragen: 'Heb ik het ware geluk reeds gevonden, of mis ik het nog?' In de Zoon vinden we het geluk, dat de wereld ons niet kan geven.

„Ik heb op u gewacht.”²⁵⁷

Een leraar (predikant) hoorde eens iemand zich vreselijk schuldig maken aan het derde gebod. De volgende morgen wachtte hij de man, toen hij naar zijn werk ging, op en zei: 'Mijn vriend! ik heb op u

²⁵³ Breukelen 1898 – boekje CXII.

²⁵⁴ Breukelen 1898 – boekje CXIX.

²⁵⁵ Ik heb niet kunnen achterhalen wie deze Spaanse martelaar was. Volgens Kropveld besteedde hij ruim 300 jaar geleden de brandstapel.

²⁵⁶ Over deze man vond ik op het internet: 'Oberst Basilius von Paschkoff, ein sehr begüterter Mann, der mehrere Bergwerke im Ural sein Eigen nannte und durch seine Schrulle sehr bekannt war'. <http://de.wikipedia.org/wiki/Johannesschl%C3%B6ssl>

²⁵⁷ Breukelen 1900 – boekje CXXXIII.

gewacht'. De man meende dat er een vergissing in het spel was, want hij kende de leraar niet. Deze had zich echter niet vergist en zei: 'Dat kan zijn, toch heb ik u gisteravond hooren bidden'. Dat had hij al jaren niet gedaan, zei de man. 'En toch hebt gij gebeden, gij hebt God gevraagd, dat Hij u blind maken en voor eeuwig verdoemen zou, en hoe diep ongelukkig zoudt ge thans zijn, indien God uw gebed eens had verhoord'. Deze ontmoeting maakte, dat de man de 'godsdiensstofening' trouw ging bijwonen 'en door den zegen des Heeren weldra tot kennis der waarheid kwam'.

Kropveld gebruikt dit voorbeeld om te laten zien, dat het een voorrecht is, 'wanneer wij getrouw zijn in het bestraffen en vermanen'. Op bezwaren van zijn lezers heeft hij gerekend: het ontbreken van vrijmoedigheid of van tact. Wanneer wij God erom bidden, zullen we onze mond maar wijd open behoeven te doen en Hij zal ons mild en overvloedig geven wat we nodig hebben. Bovendien: hebben zij die menen 'tact' te missen, 'het wel eens beproefd, welke gaven God u dienaangaande heeft verleend?'

De schrijver geeft ook een aantal handreikingen. 'Vraag b.v. aan een vloeker: >>of zijn moeder hem dat heeft geleerd;" >>of dat altijd zijn morgen- of avondgebed is;" >> of hij werkelijk meent wat hij daar heeft gebeden;" >>hoe het wel zou zijn, als God zijn gebed eens verhoorde." Ook kan hem eenvoudig worden gevraagd, >>waarom hij toch den Naam des Heeren ijdel gebruikt;" >>of hem dat voordeel aanbrengt," enz.' Daarbij moeten we de ander goed laten voelen, dat we ons absoluut niet boven de ander verheffen, maar ons op grond van het Woord des Heren geroepen weten, 'op het bewandelen van verkeerde wegen, en mitsdien op het uiten van Godonteerende taal opmerkzaam te maken'. Het maakt dan niet uit of ze ons voor 'fijne' of 'domper' uitschelden. De reformatoren, Paulus en Mozes en in het bijzonder Jezus hebben wel grotere smaadheden moeten ondervinden.

'Het betaamt ons medelijden te hebben met onze blinde natuurgenoeten; en inzonderheid behooren wij te toonen, dat de eer des Heeren ons boven alles dierbaar is'.

Kropveld sluit af met een gedicht van Beets ('de grijze dichter'), waarvan de laatste regels luiden:

Een vloeker zal mijn vriend niet wezen,
Ik kan niet dulden, wie **U** hoont.

Advertentie van een eerlijken Kroeghouder²⁵⁸

Het gaat hier om een boekje waarin gewaarschuwd wordt tegen het alcoholgebruik. Als een slijter de mensen niet om de tuin wil leiden zou hij er eerlijk voor moeten uitkomen, dat – in taal van vandaag – drank meer kapot maakt dan je lief is. Hij geeft er een tweetal, cynische, voorbeelden van. Het tweede neem ik integraal over:

>>Aan allen, die hun ziel en lichaam willen verwoesten.

Ondergeteekende heeft met *vergunning* der Hooge Overheid een *tapperij* geopend in de *Helsteeg* en verzoekt de gunst van allen, roomsch of protestant, orthodox of modern, >>nette menschen" of jolige klanten, huisvaders of kwajongens om 't even, die hun goede geld besteden voor borreltjes, zóó kunstig getrokken uit kostbaar graan, dat alle voedingskracht verloren ging. Deze kroeg zal zijn een echte kweekplaats van zeden, naar Habakuk 2: 15.²⁵⁹

Haar uithangbord vertoont den dood, een troep volks voortjagende naar de gevangenis, den lombard, het ziekenhuis, het bordeel – en het kerkhof. Aan de andere zijde staat een engel met een vlammend zwaard en een bazuin, waaruit de letteren komen I Cor. 6: 15, maar niemand luistert er naar.²⁶⁰

Ondergeteekende belooft, dat hij zijn best doen zal om rijk te worden ten koste van uw beurs, uw huiselijk geluk en de rust uwer ziel. Ook, dat hij uw zonen zal leeren drinken, den ernst des levens verachten en de ondeugd beminnen. Weinige lessen zullen voldoende zijn.

Aanbevelend,

JUDAS ZONDERGEWETEN."

Kropveld citeert een hoogleraar die 'de gevolgen van den Alcohol' beschrijft. Zelf geeft hij vele voorbeelden waaruit duidelijk wordt hoe destructief de alcoholconsumptie kan werken. Als God ons 'door genade' afkerig van alcohol heeft gemaakt, 'dan mogen we niet zwijgen; dan is >>getuigen en redden" onze dure en heilige roeping'.

²⁵⁸ Breukelen 1900 – boekje CXXXVI.

²⁵⁹ Habakuk 2: 15 (SV): Wee dien, die zijn naaste te drinken geeft, gij, die uw wijnfles daarbij voegt, en ook dronken maakt, opdat gij hun naaktheden aanschouwt.

²⁶⁰ I Corinthiërs 6: 15 (SV): Weet gij niet, dat uw lichamen leden van Christus zijn? Zal ik dan de leden van Christus nemen, en maken ze leden ener hoer? Dat zij verre.

De bijbel vermaant ons in allerlei toonaarden, dat we 'niet zullen wandelen in brasserijen en dronkenschappen' en 'niet zullen dronken worden van wijn', ja, 'dat geen dronkaard het Koninkrijk Gods zal beërven'. De dronkaard wacht de hel, eeuwige wroeging. Daarom worden de dronkaards opgeroepen om de waarschuwingen niet in de wind te slaan. Zij moeten echter niets in eigen kracht ondernemen, maar 'vorm uw voornemens in de kracht des Heeren'. Laten zij hun toevlucht tot God nemen en bij Hem om vergeving smeken. Christus heeft zijn bloed voor overtreders 'laten stromen'.

Overigens heeft niemand reden om uit de hoogte op aan drank verslaafden neer te zien 'nademaal de zaden ook van deze zonde in ons aller hart liggen' en het genade is, als we voor deze zonde zijn bewaard. Bovendien: 'wie meent te staan, zie toe dat hij niet valle'.

Het boekje wordt besloten met een roerend gedichtje over een dochtertje dat haar vader, op de stoep van een herberg, aan zijn jas trekt en smeekt: 'Och vader, kom meê!'

Hoor toch de bee van het kind dat u smeekt;
Klinkt haar stemmetje zacht niet en teer?
Uw hart waar van steen, als de bee het niet breekt:
Kom Vader, en drink toch nooit meer.

Het Gebed na de Leer van den Catechismus²⁶¹

Kropveld veronderstelt dat de Gereformeerde liturgische formulieren wel bekend zijn, maar dat er maar weinigen zijn die ook 'Christelijke gebeden, die in de vergadering der geloovigen en elders gebruikt worden' kennen. Hij noemt dat een 'diep bedroevend verschijnsel' en voert een pleidooi om deze formuliergebeden toch geregeld te gebruiken. Hier vestigt hij de aandacht op het 'Gebed na de leer van den Catechismus'.

In de eerste plaats treft hem de beknoptheid ervan, in de tweede plaats ook de blijmoedigheid, waaruit hij leert dat we een dankgebed ook echt met dankzegging moeten beginnen. Tenslotte waardeert hij het gebed 'wegens *den helderen geloofsblik* dien het openbaart'. Daarbij denkt hij in de eerste plaats aan de erkenning die in het gebed wordt uitgesproken, 'dat God niet alleen ons, maar ook onze kleine kinderen in Zijn verbond opgenomen heeft'. De Gereformeerde vaders maakten 'geen onderscheid tusschen hen en hun zaad'. Daaruit blijkt dat zij Gods belofte – 'Ik ben uw God en de God van uw zaad' – goed hebben begrepen. Dit komt ook tot uiting als er staat: 'Wij bidden U, vermeerder in hen Uw genade, dat zij in Christus Uw Zone altijd toenemen en wassen, totdat zij hun volkomen mannelijken ouderdom in alle wijsheid en gerechtigheid erlangen'. Met andere woorden: er wordt gevraagd, dat de kinderen 'zich als trouwe kinderen des Verbonds openbaren mogen'. Er moet ook een opwassen in de genade zijn en dat moet de Here schenken.

Het gebed maakt ook duidelijk dat de Gereformeerden de Schrift goed hebben begrepen als zij de Here danken 'dat Hij Zijn lof volmaakt uit den mond der kleine kinderen' (waarbij gedacht wordt aan Psalm 8: 3). Hier wordt niet gedoeld op een buitengewone werking van de Heilige Geest, maar gaat het erom, dat kinderen 'voorwerpen van Gods bijzondere zorg en goedertierenheid' zijn, waardoor 'nog veel meer dan door de hemelen en het uitspansel, de lof des Heeren [wordt] verkondigd'.

Verder wijst Kropveld op het belang de kinderen in de leer van de waarheid te onderwijzen, zoals ook beloofd werd bij de doop. Het gebed verliest dit ook niet uit het oog. En tenslotte geeft dit gebed goed de wijze aan waarop de Here gewoonlijk werkt: 'mede door de Godzaligheid van de kinderen des Verbonds [wordt] het rijk des satans verstoord en mitsdien het Koninkrijk des Heeren gebouwd'.

Nu de auteur de schoonheid van het gebed heeft laten zien, roept hij zijn lezers op het toch niet als 'een stuk antiquiteit' te beschouwen, maar om het te gebruiken en naar de inhoud ervan te staan. Zo tonen we dat we de verbondsl eer 'enigszins' verstaan.

Tot slot wijst de schrijver erop, dat de doop niet zaligmaakt, maar alleen de wedergeboorte, die door Gods Geest wordt gewerkt. 'Daarom moeten onze kinderen evenzeer worden herinnerd aan hun doodstaat en doomschuld in Adam als aan hetgeen God hun in den Heere Christus heeft toegezegd'.

Ziekbedsbekeeringen²⁶²

In dit boekje waarschuwt Kropveld tegen de zogenaamde 'ziekbedsbekeeringen'. Hij ontkent niet, dat het mogelijk is op het ziek- of sterfbed bekeerd te worden (zie bijvoorbeeld de moordenaar aan het kruis), maar er wordt vaak op zogenaamde 'droggronden' gebouwd. Het is 'uiterst gevaarlijk om werkzaamheden, die op het ziekbed plaats vinden, voor echte munt te houden; want zulke werkzaamheden zijn dikwerf gebleken niets anders te zijn dan een morgenwolk en een vroegkomende dauw'. Het gebeurt dan ook nogal eens, dat mensen op hun ziekbed 'een taal hebben gesproken, die iedereen verbaasde, en vele vromen tot blijdschap en dankzegging hebben gestemd, maar dat de

²⁶¹ Breukelen 1902 – boekje CLII.

²⁶² Breukelen 1902 – boekje CLV.

kenteekenen van zaligmakende verandering flauwer werden, naarmate de beterschap naar het lichaam toenam, en er ten slotte hoegenaamd niets van is overgebleven'. Kropveld citeert, om dit te ondersteunen, Comrie, die er in zijn *ABC des geloofs* een sprekend voorbeeld van geeft.²⁶³

Laat niemand denken, waarschuwt Kropveld: 'Ik heb op mijn ziekbed iets ondervonden, en nu ben ik voor den dood niet meer bevreesd'. Pas wanneer die ervaring wordt gevolgd door een 'leven des gebeds en der zelfopoffering', een dagelijkse omgang met God en een niet aflatende strijd tegen de zonde, 'alleen dan, zeg ik, mogen we uit hetgeen in onze ziekte is gebeurd, troost putten voor ons hart'.

Overigens is het veel beter om het niet op een ziekbed aan te laten komen. Het zou heel wel kunnen dat we plotseling door 'den sikkels des doods' worden gevelde. Bovendien, wanneer er wel sprake van een ziekbed is, dan hebben we vaak zoveel met ons lichaam te stellen, dat we 'te suf en te lusteloos zijn om aan de dingen der eeuwigheid te denken'. Maar waarom de bekering eigenlijk uit te stellen?, vraagt Kropveld zich af. De dienst des Heren is niet een last! We moeten ons haasten 'om Hem nederig te voet te vallen', want het is gelukkiger 'wanneer we in den morgenstond van ons leven, met frissche, met ongebroken krachten Hem dienen', dan ziek, zwak, oud of afgeleefd. En wanneer we dan toch ziek worden, zullen we er geen berouw van hebben Hem in gezonde dagen te hebben gezocht en gediend.

Schapen en bokken²⁶⁴

Allereerst is het de auteur opgevallen, dat de bijbel vaak beelden gebruikt die aan de natuur ontleend zijn. Dit is niet zo vreemd, als bedacht wordt, dat Israël vooral moest leven van de landbouw en de veeteelt. Het Israël van nu is vooral een 'handeldrijvend volk'.

In de bijbel komt van al die beelden uit de natuur het schaap het meest voor. In hoofdstukken als Ezechiël 34 en Johannes 10 zelfs meerdere malen. Mattheüs 25: 31-34 en 41, 46 vindt Kropveld een merkwaardige beeldspraak. Het gaat hier om het scheiden van de schapen en de bokken. Het schaap is vooral het beeld 'der zachtheid en volgzzaamheid' (vgl. Jesaja 53: 7). 'De bok daarentegen is het beeld van eigennut, stugheid en geilheid; zoodat in deze twee beelden eenerzijds het volgen van Jezus, en anderzijds het wandelen op eigen gekozen paden zeer juist geteekend is'. Onder 'bokken' moet overigens 'geiten' worden verstaan. Er wordt in Mattheüs 25 niet een onderscheid tussen schapen (ooien) en rammen gemaakt, maar tussen schapen en bokken. Waarom men van 'bokken' spreekt in plaats van 'geiten' is, omdat 'geheel de diersoort niet naar het wijfje, maar naar het mannetje genoemd' wordt. Vandaar dat men nooit spreekt van een 'geitenwagen', 'maar hoort men steeds van een bokkenwagen spreken, al is er ook een geit voor gespannen'. Zij graasden samen met de schapen op dezelfde weide. Maar wanneer zij naar de stal of de kooi gaan, dan scheidt de herder de schapen van de bokken. Zo zal het ook gaan op de oordeelsdag. Tot die tijd zijn ze gemengd, zoals ook het onkruid opgroeit tussen de tarwe. Die scheiding, dat oordeel is niet aan ons, maar aan God. Hij maakt uit wie wel en wie geen kind van God is. Voor de één is de oordeelsdag een dag van verrassing, van geluk en voor de ander is die dag 'schrikwekkend', waarop een 'ontzettende ballingschap, waaraan nimmer een einde zal komen' zal intreden.

De scheiding vindt plaats onder mensen 'die onder hetzelfde Evangelie hebben geleefd, met denzelfden Doop waren geteekend, dezelfde uitnoodiging tot de goederen des heils ontvangen hadden, en die op dezelfde weide werden gehoed'. Derhalve moet ernstig de vraag overwogen worden, of wij tot de schapen, dan wel tot de bokken behoren. En wie voor het 'schrikwekkend oordeel' nog vreezen moet, vluchte daarom tot de volheid van Gods genade, belijde zijn afval van- en zijn opstand tegen den Heere in oprechtheid voor Hem, die de harten kent en de nieren proeft, en zoeken verzoening in het bloed van den Heere Jezus Christus'. 'Wie een schaap van Zijn kudde is geworden, die mag met den man naar Gods harte jubelen: De Heere is mijn Herder...' (Psalm 23).

De Invloed van het zaligmakend Geloof²⁶⁵

Het gaat hier om de publicatie van een brief van de 'beroemde Engelsche predikant John Newton, die als jongeling een zeer losbandig leven heeft geleid, maar door Gods genade tot bekeering kwam'.²⁶⁶ Deze bekering kwam uit in 'een nauwgezeten levenswandel en in een getrouwe prediking der waarheid'.

²⁶³ A. Comrie (1706-1774) was een Schots/Nederlands predikant en een late vertegenwoordiger van de Nadere Reformatie. Zijn *Het A.B.C. des Geloofs of Verhandeling van de benamingen des Saligmaakenden Geloofs volgens de letteren van het alphabet*, verscheen voor het eerst in 1739.

²⁶⁴ Breukelen 1903 – boekje CLIX.

²⁶⁵ Breukelen 1906 – boekje CLXXIII.

²⁶⁶ John Newton (1725-1807) diende als kapitein op een slavenschip. Nadat hij tot bekering was gekomen werd hij predikant in de Anglicaanse kerk. Een selectie van zijn brieven is onder de titel *De stem van het hart* (vertaling J. de Jager) in 2006 uitgegeven bij gebr. Koster te Barneveld. Newton schreef ook liederen, waaronder het bekende: 'Amazing grace'.

Kropveld ziet in zijn tijd veel 'wereldgelijkvormigheid', die zich uit in taal, kleding en manieren. Wie de Here mag kennen worde door de brief van Newton aangespoord 'om te jagen naar de heiligmaking, zonder welke niemand den Heere zal zien'. Niet iedereen die 'Heere, Heere!' roept zal het Koninkrijk binnengaan, 'maar alleen hij, die doet den wil des Vaders, die in de hemelen is'.

Een bestendig Gevaar. De Propaganda der Mormonen²⁶⁷

Hoewel dit boekje op naam van Kropveld staat is het een 'overdruk' van een publicatie in *De Middernachtzending*, het orgaan van de Nederlandsche Middernachtzending-Vereeniging, die door Kropveld wordt ingeleid. Kropveld is bezorgd over de onkunde van veel jonge meisjes en vrouwen (!), die door de propaganda van de Kerk van Jezus Christus van de Heiligen der Laatste Dagen, ofwel de Mormonen, worden meegesleept.²⁶⁸ Vandaar deze publicatie, waar ik – omdat die niet is geschreven door Kropveld – verder aan voorbij ga.

De Antithese²⁶⁹

God heeft zelf, zegt de auteur, de antithese gegeven. 'Zoolang de mensch nog in den staat der rechtheid verkeerde, d.i. in den toestand, waarin God hem had geschapen, was er alleen „These“, d.w.z. was er slechts één lijn, waarlangs de mensch zich bewoog'. Alles wat de mens toen deed was in overeenstemming met de wil van God. Na de zondeval bewoog de mens zich ook in één lijn, maar dat was de lijn van ongehoorzaamheid aan God. Zo gezien heeft de mens 'een Antithese in het leven geroepen; want hij heeft zich tegen God gesteld'. God heeft de gevallen mens echter opgezocht en wilde hem 'herstellen'. Door te zeggen: 'Ik zal vijandschap zetten tussen u en deze vrouw, en tussen uw zaad en tussen haar zaad; datzelve zal u de kop vermorzelen, en gij zult het de verzenen vermorzelen' (Genesis 3: 15) heeft God de (heilige) oorlog verklaard 'aan de valsche verhouding, waarin de mensch zich had geplaatst'. Dit is de antithese.

Vanuit de bijbel en de (kerk)geschiedenis worden voorbeelden aangegeven waaruit blijkt, 'dat nu eenmaal een tweederlei volk op aarde is'. De antithese wordt ook gezien in de tegenstellingen: licht-duisternis, smalle en brede weg en hemel en hel. Uit de laatste tegenstelling blijkt, dat de antithese zich doorzet in de eeuwigheid.

De lezer wordt gevraagd de Heilige Geest te bidden de ogen te openen voor de grote tegenstellingen, 'opdat gij het onderscheid moogt leeren kennen tusschen dood en leven, tusschen zonde en genade, tusschen Christus en Belial, en alzoo tusschen eeuwige behoudenis en den eeuwigen dood'. En in het einde 'zal de Antithese voor aller oog openbaar worden en door aller mond worden erkend. Dan zal het eene deel der menschheid verworpen zijn en in de buitenste duisternis; maar zal ook het andere deel aanzitten met Abraham, Izak en Jakob aan de Bruiloft des Lams'. Het boekje wordt besloten met Psalm 37: 19 (berijming 1773).

Zonde – Schuld – Straf²⁷⁰

De schrijver wijst in dit boekje op de onverbrekelijkheid van de trits 'zonde-schuld-straf', omdat de Here dat tot Adam en Eva heeft gezegd: 'Ten dage dat gij daarvan (n.l. van den verboden boom) eet, zult gij den dood sterven'. God is heilig en rechtvaardig en kan de overtreding van zijn heilig gebod niet straffeloos laten. Als het gebod wordt overtreden is er sprake van schuld, schuld die gestraft moet worden. Toen Adam en Eva toch aten van de verboden vrucht kon de straf daarom niet uitblijven. Die straf werd weliswaar gedeeltelijk uitgesteld (Adam en Eva zijn niet direct gestorven), maar de geestelijke dood, dat wil zeggen 'de scheiding van Gods zalige gemeenschap en de wroeging in de consciëntie' was er onmiddellijk. Het verband tussen zonde, schuld en straf zal tot in eeuwigheid blijven bestaan. Omdat God meestal niet op heterdaad straft, wordt het verband door ons vaak niet gezien, maar het is er daarom nog wel.

Kropveld keert zich tegen degenen die zonde geen zonde, maar een zwakheid noemen. Dit gaat in tegen het Woord en is een leugen van Satan, die ten verderve voert. God ziet de zonde ook niet door de vingers. Hij is zeker barmhartig en genadig, 'maar God is ook rechtvaardig; daarom eischt Zijn

²⁶⁷ Breukelen 1906 – boekje CLXXVII.

²⁶⁸ Vreemd is het om te lezen dat de propaganda van de Mormonen vooral onder jonge meisjes en vrouwen zo aanslaat. Waarschijnlijk is deze constatering gebaseerd op de contacten die de Middernachtzending-Vereeniging had door hun arbeid onder deze bevolkingsgroep. De vereniging (opgericht in 1888 en als rechtspersoon erkend in 1890) stelde zich tot taak de zonde der onthouding te bestrijden (in de eerste plaats onder de mannen) en hielp via zogenaamde consultatiebureaus ook verstoten en hulpbehoevende vrouwen en meisjes en ongehuwde moeders. Het blad *De Middernachtzending* verscheen van september 1892 tot december 1931. Zie: J. Bosch, 'Middernachtzending', in: *Christelijke Encyclopaedie*, Kampen s.a. en *Bibliografie van Nederlandse Protestantse Periodieken* (BNPP) op www.hdc.vu.nl/BNPP.

²⁶⁹ Breukelen 1910 – boekje CXCIX. NB. in 1913 verscheen van Kropvelds hand ook een traktaatje onder dezelfde titel.

²⁷⁰ Breukelen 1911 – boekje CCI.

gerechtigheid, dat de zonde, welke tegen de allerhoogste Majesteit Gods bedreven is, ook met de hoogste, dat is, met de eeuwige straf, aan lichaam en ziel gestraft worde'.²⁷¹

De zonde moeten we als zonde leren kennen en voor het aangezicht van God belijden. Dan zullen we de straf ook kunnen billijken. We komen dan 'onder het recht Gods', 'maar dan komt er ook een kermen om – en een pleiten op genade'. Maar dan mogen we ook op zijn barmhartigheid en goedheid rekenen.

Op het verband tussen zonde, schuld en straf moet steeds weer gewezen worden, ook in de opvoeding van de kinderen. Zij zijn immers 'in zonde ontvangen en geboren' en daarom 'strafschuldig voor God'. Maar ook voor hen, evenals voor de volwassenen heeft Christus zijn bloed laten vloeien.

Het Purimfeest²⁷²

Dit boekje bestaat uit twee delen. In het eerste beschrijft hij uitvoerig (en adequaat) het ontstaan van het Purimfeest en wel – dat kan eigenlijk niet anders – aan de hand van het bijbelboekje Esther. In het tweede deel gaat hij in op de vraag wat de geschiedenis van Esther ons leert. Dit deel is het meest interessant.

In de eerste plaats leert het Purimfeest (lees: de geschiedenis die in Esther beschreven wordt), '*dat wij in geheel deze geschiedenis de leiding van Gods voorzienigheid zeer klaar kunnen opmerken*'.

In de tweede plaats, '*dat de Heere waakt en zorgt, dat Zijn Kerk niet van de aarde wordt uitgeroeid*'. Stel dat het wel gebeurd zou zijn! 'Die Kerk droeg immers (...) den Messias in haar schoot; ware zij nu uitgeroeid, dan zou die Messias niet hebben kunnen geboren worden, zou er nooit verlossing en zaligheid hebben kunnen dagen, en zouden Gods beloftenissen wel haar vervulling missen'.

In de derde plaats leert deze geschiedenis ons, '*dat hoe donker ooit Gods weg moog wezen, Hij toch neerziet op degenen, die Hem vreezen, en op Hem bouwen*'.²⁷³ Israëls Wachter sluimert noch slaapt, daarom kan de Kerk moed houden als het rondom haar stormt en dondert, als de vijanden komen en dreigen. Moed houden wanneer soms in 'Christelijke landen' een niet-christelijke regering aan de macht is (de auteur wijst op Frankrijk) – zo'n regering kan de Kerk niet uitroeien. Bovendien: het bloed der martelaren is het zaad van Gods Kerk. En: 'De geschiedenis van Mordechai en Esther heeft ons geleerd, dat de Heere eensklaps het licht uit de duisternis te voorschijn kan roepen'.

Het vierde leerpunt is, '*dat wie een put graaft voor een ander, er zelf wel eens invalt*' ofwel: wie een galg opricht voor een ander, wordt er zelf aan opgehangen. Daaruit kunnen we weer leren, dat we voor een ander nooit het kwade moeten zoeken, 'maar laten we er veel liever naar jagen om, naar het Woord des Heeren, te bedenken alles wat liefelijk is en wel luidt'.

De geschiedenis van Esther en Mordechai leert ten vijfde, '*dat wij ons geloof hebben te toonen uit onze werken*'. Zo treft Kropveld de 'teedere zorg' van Mordechai voor Esther, maar ook zijn 'onwrikbaar geloof' als hij er bij Esther op aandringt, dat wanneer zij de belangen van haar volk niet bij de koning zou bepleiten, 'er dan wel van een andere zijde verlossing zou dagen', waarbij hij ongetwijfeld aan 'Israëls God' dacht. Ook zag Mordechai er de voorzienigheid van God in, dat Esther juist in déze tijd de vrouw van Ahasveros was geworden.

Tenslotte treft het Kropveld, dat hij later, toen hij 'met buitengewone eer gekroond' was, niet tot de heidense godsdienst overging, maar volop Jood bleef. Hij was niet zoals een Franse protestantse koning, die zijn geloof verzaakte en zei: 'Parijs is wel een mis waard!'²⁷⁴ Overigens toonde ook Esther haar geloof door haar werken. Zo roept de koning op haar instigatie een vasten uit, komt ze openlijk voor haar volk op en waagt zij zelfs haar leven voor dat volk. Dat ze met een heidense koning trouwde, wat de Here toch verboden had, valt Esther niet te verwijten, aldus Kropveld. We moeten niet vergeten wat het is onder Oosters despotisme te moeten leven. Het maakt nogal verschil met het leven onder een Westerse constitutionele monarchie. Het maakt ook verschil 'te leven onder de bedeeeling der schaduwen, of onder het licht der vervulling, in de dagen van het Nieuwe Verbond'.

De hele geschiedenis zegt, tenslotte, 'dat, waar God tegen alle menselijke berekening in, de Joden heeft gespaard, en nog geen voleinding met hen heeft gemaakt, wij hierin een wenk des Heeren hebben te zien om onze barmhartigheid jegens hen te betoonen'. Die barmhartigheid bestaat voornamelijk in het prediken van Christus aan de Joden en 'hunner gedurig voor den troon der genade [te] gedenken'.

²⁷¹ Hier citeert Kropveld, zonder het te vermelden, het antwoord op vraag 11 (zondag 4) van de *Heidelbergse Catechismus*.

²⁷² Breukelen 1912 – boekje CCVII. Opmerkelijk is, dat dit en het volgende boekje voorzien is van de auteursnaam: E. Kropveld, Emer. Predikant (te Rotterdam).

²⁷³ Hier wordt vrij geciteerd uit Psalm 73: 1 (berijming 1773).

²⁷⁴ Het betreft hier Hendrik van Navarra (*La.*) of Navarre (*Fr.*) (1553-1610) ofwel Hendrik IV van Frankrijk.

Iets uit de Geschiedenis van den Bijbel²⁷⁵

Vanwege de omvang van dit boek én omdat hierin duidelijk Kropvelds bijbelvisie naar voren komt, geef ik vrij uitvoerig de inhoud van dit boek weer. Het kent een vijftal hoofdstukken:

- I. Hoe de Bijbel is ontstaan;
- II. Hoe hij is bewaard;
- III. Hoe hij is verspreid;
- IV. Hoe hij is begeerd; en
- V. Welken invloed hij heeft uitgeoefend.

I. Het staat voor Kropveld 'en alle belijders der waarheid' vast, dat God de auteur van de bijbel is, evenals dat het een genadegave van God is. God openbaarde zich in de natuur, waarin we zijn macht, majesteit en wijsheid zien, maar niet zijn genade en barmhartigheid, noch de rechte kennis en de diepte van de ellende van een mens. Daartoe gaf God de bijbel.

Dat de bijbel het boek van Gods openbaring is, blijkt onder meer uit de beschrijving van Gods wezen en eigenschappen, uit 'de meedelung van het verleden' (bedoeld wordt, blijkt uit het vervolg, 'welke Zijn besluiten van eeuwigheid zijn geweest' en de schepping van hemel en aarde) en uit de voorspelling van de toekomst (zo werd bijvoorbeeld de verwoesting van Jeruzalem voorspeld, maar ook de verlossing van Israël uit Egypte en de ballingschap en in het bijzonder de voorspelling van wat met de persoon en het werk van Jezus te maken heeft).

We hebben overigens ook te rekenen met het getuigenis van de Heilige Geest in het hart van de gelovigen. Waar God een mens in het hart grijpt, daar krijgt men de bijbel lief en zeggen zij er van harte ja en amen op.

De Here Jezus beriep zich ook steeds op het Oude Testament en Hij beloofde zijn discipelen, dat Gods Geest hen in alle waarheid zou leiden. Het is derhalve duidelijk, dat God de auteur van de bijbel moet zijn. Zelfs iemand als Rousseau moest erkennen, dat de bijbel toch niet 'blootelijk het werk van mensen' kon zijn.

De bijbel vertoont ook een eenheid, want van Genesis 1 tot Openbaring 22 is Christus er in te vinden, 'hetzij in woord of voorbeeld, in schaduw of vervulling'.

Kropveld heeft oog voor, dat de bijbel dan wel een goddelijk boek is, maar dat hij 'langs den middelijken weg tot ons gekomen [is], want de verschillende boeken zijn door Profeten, Apostelen en Evangelisten geschreven'. Ze hebben ook gebruik gemaakt van orale overleveringen, bronnen, documenten. Zo heeft bijvoorbeeld Lucas voor hij met schrijven begon alles nauwkeurig onderzocht.

Het schrijven is ook niet buiten de persoonlijkheid van de schrijvers om gegaan. Zij hebben 'als redelijke en denkende wezens' geschreven. Maar zij waren daarin onfeilbaar, dat wil zeggen, dat zij in hun schrijven niet konden dwalen, want zij werden door de Geest geleid.

Met behulp van citaten uit geschriften van Tertullianus en Bavinck maakt Kropveld aan het eind van dit hoofdstuk nog duidelijk hoe de verschillende boeken tot één bijbel zijn geworden, dus als canon werden vastgesteld. Hij dateert het einde van het canoniseringsproces tegen het midden van de vierde eeuw.

II. Voor de bewaring van het Woord heeft de Here in de eerste plaats 'zijn Oud Volk' gebruikt. Weliswaar lieten zij zich vaak aan de inhoud van het Woord niets gelegen liggen, maar voor het Boek als zodanig hebben zij wel veel zorg aan de dag gelegd. Zij hebben zelfs geteld hoe vaak de verschillende letters er in voorkomen, in totaal 815.140 letters. Het zegt ons, dat men het Boek ongeschonden wilde bewaren. Jezus heeft hen ook niet kunnen verwijten dat ze de Heilige Schrift hadden geschonden.

De Here God gaf bovendien een heidense koning, Ptolomaeus Philadelphus in het hart het Oude Testament in het Grieks te laten vertalen, de zogenaamde Septuaginta.²⁷⁶ Ook in de intertestamentaire periode heeft de Here door middel van Joden zijn Woord bewaard. Zelfs de kerk van Rome heeft God gebruikt om zijn Woord te bewaren. En in de kloosters hielden monniken en nonnen zich bezig met het overschrijven van het Woord. Zij waren misschien 'vreemd van het leven, dat in dat Woord van God beschreven en aangeprezen wordt, maar dat doet er niet toe'. God gebruikte ook Bileam om Israël te zegenen en Kajafas om te laten zeggen, dat het goed was, dat Jezus zou sterven voor zijn volk, enzovoorts. Het is trouwens 'onmogelijk, dat Gods getuigenis, dat eeuwig zeker is, uitgeroeid zou *kunnen* worden'. Het Woord des Heren zal tot in eeuwigheid bestaan!

²⁷⁵ Breukelen 1912 – boekje CCVIII.

²⁷⁶ Ptolomaeus Philadelphus leefde van 309-246 v. Chr. en was van 285 tot zijn dood koning van Egypte.

III. Door de Septuaginta is het Oude Testament ook onder de heidenen bekend geworden. 'Hieraan is het in den middellijken weg toe te schrijven, dat zoovele Heidenen tot de Joodsche Kerk zijn overgekomen, die in den Bijbel Jodengenoten genoemd worden'. Nu was een afschrift van de bijbel tot in de Middeleeuwen zeer duur, maar door de uitvinding van de boekdrukkunst veranderde dat. Luther gaf bovendien 'een krachtige stoot ter verspreiding van het Woord'. Juist toen hij op 'de Wartburg' verborgen werd gehouden, vond hij de gelegenheid het Nieuwe Testament te vertalen. In 1534 was de gehele bijbel gereed.

Na Luthers dood kwamen er ook in andere landen bijbelvertalingen uit. Ten onzent kwam in 1526 de zogenaamde 'Liesveldschen Bijbel' uit. 'Een voorname stoot tot het verspreiden van den Bijbel is gegeven door middel van de algemeen bekende „Statenvertaling". Ook in andere landen verschenen er bijbeluitgaven. Aan het eind van de 18^e eeuw waren dat er totaal zestig, waarvan er vier miljoen werden verspreid. De stichting van zogenaamde Bijbelgenootschappen heeft er toe bijgedragen, dat er in de 19^e eeuw meer bijbels of bijbelgedeelten zijn verspreid dan in alle eeuwen daaraan voorafgaand. 'Die verspreiding gaat thans door tot aan de verste einden der aarde...'

IV. In dit hoofdstuk geeft Kropveld aan hoe mensen het Woord van God lief hebben gekregen. Zo wijst hij op personen in de bijbel zelf (David, profeten, apostelen), personen en groepen uit de kerkgeschiedenis (Moravische Broeders, Albigenzen en Waldenzen) en de literatuur (De Liefde, Kassies, Gerdes en Bosboom-Toussaint).²⁷⁷ Ook onder de 'Roomschen' werden er gevonden die 'het Woord des Heeren als het ware verslonden hebben'. Nu wordt het lezen en verspreiden van de bijbel zelfs door de Paus aanbevolen.²⁷⁸

V. De bijbel heeft een verbazend sterke invloed uitgeoefend. Dit komt, omdat de bijbel het Woord van God is (en niet: 'Gods Woord is in den Bijbel'). Kropveld erkent wel, dat niet alles wat in de bijbel staat 'letterlijk door den Heere zou zijn gesproken', maar wel erkent hij de bijbel 'zóózeer voor het Woord van God, alsof alles wat hij bevat, letterlijk door God zelf ons ware meêgedeeled, en maken wij tusschen het beschreven en gesproken Woord van Jehovah geen wezenlijk onderscheid'. Door het Woord hebben velen – uit allerlei rangen en standen en talen – 'de knieën voor den Christus leeren buigen'. In de geschiedenis is ook steeds weer gebleken, dat de bijbel in de zwaarste strijd en de moeilijkste momenten mensen kracht heeft gegeven. Hij geeft dit aan met een aantal voorbeelden uit de geschiedenis van de kerk. Ook vertelt hij iets uit zijn eigen leven (zie daarvoor hoofdstuk I).

De bijbel heeft zoveel invloed op mensen – zoveel malen meer dan 'roovers- en liefdesgeschiedenissen', want daar kun je niet mee sterven. De bijbel is 'gansch eenig in zijn soort; een boek, dat, wegens de wijze, waarop het is ontstaan, is bewaard, verspreid, is begeerd, en gewerkt heeft, duidelijk het werk des Heeren toont'. Het oefent invloed uit op hen die God niet kennen, maar ook op degenen die Hem wel kennen. Niemand kan dus onder dat Woord uitkomen. Voor de 'vromen' was de bijbel zo troostvol, dat zij vanaf hun sterfbed zich al volkomen onthecht voelden en naar het moment verlangden waarop zij in Gods heerlijkheid werden opgenomen.

Zoals steeds roept Kropveld zijn lezers ook nu op om het Woord te erkennen en te belijden, dat God daarin spreekt en tot Christus te komen. Ook dan al wordt in christelijke gezinnen het dagelijks lezen van de bijbel verzaakt. 'En daarin ligt de laatste oorzaak, dat er in onze Gemeenten zoo weinig kennis der waarheid, vaste godsdienstige overtuiging en heilig leven is, in tegenstelling met vroegere tijden', citeert Kropveld ene Pastor Dr. Mayer. Vandaar dat Kropveld er bij zijn lezers tenslotte zeer op aandringt om de bijbel, bij het licht van de Heilige Geest, te onderzoeken. De bijbel is immers 'een kostelijk Godsgechenk'.

Hulp in den Nood²⁷⁹

Kropveld verhaalt in dit boekje - dramatisch - van een arme wever, die de eindjes absoluut niet meer aan elkaar kon knopen. Hij had geld geleend, maar dat was al op en de kelder en de kast waren leeg. Niets had hij meer om de 'grage magen zijner kinderen' te voeden. De man zag het niet meer zitten,

²⁷⁷ Voor Moravische Broeders, Albigenzen en Waldenzen, zie – bijvoorbeeld: J. Lindeboom, *Stiefkinderen van het Christendom*, 's-Gravenhage 1929. Met *De Liefde* zal ds J(an) de Liefde (1814-1869) worden bedoeld, die onder anderen oprichter van *Tot Heil des Volks* en schrijver van *De Vrijbouter* was. Wie Kassies was en wat hij schreef heb ik niet kunnen achterhalen. Met Gerdes zal Eduard Gerdes (1821-1898) bedoeld zijn, die, behalve kinder- en jeugdboeken, in 1858 *In de duinen* schreef, een historische roman. Gerdes was een leerling van *De Liefde* en ook evangelist. A.L.G. Bosboom-Toussaint (1812-1886) heeft een vrij omvangrijk oeuvre nagelaten, waarvan *De Delftsche wonderdokter* wel een van haar bekendste boeken is.

²⁷⁸ In het jaar van de uitgave van *Iets uit de Geschiedenis van den Bijbel* was het hoofd van de Rooms-katholieke kerk paus Pius X (1835-1914) wiens pontificaat duurde van 1903 tot zijn dood. Mij is van deze paus niet bekend, dat hij de lezing van de bijbel heeft aanbevolen. Wel hief zijn voorganger, paus Leo XIII, in 1897 het speciaal verlot dat nodig was om de bijbel in de volkstaal te lezen – en vanaf 1559 gold – op.

²⁷⁹ Breukelen 1913 – boekje CCXVII.

maar zijn vrouw hield het op de woorden van het oude lied: 'Wie maar den goeden God laat zorgen...'. Toen de wever de bijbel greep (een paar jaar daarvoor voor enkele stuivers bij een uitdrager in de stad gekocht), sloeg hij toevallig Psalm 23 op. Hij las: 'De Heere is mijn herder; *mij zal niets ontbreken*'. Hij las verder en kwam bij het derde vers: 'Hij verkwikt mijn ziel'. Toen hij de bladzijde omsloeg las hij iets dat niet paste bij het voorgaande. Hij zag dat er twee bladzijden aan elkaar kleefden. Met een mes maakte hij ze los. Tussen de bladzijden vond hij een papier met daarop het getal 50. De rest kon hij niet lezen, want het was in een andere taal. Hij ging ermee naar de stad en het bleek een bankbiljet van vijftig pond te zijn (waarde: een kleine 600 gulden). Zo had de goede God het bestuurd! De schuld kon worden afbetaald 'en sommige arme burens werden ook nog met een gave ondersteund'. De dure tijd ging voorbij en in het jaar erop kon de wever zelfs een eigen woning kopen en raakte hij 'in ruimer omstandigheden'. 'Zoo zien we', besluit Kropveld, 'hoe ook in dezen het Woord des Heeren weer is bevestigd, waar het [in] Ps. 37: 19 zegt, dat de oprechten in den kwaden tijd niet zullen beschaamd worden, en dat zij in de dagen des hongers zullen verzadigd worden'.

Uit het Dagboek van een Ned. Herv. Pred. (Historisch.)²⁸⁰

Een Hervormde dominee vertelt van een – toevallige – ontmoeting in zijn nieuwe gemeente met een mevrouw die tot de zogenaamde 'moderne richting' behoorde. Zij hechtte geen geloof aan wonderen en de bijbel kon ze niet helemaal geloven. De predikant hoorde haar gewillig aan, maar stelde zo nu en dan ook wat vragen om haar bijbelkennis te toetsen. Op eenvoudige vragen als naar de inhoud van Genesis 1: 1 en de geboorteplaats van Jezus moest de vrouw het antwoord al schuldig blijven. Tenslotte 'wekte' de predikant 'haar ernstig op tot nauwgezet en biddend onderzoek van het Woord Gods, als het eenige middel om tot waarachtigen vrede te komen'. Hij mocht nu geloven, 'dat de Heere het goede werk in haar begonnen en voleindigd heeft'.

Kropveld roept naar aanleiding van dit dagboekfragment op om, wanneer zij moderne of zich zo noemende familieleden of kennissen hebben, die zeggen: 'Ik kan maar niet gelooven, wat er in den Bijbel staat', hun bijbelkennis eens te testen. Vaak weten de meesten van hen niet eens wat ze verwerpen. En wie op goede gronden weet wat en in wie hij gelooft, hoeft voor de dwaling geen vrees te hebben. 'Neem het zwaard des Geestes, hetwelk is Gods Woord; dat is krachtiger dan eenig tweesnijdend zwaard, ook in de hand van een kind in het geloof'.

Ook wordt de vraag gesteld aan de lezer: 'Hebt ge de wonderkracht van dat Woord leeren kennen in uw eigen levendmaking?' Er zijn genoeg die wel 'de weg ter zaligheid' kennen, maar niet bewandelen en daarom verloren zullen gaan. Kom daarom, als de verloren zoon, tot uzelf. Dan ziet een mens zijn schuld in 'en hij zal komen en telkens wederkomen tot den God des Bijbels en tot den Christus des Bijbels'.

Begrijpen²⁸¹

Over een ontmoeting van de predikant met de burgemeester en de dokter gaat dit boekje. De burgemeester en de dokter zijn ontwikkelde lieden, voor wie alles redelijk, dat wil zeggen: met het verstand te begrijpen, moet zijn. Als hij met deze notabelen in gesprek is, ontvangt de dominee een boodschap om naar een zekere Japik Vink te gaan, die het 'niet lang meer maken' zal. Deze man die eerst probeerde te grijpen naar het geld, was – door de ontmoeting met de predikant – gegrepen 'door den goeden Jezus'. 'Niet 't begrijpen van God en lot, maar in de ontfermende liefde des Heeren begrepen te zijn, dat werd zijn leuze, zijn leven'. Nu, op zijn sterfbed, maakte hij het – naar eigen zeggen – 'onbegriepelijk goed!'... ha'k dat nou ooit kunnen denken? 'k bin rieker as en koning! Die lieve Jezus hèt mien erm hart tot zièn partje genomen, en zièn genaode, rijk en vrij, tot mièn part gemakt... kom nou gauw asteblieft! Ik verlang zoo, Heere!' De lezer wordt gevraagd: 'zoudt gij ten slotte niet liever met Japik, dan met den burgemeester en den dokter willen deelen?....'

De Getuigenis van den Heere Jezus omtrent zichzelf²⁸²

Kropveld begint met te vertellen over de 18e eeuwse predikant Samuël Lieberkühn (Hernhutter), die de zeldzame eigenschap had, dat hij Joden aantrok. Hij werd daarom ook wel Rabbi Samuël genoemd.²⁸³ Hij had de Joden lief gekregen, omdat het heil uit de Joden is, maar ook omdat zij hem eens liefdevol hadden verpleegd. In zijn contacten met de Joden, die zelfs vanuit Amsterdam naar Zeist, waar Lieberkühn predikant was, kwamen 'om hem over hun belangen te spreken' verzwegen hij 'het ééne noodige' niet. Vanzelfsprekend hadden de Joden er bezwaar tegen als hij zei in Jezus als

²⁸⁰ Breukelen 1915 – boekje CCXXVII.

²⁸¹ Breukelen 1915 – boekje CCXXIX.

²⁸² Breukelen 1916 – boekje CCXXXIII.

²⁸³ Over Samuël Lieberkühn verscheen van J. Dijk, *Rabbi Honoris Causa. Leven en arbeid van Samuël Lieberkühn* (Serie Verkenning en bezinning, jrg. 12 nr. 3), Kampen 1978.

de Zoon van God te geloven, omdat Hij dat zelf gezegd heeft. Zij vroegen om bewijzen. Lieberkühn was van mening dat het bewijs lag in zijn opstanding uit de dood. Maar omdat Lieberkühn dat zelf niet had kunnen zien, vonden ze daar geen bewijs in. Mozes was echter ook alleen op de berg waar hij de stenen tafelen van God ontving en toch geloofden de Joden Mozes, repliceerde Lieberkühn. Steeds weer wees hij op de 'ontzaglijke kracht van de zelf-getuigenis van den Heere Jezus'. Maar juist voor de Joden was dit getuigenis de aanleiding om Hem als godslasteraar te doden.

Kropveld meent, dat iemand die van zichzelf getuigt de 'Ik ben' te zijn, 'het licht der wereld', 'de weg, de waarheid en het leven, enzovoorts én ook nog zegt: 'Die mij ziet, ziet den Vader', die is wat Hij zegt, of inderdaad een Godslasteraar.

De Joden zeggen dan, dat de discipelen deze uitdrukkingen in Jezus' mond hebben gelegd. Maar, zegt Kropveld, 'daarmede is de houding der vijanden niet verklaard, en die eenigszins heeft kunnen nagaan, hoe vele eeuwen strijd het gekost heeft om te komen tot het leerstuk van de onfeilbaarheid van den Paus, niet als mensch, maar als hoofd der Roomsche Kerk, ziet in, dat het waarlijk zulk eene doodeenvoudige zaak niet heeft kunnen zijn, om in een paar eeuwen, een aan het kruis genagelden Joodschen rabbijn, woorden als de bovenbedoelde in den mond te leggen, en die te doen aannemen door de edelsten van het Joodsche volk en uit de Heidenen'. En wanneer zijn zelfgetuigenis onwaar is, kan Hij onmogelijk een voorbeeld ter navolging zijn. Als dit getuigenis onwaar is, dan moet worden uitgekeken naar een andere godsdienst. Uit het onware zelfgetuigenis moeten dan wel de consequenties getrokken worden!

De bijbel stelt ons steeds de vraag: 'Wat dunkt u van den Christus, wiens Zoon is Hij?' Als het zelfgetuigenis waar is, 'zijn alleen zij verstandig, die er de grootste waarde aan hechten en er dagelijks mede bezig zijn. Men doet dan zeer verkeerd, met dezulken te beschouwen als dom en als vijanden van verlichting, en ik weet niet wat al meer. Veeleer is het dan, als ze oprecht zijn, van hen waar, dat ze als Maria het goede deel gekozen hebben, dat niet van hen zal weggenomen worden'.

BIJLAGE 3

Eliëzer Kropveld en zijn geschriften voor de Commissie voor zending onder Israël / het Deputaatschap voor de zending onder de Joden

*In deze bijlage beschrijf ik de traktaten en boekjes die Kropveld schreef voor de Commissie voor zending onder Israël / het Deputaatschap voor de zending onder de Joden en wel in chronologische volgorde. Van een manuscript, dat ik aantrof in het Utrechts Archief, getiteld Proseliëtenmakerij, geef ik de volledige tekst weer.*²⁸⁴

Paascheest. Groote Verzoendag. Ballingschap²⁸⁵

Kropveld richt zich tot zijn 'broeder uit Israël'. In de eerste plaats attendeert hij de lezer erop, dat de Joden het Paascheest niet vieren zoals het behoort. In de tweede plaats wijst hij naar aanleiding van Grote Verzoendag op de verzoening door Jezus Christus. Tenslotte maakt hij duidelijk, dat – in zijn visie – de huidige 'ballingschap' waarin de Joden verkeren het gevolg is van de verwerping van Jezus als de Messias.

De Heere gedenkt aan Zijn verbond, betoond in de wederbrenging van den heer Gerstenkraut tot het geloof van Abraham²⁸⁶

Kropveld zegt allereerst, dat het niet meer tot de bijzonderheden behoort, 'dat kinderen van Abraham naar den God van Abraham leeren vragen', zomin als de doop van een 'Israëliet' nog zoveel opzien baart als in het begin van de (19^e) eeuw. Toch is er soms sprake van een bijzondere bekering, zoals in het geval van de heer Gerstenkraut, 'tot voor korten tijd nog adsistent-Rabbijn te Straatsburg'. Deze Gerstenkraut is tot de Messias bekeerd, heeft Straatsburg verlaten en is in Edinburgh, in een overvolle kerk, door dr Moody Stuart (1809-1898) gedoopt. Na de doop hield de zesentwintigjarige Gerstenkraut een toespraak, die in het Engels werd vertaald. Kropveld laat dan de tekst van Gerstenkrauts toespraak volgen. Het betreft zijn bekeringsgeschiedenis, die ik hier achterwege laat, maar waarin Kropveld zich vast herkend zal hebben.

Kunt gij de Wet volbrengen?²⁸⁷

De titel is de vraag die Kropveld aan zijn 'waarde vriend of vriendin uit den huize Israëls' stelt. Hij geeft ook, aan de hand van een keur van citaten uit het Oude Testament en Joodse gebeden, het antwoord: nee! En mocht gedacht worden, dat door Grote Verzoendag ('JOM HAKKIPOERIM') de schuld verzoend is, dan zegt hij: 'Verlies echter niet uit het oog, dat God alleen verzoening heeft beloofd, wanneer het bloed der verzoening is gestort, dat is: ingeval de Hoogepriester in het Heilige der heiligen inging en het offerbloed sprenge op het verzoendeksel'. Als zijn 'vriend' of 'vriendin' dan zegt: 'Wij betalen thans met de varren onzer lippen', zegt hij: 'Waar echter heeft God zulk eene wijze van voldoening en verzoening ingesteld? Is dit niet een gansch eigenwillige godsdienst, die de zonde niet wegneemt, daarentegen wel vermeerdert?' Hij wijst tenslotte op de 'Borg', de Messias van wie Jesaja (onder anderen hoofdstuk 9 en 53) al sprak en legt uit wie die Messias is. Hij roept op die Messias te zoeken en dat ze bidden om de 'ROEACH HAKKODESCH', de Heilige Geest om hen te leiden bij het onderzoek van het Woord. Als daarom gebeden wordt, zullen ze Israëls God als hun Redder en Heiland leren kennen. En dat niet alleen: ze zullen ook 'met smart gedenken aan den smaad' die zij de God van Abraham, Izak en Jakob hebben aangedaan, om dan hun 'overtredingen' voor God te belijden, 'niet in het minst de zonde der Messiasverwerping, waaraan ons volk, helaas, reeds achttien eeuwen schuldig heeft gestaan'. Dan zal ook erkend worden, 'dat de Messias is uitgeroeid om een eeuwige gerechtigheid te verwerven; maar ook ervaren, dat Hij is de algoegezame „CAPPORAH" voor al onze zonden; ervaren, dat in en door Hem alle heil wordt gevonden, en dat het ware geluk alleen in Hem wordt gesmaakt'.

Waarom duurt de ballingschap zoo lang?²⁸⁸

Deze vraag roept de lezer – een 'zoon of dochter Abrahams' – tot ernstig nadenken op. Het is immers opmerkelijk, 'dat gij nu al meer dan *achttienhonderd jaar* verkeert in het land uwer vreemdelingschap'.

²⁸⁴ Een gedrukt exemplaar heb ik niet kunnen ontdekken. Dát het is uitgegeven staat wel vast, omdat het als no. 37 is opgenomen in de (handgeschreven) *Catalogus van de Bibliotheek van de Zending onder de Joden* (vanaf ca. 1916), s.a. Deze catalogus bevindt zich in het Utrechts Archief, toegangsnummer 94, inventarisnummer 213.

²⁸⁵ Amsterdam 1878.

²⁸⁶ Amsterdam 1879.

²⁸⁷ Amsterdam 1889(?).

²⁸⁸ Amsterdam 1889(?).

Het laat zich begrijpen, dat elk jaar 'aan den Paaschdisch' de wens uitgesproken wordt om in het volgende jaar in Jeruzalem te mogen zijn. Hoe komt het nu, dat Israël nog steeds in ballingschap verkeert, vraagt Kropveld zich af. Hoe kan het dat deze ballingschap zo lang duurt en zo anders is dan de eerste, in Babylon? Toen waren er profeten, die de boodschap die ze van God kregen aan het volk overbrachten. Nu zwijgt de stem der profetie al 2300 jaar. Wat is de oorzaak? De oorzaak van de eerste ballingschap lag in de zonde, 'volgens de uitspraak uwer Rabbijnen, afgoderij', maar het volk werd ervan genezen en heeft zich er daarna niet meer schuldig aan gemaakt. Er moet dus nu sprake zijn van een zwaardere zonde, want de straf is ook zwaarder. Welke zonde kan zwaarder zijn dan afgoderij? 'Zou dat niet wezen de zonde der Messiasverwerping? niet wezen de zonde welke begaan is in het rechthuis van Pilatus, toen al het volk als uit één mond riep: >>Zijn bloed kome over ons en onze kinderen?' Het is deze kreet die God heeft gehoord, 'die dat bloed in breede stroomen over het volk, dat zijn Messias verwierp, heeft uitgestort'. Kropvelds hart bloedt, als hij eraan denkt welke ellenden het uitverkoren volk van God, 'dat om der vaderen wil nog door Hem wordt bemind', over zich heen heeft gehaald. 'Och, of mijn hoofd water ware, om te beweenen de breuke en het lijden van de kinderen mijns volks!' Hij verhaalt van de belegering van Jeruzalem en van wat in de eeuwen daarna Israël is overkomen, tot de laatste tijden toe (Jodenvervolgingen in Rusland, Roemenië en Algerije). En dat allemaal vanwege de verwerping van de Messias. Daarom is het nodig dat die zonde wordt erkend en beleden, 'dat onze vaderen, en in hen ook wij, vergoten hebben onschuldig bloed, het bloed van den Messias; en dat daarom al die ellenden over ons en over ons volk zijn uitgestort'. Het bloed van de Messias moet over ons komen, om ons te wassen en te reinigen en er vergeving door te vinden. Als die vergeving gevonden wordt, dan willen wij ook graag dat die zonde van de Messiasverwerping ook door 'onze broederen naar den vleesche' wordt beleden. Zij zijn weliswaar een 'vijand', maar het kruis roept niet om wraak, maar wekt tot medelijden en doet voor de vijand bidden en op de beloften van de Here pleiten. '(...) zoo zeker als Israël wegens zijne zonden uit het land zijner vaderen is gebannen, even zeker zal God het ook uit de verstrooiing wederbrengen, en tot Hem bekeeren' (Jesaja 11: 12; Jeremia 3: 18; Hosea 3: 5). Deze beloften mogen een 'drangrede' zijn om het Woord te onderzoeken, om de Messias te leren kennen en zijn vergevend bloed in te roepen.

De prediking van den Christus, bij de opening van eene synagoge der Joden²⁸⁹

'Achtien eeuwen lang is de waarheid bevestigd geworden, dat de gekruisigde Christus den Jood eene ergernis is, tengevolge waarvan zijn hart voor de waarheid Gods, zooals die in den Heere Jezus is geopenbaard, gesloten is geweest'. De openingszin van dit boekje. Degenen die de 'boodschap des heils' brachten werden 'niet zelden' wreed vervolgd. Daarom mag het tot blijdschap strekken, als de Christus niet aan een enkeling wordt verkondigd, maar aan een grote schare. Dit is gebeurd in Pretoria bij de opening van de eerste synagoge aldaar, waar de 'President der Transvaalsche Republiek, de Hed. heer Paul Krüger' in zijn toespraak getoond heeft, dat hij een 'getrouw belijder van den Heere Jezus' was. Na de tekst van Krügers toespraak volgt een dankwoord van Kropveld aan Krügers adres en de wens: 'Besproei de Heere die uitgestrooide zaadkorrels met den dauw des Heiligen Geestes, opdat Abrahams zonen en dochteren in Pretoria leeren verstaan, dat de wet en de Profeten, die in hunne pas geopende Synagoge worden gelezen, van de eerste tot de laatste bladzijde getuigen van Jezus Christus, en dat alleen in Hem het ware, en daarom het eeuwige geluk is te vinden'.

Jesaja 53²⁹⁰

In dit traktaatje stelt Kropveld de vraag aan de orde of de Messias in nederigheid of in glorie op aarde zou verschijnen, 'of Hij enkel ons de Thora onderwijzen, of ook langs een bitteren lijdensweg Zijne heerlijkheid ingaan zou'. Van een juiste beantwoording van deze vragen hangt het af, of geloofd wordt dat de Messias al gekomen is, of dat Hij nog wordt verwacht. Een 'enkele blik in Uwe eigene Profeten' geeft al een afdoend antwoord. In het hele Oude Testament wordt de Messias beloofd, die in de weg van lijden de zonde van zijn volk verzoent, maar Jesaja 53 zou al genoeg zijn. Jesaja 53 spreekt niet over Israëls lijden, maar over het lijden van 'JESCHOEA HAMMASCHIACH', Jezus Christus. In Hem is deze profetie letterlijk vervuld, 'zóó letterlijk dat het schijnt dat deze Godspraak veeleer geschiedenis dan profetie is; veeleer door een Evangelist, dan door een Profeet is geschreven'. Kropveld toont het aan door naast Jesaja 53 Jezus' lijdensweg te leggen en op de overeenkomst de vinger te leggen. Hij roept de lezer op er ernstig over na te denken en Jesaja 53 te lezen en te herlezen. De lezer moet niet denken, dat hij hem of haar afvallig wil maken van zijn of haar geloof,

²⁸⁹ Kampen 1893. Ondertitel: Toespraak van Paul Krüger bij de opening van de eerste Synagoge te Pretoria, met een nawoord van E. Kropveld. Verscheen ook in *De Bazuin*.

²⁹⁰ Groningen 1896(?).

maar dat het er hem om te doen is, 'U den God van Abraham, Izaäk en Jakob recht doen leeren kennen'.

Daniël Landsmann, een getuige uit Israël²⁹¹

Dit boek is door Kropveld samengesteld uit artikelen in het (Amerikaanse!) tijdschrift *Zeuge der Wahrheit* en door hem aangevuld. God heeft Landsmann, schrijft Kropveld in het 'voorbericht', van de Talmud tot de Christus gebracht. Zie verder hoofdstuk III.

Wat leren de Rabbijnen aangaande den Messias?²⁹²

De vraag stellen is haar beantwoorden. Wat is er over een lijdende Messias te vinden in de Talmud? Door middel van een aantal citaten wordt aangetoond, dat de rabbijnen in vroeger tijden wel degelijk leerden, dat de Messias moet lijden en sterven voor de zonden en hoe dwaas het daarom is om van zo'n Messias niet te willen weten, temeer omdat een lijdende Messias al door de profeten is voorspeld. De rabbijnen van tegenwoordig wijzen de gelovigen niet op deze teksten. Ze hebben toch wel wat anders te doen, 'dan te zorgen dat er koschere kaas gegeten en koschere wijn gedronken en dat de Schechitah en Bedikah goed uitgevoerd wordt'²⁹³ Als ze hun roeping zouden verstaan, dan zouden ze de 'hun toevertrouwde schapen meer brengen tot de bron van levende wateren, n.l. tot Mozes en de Profeten, waaruit alle Rabbijnen hebben geput, en waar ons het Messias-idee zoo zuiver als kristal wordt voorgehouden'. Het is de wens van de schrijver, dat de Schrift wordt nagespeurd, met de bede van 'David Hammelech: „Ontdek mijne oogen, dat ik aanschouwe de wonderen van Uwe wet." Dan zult ge zien, dat de Messias niemand anders is dan JEZUS CHRISTUS, die in Bethlehem geboren en op Golgotha gekruisigd is'.

Geen berouw²⁹⁴

Een profetie, 'die eens ten mijnen opzichte is gedaan', is niet vervuld, schrijft Kropveld aan zijn lezers. Toen hij er namelijk van overtuigd was, dat de beloften aangaande de Messias in de persoon van Jezus Christus vervuld waren en hij Christus voor de mensen beleed, waren er familieleden en andere Joden, die hem zeiden, dat zijn stap hem vroeg of laat wel zou berouwen. Deze profetie liet hem 'als marmer zoo koud', omdat hij er van overtuigd was, dat de Here het werk van zijn handen niet zou laten varen. Vijftig jaar later kan hij zeggen er nooit aan gedacht te hebben terug te keren tot het jodendom, 'niettegenstaande ik door al die jaren veel smaad en hoon wegens de belijdenis van den Christus heb moeten verduren'. Hij heeft niet getwijfeld aan zijn beslissing, maar wel heeft hij medelijden met zijn 'dwalende Broeders' en bidt hij, 'dat de Heere hunne oogen mocht openen, opdat ook zij zien, en bekennen mochten, dat Jezus is de Christus'. Hij is er vast van overtuigd dat de Messias is gekomen. Daarom mag er op zijn grafsteen gegrift worden: 'Ontslapen in Jezus Christus, zijn Heiland'. Zonder het geloof in Jezus Christus is het onmogelijk gered te worden van de toekomstige toorn. Dat is geloofd door 'zooveel onzer Broederen; geloofd door mannen, als SALOMON DUITSCH en LICHTENSTEIN, beiden weleer Rabbijn in Israël; geloofd door DA COSTA en CAPADOSE, PAULI en SCHWARTZ, LANDSMANN en BLOCH, en door o zooveel anderen, die, na tientallen van jaren als orthodoxe Christenen te hebben geleefd, in Jezus Christus, als hun Heiland, zijn ontslapen'.

Hij vraagt zijn lezers ook met ernst de Schriften te onderzoeken. Het is bedroevend hoe weinig Joden dat nog doen. De Schriften worden op Sabbat wel gelezen, men doet de voorgeschreven gebeden en men houdt zich af en toe met de Talmud bezig, maar dat is wat anders dan de Heilige Schrift onderzoeken. Verder moeten zij zich niet ergeren aan de Heilige Doop, 'alsof die ten eenenmale Anti-Israëlitisch en Anti-Joodsch zoude zijn'. De Joden kennen immers ook de proselietendoop. Het dopen is dus niet specifiek christelijk, maar was ook in de Joodse gemeente een vaste gewoonte. 'En geen wonder ook. Immers geheel de Oud Testamentische schaduwdienst bestond voor een groot deel uit besprengen en afwasschen'. Kropveld wijst onder anderen op Ezechiël 36: 25: 'Dan zal Ik rein water op u sprengen, en gij zult rein worden; van al uwe onreinigheden en van al uw drekgoden zal Ik u reinigen' (SV).

Het traktaat wordt besloten met deze woorden: 'Met de innige bede, dat Abrahams God dit eenvoudig woord voor velen uwer ten rijken zegen doe strekken, noem ik mij Uw heilzoekende vriend, E. Kropveld'. Opvallend is nog, dat zijn adres (Rotterdam, Jericholaan 27b) erbij gegeven wordt.

²⁹¹ Amsterdam 1897.

²⁹² Amsterdam 1898(?).

²⁹³ Schechitah en Bedikah: de Joodse slachtmethode en de rituele keuring die daarbij hoort.

²⁹⁴ Rotterdam 1912.

Proselietenmakerij²⁹⁵

Dit woord heeft in zekere kringen, zoowel van zoogenaamde christenen als van Joden, eene zeer ongunstige beteekenis gekregen, en kan men de menschen, die aan dit vreeselijk kwaad zich schuldig maken, maar matigjes dulden. Vooral de Heeren, die op staatkundig gebied de vrijzinnige beginselen zijn toegeedaan, gevoelen van de zaak, die zij door genoemd woord aanduiden een innerlijken afkeer. Gelijk, naar hun meening, de godsdienst in de binnenkamer moet besloten blijven, zoo moet men zich ook niet bemoeien met eens anders geloof, en veel minder pogingen aanwenden om hem tot een ander geloof over te halen. Dat men den Papoea en Hottentot en andere arme Heidenen tracht te beschamen, welzeker, dat is alleruitnemendst, maar raak niet aan zijn godsdienst. Die man meent het even goed met zijn Fetisch, of met zijn houten beeldje, als gij met uwen God; bovendien gevoelt hij zich in den godsdienst zijner vaderen zoo in gelukkig; komt gij hem echter met uw Christendom aan boord, dan raakt die man aan het twijfelen, zijn rust en zijn vrede is weg, en krijgt – als hij uw raad opvolgt – het bovendien met zijne volksgenooten te kwaad, ten gevolge waarvan hem allerlei ellende staat te wachten. Bespaar derhalve uw geld en uwe mannetjes maar; die kunt ge beter gebruiken, dan om ze onnoodigen arbeid onder de Heidenen te laten verrichten.

En de Zending onder de Joden staat bij deze soort lieden nog in veel ongunstiger daglicht.

Die Jood is immers even braaf en beschaafd als gij christen denken durft; gelooft bovendien, zoo goed als gij, in een persoonlijken God, Wien hij trouw en met ijver dient. Hij gelooft wel niet in Jezus, maar wat doet dat er toe; dat doen vele christenen ook niet, die toch edele en voorbeeldige menschen zijn. Bovendien wordt een echte Jood toch nooit een waar christen; ge kweekt met eene proselietenmakerij slechts huichelaars. Houdt daarom uwe handen tehuis; laat die Joden gerust Joden blijven, en pas maar op uzelf.

Waar we zóólang deze tegenstanders het maar hebben gegund, daar wordt het hoog tijd, dat we zelf ook eens een woordje zeggen. En dan beginnen met allereerst er op te wijzen, dat niemand minder dan de Heere Jezus zelf, niemand minder dan de „groote Profeet van Nazareth” zooals de Modernen Hem gaarne betitelen, die Proselietenmakerij ons bevoolen heeft. Proselieten toch komt van een Grieksch woord dat „volgeling” beteekent. Wanneer derhalve het ons niet te doen is om iemand, door welke middelen ook, tot onze partij of richting over te halen, om het even of iemand van harte of slechts geveinsd overgaat; maar wanneer wij iemand, door het Woord des Heeren, van zijne verkeerde inzichten trachten te overtuigen, en hem, onder den zegen des Heeren in die wegen te doen wandelen, waarin God verheerlijkt en vrede gevonden wordt, dan doen we precies wat de Heere Jezus zijnen Apostelen heeft opgedragen, toen Hij tot hen gezegd heeft: „Gaaf dan heen, onderwijst alle volken, hun doopende in den naam des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes, leerende hun onderhouden alles wat Ik u geboden heb.” Dit heilig bevel des Heeren houdt dus in hoofdzaak niets anders in dan de opdracht om alle menschen discipelen, d.i. proselieten of volgelingen, van Jezus te maken.

De Apostelen hebben dan ook – neen niet aan deze proselietenmakerij zich schuldig gemaakt – maar: er zich trouw van gekweten.

Dag en nacht schier waren ze bezig om den menschen te verkondigen, dat zij Jezus moesten volgen, d.w.z. in Hem gelooven, aan Hem zich overgeven, en, als het wezen moest, voor Hem te sterven.

Waar zij maar konden, daar hebben zij getuigd, dat in de(ze)n Christus het leven en den vrede is te vinden, maar ook in dien Christus alleen (? , onleesbaar), want zij predikten even luide en krachtig, dat wie den Zoon ongehoorzaam is, het leven niet zal zien, als dat het geloof in Hem ons met God verzoent, en mitsdien voor de eeuwige zaligheid ons bereidt.

Het was hun niet genoeg om, gelijk de Farizeeën en Schriftgeleerden, den menschen tot hunne partij over te halen, maar het was hun enkel te doen om de gerechtigheid Gods te verkondigen, om zielen voor Jezus te winnen en alzoo den menschen het eeuwige ware geluk te doen vinden.

Hiermee waren zij zóó ijverig bezig, dat als zij uit de eene stad werden verdreven, zij den arbeid in eene andere weer begonnen, zóó ijverig, dat zij zelfs in den kerkers en voor de rechters er niet van zwegen, niet van zwijgen konden, liever wilden zij den bittersten dood sterven, dan na te laten om in het werk des Heeren bezig te zijn.

En God van den hemel zag deze proselietenmakerij met zoo heilig welgevallen aan, dat Hijzelf mede wrocht, en het woord, dat door zijne knechten verkondigd werd, bevestigde door teekenen die daarop volgden. Markus 16: 20.

Daarom zullen ook wij in de mogendheden des Heeren voortgaan om den Jood te wijzen op Jezus van Nazareth; deze Jezus hem prediken als de Weg, de Waarheid en het Leven, en het den

²⁹⁵ Manuscript van Kropveld, in Utrechts Archief, toegangsnummer 94, inventarisnummer 497 (Deputaatschap Kerk & Israëli).

zone Abrahams onder de aandacht brengen, dat hij zonder het geloof in dien Jezus voor eeuwig moet omkomen; maar ook, dat hij voor den tijd en de eeuwigheid gelukkig is, als hij dien Jezus in waarheid als zijne Messias erkent.

Duidelijk moet het hem onder de aandacht worden gebracht, dat het den Christelijke Zending niet te doen is om te roemen in het vleesch, om maar op een groot aantal belijders te kunnen wijzen; maar dat het hier enkel geldt de eere Gods en het heil van onsterfelijke zielen, dat het enkel te doen is om de eeuwige belangen.

En willen dan vrijzinnige en lichtzinnige menschen ons beschuldigen van onheilig streven, van blinde dweepzucht, of van onnoodige proselietenmakerij; welnu, dat laten we hun dan zeggen. De Heiland, die gekomen is om te zoeken en zalig te maken dat verloren is, dat is: om proselieten te maken, heeft voorspeld, dat men liegende alle kwaad tegen ons spreken zal; daar rekenen we al vast op. Al de Profeten en Apostelen hebben in ditzelfde lot moeten deelen; terwijl de Heiland zelf door leugen en laster aan het kruis is geklonken. Wie waarlijk, in den wijngaard des Heeren arbeidende, de eere Gods bedoelt, moet zich den smaad en de haat der wereld getroosten. Maar gelukkig, dat Hij Die met ons is, meer is, dan degene, die tegen ons zijn.

Laten we daarom maar standvastig en onbewegelijk zijn in het werk des Heeren, ook onder de Joden, biddende, dat we verwaardigd mogen worden om zeer vele ware proselieten onder hen te maken.

E. Kropveld

BIJLAGE 4

Voorbeeld van de beknoptheid van de kerkenraadnotulen van de Christelijk Afgescheiden gemeente in Schoonebeek.

Kerkenraad vergadering gehouden den 27 Maart 1862.

Art 1

De vergaadering is geopend met zingen uit sp 25 vers 3 en gebed door Ds Schoenmakers

Art 2

De notulen voor gelezen en goed gekeurd

Art 3

Er is gesproken over J v Rheen om in zijne behoeften te gemoed te komen, en er zijn eenige (onleesbaar) bespreking gemaakt

Art 4

De vergaadering is gesloten met het zingen uit ps 100 vers 4 en dankzegging door Ds Schoenmakers

BIJLAGE 5

Berichten rondom het beroepingswerk in kerkelijke periodieken

Wekstem

VI no. 41 (8 oktober 1870):

Emlenkamp, 28 Sept. 1870. Op onze klassikale vergadering, den 28sten September gehouden, werd met goed gevolg onderzocht, de beroepen predikant te Veldhuizen, de Eerw. Heer E. Kropveld, candidaat bij de Theologische School te Kampen. Uit naam der vergadering, N.M. Steffens, Scriba.

VI no. 41 (8 oktober 1870):

Veldhuizen, 2 Oct. 1870. Na eenigen tijd herderloos geweest te zijn, werden wij heden verblijd onzen Leeraar den WelEerw. Heer E. Kropveld, voor ons te zien optreden, predikende over Exod. 18: 4, nadat Zeerw. dezen morgen bevestigd was, door den WelEerw Heer Moolhuizen, over Luc. 5:4b. Namens den Kerkeraad, R. Arends, Oudl.

De Bazuin

XXI no. 46 (14 november 1873):

Koudum, 5 november 1873. Na een gehouden najaarsdankdag is onze gemeente onder de leiding van Ds. Vissink van Bolsward, overgegaan tot het stemmen van een leeraar, en bij het openen der briefjes is gebleken, dat met meerderheid verkozen is Ds. E. Kropveld van Graafschap Bentheim. De Heere bewerkte ZEw. om een keuze te doen, die best voor hem en de beide gemeenten kan zijn, waar hij tusschen beiden staat. *Namens den kerkenraad*, D. Molenaar, Oud.-Scriba

XXI no. 47 (21 november 1873):

Veldhuizen, (Graafschap Bentheim) 10 november 1873. Gisteren werden wij verontrust, door de bekendmaking van onzen geachten leeraar, E. Kropveld, dat hij eene roeping had ontvangen van de gemeente Koudum, prov. Friesland. Heeft ZEw. voor drie beroepen bedankt, het is ook thans onze wensch en bede weldra uit zijn mond te vernemen: „ik blijf bij u!” *Namens den kerkenraad*, R. Arends, Ouderl.

XXVII no. 37 (12 september 1879):

Minnertsga, 7 sept. Na onderscheidene malen een tweetal predikanten aan de gemeente te hebben voorgesteld, is heden avond onder leiding van onzen zeer geachten Konsulent Ds. Ph. Eskes, met meerderheid van stemmen beroepen Ds. E. Kropveld te Koudum. Dat de Heere het hart van dezen broeder neige tot een Hem welbehagelijke keuze, en wij verblijd worden door te vernemen: Ik kom tot U in den naam mijns grooten Zenders. Geve de Heere ons biddende harten. Namens den Kerkenraad. D.T. Wiersma, Scriba.

XXVII no. 38 (19 september 1879):

Koudum, 15 Sept. Gistermiddag na de godsdienst maakte onze geachte Leeraar E. Kropveld de Gem. bekend, eene roeping te hebben ontvangen van de Christ. Ger. Gem. te Minnertsga. ZEerw. wekte bij dezen de Gem. op, met hem licht van den Heere te vragen, om na ernstige overweging eene vastberaden keuze te kunnen doen. Ook is dat de wensch en bede der Gem. dat naar Gods wil en raad door onzen Leeraar eene Gode welbehagelijke keuze moge gedaan worden. Namens den Kerkenraad, D. Molenaar, Ouderl. Scriba.

XXVII no. 44 (31 oktober 1879):

Koudum, den 27 October '79. Gisteren middag nam onze algemeen geachte leeraar E. Kropveld zegenend en hartelijk afscheid van onze gemeente met de woorden van Paulus 2 Thess. 2: 15, 16, 17, voor een schare die ons zoo ruim kerkgebouw bijna niet kon bevatten, welke rede na hartelijke wenschen en getrouwe vermaningen besloten werd met dankzegging en gezang. Ps. 122: 3.

Hierop nam een der Ouderlingen het woord en bedankte uit naam van allen den leeraar voor al de diensten onder Godes onmisbaren zegen door zijn persoon genoten, hem toebiddende met zijn gade en kroost des Heeren zegen, waarna de gansche vergadering hun zingende toebad Ps. 121: 4.

Geve de Heere dat de gedane wenschen en begeerten hunne vervulling krijgen door de genade Gods, en ook onze gemeente zich spoedig moge verblijden, dat de beroepen leeraar W. Zieders van

Enkhuizen in hare liefde moge deelen in welke hope zij uitziende en biddende verkeert. In naam des Kerkeraads, D. Molenaar, Scriba.

XXVII no. 45 (7 november 1879):

Minnertsga, 2 Nov. '79. Deze dag was voor onze gemeente een dag van bijzondere blijdschap en vreugde, daar wij heden morgen onzen nieuwen Leeraar Ds. E. Kropveld plechtig in ons midden zagen bevestigd, door onzen zeer beminden Konsulent Ds. Ph. Eskes, van Franeker naar aanleiding van Mal. 3: 6.

Daarna trad des middags om 4 uur onze zeer begeerde Leeraar Ds. E. Kropveld voor de Gemeente op, en verbond zich op plechtige wijze aan ons naar aanleiding van Ps. 102: 15.

Alvorens Z.E.W. den zegen uitsprak werd in eenige dichtregelen, namens de Jongelings- en Jongedochters vereeniging een warme heil wensch uitgesproken, die, na dat ze den Leeraar was toegebeden, met begeleiding van het orgel werd gezongen.

Stelle de Heere Zijnen dienstknecht met zijn gade en kind, tot een uitgebreiden zegen voor onze Gemeente en voor velen buiten dezelve, tot in lengte van dagen!

(...)

Namens den Kerkenraad der Chr. Ger. Gm. alhier, D.T. Wiersma Scriba.

XXXIV no. 23 (4 juni 1886):

Alblasserdam, 23 Mei '86. Tot Herder en Leeraar beroepen, Ds. E. Kropveld te Minnertsga. Neige de Heere zijn hart om onze roeping op te volgen! Namens den Kerkeraad, W. de Haan.

XXXIV no. 23 (4 juni 1886):

Minnertsga, 31/5 '86. Heden den 30 Mei, 's avonds bij het eindigen der Godsdienstoefening, maakte onze zeer geachte leeraar ons bekend, eene roeping te hebben ontvangen van de gem. te Alblasserdam. Dat onze geliefde leeraar ook voor deze roeping, met vrijmoedigheid kan bedanken, is de begeerte van kerkeraad en gemeente. Namens den Kerkeraad, F.D. Wiersma, Scriba.

XXXIV no. 26 (25 juni 1886):

Alblasserdam, 18 juni '86. Heden ontvingen wij voor ons het verblijdend bericht, dat onze beroepen leeraar Ds. E. Kropveld te Minnertsga, ons beroep met volle vrijmoedigheid heeft aangenomen. Namens den Kerkenraad, W. de Haan, Scriba.

XXXIV no. 36 (3 september 1886):

Minnertsga, 29 Aug. 1886. Hedenmiddag nam onze geliefde Leeraar zegenend afscheid van onze gemeente, naar aanleiding van Phil. 1: 27. Buitengewoon groot was de opgekomen schaar, zoo zelfs dat velen om het kerkgebouw geschaard stonden om de laatste rede van onze scheidenden doch onvergetelijken Leeraar Ds. E. Kropveld aan te hooren. Op verzoek des Kerkeraads was Ds. De Jong, predikant te Beetgum, de tolk van kerkeraad en gemeente, om den vertrekkenden Leeraar, met zijne gade en kind den hartelijken dank der gemeente toe te spreken. Daarna werd nog een hartelijk vaartwel gezongen door de Jongelings- en Jongedochters-vereenigingen onzer gemeente. De wensch en bede des Kerkeraads is, dat de Heere ook in Alblasserdam hem die liefde, dat genot en dien zegen doe genieten met gade en kind, die hij bijna 7 jaren in de gemeente te Minnertsga mogt smaken. Namens den kerkeraad, D. Wiersma, Scriba.

XXXIV no. 37 (10 september 1886):

Alblasserdam, 5 Sept. '86. Na ruim een zestal jaren herderloos geweest te zijn, was deze dag voor onze gemeente een dag van groote blijdschap. In den morgen werd onze begeerde leeraar Ds. E. Kropveld door onzen Consulent D. van Brummen in zijn dienstwerk bevestigd, naar aanleiding van Hand. 20: 28, waarin hij op treffende wijze wees op de roeping, het ambt en den werkkring van den Evangeliedienaar. Des avonds trad onze leeraar voor ons op, om zich met gade en kind plechtig aan de gemeente te verbinden, naar aanleiding van Ps. 123: 1 en 2, waarin hij het biddende Israël met een biddende gemeente op ééne lijn plaatste, als kunnende voorzeker op den zegen en den bijstand des Heeren vertrouwen. Naar gewoon gebruik, maar toch met een dankbaar hart, werd hem na het uitspreken van den zegen, het laatste vers van Ps. 134 biddend toegezongen. Stelle de Heere hem tot een uitgebreiden zegen in ons midden en daarbuiten, is de bede van Kerkeraad en gemeente. Namens den Kerkenraad, W. de Haan.

XL no. 44 (28 oktober 1892):

Driesum, 23 Oct. '92. Heden werd door de Geref. kerk alhier eenparig beroepen de WEw. Heer E. Kropveld, Predikant te Alblasserdam. Geve de Heer zijn knecht deze roeping op te volgen, opdat in een alhier zoo dringende behoefte worde voorzien. *Namens den Kerkeraad*, G. Meijer, Scriba.

XL no. 46 (11 november 1892):

Alblasserdam. Zondag voor acht dagen maakte onze geachte en beminde Leeraar Ds. E. Kropveld der gemeente bekend, dat ZEw. een roeping had ontvangen van de gemeente te Driessum. Daar het nog zoo kort geleden is, dat onze leeraar zich opnieuw zoo hartelijk aan de gemeente heeft verbonden, hopen wij spoedig van hem te hooren: ik blijf bij u. *Namens den Kerkeraad*, G. Maat, Scriba.

XL no. 47 (18 november 1892):

Alblasserdam, 14 November 1892. Gisteren morgen maakte onze geachte en beminde Leeraar Ds. E. Kropveld tot droefheid der geheele gemeente bekend, dat ZEw. de roeping naar Driessum heeft aangenomen. Hoe smartelijk het voor onze gemeente is, zij hoopt nochtans in Gods wil te berusten. *Namens den Kerkeraad*, G. Maat, Scriba.

Driesum c.a., 14 Nov. '92. Tot algemeene blijdschap ontvingen we van onzen beroepen Leeraar den WEw. heer E. Kropveld het bericht dat ZEw. de roeping der kerk alhier met volle vrijmoedigheid aannam. Achtervolg de Heer dit besluit met zijn zegen en geve Hij het ons dankbaar te erkennen. *Namens den Kerkeraad*, G. Meijer, Scriba.

XLI no. 1 (6 januari 1893):

Alblasserdam, 2 Jan. 1893. Aan den avond van den eerste dag des jaars was het voor onze gemeente een gewichtvolle ure. Onze geachte Leeraar Ds. E. Kropveld nam zegenend afscheid van de gemeente en predikte over 2 Thess. 2: 15-17, waarmede ZEw. de gemeente een hartelijk afscheidswoord toesprak. Een talrijke schare, waaronder onze geachte Burgervader, was saamgekomen. Bij het einde was Ouderling de Vos de tolk der gemeente, die hem een hartelijk vaarwel toesprak, en de gemeente verzocht te zingen Psalm 121: 4. Ruim zes jaren mocht ZEw. in ons midden met rijken zegen arbeiden. Stelle de Heere hem in de gemeente te Driessum ook tot een uitgebreiden zegen. Dat de Heere spoedig de ledige plaats vervulle door onzen beroepen Leeraar, is de wensch (onleesbaar). *Namens denzelven*, G. Maat, Scriba.

XLI no. 3 (20 januari 1893):

Driesum c.a., 8 januari 1893. Heden was het voor de Gemeente een blijde dag, doordien zij in haar midden mocht bevestigd zien worden haren beroepen Leeraar Ds. E. Kropveld van Alblasserdam. De WelEw. Hr. J.R. Keulen, Em. Pred. te Suameer, leidde hem, sprekende over I Thess. 5: 12, 13 tot zijn dienstwerk in, terwijl de bevestigde naar aanleiding van Jc. 90: 16, 17 zich 's namiddags, ten aanhoore van een groote schare, aan de Gemeente verbond. *Namens den Kerkeraad*, G. Meijer, Scriba.

XLIV no. 18 (1 mei 1896):

Waddingsveen, 28-4-'96. Met bijna algemeene stemmen is Ds Kropveld van Driesum tot Herder en Leeraar dezer gemeente beroepen. Dat de Heere dit werk met zijn gunst bekrone, is onze bede. *Namens den Kerkeraad*, A. Faasen, Scriba.

XLIV no. 19 (8 mei 1896):

Driesum, 3 Mei 1896. Heden maakte onze geachte Leeraar Ds. E. Kropveld aan de gemeente bekend, eene roeping te hebben ontvangen van de Ger. kerk te Waddingsveen. Daar we gelooven, dat God zijne dienaren roept en zendt, daar geve Hij onzen Leeraar het noodige licht, om eene Hem welbehagelijke keuze te doen. *Namens den Kerkeraad*, A. Hoeksema, Scriba.

XLIV no. 21 (22 mei 1896):

Driesum c.a., 18 Mei 1896. Terwijl de gemeente vergaderd was om de Hemelvaart des Heilands te gedenken, maakte onze geachte Leeraar Ds. E. Kropveld bij het einde der vergadering bekend, dat hij de roeping naar Waddingsveen had aangenomen, tevens dank zeggende voor de hartelijke belangstelling, die hij uit het midden der gemeente had ondervonden. Ruste 's Heeren zegen op dit, na rijp beraad, genomen besluit, en moge het van weerszijden strekken tot eer van zijnen heiligen naam. *Namens den Kerkeraad*, A. Hoeksema, Scriba.

XLIV no. 22 (29 mei 1896):

Waddingsveen, 20/5 '96. Tot groote blijdschap der gemeente heeft Ds. E. Kropveld onze roeping aangenomen. A. Faasen, Scriba.

XLIV no. 28 (10 juli 1896):

Driesum, 5 Juli 1896. Hedenmiddag was de ure aangebroken, dat onze geachte Leeraar Ds E. Kropveld onder toevloed van een groote schare, zijn laatste woord als onze Herder en Leraar tot de gemeente richtte, waarbij ZErw. tot tekst gekozen had 2 Cor. 5: 10. 3 ½ jaar mocht ZEw. als een getrouw dienaar met ijver en toewijding de gemeente dienen en met kennelijken zegen onder ons arbeiden, waartoe hem dan ook bij het einde der vergadering door Ouderling Oegema een hartelijk woord werd toegesproken, en Gods zegeningen werden toegewenscht, waarmede de gemeente instemde door te zingen Ps. 121: 4. Het was een plechtige ure. Stelle de Heere hem en zijn Echtgenoot nog tot in lengte van dagen tot een rijken zegen voor heel de kerke Gods. *Namens den Kerkeraad*, A. Hoekema, Scriba.

XLIV no. 29 (17 juli 1896):

Waddingsveen, 13 Juli '96. Den Heere alleen de eer! De Geref. kerk alhier had gisteren het voorrecht, dat haar zo algemeen begeerde Leeraar, Ds. E. Kropveld, des morgens door Ds Breukelen van Bodegraven (onze Consulente was verhinderd) in zijn dienstwerk werd ingeleid. Des avonds trad hij als haar Herder en Leeraar op en sprak ten aanhoore van een groote schare en deputaten van de kerken Gouda A en Reeuwijk-Sluijpwijk, naar de woorden van Paulus 2 Cor. 5: 18-20. Hij schetste zijn werk als bedienaar der verzoening op treffende wijze, hetwelk met onverdeelde aandacht werd aangehoord. Dat de Koning der kerk de bediening der verzoening nu en voortaan met zijn onmisbaren zegen krone, is ons aller bede. Tevens onzen harteijken dank aan allen, die ons in onzen herderloozen toestand hebben gediend in prediking en onderwijs. Het adres voor den kerkeraad der Gereformeerde kerk is voortaan Ds. E. Kropveld, *Namens den Kerkeraad*, A. Faasen, Scriba.

XLVIII no. 2 (12 januari 1900):

Rijswijk 5 Jan. 1900. Beroepen tot Herder en Leeraar alhier de Weleerw. Heer Ds. E. Kropveld te Waddingsveen. *Namens den Kerkeraad*, J. H. Snijders, Scriba.

XLVIII no. 2 (26 januari 1900):

Rijswijk, Z.H., 22 Jan. 1900. Aangenomen Rijswijk door Ds. E. Kropveld van Waddingsveen. *Namens den Kerkeraad*, J. H. Snijders, Scriba.

XLVIII no. 18 (4 mei 1900):

Waddingsveen, 2 Mei 1900. Zondag 29 April hield onze geachte Herder en Leeraar Ds. E. Kropveld des avonds zijne afscheids-rede voor eene talrijke schare in de Geref kerk alhier. In zijn voorwoord wees ZEerw. op het snel verloop van den tijd, dien hij in deze gemeente mocht doorbrengen, maar hij verklaarde zich geroepen te gevoelen om de zwakke gemeente te Rijswijk te gaan dienen. Na een terugblik op zijn arbeid ging ZEw. er toe over, om een woord van herderlijk vermaan te spreken en tevens zijne beste wenschen te uiten naar aanleiding van 2 Thess. 2: 15-17. Ten slotte waarvan hij de gemeente op 't gemoed drukte elkander met hartelijkheid te behandelen, de samenkomsten niet te verzuimen en onderworpen te zijn aan den kerkeraad, als de van God over haar gestelde macht. Nadat nog een woord van dank tot ZEw. was geuit door een der ouderlingen en door het hoofd der Chr School, ging de gemeente uiteen, nadat zij haren scheidenden Leeraar had toegezongen Ps 134: 3. Moge hij in zijne nieuwe gemeente met vrucht arbeiden, en de Koning der kerk de ledige plaats invullen door den man zijns raads, is de bede van kerkeraad en gemeente. *Namens den Kerkeraad*, G. Kempkes, Scriba.

XLVIII no. 20 (18 mei 1900):

Rijswijk (Z.H.), 6 Mei 1900. Heden was het voor de gemeente alhier een gewichtige en blijde dag, waar zij na een vacature van 3 1/2 jaar den Weleerw. heer Ds E. Kropveld van Waddingsveen als haar Herder en Leeraar in den voormiddag mocht zien bevestigd door onzen geachten Consulente, den Weleerw. heer Js. v.d. Linden van den Haag, naar aanleiding van Hebr. 13: 20, 21. Des avonds verbond de bevestigde zich aan de gemeente met 2 Cor. 4: 6, 6. Beide malen was het kerkgebouw goed gevuld. Zegene de Heere Leeraar en gemeente tot zijne eer, en vervulle Hij spoedig de ledige plaats in de gemeente, welke hij achterliet. N.B. Men gelieve alle stukken betreffende deze kerk te adresseeren aan Ds. E. Kropveld. *Namens den Kerkeraad*, J.H. Snijders, Scriba.

LVI no. 6 (7 februari 1908):

Zondag, 3 Febr. was voor de gemeente Rijswijk een blijde dag. Onze geachte Leeraar Ds. E. Kropveld, die wegens geschokt zenuwstel zijn Emeritaat had moeten aanvragen, hetwelk ZEerw. door Kerkeraad en Classis zoo eervol mogelijk werd verleend, nam afscheid van de gemeente, waar hij bijna 8 jaren werkzaam was, ZEw's. rede was ontleend aan de afscheidsrede van Paulus, Hand. 20: 17-21, 26-32 en 36 met welke woorden hij de gemeente vermaande in leer en leven bij die waarheid te blijven, en betuigde niets achtergehouden te hebben van den vollen raad Gods. Na het uitspreken van den zegen, werd ZEw. toegesproken door den oudsten ouderling waarin hij den ijver schetste door ZEw. onder ons aan den dag gelegd, en den zegen, waarvan Hij getuige had mogen zijn. Waarop hij de gemeente verzocht te zingen Ps. 121: 4. Het Kerkgebouw kon de groote schare niet bevatten. J.D. Witte, Scriba.

Lijst van geraadpleegde literatuur

C.P. van Andel, *Jodenhaat & Jodenangst. Over meer dan twintig eeuwen antisemitisme*, Amersfoort/Voorburg 1983.

J.W. Baan, *De Afscheiding in Schoonebeek. Een onderzoek naar de ontwikkelingen, die geleid hebben tot het ontstaan van een Christelijke Afscheidene gemeente te Schoonebeek*, Schoonebeek 1989 (ongepubliceerde HBO-scriptie).

B.J. Baarlink, H. Heikens e.a., '*Gedenke des ganzen Weges...*'. *Evangelisch-altreformierte Gemeinde Emlichheim 1845-1995*, Emlichheim 1995.

Fritz Baarlink, Bernd Roters, Arend Klompmaker, Swenna Harger, *Unter Gottes Bundeszeichen. 1849-1999. Evangelisch-Altreformierte Kirchengemeinde Veldhausen*, s.l. 1999.

H. Bavinck, *Gereformeerde Dogmatiek I*, Kampen 1928 (4^e onveranderde druk).

A. van de Beek, *De kring om de Messias. Israël als volk van de lijdende Heer*, Zoetermeer 2002.

G.J. Beuker, *Abgeschiedenes Streben nach Einheit. Leben und Wirken Henricus Beukers 1834-1900* (diss. ThUK), Kampen 1996.

G.J. Beuker, *Umkehr und Erneuerung. Aus der Geschichte der Evangelisch-altreformierten Kirche in Niedersachsen 1838-1988*, Bad Bentheim 1988.

G.J. Beuker, 'Harm Hindrik Schoemaker', in: Chr. Haverkamp, H. Lensing, S. Remme (red.), *Emsländische Geschichte 6*, Meppen 1997, p. 315-318.

J.P. de Bie (red.), *Biografisch woordenboek van Protestantse godgeleerden in Nederland (V)*, 's-Gravenhage 1943.

C.J. van den Boogert, 'Calvijns visie op Israël', in: *Vrede over Israël*, jrg. 50 nr. 5, november 2006.

L. Bos, *De joodse gemeenschap in Coevorden*. Coevorder Cahier nr. 5.

J. Bosch, *Historisch-critisch overzicht van de traktaatuitgaven in Nederland in de jaren 1903-1928*, Groningen 1928.

J. Bosch, 'Middernachtzending', in: *Christelijke Encyclopaedie*, Kampen s.a.

T. Brienens, 'De joden in de visie van de Nadere Reformatie. Een algemene dogmahistorische oriëntatie', in: *Documentatieblad Nadere Reformatie*, 1987 nr. 4.

T. Brienens, 'Enige elementen van bezinning binnen het Deputaatschap', in: *Vrede over Israël XXXV* no. 4, oktober 1991.

H. Büchschütz en U. Stötzel (red.) *...und vergiss nicht, was er dir Gutes getan hat: Hermann Friedrich Kohlbrügge und die Niederländisch-reformierte Gemeinde*, Wuppertal 2004.

J. Calvijn, *De Evangelien van Mattheüs, Markus en Lukas, in onderlinge overeenstemming gebracht en verklaard* (vert. A. Brummelkamp), deel 3, Goudriaan 1971 (2^e druk).

K. Dijk, 'Ds. Eliëzer Kropveld', in: G. Doekes en J.C. Rullmann, *Jaarboek ten dienste van de Gereformeerde Kerken in Nederland 1921* (5^e jrg), Goes 1920, p. 297-299.

M. Drayer, *Dominee Eliëzer Kropveld. Israël en de kerk*. Serie Verkenning en Bezinning, 22^e jrg. nr. 2, Kampen 1988.

M. Drayer, 'De Christelijke Gereformeerde Kerken in de relatie Kerk-Israël', in: *Vrede over Israël XXV* no. 6, december 1981.

R.B. Evenhuis, *Ook dat was Amsterdam* (V), Baarn 1978.

M.H. Gans, *Memorboek. Platenatlas van het leven der joden in Nederland van de middeleeuwen tot 1940*, Baarn 1972 (3^e druk).

Gemeenten en predikanten van de Gereformeerde kerken in Nederland, Kampen 1992

J. van Gelderen, 'Kerk en Israël op de drempel van een nieuwe eeuw 1875-1908', in: H.L. van Stegeren-Keizer e.a., *Een kerk op zoek naar Israël. Geschiedenis van het deputaatschap voor 'Kerk en Israël' van de Gereformeerde Kerken in Nederland 1875-1995*, Kampen 1995.

J. van Gelderen, *Filippus Gereformeerd Traktaatgenootschap 1878-1978*, Hattem 1978.

K. de Gier, *De Dordtse kerkorde*, Houten 1989.

Joh. de Haas, *Gedenkt uw voorgangers*, Haarlem 1984.

Handelingen der Twee-en-twintigste Vergadering van Kuratoren der Theologische School, der Christelijk Afscheidene Gereformeerde Kerk in Nederland, gehouden te Kampen den 7den Julij 1868 en volgende dagen, Kampen 1868.

Handelingen der Vijf-en-twintigste Vergadering van Kuratoren der Theologische School, der Christelijke Gereformeerde Kerk in Nederland; Gehouden te Kampen 12 Juli 1870 en volgende dagen, Kampen 1870.

G. Harinck, R. Huizenga e.a. (red.), *Bibliografie van Nederlandse Protestantse Periodieken I* (BNPP), Amstelveen 2004.

G. Harinck, W. Berkelaar e.a. (red.), *Bibliografie van Nederlandse Protestantse Periodieken II* (BNPP), Amstelveen 2006.

Jaarboek Protestantse Kerk in Nederland 2005-2006, Zoetermeer 2005.

H. Jansen, *Christelijke theologie na Auschwitz. Theologische en kerkelijke wortels van het antisemitisme I*, 's-Gravenhage 1981.

E. Karst jr., *Honderd jaar Gereformeerd Kerkelijk leven in Schoonebeek*, Schoonebeek 1959.

G.J. van Klinken, *Opvattingen in de Gereformeerde Kerken in Nederland over het Jodendom, 1896-1970* (diss.ThUK) Kampen 1996.

G.J. van Klinken, 'Het kruistochtmotief in de Jodenzending van de Gereformeerde Kerken in Nederland 1896-1945', in A. J. Jelsma en G.J. van Klinken (red.), *Kruis en zwaard. Terugblik op de kruistochten 1096-1996*, Zoetermeer 1996.

G.J. van Klinken, 'Eindtijdverwachting en Israël. Achtergronden van een gereformeerde discussie in na-oorlogs Nederland', in S. Voolstra en J. Vree (red.) *Protestants Nederland tussen tijd en eeuwigheid (Jaarboek voor de geschiedenis van het Nederlands Protestantisme na 1800, jrg.8)*, Zoetermeer 2000.

J.H. Landwehr, 'Duitsch (Salomon)', in: *Christelijke encyclopaedie voor het Nederlandsche volk*, Kampen 1925.

C. Lindeboom, '„Filippus”' in de *Christelijke Encyclopaedie*, Kampen s.a.

J. Michman, H. Beem en D. Michman, *Pinkas. Geschiedenis van de joodse gemeenschap in Nederland*, Amsterdam/Antwerpen 1999.

H.D. Minderhoud, *Coevorden, Stadt en heerlickheyt. Grepen uit de geschiedenis van stad en buurtschappen*, Coevorden 1978.

H.D. Minderhout, *Schoonebeek, de eeuwen door. Grepen uit de geschiedenis van dorpen en buurtschappen*, Schoonebeek s.a.

H. Mulder, 'Eliëzer Kropveld', in *Biografisch Lexicon voor de geschiedenis van het Nederlandse protestantisme* (III), Kampen 1988.

J.P. Neven, 'Het vergeten Schoonhoven. Zicht op het kerkelijk leven in de Zilverstad', in: *Oude paden. Kerkhistorisch tijdschrift*, 2^e jrg. nr. 3, september 1997.

T.A. Romein, *De Hervormde predikanten van Drenthe, sedert de Hervorming tot in 1861*, Groningen 1861.

F. Rozemond, *Inventaris van het archief van het Deputaatschap Kerk & Israël van de Gereformeerde Kerken in Nederland*, Utrecht 1995.

F. Rozemond, 'Zending onder de Joden 1908-1940', in: H.L. van Stegeren-Keizer e.a., *Een kerk op zoek naar Israël. Geschiedenis van het deputaatschap voor 'Kerk en Israël' van de Gereformeerde Kerken in Nederland 1875-1995*, Kampen 1995.

J.C. Rullman, 'Eigeman (Jacob)', in *Christelijke Encyclopaedie voor het Nederlandsche volk* (II), Kampen s.a.

J.C. Rullmann, 'Pauli (C.W.H.)' in *Christelijke Encyclopaedie voor het Nederlandsche volk* (IV), Kampen s.a.

W. van 't Sant, 'Ds A. Andree', in: J.C. Rullmann en K. Schilder, *Jaarboek ten dienste van de Gereformeerde Kerken in Nederland 1935* (19^e jrg.), Goes s.a., p. 391-394.

J. Schoemaker, *Geschichte der Altreformierte Kirche in der Grafschaft Bentheim*, Synode der ev.-altref. Kirche 1988 (oorspr. *Geschiedenis der Oudgereformeerde Kerk*, 1900).

S. Schoon, „Zijn bloed over ons en over onze kinderen”. *Een tekst en zijn uitwerking*, Serie Verkenning en Bezinning, 16^e jrg. nr. 4, Kampen 1983.

S. Schoon, 'Van zending naar gesprek – in gereformeerde kring en oecumenisch', in: *Israël en de Kerk. Tijdschrift voor bijbelse bezinning en toerusting van de christelijke gemeente*, 3^e jrg. nr. 3, december 2004.

J. van Slageren, *Missiologie in Joods perspectief. De plaats van Israël in de zending* (Verkenning en Bezinning 11), Kampen 1996.

J. van Slooten, *Een ver-Urkte Israëliet, Het levensverhaal van Japien de Joode*, Urk/Kampen 1995.

W. van 't Spijker, 'De Nadere Reformatie' in: T. Bienen, K. Exalto e.a., *De Nadere Reformatie. Beschrijving van haar voornaamste vertegenwoordigers*, 's-Gravenhage 1989.

H.L. van Stegeren-Keizer (red.), *Een kerk op zoek naar Israël. Geschiedenis van het deputaatschap voor 'Kerk en Israël' van de Gereformeerde Kerken in Nederland 1875-1995*, Kampen 1995.

J.P. Tazelaar, '„Jachin”', in: *Christelijke Encyclopaedie*, Kampen s.a.

H. Titz (red.), *Auf Spuren jüdischen Lebens in der Grafschaft Bentheim*, Nordhorn 2003 (2. veränderte Auflage).

W.J.J. Velders, 'Kropveld (Eliëzer)' in *Christelijke Encyclopaedie voor het Nederlandsche volk* (III), Kampen s.a.

A. Vrielink, S.R. Ybema en J. van der Haar, *Een stuk geschiedenis van de Hervormde Kerk van Schoonebeek*, Schoonebeek 1977.

B. Wentsel, *De Heilige Geest, de kerk en de laatste dingen. De persoon en het werk van de Heilige Geest* (Dogmatiek deel 4a), Kampen 1995.

Joh. Westerbeke, *Jonge zangers* (deel I). *Het levenseinde en de verwachting van: Gerrit van Doesburg/ Leuntje van Rhijn / Lena Adriana Lampers /Adriana Alida Leeuwenburg*, Middelburg 1997.

Diverse internetsites (zie voetnoten).

